Петро Мірчук

УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ

1942-1952

Петро Мірчук

Українська Повстанська Армія

1942 — 1952

— 1953 —

Druckerei «CICERO» München 2, Dachauerstr. 9/II.

Ген. Тарас Чупринка

Головний Командир УПА

„На крові тих, що впали на полі бою в обороні рідних хат, семей і населення, в наступі на ґестапівські та енкаведівські гнізда й загони, в індивідуальному двобою в час конспіративної підпольної роботи, на крові тих, що замучені по тюрмах і таборах, виросла безсмертна легенда воюючої поневоленої нації, що вогненним смолоскипом горить у серцях і думах народу й освічує шлях у майбутнє. Україна живе й бореться та силою здобуває перемогу. Хай же вічна буде слава впавшим героям, що склали своє життя на жертівнику нації."

(з „Декларації" Проводу ОУН.)

Від автора

„Нехай вічна буде слава,
же през шаблі маєм права!"
(Гетьман Іван Мазепа)

Боротьба за Українську Самостійну Соборну Державу — як передумову і єдине забезпечення волі, творчої праці та свобідного росту всієї української нації і кожної української людини зокрема — це зміст змагань всіх поколінь українського народу від найдавніших часів його історії. Само-собою, що форми тієї боротьби бували різні, відповідно до даної ситуації. В часах нашої державности — це була боротьба **в її обороні** перед ворожою аґресією в формі відвертої війни з імперіялістичними сусідами; в часах національного поневолення — це була боротьба **за відновлення** української державности в формі політичних і революційних дій, чи теж у формі всенаціональних збройних повстань.

У цій боротьбі, українськкий нарід спирався завжди насамперед на свої власні сили. Та при тому не затрачував він ніколи теж зрозуміння й свідомости пов'язання долі України з загальним, міжнародним положенням і тому старався все використовувати для своїх цілей, теж сприятливі зовнішні обставини. Та й навіть у несприятливих умовинах, — коли на українських землях заіснувала нова політична ситуація, український нарід виступав на арену історії як борець за свої національні права, щоб завершити свою боротьбу відновленням української держави, або бодай — заманіфестувати перед світом волю, а для прийдешніх поколінь поставити на закруті історії ясний дороговказ, який вказуватиме їм правильний шлях до великої мети.

Так було в часах гетьмана Івана Мазепи, коли Україна ввійшла в круговорот московсько-шведської війни, так було в часах коліївщини, коли на Україну впала тінь нового польсько-московського конфлікту, так було й по розвалі царської Росії, коли над Україною нависло мари-

во російської „гражданської війни". В усіх випадках український нарід виступив як самостійний чинник, стаючи до **збройної** боротьби за свої власні інтереси й не дозволяючи чужим силам використовувати Україну, як безвольний об'єкт, чи як засіб своїх дій. І, хоч усі три згадані зриви не увінчались безпосередніми ефектами успіхами, то все ж таки всі три вони відіграли надзвичайно важливу ролю в житті української нації; збройна боротьба Великого Гетьмана зродила „мазепинця", свідомого українця-самостійника; традиція Коліївщини стала праджерелом національно-політичної свідомости та революційних ідей батька українського відродження Тараса Шевченка; а Визвольні Змагання 1917-23 рр. започаткували нову добу нашої історії.

Так, отже, мусіло бути й тепер, коли зовсім нову політично-правну ситуацію на українських землях створила німецько-большевицька війна: український нарід мусив виступити збройно проти обох окупантів, як зовсім самостійний чинник і як єдиноправний властитель українських земель, якщо мала бути збережена славна традиція, геройської збройної боротьби за свої права, — оця основа незнищимости нашої нації, та чистота великої ідеї — боротьби за суверенні права української нації проти **кожного** окупанта, який допче ці права. Згляд на жертви, які треба було скласти у цій титанській боротьбі на два фронти — проти Німеччини і проти Москви, — ні безвиглядність ефективно-позитивного закінчення цієї боротьби вже в даній ситуації, не могли мати значення, бо ж ішло не про долю одного покоління в даний мент, а про конечне звено, яке мусить лучити славне минуле з великим майбутнім; про гідну політично-моральну поставу українського народу в аспекті минулого, сучасного і майбутнього.

Так зрозумів хвилину і її наказ весь український нарід. І тому, своєю поставою в час другої світової війни і в роках після неї, він створив одну з найсвітліших сторінок своєї історії.

*

Начерк історії УПА 1942-1952 рр, що її оце даємо до рук українського загалу, це перша спроба дати систематичний огляд діяльности УПА за перших десять літ її

існування, та її побудови. Ми свідомі того, що наша праця, — як кожна перша спроба цього роду, — матиме чимало недотягнень, неточностей та люк. Це зрозуміле тимбільше, що писання історії УПА, крім всього іншого, стрічається ще з одним родом величезних труднощів: **Українська Повстанська Армія — це армія безіменних, яка й сьогодні продовжує свою боротьбу в умовинах підпілля.**

Для того, хто пише її історію, це означає, що побіч винотовування й провірювання самих фактів, він мусить при кожному з них ще мозолитись розшифровуванням псевду, бо кожний бієць УПА, від Головного Командира, до звичайного рядовика, закритий для постороннїх глядачів, і навіть для своїх приятелів, псевдом, прибраним іменем. Умовини підпільної боротьби з таким безоглядним тоталістичним режимом як націонал-соціялізм та большевизм, змушують революціонерів міняти свої псевда у висліді чого одна людина виступає в різних етапах боротьби, під різними псевдами, або й вживає різних псевд у той сам час. (наприклад: інж. Роман Шухевич — відомий зразу як „сотн. Щука", як Головний Командир УПА, стає відомим як „ґен. Тарас Чупринка", як Голова підпільного уряду України, Генерального Секретаряту УГВР — під псевдом „Роман Лозовський", а як Голова Проводу ОУН — під псевдом „Тур"). Розкриття псевда дозволене тільки після смерти даного революціонера і то лише тоді, коли це не може стягнути репресій на його рідню, ні пошкодити справі. (При тому інтересно зазначити, що українські революціонери з Осередніх та Східніх земель, з правила не бажали собі розкривання їхніх псевд навіть у випадку їх загибелі.) Ізза цього чимало командирів покищо мусить реєструватися в історії тільки іхніми псевдами.

Крім цього, з конспіративних причин, так у фронтових звідомленнях УПА як і в підпільній літературі не подавано структури УПА і дуже часто навіть назв частин УПА, що звели даний бій. Багато документів дій УПА в воєнній хуртовині пропало, багато акцій взагалі залишились поза реєстром.

Не дивлячись на всі ті труднощі, з яких мусять випливати згадані недотягнення нашого начерку історії УПА, ми, спираючись на публіковані вже в Краю документи та додаткові інформації деяких учасників боротьби, рішились дати його до рук загалу, щоб, крім усего іншого,

заохотити тих, які можуть додати певні доповнення, чи уточнення подати їх, заки ще час вспіє затерти їх в їхній пам'яті. Бо нашим обов'язком є — передати майбутності якнайточніше записані сторінки тієї великої героїчної епохи нашого народу, що називається історією УПА.

І. ЧАСТИНА

Німецька окупація України

„Весь порив великих ідей українського націоналізму та вся сила динаміки української Революції знайде своє втілення в українській революційній армії, яка повстане в боротьбі цілого озброєного народу, дасть йому силу й перемогу та понесе ідеї Української Революції, — **свободи народів,** — поза межі Рідної землі."

(Із „Військових Постанов" II. Великого Збору ОУН, квітень 1941 р.)

„...Як над Україною загули мотори важких бомбовозів, а хати здригнулись від реву гармат, прийшов короткий і змістовний наказ:

— В ряд ставай, щоб не було запізно!

Бо не волю довгождану несли в Україну зі заходу чужі полки, а наругу і нову руїну. Зіграм попалених хат змазував багряні написи: „Єдіная, Савєтская..." божевільний маляр і брунатною гряззю виводив нові, чудацькі літери: **«NUR FÜR DEUTSCHE»**

І зловіщо зашуміло над хатами:

— Не хлібом-сіллю, а кулею брунатного гада вітай!

Оживились діброви. Зашепотіли ліси і привітно прийняли в свої обійми новітніх колїв. Вклонились їм високі дерева й закрили їх своїм віттям перед очима ворога.

У землянках, у тіні кріслатих дерев чистили повстанці кріси й гострили шаблі. А як ніч-мати сповивала темрявою села й міста, виходили вони зі своїх криївок. І супокій ночі прорізували свисти куль. Хтось скрикував в останнє і, вмившись своєю кров'ю, прощався зі світом.

Це українські повстанці розплачувались з катом-наїзником, за грабіж української землі, за стогін болісний катованих батьків і братів, за сльози зневажених матерей і сестер, за збиткування безжалісне над дітьми малими. За руїну.

...Не при станках на чужині, на ґалерах новітніх, тужливі пісні невольничі співаючи, право на долю раба купувати нам. Отут, у лісі, де дощ змиває голову, а буйний вітер кучері розчісує, а свист куль замість колисанки, отут наше життя. Буйне, вільне, юнацьке! Не зігнем ми по рабськи карк, не схилимо голів у ярма!"

(З підпільних писань.)

1. НІМЕЦЬКА ПОЛІТИКА СУПРОТИ УКРАЇНИ

Історія німецько-українських взаємин 1941-1944 рр., — історія плянової, безпощадної грабежі України та жорстокого винищування українського населення німецькими окупантами, з одної сторони, і, з другої, безкомпромісова революційно-збройна боротьба українського народу проти німецьких окупантів, яких він поставив нарівні з московсько-большевицькими наїзниками, — це дуже повчальна й аж надто переконлива відповідь на закиди, ставлені українському народові нашими національними ворогами, про патронування й піддержування німцями українського самостійництва та про українське ґерманофільство й вислуговування німцям.

Правда, апріорної ненависти до німців, до часу приходу німців в Україну, в українського загалу не було. Навпаки, українці, перебуваючи самі в стані національного поневолення й приниження, співчували боротьбі німецького народу, яка аж до 1939 р. провадилася під кличем урівноправнення та скинення дискримінаційних постанов версальського договору, подиктованого тими самими, які апробували теж незаконне поневолення Польщею західньо-українських земель. З цим співчуттям в'язалися сподівання, що німці, борючись за рівноправність та суверенні права своєї нації, матимуть повне зрозуміння, а то й піддержуватимуть таку ж саму боротьбу інших народів, в цьому випадку українців, тим-більше що тут ішло про боротьбу проти спільних ворогів. Та таке наставлення є таким „ґерманофільством", як, наприклад, „американофільством" німецького народу є його сьогоднішні сподівання, що Америка піде війною проти червоної Москви і поможе Німеччині привернути собі її державно-національну суверенність.

Але, і ті сподівання українського загалу не знаходили опертя в німецьких плянах супроти України. Звичайно, широкий загал не міг знати дійсних замірів німецьких керівних чинників, бо вони їх дбайливо приховували. Та

впарі з цим — німці не виявили ніколи й свого позитивного ставлення до українських самостійницьких змагань. Німецька преса й публіцистика збувала цю тему мовчанкою, а коли вже виїмково заторкнула, то тільки на те, щоб — звернути увагу німців на багатства української землі.

Коротко перед самою війною появилася в Німеччині книжка „Ukraine" видана др. Ляйббрандтом (автором її був правдоподібно Кожевніков). Зміст цієї книжки це — пригадка про багатства української землі і переконування, що першими господарями української землі були пранімецькі племена Ґотів, українську державу оснували германські племена зі Скандинавії і та держава існувала лише доти, доки германська панівна верства не розплилась у слав'янському морю. Висновку не подано, але він насувався сам: Україна, мовляв, жде й сьогодні, щоб німецька вища раса прийшла і володіла нею...

Болючим ударом по всяких сподіваннях українців на німецьке співчуття було становище німецького уряду в справі Карпатської України зимою 1938/39 рр., — ота несподівана беззастережна, відверта піддержка німцями мадярських загарбницьких затій. Та це пробував загал виправдати як тимчасове рішення, вимушене конечністю з'єднати собі мадярів в обличчі другої світової війни.

Та вже перші місяці побуту німців в Україні переконали загал, що воно не так. Бо й ворожість німців до акту 30 червня 1941 р. виявилась швидко не ворожістю до „одного надто радикального українського середовища". Захопивши всю Галичину німецький уряд проголошує негайно — прилучення Галичини до польського „Ґен. Ґубернаторства", а вслід за цим іде подарування німцями південно-західніх земель — Буковини, Басарабії і т. зв. Трансністрії, — Румунії.

Ціль таких потягнень була ясна: південно-західніми українськими землями німці платили румунам за їх участь у протибольшевицькій війні. А Галичину вони прилучили до польського Ґенерал-Ґубернаторства для того, щоб так скріплювати українсько-польську ворожнечу й підсичуванням та вигравання українсько-польських конфліктів невтралізувати протинімецьку боротьбу обох поневолених народів. Не треба було бути політиком, щоб бачити це, бо при німецькій політичній грубости це само впадало в вічі. Про це говорило ясно хоча б спро-

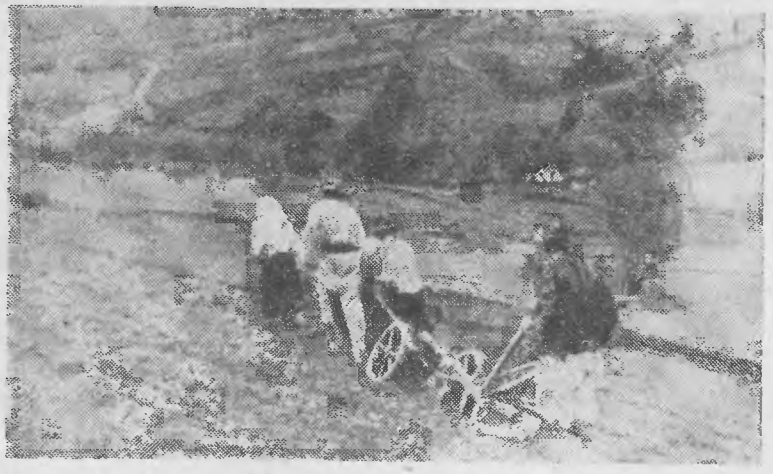

Німці пограбували коні і худобу. Селяни запрягаються до плуга й орють землю

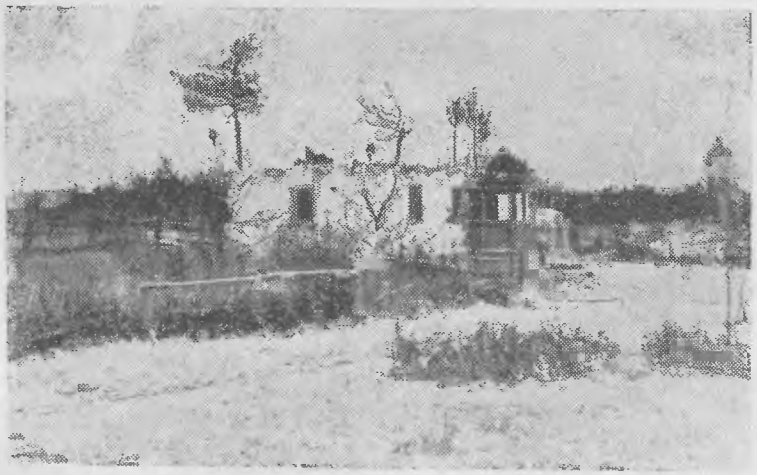

Спалена німцями оселя на Волині 1943 р. (Руїна школи)

Таке звільнення принесли німці

вадження вже в перших тижнях на галицько-українські землі польських поліційних частин та явне протеґування польського елементу в Галичині, при одночасному намаганні перекинути українські поліційні частини та українську адміністрацію з Галичини на польські терени.

Ця **політика Німеччини була визиваючим глузуванням з українських державницьких аспірацій та з національних почувань українського народу взагалі.**

Вслід за цими політично-правними актами розбивання українського національного організму йде **безоглядний терор ґештапа,** що нічим не уступає, а нераз ще й перевищує терор НКВД. Він спрямовується, очевидно, насамперед проти революційної ОУН і її членів. В офіціозі ОУН „Ідея і чин" за 1942 р. та січень 1943 р. читаємо про це:

„Немов на фільмі бачимо...

Ось в Миргороді на Полтавщині падає від німецької кулі **Микола Лемик-Сенишин,** заступник Краєвого Провідника ОУН, відомий з протестаційного вбивства більшовицького консуля у Львові в 1933 р., засуджений поляками на досмертну тюрму.

А оце в Кременчузі кладе свою голову редактор **Петро Щепанський,** пробоєвий націоналіст-самостійник, відомий діяч на Київщині.

В Житомирі в тюрмі окупанти стріляють членів Обласного Проводу ОУН **Василя Хому** і **Миколу Кравса,** а на вулиці гине від кулі Обласний Провідник **Роман Марчак.**

В Кривому Розі падає жінка-революціонер **Ганна Максимець** і віддає своє життя за Україну може один з найбільш визначних останньо діячів самостійників **інж. Сергій Шерстюк.**

На Волині гинуть **Гриць Максим'юк-Кайдаш, Осип Бродич** і другі, а на соняшному півдні України в Джанкой на Криму вмирають смертю героїв **Любак Михайло, Боднарівський** і **Ванкевич.**

В Києві розстрілюють **Василя Щирбу, Сандецького** і других, а оце громом вдаряє вістка про смерть на вулиці Столиці члена Проводу ОУН **Дмитра Мирона-Орлика.**

До цих кривавих картин долучуються не менш героїчні сторінки революційної боротьби і смерти наших Друзів, що віддали своє життя по німецьких тюрмах і концтаборах. Ось вони:

Проф. Андрій Марченко — визначна постать Волині, поет-революціонер, автор відомих націоналістичних пісень;

Мґр. Дмитро Яців — відомий кооператор і громадський діяч;

Др. Олекса Бандера і Василь Бандера — рідні брати Провідника організації;

Юліян Петренко — один з передових провідників українського робітничого світу;

Іван Равлик — визначний провідний член ОУН і видатна постать української революції.

А дальше лава за лавою проходять відомі і невідомі Борці, члени і не члени Організації, визначні націоналісти-революціонери, поети, письменники, громадські діячі, сірі воїни нашого визвольного фронту боротьби, що в ім'я перемоги Ідеї України віддали своє життя.

Та на цьому не кінець. Бо ось дійшла до нас вістка, що знана поетка й одна з визначних індивідуальностей наших днів **Олена Теліга** разом з чоловіком розстріляні в Києві. Також знаємо, що в концтаборі Авшвіц догоряють десятки визначних українських громадян-націоналістів, а по тюрмах Кракова, Львова, Рівного, Києва і других міст караються сотні українців.

А до цього всього голодна смерть вже викосила тисячі, полон і каторжні табори праці сотні тисяч, а останньо фронт забирає нові, вже невідомі жертви. („Ідея і Чин". Ч. 1, 1952 р. — ст. 2 і 3)".

„Німецькі окупанти розстріляли слідуючих українців членів і нечленів ОУН в дні 27 листопада 1942 р. на полі Чортків-Ягольниця:

(Слідує список **52 українців,** між ними: **о. Павло Витвицький, мґр. Василь Мельничук, інж. Роман Сельський, др. Олекса Коссак, інж. Василь Попель.)**

„Того ж дня впало від німецьких куль у **Львові 28 українців,** між ними: Лапунька Омелян, Опарівський Лев, інж. Пясецький.

„Розстріляні ґестапом на ОСУЗ:

Степан Кумин — Кривий Ріг, **Іван Потапенко** — Валявка, **Теодор Найдич** — Кривий Ріг, **Н. Вірлик** (пс. Михайло Бурій) — Запоріжжя, **Степан Держко** — помер від побоїв в тюремній лічниці в Сталіно.

„Дня 4. грудня 1942 р. згинув у Львові, замордований звірськими тортурами німецького ґештапо б. Краєвий Провідник і член Проводу ОУН — сл. п. **Іван Климів-Леґенда.** („Ідея і Чин", Ч. 2, 1943 р.)

В фізичному винищуванні українського населення німці не ограничуються тільки до членів революційної ОУН, ні навіть до активних самостійників. Вважаючи українські землі теренами „дикого Сходу", якими західній світ мало, а то і зовсім не цікавиться, німці починають стосувати супроти українського населення зі ще більшою жорстокістю і в ще більших розмірах як у Франції, Чехії, Югославії чи Польщі — **масовий терор.** Для залякання всего населення ґештапо арештує по всіх містах чільніших громадян як **закладників** і їх прилюдно вішає в відплату за будьякий спротив населення німецьким грабіжникам. А каральні відділи СС-ів руйнують цілі села, вимордовують безпощадно теж жінок, старців і дітей. Так, наприклад, коли на Поліссі й Волині появилися большевицькі партизани, які заатакували німецькі залоги, то не дивлячись на те, що українське населення не лиш не мало нічого спільного з ними, але явно ставилось ворожо до них і було об'єктом його переслідувань, німецька поліція в відплату за дії большевицьких партизан **нищить** до тла в 1942 р. українське село **Кортиліси на Ковельщині,** вимордувавши при тому біля 2.000 безборонного населення. Така сама доля стрінула в листопаді 1942 р. село **Кам'янку,** де ґештапівські опричники вимордували 3.000 українського безборонного населення, село **Цумань,** де в масовій екзекуції розстріляно кілька тисяч українського населення з Цумані та дооколичних сіл, ок. 100 менших осель Полісся й Волині, а в лютому 1943 р. село **Ромель, Олександрівського району,** де замордовано ок. 400 жінок і дітей.

Фізичне винищування українського населення, переводжуване німцями в нечувано варварський спосіб, доповнюють **масові вивози українського населення на примусові роботи в Німеччині.** Набір „добровільного робітника" до Німеччини починається на всіх теренах України негайно після вмаршу туди німецьких армій: працездатна молодь, хлопці та дівчата, одержують від спеціяльних німецьких бюр набору ясиру іменний наказ зголоситись в найближчих днях „добровільно" на виїзд до Німеччини, з осторогою, що якщо вони не повинуються цьому наказові, то і вони і члени їх рідні будуть притягнені до найстрогішої відповідальности. Та на цьому не кінець: не задоволяючись таким набором „добровільних" робітників німці організують по містах людоловство, яке живцем нагадує те, що його практикували колись англійські піратські компанії в Африці для достави муринських невільників до Америки: певного дня, найчастіше в час ярмарку, коли до міста приїжджало теж населення сіл, німецькі поліційні частини окружували якусь дільницю і кого тільки зустріли на вулиці арештували й негайно відвозили до Німеччини на примусову працю, не дозволяючи йому навіть попращатись з рідною, чи хоча б повідомити її про свою долю. Вирятуватись від такої „лапанки" могли лише ті, хто виказався відповідною посвідкою про те, що його праця на українських теренах є в господарському інтересі Німеччини.

При застосуванні таких методів, з українських земель, спустошених до того большевицькою окупацією, мобілізацією до Червоної Армії та большевицькою евакуацією, німці вивезли в скорому часі на примусові роботи в Німеччині ок. два мільйони українського населення. При цьому треба пригадати, що всі ці „добровільно" вивезені до Німеччини попадали в жахливі умовини трактування їх як „унтерменшів" гіршої категорії: вимоги праці максимальні, винагорода майже ніяка, харч та санітарні умовини жалюгідні, можливості культурного життя — ніякі. За недозволену зміну місця праці і навіть за спробу критики нелюдського відношення німецьких наставників чи „баворів" до „остарбайтерів" — „винних" засилало ґештапо до концтаборів, де вони масово вигибали.

Та й тих, яких зелишено на українських землях „в інтересі німецької господарки" обложила німецька окупаційна влада такими важкими повинностями праці та „контиґентами", які нагадувати могли лише найгірші роки большевицької окупації.

Вже осінню 1941 р. визначили німці українському селянству „контінґент", — примусову здачу хліба, за який плачено йому горілкою та грішми по такій ставці, що фактично це була тільки примусова виміна хліба на горілку. Континґенти були надзвичайно високі і здирані безпощадно карними відділами так, що вже зимою 1941-

42 рр. в гірських околицях Карпат і на Поліссю, а весною 1942 р. на Підкарпатті настає голод. В скорому часі на дно господарської нужди скочується теж Волинь і багаті на хліб простори Наддніпрянщини.

Не меншим тягарем як континґенти лягають на плечі селянства „ліґеншафти", тобто сперті на панщизняній повинності селян німецькі державні фільварки. Створені давніше большевиками радгоспи і навіть колгоспи німці перебирають на українських окупованих теренах як свою державну власність, переіменовуючи їх на „ліґеншафти", настановляють у них німецьких та польських директорів, а місцевих селян зобов'язують до примусової, звичайно зовсім безплатної праці та тих фільварках. На цю новітню панщину гнали німецькі посіпаки селян разом з їх кіньми, якщо вони в селян були, та господарським знаряддям в той сам час, коли їм треба було працювати на власному полі. Через те селянам доводилось в час пильних робіт працювати днем на панщині, на „ліґеншафті", а в ночі на власному полі, бо за нездачу визначеного континґенту з власного поля, німецька влада карала дуже жорстоко.

Така німецька політика супроти України й українців, — глумливе заперечення національних аспірацій провокативним парцелюванням української території в ділянці державно-національного життя і цілковите обезправнення українського населення, безоглядна економічна експлуатація, грабіж і здирства в економічній ділянці, — переконала скоро все українське населення, що заклик до самооборонної боротьби проти німецького окупанта це не забаганки максималістичної групи, але — єдиний шлях, що його вказує здоровий політичний глузд і одночасно інстинкт самооборони по-варварськи винищуваного населення.

І тому то, навіть незалежно від пропаґандивно-роз'яснювальної акції ОУН, українське селянство спалахує тут-то там бунтами проти німецьких посіпак: в селі Піддубцях на Полісі під час праці кинулись на чотирьох польських вислужників, що знущались над ними, і розшарпали їх на місці; на фільварку біля Сарн, селяни, доведені до одчаю знущаннями, кинулись з сокирами на німецько-польських посіпак і зарубали не лиш директора ліґеншафту, але й усіх його помічників; в Тучині на Костопільщині вбито німецького „ляндвірта", що зі садизмом

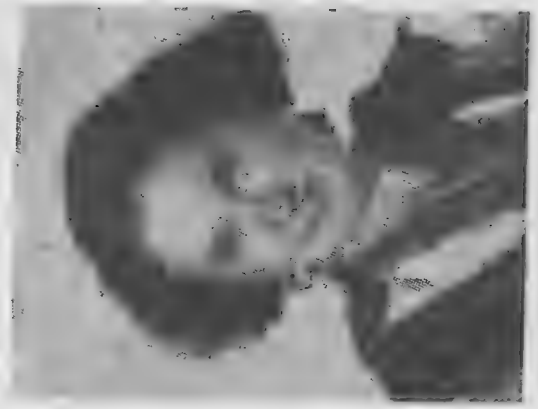

Сл. п. Анна Максимець, визначний член ОУН, розстріляна німцями в Кривому Розі, в квітні 1943 р.

Інж. Сергій Шерстюк, уроджений Харківщини, Окружний Провідник Криворіжчини, розстріляний німцями в Кривому Розі, в квітні 1942 р.

знущався над українським населенням, та його помічника, голову місцевого району. Таких випадків було в 1942 р. більше.

Не диво, що вже весною 1942 р. ОУН стрічається в низах з вимогою переходу до загального збройного спротиву. В документах революційної боротьби тих часів читаємо, що вже в травні 1942 р. районовий провідник ОУН на Костопільщині М-ко вимагає від Проводу дозволу організувати партизанський загін, який охороняв би українське населення Костопільщини перед знущаннями німецької адміністрації та відбирав би від німців пограбоване ними селянське майно. Таку ж вимогу ставлять учасники політично-пропаґандивного курсу активу Житомирщини в квітні 1942 р., звертаючи увагу на те, що коли цього не зробить ОУН, тоді повстане інша революційна організація, яка зробить це, або спалахнуть по Україні самочинно селянські повстання.

Так то, політична пропаґандивно-роз'яснювальна акція та революційна дія ОУН з одної сторони і жорстока загарбницько-експлюатаційна політика німецьких окупантів супроти України й українського населення з другої довели до того, що вже після одного року побуту німців в Україні політично-психологічна мобілізація українського загалу до активної протинімецької боротьби була завершена і провід українського революційного підпілля міг переходити до третього етапу боротьби, — до організування і дії збройного рамени українського народу, — Української Повстанської Армії.

2. ВІД ПОЛІТИЧНОЇ МАНІФЕСТАЦІЇ ДО ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ

Вже реакція нацистівської Німеччини на проголошений 30. червня 1941 р. маніфест відновлення української державности, реакція, яка виразно заговорила про вперту ворожість нацистів до справи української самостійности, мусіла довести до посилення протинімецької боротьби українських самостійників в політичній ділянці та перекинення її теж в ділянку збройного спротиву німецьким окупантам. Та це останнє, — перехід до збройної боротьби — не прийшло і не могло прийти вже в перших тижнях, ні навіть в перших місяцях німецького приходу на українські землі з таких причин:

1. **Кадри українських повстанських частин треба було щойно організувати.** Україна переходила під німецьку окупацію в зовсім іншій ситуації, як наприклад Польща, Франція, чи Юґославія. Там — це було вислідом звичайної війни двох самостійних держав, з яких кожна мала свою власну, добре зорганізовану й модерною зброєю вивінувану армію і коли Польща, Франція, чи Юґославія не встоялись у фронтових боях, то частини їхніх армій могли безпосередньо переходити в підпілля й боротися проти окупанта збройно далі, міняючи лише фронтову тактику на партизанську. І, якщо навіть декотрі з них переходили до партизанки посередньо, демобілізуючись наперед і щойно згодом знов мобілізуючись до збройної боротьби під новим політично-військовим керівництвом, то й тоді до диспозиції того керівництва стояли попередньо вишколені кадри військовиків, — бійців, підстаршин і старшин, з недавніми членами ґенеральних штабів та головного командування включно. А побіч цього, до диспозиції були теж заховані запаси зброї, амуніції і навіть військового умундурування. Завдяки цьому, в тих країнах партизанська збройна боротьба й могла виникати вже в перших днях німецької окупації, як безпосереднє продовжування фронтових боїв у нових формах, чи як безпосереднє нав'язання до недавніх фронтових боїв.

Нічого з цього не мала Україна: ні, хоча б решток, своєї власної вчорашньої армії, ні, конечних для збройної боротьби з так грізними противниками як нацистівська Німеччина та большевицька Москва, вишколених військових кадрів, головне ж старшин, ні захованих власних магазинів зброї, амуніції, умундурування, чи хоча б ліків. Усе це треба було щойно організувати, Польща, як відомо, за час окупації західньо-українських земель до військових старшинських шкіл і взагалі до військових вишколів допускала тільки надзвичайно маленьке число українців. Українське ж вояцтво з Червоної Армії, попадало в німецький полон, де їх нацисти масово винищували голодом як непотрібний і небезпечний для себе елемент, а в рядах Червоної Армії вони стояли весь час під терором і пильним доглядом московських політруків, які

ненавиділи українських націоналістів ще гірше, як німців.

І навіть тих можливостей скорого організування своєї армії не мала Україна в 1941 р., яку мала вона в 1917 чи 1918 рр., коли то по розвалі Росії на східньо-українських землях і Австрії на західньо-українських землях у моменті проголошення української державности до диспозиції українського уряду стояли сотки тисяч українського вояцтва вчорашніх російських та австрійських армій, яке зараз же в повному узброєнні й умундируванні могло переходити в ряди української армії.

Кадри українських збройних сил для боротьби проти німців і проти большевиків в 1941 р. мусіли рекрутуватися з перебуваючого в той час під німецькою окупацією українського населення, отже елементу військово майже зовсім сирого, який треба було щойно вишколювати та озброювати від самого початку зброєю — здобутою на ворогові.

2. **В своїй протинімецькій і протибольшевицькій боротьбі в час другої світової війни український нарід не міг спертись навіть на мінімальну допомогу ззовні.** Відомо ж що збройна боротьба проти німецького окупанта в Югославії, Франції, Польщі спиралася на ефективну допомогу і своїх політичних та військових центрів, які перебували поза засягом сил Німеччини під опікою Англії й Америки, і на безпосередню допомогу Анґлії, Америки й навіть СССР.Звідтіля, шляхом парашутних десантів, одержували югославські, французькі та польські підпільні військові частини зброю, амуніцію, ліки і, що найважніше, так потрібний добре вишколений командний персонал. В такій ситуації мож було без більшого ризика починати збройну боротьбу навіть при деяких браках на місцях, будучи певним, що ті браки заповнить парашутним шляхом аліянтське летунство. Такого постійно діючого запілля не мали й не могли мати українські повстанські частини. Вони мусіли весь час спиратися тільки на власні сили і тому провід українського резистансу мусів дуже реалістично ставитись до організування й виступу українських збройних відділів.

3. **Крім військової підготови треба було перевести теж належну політично-психологічну підготову українського загалу до протинімецької боротьби.** Бо і в цій ділянці, в

Кінна стежа УПА 1943 р.

Кінна стежа УПА 1946 р.

ділянці своєї настанови до Німеччини, український нарід знайшовся в зовсім іншому положенні, як інші європейські народи. Для тих — вже сам виступ нацистівської Німеччини проти їхньої держави говорив про німецькі заміри й ставив перед нами дилему: боротись з німцями, або коляборувати з ними. В Україну прийшли німці не в висліді війни з Україною, а в висліді війни з окупантами України. Цей факт не розкривав, а навпаки, закривав заміри німців щодо України і створював нову, третю можливість: співпрацювати з німцями, як ворогами большевиків, для знищення большевицької Москви в надії, що „ворог мого ворога є моїм приятелем". Ми знаємо, що коли чотири роки пізніше Польща та Югославія опинились в аналогічному положенні, — коли большевицько-московська армія ввійшла на їх територію не в висліді війни з ними, а в наслідок війни з їх окупантом Німеччиною, то і польське і югославське населення — з надзвичайно малими виїмками! — приймало її як визволителя зпід Німеччини і співпрацювали з нею. Тож нічого дивного не може бути в тому, що й загал українців апріорно був наставлений до німецької армії як до свого визволителя.

Таке наставлення могло існувати тимбільше, що німці старалися весь час якнайбільше приховувати свої заміри та свої пляни щодо сходу Европи і зокрема своє ставлення до справи української державности. І сам Гітлер у своїй промові з приводу вибуху німецько-советської війни не заторкував ні словом тієї справи. Для тих, які знали дійсні заміри німців, це було доказом, що й починаючи війну з Росією німецькі нацисти не думають поступатися чимнебудь в користь поневолених Москвою народів; та для тих, які хотіли бачити в німцях своїх союзників у боротьбі проти большевицької Москви, це було піддержанням надій, що німці таки нічого злого проти самостійницьких змагань поневолених Москвою народів — не затівають.

Переломовим моментом для настроїв українського населення в відношенні до німців мусіла бути реакція німецького уряду на Акт 30. червня 1941 р. Так воно й сталося. Та гостроту цього перелому послабила на деякий час постава проводів опортуністичних, — а всеж таки українських, — середовищ, які стали запевняти український народ, що ця реакція німців є тільки акцією німецьких властей проти провокативного виступу одної екстремістичної групи і в ніякому випадку не акцією проти українського народу взагалі, ні проти українських самостійницьких змагань. Ізза цього, для успішного проведення політично-психологічної мобілізації українського загалу до протинімецької боротьби, яка була конечною передумовою переходу до загально-національного збройного резистансу, треба було відповідного часу, в якому повсякденна постава німців до українського населення в усіх ділянках життя підтвердила б арґументи політично-роз'яснювальної акції ОУН про принципову ворожість німецького окупанта до українського народу та його державницьких змагань.

4. На добавок, сама ОУН, яка мала стати ініціятором, організатором та стрижнем повстанчих збройних сил, мусіла присвятити багато часу й праці перебудові — на західньо-українських землях і розбудові на осередніх та східньо-українських землях, своєї власної сітки.

Конечність основної перебудови сітки ОУН на теренах, де вона існувала й діяла вже до приходу німців, була викликана масовими арештами провідного членства в зв'язку з першим етапом боротьби — проголошенням відновлення української державности, новою політичною ситуацією, яка вимагала повного переходу ОУН в підпілля, та відходом великої частини членства з похідними групами на ОСУЗ. Для характеристики останнього згадаємо, що, наприклад, з похідною групою „Південь" з західньо-українських земель відійшло в південні простори України кругло тисяча членів ОУН.

Тому то, на Першій Конференції ОУН в вересні 1941 р. не приймається постанова про негайний перехід до загально-національного збройного спротиву, але визначається як найближчі завдання:

е) пропагандивно-роз'яснювальна **підготова до активної боротьби з німецьким окупантом,** розкриття німецьких планів поневолення і колонізації України. Одночасно така ж акція проти нових намагань большевизації українських теренів, що її проводять насилані Москвою в Україну аґенти й партизанські диверсійні групи;

є) **збір та магазинування зброї;**

ж) **вишкіл нових провідних кадрів для визвольної боротьби.**

Для здійснення цих завдань в військовій ділянці Військова Референтура Проводу ОУН творить окремий **Краєвий Військовий Штаб** під керівництвом Військового Референта Проводу ОУН пор. Дмитра Грицая, пізнішого ґен. Перебийноса, шефа штабу УПА, а опісля під керівництвом сот. Романа Шухевича, пізнішого ґен. Т. Чупринки, Головного Командира УПА. З доручення цього КВШ переводяться в стан підпілля та продовжуються започатковані українською владою в червні 1941 р. старшинська **школа в Мостах біля Львова та підстаршинська школа в Поморянах** та організуються **курси радистів, санітарної служби** тощо. Сітка ОУН одержує доручення, щоб кожний провідний член перейшов в найближчому часі щонайменше підстаршинський вишкіл.

Одночасно з цим, дорученням Проводу ОУН починають організуватися збройні боївки, а далі й окремі **збройні відділи ОУН,** які, втягаючи в свої ряди теж нечленів ОУН, приймають скоро загально-національний характер. Своїм завданням ставлять вони самооборону місцевого українського населення перед сваволею німецьких, большевицьких та польських грабіжницьких банд. Так повстає мережа відділів УНС, — **Української Національної Самооборони.**

УНС це ще не повстанська армія, — головно в першому році свого існування, — бо її члени не перебувають постійно при зброї, а тільки в випадку потреби беруть її в руки. Все ж таки, вона, як виразний перехід до збройного спротиву та як вихід в організуванні активної боротьби поза рямки організації, становить другий етап протинімецької боротьби, **етап переходу від політичного спротиву до всенароднього збройного резистансу.**

3. ПЕРШІ ВІДДІЛИ УПА І ПЕРШІ БОЇ

Перший відділ Української Повстанської Армії зорганізував на Поліссю в жовтні 1942 р. Остап, військовий референт Краєвого Проводу ОУН на Північно-Західніх Землях. Правдиве назвисько Остапа — Сергій Качинський; він — син православного священника на Поліссі, колишній старшина польської армії.

Причиною цього, що перший відділ УПА повстав саме

на Поліссю було те, що тут крім німецьких утисків взнаки населенню давалися ще большевицькі партизани та польські „пляцуфкі". На партизанку, як один із найкращих засобів модерної війни, звернули большевики пильну увагу вже від самих початків німецько-большевицького конфлікту. Тією справою інтересувалось так найвище командування Червоної Армії, як і керівні чинники большевицької партії. В висліді цього вже в перших місяцях війни починають появлятися на тилах німецької армії большевицькі партизанські загони, Полісся зі своїми непроходимими мочарами особливо надавалося для партизанських акцій і тому й стає воно головним тереном дій большевицьких партизан. Тут мали свій головний осідок большевицькі партизанські загони Колпака, Медвєдєва, Фйодоровича, Дяді Пєті, Шматовци, Круковци, Максимовци та інші. Поважніших боєвих акцій проти німців вони не провадили, а старалися лише викликати всюди настрій постійної непевности.

До українського населення поставились большевицькі партизани від самого початку ворожо, трактуючи його як самостійників-націоналістів, які поборюють большевизм та СССР. Впадаючи до українських сіл большевицькі партизани грабували, бешкетували та вбивали свідоміших селян.

Опорою для большевицьких партизан на Поліссю й Волинні стали — польські колоністи.

Здавалось би, що боротьба польського народу в час другої світової війни повинна була скеруватись проти німців та проти большевиків, які в вересні 1939 р. спільно зліквідували існування польської держави. На польських теренах так воно, можливо, й було. Але не на українських теренах, окупованих колись Польщею. Тут польські колоністи повели боротьбу всіми засобами проти місцевого українського населення, коляборуючи в тому відверто з німцями, зокрема з німецьким ґештапом, та з большевиками. Поляки пляново розділили між собою ролі: одна їх частина як „фольксдойчі" вислуговувалась німцям, працюючи в німецькій окупаційній адміністрації, в політичних відділах „шуцманшафтах" головно ж як завідувачі згадуваних „ліґеншафтів", а другі творили тайні гуртки „пляцуфкі" нібито для боротьби проти німців, а в дійсності для ліквідування в співпраці з большевиками українського самостійницького руху. Таким спо-

собом наносили поляки дошкульні удари українському населенню з двох сторін: члени „пляцуфкі", місцеві польські колоністи, знали українське населення і тому бували особливо небезпечними стаючи до диспозиції червоних банд як інформатори й провідники в винищуванні українського свідомішого елементу; а знов же польські „фольксдойчі" негайно спрямовували німецькі відплатні акції за діяльність большевицьких партизан проти українського населення. Міцніші „пляцуфкі" зорганізували поляки в місцевостях: Іванова Долина, Степанська Гута, Пшебраже, Засмики, Антонівка. Деякі „пляцуфкі", не зриваючи фактичної співпраці з большевицькими партизанами, співпрацювали одночасно з німцями, які радо давали їм зброю вірючи, що вона буде вжита проти червоних партизан. Вдійсності ж поляки використовували одержану від німців зброю на те, щоб переводити бандитські напади на українські села. В висліді такого стану багато українських осель було знищено большевицькими партизанами та польськими боївками з „пляцувок", весь дорібок селянина був пограбований, а багато старших людей, жінок і дітей було помордованих червоними та червонобілими бандитами. Інші знов оселі стрічала така сама доля з рук німців, яких насилали на українських селян польські „фольксдойчі".

В органі українського підпілля „Ідея і Чин" з 1943 р. пишеться про це:

„Згадати тут треба ще про поставу польського елементу на Північно-Західніх Землях. Він насамперед ішов на зустріч сталінській партизанці, даючи їй допомогу інформаціями, харчами, приміщенням і активною співдією. Це довело до конфлікту з автохтонним українським населенням. Тоді польський елемент почав оглядатися за новим опікуном і знайшов його у німцях, зєднуючи собі їх службою у „шуцманшафтах", творених німецьким окупантом для пацифікації українського населення. Ясна річ, що треба було протиставитись їм теж". („Ідея і Чин", № 5, 1943, ст. 5).

В такій ситуації провід українського підпілля признає слушність критичним заввагам про нереальність одночасного переходу до масового збройного спротиву на всіх теренах і дає краєвим проводам вільну руку в виборі форм боротьби відповідно до місцевої ситуації. А що на Поліссі, як видно з поданого з'ясування ситуації, потреба негайного переходу до збройної партизанки була найпекучішою, тому й повстає тут саме перший відділ Української Повстанської Армії.

В подібному положенні як Полісся була й сусідня **Волинь.** Тому й тут вже осінню 1942 р. повстає **сотня Української Повстанської Армії під командою сотн. Довбешки-Коробки** (правдиве назвисько Перегійняк, уродженець Волині, визначний член ОУН).

Характеристичним для тодішньої ситуації на Поліссю й Волині є факт, що перші місяці боротьби обох відділів УПА, Остапа й Коробки, присвячені повністю ударам по червоних партизанах та польських пляцуфках. Командир Остап став швидко відомим большевицьким партизанам та їхньому командуванні, придбавши собі в них своєю твердістю в боротьбі псевдо „Серьожа Садіст". І щойно відібравши большевицьким та польським бандам охоту до грабіжницьких гулянок по українських оселях, оба відділи скеровують свою боротьбу проти німецьких окупантів.

Перший бій з німцями звів відділ кр. Коробки 7 лютого 1943 р. у зв'язку з наступом сотні УПА на містечко Володимирець. (з огляду на те дехто, як от М. Лебідь у своїй праці „УПА" вважав сотню Коробки-Перегійняка першим відділом УПА). Де-далі, бої обох відділів УПА з німцями починають переважати їх бої з большевицькими партизанами. В бою з німцями впали й оба перші командири УПА: кр. Остап загинув 10. березня 1943 р. в бою при наскоку на німецький магазин зброї й амуніції в Оржеві, а кр. Довбешка-Коробка впав 22. лютого 1943 р. в бою біля Висоцька.

Про перші місяці боїв УПА читаємо в бюлетені „Вісті" з фронту УПА" ч. 1. 1943 р.:

7. лютого ц. р. відбувся наступ першої сотні УПА на м. **Володимирець.** Найкраще відзначився своїм особистим прикладом очайдушності, командир сотні — Довбешка-Коробка. Дім, що в ньому жили козаки, здобуто, шуцманів роззброєно. Здобуто 20 крісів, 65 коців, амуніцію і інші речі. З сторони ворога впало 7 людей, включно з комендантом жандармерії. З нашої сторони 1 вбитий і 2 ранених.

20. лютого сотня УПА зробила напад на большевицькі бараки в лісі, біля села **Заморочене,** де знаходився постій-

ний осідок червоних партизан. В однім наступі вбито 15 партизан, спалено 3 бараки, забрано багато майна, як коні, харчі, шкіра, мануфактура, і т. д. З нашої сторони втрат не було. Другий наступ переведено в околиці с. Озерська. Під час наступу на бараки большевицькі партизани, втікаючи, залишили навіть свій архів, який забрано. Три бараки спалено, майно забрано. З нашої сторони втрат не було жодних.

22. лютого ц. р. під час постою біля **Висоцька,** німці з баталіонцями заатакували відділ УПА. Противника начисляли біля 200 душ. Відділ дав рішучий спротив. Після приїзду допомоги німцям в числі 350 людей, відділ відступив у ліс. Повстанці відступали нерадо, хотіли продовжувати бій. З ворожої сторони впало 20 людей. З нашої сторони впав оден повстанець, і командир відділу — сміливий Коробка.

З 6 на 7 березня ц. р. в ночі в околицях **с. Богуші,** зроблено засідку на большевицьких партизанів. 65 повстанців розбили дощенту в такій самій кількості большевицький відділ. Це була частина Медведєва. З зізнань полонених большевиків, по ворожій стороні було 16 вбитих і 8 ранених. Наші втрати: 2 вбитих 4 ранених. Від большевиків здобуто певну кількість зброї та воєнного матеріялу.

8 березня ц. р. відділ УПА на постою **в Богушах** заскочили большевики. Дано їм рішучий опір і в боєвому ладі відділ відступив в ліс. Рішучий бій повстанців, так червоних перелякав, що ті панічно втікли за Случ і говорили: „більше до Богуш не підемо".

В половині березня ц. р. біля **с. Корчин** відділ УПА наскочив на добре узброєну групу німців, що верталася з **м.** Деражна, де пограбувала населення. Бій тривав 3 години. Здобуто один важкий кулемет „максім", одну „фінку", кілька крісів і більшу кількість амуніції. З ворожої сторони впало 16 людей і кілька ранених. З нашої сторони впало 2.

З 10 на 11 березня ц. р. невеликий відділ УПА напав на фабрику в **с. Оржеві,** де знаходилася більша кількість амуніції і зброя. Напад вдався. З ворожої сторони згинуло коло 60 людей, частина з того погоріла в забудованнях. З нашої сторони впало 4, в тому командир перших відділів УПА — Остап (Сергій Качинський), що особисто керував боєм.

28 березня ц. р. німці, в силі 1500 людей, наїжджаючи з Рівного, Костополя, Мижиріча і Березного, напали на відділ УПА, що кватирував у м. **Людвиполі.** Розгорівся важкий бій. Німці засипували обложених гарматними стрільнами та гранатами з гранатометів. Відділ бравурно відбив аж чотири наступи ворога, завдаючи йому важкі втрати. Сюди спровадили німці свої добірні частини СС, які одначе не могли зломати завзяття повстанців, хоч були в значній перевазі. (В окремому описі того бою в місячнику „До Зброї", видаваним Політичним Відділом УПА, рік 1. ч. 1. — липень 1943 р., подано, що німці залишили на побоєвищі 58 забитих і 5 спалених автомашин; кількість ранених німців невідома, бо вони, відступаючи до Костополя, забрали всіх своїх ранених зі собою — П. М.).

Біля 27 березня ц. р. відділ УПА в порозумінні з місцевою Шуцполіцією опанували м. **Олику.** Розгромлені німці вицофалися до твердині, звідки щойно відважились ставити опір. Над ранком відділ відступив.

Між 20 і 30 березня ц. р. на сторону УПА перейшло багато станиць Шуцманшафту в **Луччині і Ковельщині.**

Біля 20 березня ц. р. відділ УПА розбив лагер полонених **в Луцьку** і звільнив коло 40 полонених.

В другій половині березня відділ УПА розбив збірний пункт, забраних з Дніпропетровщини, людей на роботи до Німеччини. Люди розбіглися, користаючи з витвореного замішання.

З 20 березня ц. р. **в Кремяненччині** УПА провела ряд бойових акцій. З більш замітних це:

В **Бережцях** місцевий відділ Шуцманшафту напав несподівано на німців і всіх їх зліквідував. З сторони ворога впало 10 осіб, з нашої жоден. Майно забрали повстанці.

В **Ланівцях** відділ УПА напав на станицю німецької жандармерії. Зліквідовано 3 противників. Ляндвірт хотів втікти, але по дорозі його зловлено й забито. З нашої сторони втрат жодних. Здобуто багато майна. Німецькі недобитки пішли до Крем'янця.

В наслідок цього цілий терен опанований повстанцями. Майже всі шуцмани **з Крем'янеччини** перейшли на сторону УПА. Німці в страху сидять в Кремянці і тільки днями роблять час від часу випади на села.

Під кінець березня ц. р. відділ УПА розбив табор полонених **в Ковлі** і тюрму. Начальник тюрми улекшив відділові роботу і відійшов з ними в ліс.

Несподівана зустріч...

Три стрільці УПА з розвідчого відділу в трьох різних мундурах: німецького ґештапа, українського поліциста й німецького СД. 1943 р.

При кінці березня ц. р. добре озброєний відділ німців з м. Цуманя напав на околицю м. **Дережна.** Невеличкий відділ УПА своїм очайдушним наступом розпорошив німців і довів їх до панічної втечі. На полі бою противник лишив одного раненого, одного полоненого, один кулемет і скриньку амуніції.

При кінці березня відділ УПА стрінувся з переважаючою групою, добре озброєних, німців біля с. **Антонівці** (Кремянеччина). З сторони ворога були втрати. Після короткого бою відділ відступив в ліс.

1 квітня ц. р. відбувся наскок відділу УПА на спіртзавод у с. **Горінці** (Кремянеччина). У висліді забито одного німця. Шість баталіонців перейшло на сторону повстанців.

В днях 2-4 квітня ц. р. на наказ команди УПА місцевий Шуцманшафт опанував м. **Горохів.** Опановано банк, пошту, розбито тюрму і випущено політичних вязнів. Німці в паніці втікли. Вже ранком повстанці з тактичних оглядів відійшли в ліс.

З 3 на 4 квітня ц. р. відділ УПА розбив карний лагер на **Горохівщині.** Вязнів звільнено.

4 квітня ц. р. відділ біля 300, добре озброєних, німців напали на с. **Постійно.** Багато хат спалили, господарства пограбували. При повороті невеликий відділ УПА перегородив їм дорогу. Вислід бою — цілковита поразка німців. Здобуто: 2 важкі кулемети „максіма", радіостанцію, 2 фіри амуніції, кріси, револьвери, полеву аптеку. З сторони ворога впало коло 30 жертв. З сторони повстанців всього 3 ранених, мимо того, що німці били з гранатомета. Щойно під покришкою ночі німцям удалося втікти. По собі залишили купи власного гною, який був явним прикладом ославленої хоробрости „вищої раси". Між іншим були це вибрані відділи С. Д.

9 квітня ц. р. відділ УПА наскочив на конвой арештованих 30 осіб з с. **Шкроботівці** (Кремянеччина). Німців розбито, арештованих звільнено. З ворожої сторони впало 7 осіб, з сторони повстанців жертв не було.

Дня 10 квітня, підчас вишкільного рейду по терені, в с. **Бутейках,** на відділ УПА наскочили большевики, на спілку з поляками. Два рази атакували село і два рази з важкими втратами мусіли відступати. З сторони ворога впало коло 50 осіб. З сторони повстанців — 8 вбитих і 3 ранених.

З 12 на 13 квітня відділ УПА наскочив на м. **Цумань,** де більша кількість німців закріпилася в бункрах. Німців, мимо всього, розгромлено; здобуто зброю, убрання, взуття, коні та інший воєнний матеріял. Знищено коло 20 німців — решта втекла. Втрат власних жодних.

Коло 17 квітня біля с. **Борщівки** відділ УПА несподівано наскочив на німецький змоторизований відділ, що їхав шляхом. Здобуто одну „фінку" і кілька крісів. Втрати ворога коло 16 осіб. З повстанців впав один, двох ранених.

18 квітня ц. р. відділ УПА зробив засідку на большевиків в околиці с. **Яполоть-Вулька.** Ворожий відділ нараховував понад 100 людей. Вислід: з ворожої сторони кількох вбитих, з сторони повстанців один ранений.

В другій половині квітня ц. р. відділ УПА зударився з переважаючим німецьким відділом під **Березdовом (Камянець-Подільська обл.).** У висліді сутички 7 німців вбитих, багато ранених, в тому — ляндвірт і оберлейтенант.

З 21 на 22 квітня переведено наступ на **Іванову Долину** (камінолом в Костопільщині). Німці тут були добре укріплені і за всяку ціну боронили цей важний для них господарчий пункт. У висліді бою спалено кілька вулиць міста, зірвано два залізничні містки, знищено різні магазини, забрано одну тону вибухового матеріялу. Втрати ворога, включаючи поляків, що брали чинну участь у бою поруч німців, величезні. Нараховують сотні постріляних й полонених. З сторони повстанців 4 вбитих і 3 ранених.

При кінці квітня ц. р. розвідчий відділ УПА роззброїв в с. **Мостах** 10 мадярів, що добровільно здалися. З чотирьох вояків, що намагалися втікти, двох забито й двох ранено. Всіх полонених нагодовано, ранених забандажовано і звільнено.

В **Славутських лісах** відділ УПА затримав 18 большевицьких парашутистів та роззброїв їх. Між ними був командир групи Медведьов. Відібрано багато розривного матеріялу, призначеного (згідно з зізнанням командира) до зривання залізниці на лінії Шепетівка-Здолбунів.

В перших днях травня на відділ УПА наскочила більша сила большевицьких партизан в с. **Журовичах.** Повстанці прийняли бій і большевиків розгромили. Напасники розбіглися, залишаючи на полі бою вбитих і ранених.

9 травня німецький відділ біля 400 людей, озброєний в гранатомети (меншого й більшого калібру) напав на село **Яполоть** (Костопільщина), грабуючи людей. Відділ УПА нечайним наскоком окружив німців з трьох сторін. Розгорівся важкий шестигодинний бій, в якому німці втратили багато вбитих і ранених. Німців вибито вже з кількох важних, під стратегічним оглядом позицій. В розгарі наступу повстанців команда з тактичних оглядів наказала відступити. З сторони повстанців впало трьох вбитих і чотирьох ранених.

14 травня німці окружили с. **Любашу**, коло Костополя, з наміром попалити хати, а мешканців порозстрілювати. Несподівано наскочив невеличкий відділ УПА і спалив німцям 11 авт, знищив коло 35 німців, здобув 2 скринки гранат. Як наспіла більша сила з Костополя, повстанці відступили".

Офіціоз ОУН „Ідея і Чин" підсумовує осяги перших місяців боротьби УПА: „Вже перші бої УПА з большевицькими партизанськими бандами та каральними відділами німецької поліції принесли новосформованим частинам гарні осяги.

В тяжких і численних боях розбила УПА численні бази большевицьких партизан та очистила від їхніх банд Рівенщину, Житомирщину, Луччину, Костопільщину, Ковельщину, Крем'янеччину, південну Сарненщину та Берестейщину й, користаючи з цілковитої прихильности та помочі населення, звільнює крок-за-кроком все нові терени Волині, Полісся, Поділля, Житомирщини й Київщини.

Від березня 1943 р. починаючи, українське село розправилося з сотками ляндвіртів та інших п'явок народу, провчило не один грабіжницький відділ німецької поліції і СС-ів. Постійно, Яполоть, Чудви, Бічаль, Велика Любаша, Іванова Долина на Костопільщині; Березні, Новостав на Крем'янеччині; Смига, Замчисько, Білогородка, Студінка на Дубенщині; Цумань, Колки на Луччині; Жуків, Сергіївка, Бугрин на Рівенщині; Турійське, Доротинь на Ковельщині; Дружкопіль, Горохів на Горохівщині і ще десятки й сотки назв сіл Волині, Поділля, Полісся, Житомирщини, Кам'янець-Подільщини, Київщини, в обороні яких, або в околиці яких бойові відділи УПА звели бій з німецькими загарбниками, проречисто свідчать про волю українського народу боронити свій край перед ворогом. А здобуті в боях на ворогах кріси, фінки, кулемети, гранати, гранатомети, гармати, авта — вірно служать вправній руці українського повстанця у його боротьбі із захланним московсько-большевицьким та гітлерівсько-німецьким імперіялізмами." („Ідея і Чин", Ч. 5, 1943 р. — ст. 17).

4. ПОСИЛЕННЯ І ПОШИРЕННЯ БОЄВИХ ДІЙ УПА.

Вже перші бої УПА з німецьким окупантом та з большевицькими й польськими бандами викликали в українського населення Полісся й Волині захоплення. В ряди УПА стали масово напливати поліцуки й волиняки так, що вже в лютому 1943 р. крім відділів Остапа й Коробки діє на терені Полісся й Волині три нові сотні УПА: сотня командира Дороша, сотня к-ра Крука і сотня к-ра Ґонти. В березні 1943 р. до УПА переходить багато станиць української допоміжної поліції, згл. міліції. Завдяки тому, згадані сотні перетворюються в курені, крім цього повстають нові сотні й курені УПА, як от: курінь командира Голобенка з трьома сотнями (сотня к-ра Байди, сотня к-ра Кубіка й сотня к-ра Залізняка), курінь к-ра Щуки, курінь к-ра Яреми. Цілість приймає офіційну назву **УПА-Північ**, головним командиром її стає Клим Савур-Охрім, Провідник ОУН на Північно-Західніх Українських Землях. (Правдиве прізвище Роман Клячківський; згинув в бою з большевиками на Оржівському Хуторі, Клеванського району, Рівенської области в дні 12 лютого 1945 р.)

В травні і червні 1943 р. відділи УПА в постійних боях з німецькими поліційними, а то й військовими частинами, опановують все Полісся та Волинь, обмежуючи панування німців на тих теренах виключно тільки до міст, головних шосейних шляхів та залізничних ліній. Одночасно УПА унешкідливила польські „пляцуфкі" та звузила терени, опановані большевицькими партизанами до окремих, невеличких лісових просторів.

В травні 1943 р. згинув в сутичці з УПА шеф гітлерівських спецвідділів СА Люце з цілим своїм штабом, наткнувшись на відділ українських партизан на шляху Ковель-Рівне при повороті з інспекції своїх працівників у „райхскомісаріяті" України.

Німецьке командування пробує прийти німецьким поліційним частинам на допомогу і висилає для ліквідації УПА на Волині й Поліссі дивізію війська, що складалася з полку ССів, двох полків мадярів, полку козаків і відділу німецької жандармерії. Та це підприємство скінчилося повною невдачею. Зручно маневруючи повстанчими відділами, командування УПА заставило німців розділити дивізію на менші боєві частини, а тоді в низці боїв нанесла УПА тим частинам нищівні удари. Так, наприклад, в бою під Вербами згинуло 120 німецьких вояків, біля села Шумське — 30, в Острозі — 32, в Мізочі — 11. Мадярські полки розлетілись зовсім, а частина козаків перейшла до УПА.

Весною 1943 р. починають стихійно організуватися відділи УПА **на Правобережжі.** В Холодному Ярі починає діяти відділ УПА під командуванням командира **Костя,** наддніпрянця, кол. старшини Червоної Армії, а в Уманьщині відділ під командуванням **К-ра Остапа,** теж наддніпрянця. Душею того руху був 60-літній **Дід Тарас,** шеф штабу відділу Холодного Яру, колишній учасник повстанських боїв у Холодному Ярі після першої світової війни. На допомогу тим відділам відходить з Волині 6 сотень УПА під командуванням **к-ра Енея.** Так приходить до створення другої частини УПА щодо терену дій „УПА-Південь" під командуванням **к-ра Батька,** Провідника Генеральної Округи ОУН на Осередньо-Українських Землях. (Дійсне прізвище — Омелян Грабець, родом з Чесанівщини, загинув в бою з большевиками на Вінниччині 10 червня 1944 року.)

Літом 1943 р. починає переорганізовуватись в повстанську армію Українська Народня Самооборона в Галичині. Цією справою керує **полк. Шелест,** недавній шеф штабу УПА-Північ, який по остаточному переорганізуванні й поширенні УНС на **„УПА-Захід"** стає її командиром. (Справжнє ім'я полк. Шелеста — Василь Сидор, уроджене-нець Сокальщини, Краєвий Провідник ОУН в Карпатському Краю, від 1943 р., Головний Суддя ОУН; згинув в бою з большевиками в перегінському районі, станиславівської области в дні 17. квітня 1949 р.).

В зв'язку з цим територіяльним поширенням дій УПА та повстанням двох нових військових груп УПА-Захід і УПА-Південь для керівництва цілости повстає **Головна Команда УПА,** що її зав'язком стає КВШ — Краєвий

Військовий Штаб Проводу ОУН під керівництвом сот. Романа Шухевича, переіменований у зв'язку з цим на ГВШ — Головний Військовий Штаб. Осінню 1943 р. рішенням Головного Командування УПА твориться пост Головного Командира УПА, що ним стає Роман Шухевич під псевдом **Тарас Чупринка** (зразу в ранзі підполковника, а від 22. січня 1946 р., постановою УГВР, в ранзі генерала).

Осінню 1943 р. повстають перші повстанські відділи на Буковині й Бесарабії, що приймають тимчасову назву **БУСА — Буковинська Українська Самооборонна Армія.** В травні 1944 р. відділи БУСА переймають загальну назву УПА й об'єднавшись, стають територіяльно-адміністраційною складовою частиною УПА-Захід.

З замітніших боєвих дій УПА-Південь треба згадати зліквідування в червні 1943 р. німецької поліційної школи біля Житомира, яка числила 260 люда залоги, розгром німецьких частин під селом **Устинівка,** Потиївського району, 26. липня 1943 р., в якому німці втратили понад сто люда вбитими і пораненими, розгром большевицьких партизан в липні 1943 р. в селі **Камінка,** Ярунського району, який коштував большевиків 66 партизан вбитими і багато пораненими.

УПА-Захід переходить своє боєве хрищення восени 1943 р. Опис цього стрічаємо в журналі „До зброї". З огляду на те, що в ньому подано теж характеристику тодішнього стану в Галичині, наводимо його в цілості:

«Кінець 1943 р. на Західньо-Українських Землях позначився замітним скріпленням німецького терору та боєвими діями проти зростаючого українського повстанського руху, зокрема в карпатському просторі.

Прилривкою до великого німецького зимового наступу, була друга акція на повстанський табір у Коломийщині, в перших днях листопада. Масова концентрація ворожих сил та їх розташування у великому просторі вказували на широко заплянову акцію.

Під сильним ворожим наступом, по кількаденних завзятих боях, відділ почав відступати. Ворог, продовжуючи переслідування повстанчого відділу, перевів одночасно небувалих досі розмірів терористичну акцію серед цивільного населення.

Масові облави в Станиславові (театр), в Надвірянщині, Делятинщині, Коломийщині та епілоги цих облав розстріли, запроторювання до концтаборів і депортації на важкі роботи до Німеччини, мали бути засобами для створення прірви між населенням і повстанськими відділами, щоб потім можна було легко з ними розправитися. Акомпаніяментом до тієї хвилі німецького терору були скрізь насильно організовані збори з вияснюванням та погрозами

а далі летючки до повстанських відділів з закликом виходити з лісу і складати зброю.

Все те коротко зводилося до одного: киньте зброю, припиніть усякий спротив, спокійно наповняйте дальше тюрми і концтабори, давайте себе вистрілювати, йдіть на каторжні роботи в німецькі шахти та до німецьких фабрик під англійські бомби. Одним словом — займайте «відповідне місце», призначене українському народові в «Новій Європі».

Весь цей терор по суті не був для українського народу нічим новим. Те саме діялося й дотепер, тільки в іншій формі. Коли вчора арештований пропадав безслідно, тихо закатований в тюрмі, то сьогодні, щоб залякати населення, стріляли його прилюдно в середмісті. Коли ще вчора молодь, наловлену під час облав, завантажували до заквітчаних поїздів у дорогу на каторгу в супроводі орхестри і на глум виголошувано до цих «добровольців» гучні промови з подяками, то сьогодні в приступі скаженої люті, щиро відкривано правдиві перспективи, що ждали цих каторжників.

Ніякі ворожі заходи не могли спинити стихійного українського руху, ніщо не могло роз'єднати народніх мас з їхніми збройними відділами, ніщо не могло приневолити нарід зрезиґнувати зі збройної самооборони та боротьби.

Повстанський відділ, заатакований в Коломийщині, по кількох днях успішно відв'язався від ворога. Акція проти нього скінчилася. Його розділено на два менші відділи. Один залишився в Коломийщині, другий в десятиденному марші (16-26. XI.) перейшов до Чорного Лісу під Станиславовом.

Повстанські сили в горах замітно послабли. Відділи Тернопільської та Львівської областей по закінченні вишколу в горах відійшли на свої терени, щоб там стати зав'язком нових сил. На місці залишилися тільки відділи гірських областей.

Молоді збройні частини Української Народньої Самооборони (таку офіційну назву мали галицькі повстанські відділи до часу влучення їх в УПА, до кінця 1943 р.) стояли напередодні своєї першої зими.

Активність ворожої розвідки та концентрація сил по всіх осередках Підкарпаття вказували на те, що ворог плянує дальші акції в горах проти УНС. Своїми ударами під час прикрої непогоди на порозі зими, наїздник хотів до решти зламати спротив українського народу. Положення було незвичайно критичне. Рішено прийняти бій і за всяку ціну його видержати. На ворожий наступ не прийшлося довго ждати. Перший ворожий удар був спрямований на **Чорний Ліс під Станиславовом.** Вранці 27. XI. великими силами, при співучасти летунства, наступали німці з Майдану, Пасічі й Завою, і коло год. 12-ої тісним перстнем замкнули табори повстанських відділів. Почався нерівний бій. Велика ворожа перевага не залякала нікого. Старшини і стрільці були свідомі, що тут вирішиться важне питання. Ворог, який скочив до наступу із самопевністю, мав уже в перших хвилинах важкі втрати та зрозумів, що перед ним твердий противник. В повстанські руки попала радіовисильня, чим значно утруднено ворогові правильний зв'язок у лісовій гущавині. Цю шансу використано вповні. Обороняючись з усіх боків, відділи перейшли до сильних протинаступів на двох точках, щоб вирізати та зліквідувати частину ворожого перстеня .По кількох годинах важких змагань, у рукопашних боях, осягнено намічену мету. Майже одночасно в двох місцях проломано ворожий перстень. Поданий у ворожих лавах знак до відступу викликав у них панічну втечу. Доля загроженого відтинка була вирішена. Темна, листопадова ніч, яка скоро залягла над густим лісом, стала на перешкоді правильному переслідуванню ворога, що втікав.

Перший удар цього зимового наступу покінчився для ворога втратою понад 60 вбитими. Власні жертви обмежувалися до 4 вбитих і 11 ранених. Крім радіовисильні здобуто зброю і муніцію.

По селах, що з острахом ждали висліду цього великого бою, лискавкою рознеслася вістка про розгром ворожих сил. Радістю наповнялися їхні серця на вид ворога, що панічно втікав підводами, наповненими вбитими і пораненими. Повна посвяти опіка над пораненими старшинами і стрільцями була черговим доказом нерозривности вузлів, що лучили нарід з повстанцями.

Ворожий наступ послідовно продовжувався. Черговий удар був спрямований на **Самбірщину.** В перших днях грудня німці силою двох полків заатакували невеликий повстанський відділ коло села Недільна. Та й цим разом ворогові не пощастило. У важкому цілоденному бою 4. XII., при власних втратах 34 вбитими, криваво зламано ворожий наступ. У майже безнадійному положенні повстанців одна чота сміливим маневром прорвалася незамітно на ворожі зади і несподіваним наступом завдала ворогові рішальний удар. На полі нараховано понад 160 вбитих німців.

Концентруючи всі свої сили, що ними диспонував тоді ворог на Підкарпатті, він у днях 11 і 12 (грудня 1943р.) розпочав великий наступ на третій повстанський відділ **в Долинщині.** Першого дня, кинувши до окружального маневру великі сили, ворог замикав перстень довкола чотирокутника між селами: Кропивник — Кальна — Слобода Болехівська — Липа — Мізунь. З уваги на некорисне положення цього чотирокутника відділ пересунено кілька кілометрів на південь та скріплено його сили, приєднавши до нього другий менший відділ, що стояв на межах Скільщини. Цай маневр виконано зручно, на кілька годин перед затісненням ворожого перстеня. Нове положення утруднювало ворогові окруження повстанських сил та приневолювало його йти до бою чоловим наступом. Вигідне запілля повстанців, високі лісисті гори, що тягнулися кількадесять кілометрів у глибину, відібрало противникові охоту до дальшої акції. Наступного дня ворог задовольнився спаленням таборів відділів на окруженому чотирокутникові, та ніччю незамітно відступив.

Велика збройна акція проти Української Народньої Самооборони, акція, що мала завдання на порозі зими цілковито зліквідувати зародок повстанської сили в Карпатах, натрапила на рішучий спротив так збройних відділів, як і народніх мас, і у висліді принесла ворогові велику невдачу.

Дати 27. XI. та 4. XII. 1943 є для західньо-українських повстанських відділів, зокрема для відділів карпатського простору, історичними датами великої ваги. Молоді, слабі ще збройні частини українського народу рішилися в цих днях сміло виступати проти

жорстокої дійсности та в одвертих, повних героїзму боях дати відповідь «бути чи не бути». Розгромлюючи ворога, вони не тільки заломили його офензиву проти себе, але у великій мірі відвернули мариво терору, яке грізно зависло над українським народом.

У висліді цієї великої перемоги повстанські відділи сходять частинно з гір та розташовуються по селах Підкарпаття. Вони дають почин до творення великих тривких «республік» УПА, та до пізньої весни вдержують т. зв. «Зимову республіку» в галицькому районі між Дністром і Лімницею. Розпорошені по селах Долинщини, Калущини, Станиславівщини та Коломийщини вони вишколюють нові курені, що в недалекому майбутньому мали сповнити великі завдання.» (До зброї», ч. 7-8, ст. 17-18).

Першою боєвою акцією УНС-УПА був наскок в липні 1943 р. на карний табор **в Святославі біля Сколього,** в якому ґештапо держало українську молодь, що відмовилась служити в „Бавдінсті", чи їхати на працю до Німеччини. Умовини побуту в цьому таборі були жахливі, типові для німецьких концтаборів смерти. Відділи УНС захопили табор, зліквідували ґештапівську охорону та німецьку адміністрацію табору, а всіх в'язнів звільнено, перевозячи виснажених та покатованих на лікування до різних санітарних станиць УНС.

На окрему згадку заслуговує боротьба УНС з большевицькими партизанами.

Головним тереном дій червоних партизан, як ми вже згадували, було Полісся й Волинь. Помітною була їх діяльність теж на Наддніпрянщині. Найменш пригожою, а то й зовсім непригожою для діяльности червоної партизанки була Галичина. Та їх манили гірські масиви Карпат. Крім цього, большевицькому командуванні залежало на тому, щоб і тут викликати настрій непевности і страху перед ними. З цих мотивів весною 1943 р. з Лівобережжя вирушає кількатисячний загін большевицьких партизан під командуванням прославленого **Колпака,** який через Полісся, східнім краєм Волині, через Житомирщину і Кам'янець-Подільщину приходить в Тернопільську область Галичини і попри Бучач, Підгайці та Галич доходить пізнім літом 1943 р. до Карпат. В большевицькій літературі, виданій по закінченні другої світової війни, і сам Колпак і інші учасники його загону подають, що під час свого рейду в Карпати большевицькі партизани дуже часто підшивалися під УПА, надіваючи мазепинки з тризубами. (При тому інтересно відмітити, що всі вони твердять про приязнь і співпрацю УПА з німцями і в

УПА-Північ: Поворот із боєвої акції на постій в селі

УПА-Північ: В рейд на ОУЗ

той же час описують, як то вони, маршуючи в мазепинках і з тризубами ховалися спішно, коли надходили німецькі частини. Так от, якщо б вони справді вірили в якусь приязнь УПА з німцями, то чого б їм тоді, замаскованим як відділ УПА, так критися перед своїми союзниками?). Командування УНС поставилось до большевицьких партизан так само, як поставилось до них вже перед тим командування та бійці УПА-Північ. В Карпати стягнено негайно більші відділи УНС і кинено їх проти загонів Колпака. Добре вишколені і дуже зручні в боях з регулярною німецькою армією, большевицькі партизани не всилі були встоятись в боротьбі з українськими повстанцями. Загони Колпака швидко розбито, а сам Колпак з горсткою недобитків утік скоро на схід.

До більших боїв УПА-Північ належить **бій під Радовичами**, р-ну Ковель, зведений з німцями в днях 7-8-9. вересня 1943 р.

Цей бій розгорнувся несподівано. В приготуванні була більша відплатна акція проти большевицьких партизан та польських боївок, що сконцентрувалися були в польській колонії Засмики. Підготовою боєвої акції керував сам командир Військової Округи «Турів» к-р Вовчак. Для цього стягнув він три курені УПА: курінь к-ра Голобенка з сотнями к-ра Байди, к-ра Кубіка і к-ра Залізняка, курінь к-ра Щука та курінь к-ра Яреми, а також вишкільну сотню артилерії під командою к-ра Розважного. Та викликаний в пильних справах до Головної Команди к-р Вовчак передав керування акцією свому заступникові к-рові Рудому. Тимчасом сотня к-ра Байди, яка повинна була заблькувати шлях Ковель-Радловичі, щоб не допустити польську поліцію з Ковля на допомогу польсько-большевицьким партизанам в Засмиках, наткнулась на автоколону німецького війська. Як опісля виявилось, це була німецька військова частина силою 420 люда, яка їхала до фільварків та на села грабити харчі. Сотня к-ра Байди вступила в бій з німцями, на допомогу їй прийшла сотня к-ра Кубіка. Німецьку частину розбито. Німці залишили 5 вбитими і 11 полоненими і втекли до Ковля.

Ранком чергового дня на місце бою прибула з Ковля німецька військова частина силою одного полку з танкеткою і двома панцерними автами, а залізничим шляхом Ковель-Володимир Волинський прибув німецький панцерник. Прийшло до завзятих дводенних боїв, в яких німців цілковито розгромлено. Не орієнтуючись зовсім в кількості та в розміщенні повстанських сил, німці повелись надто свобідно і тим самі виставили себе на дошкульні удари частин УПА. Надто, в німецькому панцернику вже на початку бою знищено радіоприймач і він, не визнаючись в розгорненій боєм ситуації, засипав гарматнім вогнем німецькі частини, які заняли були позиції сотні УПА, що відступила під натиском

німців. Під вечір другого дня розбитий німецький полк відступив до Ковля. В дводенних боях німці, згідно з їх власними заподаннями, втратили вбитими і пораненими 208 бійців. Втрати повстанців виносили 16 убитих і 3 ранених. Добиччю УПА були 3 скорострільні, 56 крісів та велика кількість муніції. Перемогу вшановано Службою Божою, яку на спільній могилі поляглих бійців УПА відправили місцевий парох та капелян УПА о. Лев.

Найближчого дня з Ковля над'їхали нові німецькі військові частини, що прямували на Радовичі. УПА привітала їх гарматнім вогнем. Та німці у бій не вступали. Забравши з побоєвища попередніх днів своїх убитих, вони поспішно відступили до Ковля.

Останній великий бій з німецькими військовими частинами звела УПА-Захід в днях 9-16. липня 1944 р. у скільщині біля с. **Кам'янки і Липа.** Цей бій відбувся в час, коли большевики підходили вже до Львова і в німецьких руках залишились ще тільки невеликі окраїни українських земель. Можливо, що німці плянували розбудовувати свої оборонні позиції в Карпатах і в зв'язку з цим хотіли прочистити Карпати від українських повстанців.

9. липня 1944 р. дві німецькі дивізії почали наступ з двох сторін. — Зі шляху Синевідсько-Рожанка та зі сторони Болехова через Тисів і Прязу, — на становища УПА в районі Кам'янка-Липа. На тому відтинку, в околиці села Липа, перебувала тоді старшинська школа УПА «Олені», підстаршинська школа «Беркути», військова лічниця УПА з ок. 40 важко пораненими та два курені УПА — курінь к-ра Різуна і курінь к-ра Козака. Інформації про сили ворога та його пляни одержало командування УПА від одного німецького старшини й двох підстаршин, яких захоплено в полон при зліквідуванні німецького панцерного авта біля Кам'янки.

Командування УПА, — к-р ВО IV майор Гуцул, к-р старшинської школи майор Поль, — постановили прийняти бій.

Ранком 9. липня німецькі частини, що наступали зі сторони Болехова, заатакували курінь сотн. Різуна, що заздалегідь зайняв дуже вигідні для оборони й добре замасковані позиції в околиці гори Лопата. Німці попали тут відразу під дуже цільний вогонь повстанських сотень. Перегрупувавшись, німці пробували наступати вдруге, та по кількох годинах безуспішного наступу з великими втратами відступили. В наступ пішов полк мадярів. Та після барабанного вогню повстанської артилерії мадяри в неладі втекли, викликаючи цим замішання й серед німців. (Між УПА та мадярами був вже тоді договір про взаїмний ненапад і мадярське командування полка обіцяло вже перед боєм втікати в неладі, як тільки УПА обстріляє їх нешкідливим для них гарматнім вогнем).

Після пополудня, одержавши допомогу зі сторони Либохори, німці поновили свій наступ. Тимчасом сотні УПА вспіли вже відтягнути всю свою важку зброю до бункрів на горі Лопаті і тепер, нібито під тиском наступаючих німців, охоронні частини перевели

пляновий відступ до бункрів. В розгарі наступу німці підсунулись за ними аж під бункри і — в вогні гармат і скорострілів, що висунулись з бункрів, дуже густо встелили своїми трупами все підніжжя Лопати. Зрозумівши безглуздя фронтового наступу на лінію бункрів, німці відступили до сіл Камінка, Бряза і Либохора.

Ніччю підтягнули німці під Лопату важку артилерію. А повстанці в той же час, сподіючись цього, опустили Лопату, неспостережно перейшли на тили німецької артилерії і, коли вранці німці почали основний обстріл Лопати, повстанці позривали на шляхах всі мости, відтинаючи так сполуку німецьких частин з запіллям. Щойно по «здобутті» порожніх бункрів на Лопаті німці зорієнтувалися в положенні й почали відступ. Та тут, при кожному зірваному мості сипався на них вогонь розсіяних по горах повстанських скорострільних гнізд.

12. липня з Долини прибула нова німецька дивізія. Та вона не пішла в наступ, а ограничилась до кількаденного обстрілювання гарматнім вогнем недавніх повстанських позицій, знищивши при тому до тла приміщення старшинської школи та лічниці. На щастя всю залогу старшинської школи було вже перед тим переведено на верхи Яворинки, а ранених перевезено з лічниці на села Липу, Лужки і Слободу.

14. липня відступили на Болехів дві перші німецькі дивізії, а 16-го третя дивізія до Долини. При тому, на частини, які відступали на Болехів, зорганізовано було ще одну засідку між Брязою і Тисовом, яка нанесла ворогові, що спокійно маршував, ще один болючий удар. Втрати німців в тих шестиденних боях були величезні. Частини УПА втратили ледве кількадесять бійців вбитими і пораненими.

Наведені детальні описи трьох більших боїв УПА з німцями, в яких німці наступали силами дивізій, ілюструють партизанську тактику боїв УПА, завдяки якій відділи УПА при мінімальних власних втратах могли наносити ворогові дуже дошкульні удари.

З більших боїв групи УПА-Північ слід згадати бій між селами Карпилівка і Ленчин, бій між Немовичами й Малинським, та бій юнаків між Вількою і Яполоттю.

Бій між селами **Карпилівка і Ленчин** на Рівенщині звели відділи УПА з сильним загоном большевицьких партизан-парашутистів **14. червня 1943 р.** Большевицький загін в запеклому бою розгромлено, на полі бою залишили большевики 6 вбитих і 36 ранених своїх бійців. Повстанці здобули у ворожому таборі канцелярію, багато зброї, муніції та награбоване в довколишніх селян майно. В канцелярії було багато цінних документів про пляни большевицьких парашутистів щодо боротьби проти визвольних змагань українського народу.

Бій між станціями **Немовичі й Малинськ** на залізничному шляху Рівне-Сарни звели дві сотні УПА — сотня Дороша і сотня Яреми з карательним відділом німецького ґештапа силою 150 люда. Ніччю з **23. на 24. червня 1943** р. зірванням шин здержано ґестапівський відділ, що їхав палити села, і знищено його дощенту. Добиччю повстанців була велика кількість німецької автоматичної зброї та амуніції. В бою були ранені оба командири УПА Дорош і Ярема.

В бою між селами **Вілька і Яполоть** на Рівенщині в дні **18. липня 1943 р.** юнацька вишкільна група УПА під командуванням К-ра Цигана розбила відділ німецької жандармерії. Німці втратили 19 вбитими і більшу кількість пораненими, яких, тікаючи, забрали зі собою. Це була перша „практична вправа" вишкільного відділу молодих українських юнаків, які рішили розмовляти з окупантом — зброєю.

Звичайно відділи УПА виминали великих боїв, а надто боїв з німецькою армією. Удари УПА були спрямовані насамперед проти німецької адміністрації і проти німецької поліції. Низка більших боїв з військовими частинами піднесла авторитет УПА в очах своїх і чужих, бо всі побачили, що УПА спроможна успішно протиставитись навіть більшим німецьким військовим з'єднанням, які послуговуються важкою артилерією, танками і навіть літаками.

Сили УПА зросли на початку 1944 р. до кругло 50 куренів власних та 15 куренів заприязнених народів. В хвилі приходу большевиків на західньо-українські землі кількість бійців УПА доходили до 80.000 українців і около 20.000 чужонаціонального елементу. Крім цього до диспозиції командування УПА стояла сітка українського підпілля, революційної ОУН та її симпатиків, кількістю понад 100.000 люда. Таку оцінку знаходимо теж в документах з тодішніх часів німецької військової та поліційної розвідки.

Для вишколу командирів було зорганізовано за німецької окупації низку підстаршинських шкіл та три старшинські: старшинська школа УПА-Північ під керівництвом пор. Польового і полк. Гончаренка-Ступницького, старшинська школа УПА-Захід під керівництвом пор. Хмеля і старшинська школа „Олені" під керівництвом

пор. Польового. Докладніше про ті школи подано в окремому розділі нашого начерку, присвяченому розглядові організаційної побудови УПА.

5. ОБОРОНА НАСЕЛЕННЯ Й ОРГАНІЗУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО Й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ

Характер Української Повстанської Армії як збройного рамени всього українського народу та принципове й фактичне ідейно-політичне тісне пов'язання УПА з українським населенням зобов'язували УПА не ограничуватись до боєвих дій. Тому побіч власних боєвих дій та ідейно-політичної пропаганди, УПА звертає належну увагу теж на організування господарського й культурного життя українського населення та його оборони, перед ворогом. В кожному поодинокому випадку після ліквідації даної клітини ворожої адміністрації, відділи УПА помагають тамошньому українському населенні організувати свою власну адміністрацію, якій сітка УПА впарі зі сіткою революційної ОУН запевняють всесторонньо піддержку. В висліді цього скоро витворюється стан, який один із керівників німецького політичного апарату в Галичині характеризує так:

„1943 р. Галичина мала подвійне обличчя. В день правила як і досі, німецька адміністрація, що все ще мала наявні успіхи, якщо мова про політичну безпеку і безпеку кожного окремого німця... Але вночі весь край — поза містами, немов островами — був опанований Українською Повстанською Армією: по лісах — вправи в стрілянні та будова сховищ, на шляхах — транспорти боєприпасів, перемарш з'єднань, постійні контролі і патрулі, по селах — постої війська, яке годувала людність...

„У вогні національного підйому танули основи німецької адміністрації. Українська поліція, залізнича і лісова охорони, служба праці („бавдінст") ставали „політично ненадійними" і переходили до рядів УПА. Функціонарі самоврядування, солтиси, війти, волосні писарі, члени комісій для хлібоздачі, службовики кооператив почали таємно, а то й явно, ставати прихильниками УПА та її піддержувати, бо для них ближча була власна сорочка, ніж чужий кожух, тобто в нашому випадку — їм ближчий був місцевий командир УПА, ніж німецький жандарм...

„Вплив і значення УПА надзвичайно зросли від літа 1943 р. Політично УПА охоплювала вже майже все населення, зокрема сільське. Вона обмежувала щораз далі функціонування німецької адміністрації так, що виявилося, що галицький терен став надто вузьким для існування побіч себе двох суперечних сил: динамічно-революційної УПА і спрямованої тільки на самозбереження німецької адміністрації. Карпатські лісові терени цілковито звільнилися від німецького контролю, бо затруднені в лісах здебільша польські лісові робітники і лісники покинули місця своєї праці і з родинами вивтікали до міст або на захід. Незначні німецькі поліційні та жандармські відділи, розташовані передусім у більших місцевостях, аж ніяк не могли опанувати призначений їм терен. Післяпанські маєтки („ліґеншафти"), управління яких через нерозумну німецьку політику опинилося в польських руках, — це посилило давню ворожнечу між польською великою землевласністю і українським селом, і ця ворожнеча надала націоналізмові західніх українців особливого забарвлення, — були українськими повстанцями крок за кроком ліквідовані, тобто після наскоку повстанських відділів, німецькими охоронними групами залишені, а населенням грабовані й палені. Будь-яка німецька адміністраційна діяльність, що перехрещувалася і суперечила інтересам українського народу, — перебільшені вимоги хлібоздачі пересадний набір робітників до Німеччини, — натрапляли на запеклий спротив людности, який тепер набрав виразного політичного характеру і на кожному кроці давав відчути, що ним керує одне центральне керівництво.

„Восени 1943 р. вже існували в Галичині „заражені бандами райони" (німецьке окреслення), тобто „республіки УПА" (українське окреслення) що цілковито вирвалися з-під контролю німецької адміністрації. Це мало місце передусім у Карпатах, а далі в Чортківській та Тернопільській округах. За цими „республіками" ішли т. зв. „політично дуже вразливі райони", населення яких цілковито стояло під впливами УПА, і де — як це припускали німці — мали знаходитися важливі штаби і командування УПА, адміністративні установи підпілля, як військові школи, шпиталі, заготівельні пункти та маґазини. До цієї категорії районів зараховувано передусім Підгаєччину.

„Кожного тижня в наслідок утечі до УПА зменшувалася кількість українських поліційних станиць, дуже частими ставали випадки, коли українські солтиси і війти кидали свій пост і ставили себе до розпорядження УПА. Звичайно тоді годі було знайти когось на їх місце. Так постали в цілій країні острови, на яких не функціонувала вже німецька адміністрація...

„Діячі самоврядування на місцях уважали за самозрозумілу справу обговорювати німецькі доручення з „лісовими людьми", а це означало, що такі доручення були відкидувані або змінювані. Все частіше повторювалися напади і наскоки на політичну поліцію та на жандармерію... Польська людність, зокрема в східніх районах Галичини, була примушена залишити українські землі, якщо вона до того часу не зробила цього добровільно".

Так виглядала витворена діяльністю УПА ситуація в Галичині в 1943 р., бачена німецькими очима.

На Поліссю й Волині, як ми вже згадували, ліквідація німецької адміністрації відбулася скорше й основніше. Вже літом 1943 р. її, поза містами, не було не тільки ніччю, але й днем. І тому на її місце приходить **українська адміністрація, зорганізована з ініціятиви УПА й відділами УПА хоронена.** Маєтки зліквідованих „ліґеншафтів" передається для обрібки українським селянам, які опісля з вдячности доставляють певну частину хліба на прохарчування УПА. Майже біля кожного села Полісся й Волині виставляє УПА свої стійки, завданням яких — як колись за козацьких часів — було повідомляти вчас населення про небезпеку, про зближення німецьких грабіжницьких, чи каральних відділів. Завдяки цьому населення загрожених місцевостей могло вже заздалегідь скритися по поблизьких лісах, ярах, чи спеціяльно приготованих у землі сховищах, а знов же відділи УПА могли спішити на загрожене місце, щоб відібрати ворогові пограбоване майно і віддати його селянам.

Важливим відтинком в обороні населення було **переловлювання відділами УПА робітничих транспортів, призначених на невільничу працю в Німеччині.** Завдяки щирій співпраці всього українського населення з УПА, командування УПА одержувало докладно інформації про час і про шлях відставлення поодиноких транспортів новітнього ясиру. В догідних, лісових місцевостях відділи

УПА часто організують засідку і здержавши поїзд, ліквідують німецьку поліційну охорону та звільняють робітників. Так звільнено багато транспортів українського робітництва з східніх та осередніх українських земель, які переходили через терени Волині, чи Полісся. Звільнені робітники повертаються в рідні сторони з пропаґандивною літературою українського самостійницького підпілля й розносять вісті про боротьбу УПА по всіх закутинах України. Багато звільнених юнаків залишається в УПА.

Багато уваги присвячено організації **медичної опіки та санітарної допомоги.** Це було конечним не тільки з огляду на потребу лікування ранених бійців УПА, але й з огляду на потреби населення. Брак медичного персоналу та ліків давався дошкульно відчувати на кожному кроці тим більше, що багато українських лікарів забрали німці до праці для німецької армії, або й до праці в Німеччині, а на всі аптечні запаси ліків німецька адміністрація поклала свою тверду руку. Тому командування УПА організує низку медичних курсів для студентів медицини, які переривають свої студії на університетах, щоб служити в потребі своєму народові, санітарні курси мед-сестер, на які масово голосяться українські дівчата, а під керуванням хеміків та фармацевтів організується фабрики ліків. З признанням треба згадати почуття обов'язку супроти свого народу таких українських лікарів, як **д-р Юрій Липа** (загинув в квітні 1945 р.), **д-р Яромир Олесницький** (загинув в березні 1945 р.), **д-р Тарнавська** (загинула весною 1945 р.) **д-р Кольман** (загинув в лютому 1945 р.), та багато інших, відомих тільки з псевда, які всеціло віддали себе до диспозиції УПА, завершивши свою видержливість на стійці своєю геройською смертю в бою з большевицьким, чи німецьким наїздником.

Окрему сторінку історії УПА становить велика участь та жертвенна праця для українського народу в рядах УПА **жидівських лікарів.** І вони самі і командування та бійці УПА вважали їх рівноправними громадянами України. Такі, наприклад, лікарі-жиди як др. Максимович (др. Кляйн) та др. Кум (обидва зі Стрия) відомі і своїми псевдами і головне своєю жертвенною працею нетільки старшинській школі, а й майже всім старшинам УПА-Захід. З приходом большевиків всім їм дано вільну руку для повороту до леґального життя, з чого частина їх скористала (і тому заскоро ще писати докладніше про цю

сторінку), та багато лікарів-жидів залишилося таки в УПА і в підбольшевицькій дійсності.

Треба признати теж, що майже не було випадку, щоб український лікар, який працював у місті, відмовився поїхати ніччю до раненого, чи хворого, коли його покликала УПА, або щоб український аптекар контрольованої німцями аптеки відмовився видати бажані лікарства для потреб УПА Побіч цього наладнюється **шкільництво.** Для потреб господарського життя населення організується, згл. урухомлюється **цукроварні, миловарні, гарбарні, ткацькі варстати тощо.**

Жертвенна праця всіх жителів „республіки УПА" доказувала, що український нарід уміє організувати своє життя сам навіть у найважчих умовинах.

6. ПОЛІТИЧНА ЗБРОЯ УПА

Та найміцніша зброя УПА це — ідейно-політична пропаганда. Свідомі цього організатори й командування УПА, вже від перших днів її існування звертають пильну увагу на ідейно-політичне обличчя УПА. І в цьому саме різниця між партизанськими загонами 1917-23 рр. й УПА, що коли в першому випадку ідейно-політичне обличчя партизанських загонів замазувалось реклямою „лукавих" — „вождів революції", — то соціялістичного федералізму (Винниченко), то анархо-комунізму (Махно), то в 1942 р. виступає УПА як одностайна політично-збройна сила з чітко окресленими кличами боротьби: проти нацистівсько-німецького і большевицько-московського імперіялізму, за Українську Самостійну Соборну Державу, за свободу народам і людині.

В першому числі офіціозу УПА „Вісті з фронту УПА" побіч лозунґів: „За Самостійну Соборну Українську Державу", „Свобода народам і людині", читаємо:

„Українська Повстанська Армія — УПА — це збройна сила українського народу, побудована на засадах всеукраїнства, понадпартійности й обов'язку військової служби для оборони народу перед наїздником.

УПА бореться:

За Самостійну Соборну Українську Державу на українській землі;

Острізький курінь УПА

Старшинська школа УПА складає присягу в 1944 р. — на вірність УПР

За новий міжнародний лад і порядок, побудований на засадах справедливости і пошанування прав кожного народу на його незалежний, всесторонний розвиток у власних державних формах;

Проти німецького і московського імперіялістичних наїзників, що змагають до поневолення і знищення українського народу;

Проти імперіялізму, як джерела воєн і поневолення народів.

„Большевицьких парашутистів УПА уважає за передовий загін московських імперіялістів і поборює їх нарівні з німецькими грабувальними бандами".

А в окремих зверненнях і відозвах до українського населення, поширюваних у формі листівок, УПА уточнює свою програму:

„Українська Повстанська Армія бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі. Знищення німецького поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних самостійних державах — це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціяльного питання у цілому світі.

„УПА бореться проти імперіялістів і імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА бореться проти СССР і проти німецької „Нової Европи".

„УПА з усією рішучістю бореться проти інтернаціоналістичних і фашистсько-націонал-соціялістичних програм і політичних концепцій, бо вони є знаряддям завойовницької політики імперіялістів. Тому ми проти російського комуно-большевизму і проти німецького націонал-соціялізму.

„УПА проти того, щоб один народ, здійснюючи імперіялістичні цілі „визволяв", „брав під охорону", „під опіку" інші народи, бо за цими лукавими словами криється отруйний зміст поневолення, насильство і грабунок. Тому УПА бореться проти російсько-большевицьких і німецьких загарбників, поки не очистить України від усіх „опікунів", поки не здобуде Української Самостійної Соборної Держави, в якій селянин, робітник і інтеліґент могтиме вільно, заможно і культурно жити та розвиватися.

„УПА за повне визволення українського народу з-під московсько-большевицького та німецького ярма, за побудову Української Самостійної Соборної Держави без поміщиків, капіталістів та без большевицьких комісарів, енкаведистів і партійних паразитів.

„В українській державі влада вважатиме за найбільший свій обов'язок інтереси народу. Не маючи загарбницьких цілей та поневолених країн і пригноблених народів у своїй державі, народня влада України не витрачатиме часу, енергії та коштів на творення апарату гноблення. Українська народня влада всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямує на побудову нового державного порядку, справедливого соціяльного ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу.

„У лавах УПА борються українські селяни, робітники, інтеліґенти проти гнобителів, за Українську Самостійну Соборну Державу, — за національне і соціяльне визволення, за новий державний порядок та новий соціяльний лад".

„За знищення большевицьких колгоспів і німецьких громгоспів. За землю для селян без викупу, за вільне господарство, вільне користування продуктами праці".

„За те, щоб велика промисловість була національно-державною власністю, а дрібна кооперативно-господарською".

„За участь робітника в керівництві фабриками, за фаховий, а не комісарсько-партийний принцип в керівництві.

„За пошану до праці інтеліґенції. За створення таких матеріяльних умов праці, щоб інтеліґент без турботи за завтрішній день та про долю сім'ї міг спокійно віддатися культурно-творчій праці, мав потрібні умовини праці, постійно збагачував своє знання та підвищував свій розумово-культурний рівень".

„За свободу друку, слова, думки, віри і світогляду. Проти офіційного накидування суспільності світоглядових доктрин і доґм".

„За повне право національних меншин плекати свою власну за формою і змістом національну культуру."

„За рівність усіх громадян України, без огляду на національність, в державно-громадських правах і обов'язках, за рівне право на працю, заробіток та відпочинок.

„...Переможемо тільки шляхом української національної революції, тільки шляхом всенароднього повстання і збройної боротьби. Тому ніхто не сміє стояти осторонь, приглядатися і чекати".

Оцею політичною зброєю — ясністю ідей і кличів, за які велася боротьба і які були висловом бажань всього українського народу, УПА швидко завоювала собі незницимі симпатії всього українського населення.

Значення тієї зброї знали добре й оба вороги українського народу і тому зі своєї сторони робили все можливе, щоб підірвати довір'я українського загалу до УПА. В органі „Ідея і Чин" читаємо про це:

„Окупанти, не спроможні знищити визвольно-революційного руху зброєю, почали з небувалою силою пропаґандивну офензиву. Займемося наперед німцями. Що закидають німці Організації Українських Націоналістів та Українській Повстанській Армії? Ніщо більш тільки — большевизм! У листівці „Слухай український народе" читаємо наступне:

„Москва дає накази ОУН".

З тайних наказів і вказівок, що попали нам в руки, видно, що кремлівські жиди стоять у зв'язку з ОУН. В тих тайних наказах, що скоро будуть опубліковані, ОУН означується як національно замаскована большевицька бойова частина".

Мало цього. Німці випускають летючки за підписом шефа штабу червоної Армії Василевського із закликом, мовляв, ваші мрії про самостійність не реальні, переходіть до нас, а ми введемо вашого провідника Бандеру в склад українського советського уряду. Тиждень пізніше німці верещать про співпрацю ОУН з Москвою, покликаючись на — листівку Василевського. І так у безконечність.

А большевики? Ті закидають „тільки" вислуговування німцям. Слухайте: „Відколи ОУН, — питають „радянські партизани", — керівники якої й зараз сидять у Берліні на німецьких харчах і за німецькі гроші видають свої газети, стала оборонцем народу? А дальше: „Маємо документи, опублікуємо їх, з яких видно, що керівна верхівка ОУН зараз контактується з гестапо, одержує за це гроші і за тридцять срібняків продає свій народ. Роблять

вони це, щоб відвернути народ від збройної боротьби проти німців, відірвати маси від радянських партизан".

І одні, і другі грозять від ряду місяців опублікованням „тайних" документів. Досі якось їх не опублікували. („Ідея і Чин", № 5, ст. 24).

Своїх намагань послабити ідейно-політичний вплив УПА на українські маси та підірвати моральну силу самої УПА не покидають німці до кінця свого побуту в Україні. Вони пробують підходити з усіх сторін: то грозять репресіями, то переконують про недоцільність боротьби на два фронти, то запрошують до співпраці в боротьбі проти Москви, представляючи себе найщирішим приятелем українського народу.

В одній із листівок в українській мові, розкидуваних німцями серед українського населення Волині й Холмщини, за підписом „уповноваженого райхсфюрером для поборювання банд, СС-оберґруппенфюрера і ґенерала поліції" фон дем Баха, писалося:

„Геть з ОУН і УПА!.. Німці остерігали Вас перед тими безсумлінними елементами, а тепер тому, що багато з Вас помагало бунтарям та бандитам в ганебних чинах, мусить промовити зброя. Ви самі винуваті в цьому. Смерть зрадникам, смерть ОУН і УПА!..."

В другій знов:

„Брати українці! Як відомо, нині провадяться суворі контрзаходи німецьких військ, скеровані проти членів і симпатиків ОУН і УПА в тих теренах, де вони зробили напади на німецькі війська. Засліплені проводирі тих організацій змальовують справу так, ніби німці намагаються знищити всіх українців, які люблять свій нарід. А до чого сходить діяльність УПА сьогодні на ділі? Повстанці сидять по лісах, терплять холод і голод. Нападають на німецьких вояків, думаючи в своїому засліпленні, що вони допомагають порятункові Батьківщини. Але цим допомагають тільки червоній Москві. Єдиною реальною силою, що може розгромити Москву, є Німеччина".

А в ще іншій:

„Українські Націоналісти! Схаменіться! Покиньте безглузду боротьбу! Ми врятували вас від червоної зарази. Ми не хочемо вас поневолити. Ми хочемо тільки вашої співпраці. Тільки сприяння в боротьбі проти нашого спільного ворога! Ваша доля лежить у ваших руках!..."

Та всі заклики, звернення і погрози німецьких поліційно-адміністраційних чинників приймав український загал — глумом. Бо німецьке „співчуття" та „журбу за долю українського народу" пізнав він аж надто добре на власній шкурі. З другої ж сторони, український нарід бачив, що в рядах УПА борються його найкращі сини. Тому, замість підривати довіря до УПА, всі нові листівки німецьких чинників тільки ще більше популяризували УПА та її боротьбу.

Не викликали теж ніяких потрясень УПА ні організаційно, ні політично **внутрішні спроби диверсії,** про які, для повноти образу тодішньої дійсности, вважаємо потрібним згадати. Один із тодішніх провідників українського підпілля М. Лебедь у своїй праці „УПА" пише про це так:

„Український повстанський рух, керований Головною Командою УПА, розгортається все ширше по українській землі. В кількох випадках постали з ініціятиви окремих одиниць повстанські загони, щоб на власну руку вести боротьбу. Спочатку ніхто їх не спинював. Україна велика і місце для боротьби з ворогами найдеться для всіх, хто з ними захоче боротися.Одначе з другого боку, Головна Команда УПА, маючи перед очима ще не такий давній досвід невдачних повстанських рухів в Україні в рр. 1920-24 була свідома того, що головною причиною їх невдач були — розпорошеність різного роду повстанських загонів, брак одного центрального керівництва цілого повстанського руху, прояви отаманії та анархії. Тому завданням Головної Команди було координувати й такі самочинні виступи окремих осіб, щоб не допустити до анархізації української визвольної боротьби, що дозволило б ворогам у скорому часі розправитися з окремими повстанськими загонами. Трагічні роки 20-24 не сміли повторитися. Отаманські виступи залишали навіть леґенду по собі, але з погляду цілости визвольних змагань, як відірвані, центрально не керовані й не координовані, були безуспішні. Зокрема, в таких рухах криється небезпека анархії та зведення українських визвольних змагань на манівці.

Одним із таких рухів був загін у силі 150-300 вояків **Тараса Бульби-Боровця,** що іменував себе отаманом. Тому, що довкруги його особи й організованого ним загону

заіснували різні версії, доводиться дати по змозі об'єктивне насвітлення цього питання на підставі збережених звітів і протоколів.

Тарас Бульба-Боровець з приходом німців на українські землі творить за відомом, згодою та інструкціями адміністративних властей, що діяли в той час в імені Українського Правління, в місті Олевську відділ поліції і називає його „Поліська Січ". Спочатку діє за інструкціями і напрямними Української Державної Влади, пізніше щораз більше усамостійнюється, виступаючи як отаман „Поліської Січі". В часі ліквідації німцями української адміністрації на Волині, Бульба розпочинає переговори з німцями, щоб задержати свій відділ, як самостійну одиницю, але розмови покінчилися безуспішно

В лютому 1942 р. Бульба з 15-20 людьми переходить у підпілля та перебуває в сарненському і костопільському районах. Вкінці 1942 р. нав'язує знову розмови з німцями (ґештапо в Рівному), та по другій розмові їх перериває, боячись арешту. В тому самому часі веде розмову з представником большевицької партизанки полк. Лукіним, спеціяльно висланим із Москви, але і ці розмови перериває. Щоб надати своєму імені „слави", замовляє Бульба в маляра свій портрет з козацькою шаблею в руках на тлі прапорів і духів предків з вождівським виразом лиця. Відбитки портрету роздає населенню в своєму районі та розсилає листи з призначенням і покликанням адресатів до свого „уряду". Такі речі можна було ще толєрувати, не зважаючи на те, що Україні не потрібні були бундючні отамани, але борці, що боролися б не для своєї слави, чи своїх особистих амбіцій, а тільки для справи України. Команда УПА не протидіяла тому, коли німці і большевики, а частинно і український нарід зв'язував дії УПА з іменем Бульби.

В початках 1943 р. Бульба з гуртом однодумців творить нову партію, під назвою „Українська Національна Демократична Партія" і приступає до творення збройного відділу, що нараховує до 150 вояків. В березні-квітні 1943 р. Бульба веде переговори із Штабом УПА-Північ, одначе пропозицію Штабу, включити себе в загальний український повстанський рух і ввійти до Штабу УПА, Бульба відкинув.

На початку серпня, коли дії УПА охопили цілість терену, отаманії довше толерувати не було можна, бо дані

райони не могли творити окремої „республіки"; цього вимагала безпека терену і непевність, чи Бульба не схоче відновити розмови з окупантами. Тому в серпні 1943 р. сотня УПА під командою Дороша оточила цілу групу Бульби і перебрала її без одного пострілу. Група складалася з трьох полковників, кількох старшин і сотні стрільців у складі 63 осіб. Це були люди, що припадково попали до Бульби, ховаючись перед німецьким терором. На їх просьбу всіх їх прийнято в ряди УПА. Сам Бульба з групою 30-40 людей утік. На пропозицію згаданих уже трьох полковників, щоб звернутися ще раз до Бульби Командант УПА-Північ погодився і одночасно запевнив Бульбі прийняття в ряди УПА і повну безпеку, якщо він до 9. 9. 43 (реченець три тижні) зголоситься. Коли ж він на те не погодиться, — його потрактують як отамана-ворохобника. Висланий до Бульби його адютант Крук не повернувся.

В тому часі Бульба переховується в районі Людвипіль. В часі нападу на нього большевицьких партизан згинула група його людей, між ними Іван Мітринґа, політичний керівник групи Бульби. Сам Бульба виїжджає з району і входить знову в переговори з німецьким вермахтом. У листопаді р. 43 ґештапо арештує його в Варшаві.

Треба додати, що найближча рідня Бульби була й залишилася карними членами Організації. Жінка Бульби, з походження чешка, жила, за даними очевидця, в районі Тучин (Рівне). Ніколи не була ні переслідувана, ні суджена якиминебудь чинниками Організації чи УПА.

Були спроби диверсії. Повстає партійний відділ з ініціятиви людей приналежних до групи Мельника. Коли його акція почала зводитися до переловлювання зв'язків УПА й ширення анархії, він був також роззброєний. І в цьому випадку стрілецтво в більшості залишилося в рядах УПА. Друга частина незабаром явно перейшла до німецьких допоміжних частин та створила групу, що назвала себе „Українським Леґіоном Самооборони". Командантом цього „леґіону" був німець штурмбанфюрер СД (майор) Біґельмаєр, а адютантом гавтштурмфюрер СД (сотник) Вайхельт.

В Україні, по обох берегах Дніпра, діяли ще самостійні партизанські групи, зложені з українців, що формально виступали під червоною зіркою, щоб дістати від Сталіна поміч. Вони робили спроби нав'язати контакт: УПА із

Становища в лісі

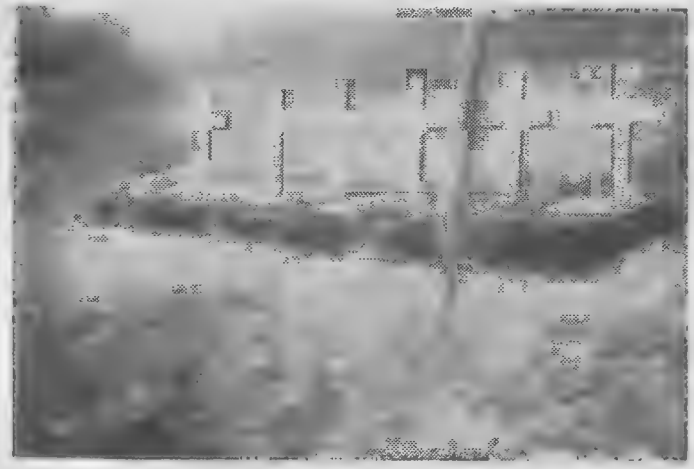

УПА-Захід: Могили стрільців і чотового УПА, що впали в бою з большевицькою партизанкою в обороні населення

зрозумілих причин відмовляла, тримаючись осторонь, бо була небезпека провокацій та й населення могло утотожнювати українських повстанців з большевицькими партизанами."

Стільки зі звідомлення очевидця про цю сторінку історії української збройної боротьби проти німецького окупанта. Від себе, на підставі документів тієї боротьби додамо, що згадані три полковники УНР, які з відділу Бульби перейшли до УПА, заняли в УПА керівні пости: полк. Н. зайняв важливий пост в Штабі УПА-Північ, полк. Кульжинський перейняв організування, вишкіл і командування кавалерійських частин УПА-Північ, а полк. Литвиненко вишкіл і командування артилерійських частин УПА.

У кожному випадку зустрічі УПА з українськими самостійно-діючими партизанськими загонами, перемогала завжди оця непереможна ідейно-політична зброя УПА: чіткість ідей і кличів, виписаних на боєвих прапорах УПА, її безкомпромісовість у боротьбі проти обох окупантів України та організаційна структура одностайної всенародньої повстанської армії під одним командуванням.

7. ЗА СВОБОДУ НАРОДІВ

В ідейно-політичній боротьбі проти обох окупантів України УПА звертає особливу увагу на пропаґанду визвольної боротьби серед інших народів, поневолених Москвою чи Німеччиною. В німецькій армії та в поліційних чи поліційно-допоміжних частинах німецької адміністрації в Україні було чимало ненімецького елементу, так зі сходу — кавказці, татари, туркмени, — як і з середньої та західньої Европи — французи, італійці, чехи, югослави, бельґійці. В масово поширюваних летючках-зверненнях УПА вказує їм на нелюдяну поведінку німців супроти всіх ненімецьких народів та на злочинні заміри Німеччини так супроти України як і супроти їх власних батьківщин і закликає їх кидати службу в німецьких частинах і переходити до УПА для спільної боротьби проти спільного ворога. Ось кілька прикладів таких закликів:

„ГРУЗИНИ!

... Коли спалахнула большевицько-німецька війна, у Вас не було бажання боронити нову тюрму народів — Совєтський Союз. Частина з Вас пішла в національні відділи при німецькому війську. Ви таким чином стреміли допомогти розбити свого найлютішого ворога — російський імперіялізм.

Але Ваші надії не здійснилися. Німці, як Ви в цьому наочно переконалися, повели на окупованих ними землях політику поневолення, грабежу і фізичного знищення народів.

Грузини! Не будемо вмирати за німецьку грабіж, не будемо вмирати за московський імперіялістичний розбій. Український народ закликає Вас до спільної боротьби з нашими спільними ворогами. Йдіть разом з українськими повстанцями, формуйте свої національні відділи!"

„СИНИ ТУРКМЕНІЇ!

... Німцям потрібна була тільки Ваша кров для їх імперіялістичних завоювань. Німці, як і большевики, несуть народам рабство і фізичне винищення. Приклад цього — господарювання німців в Україні.

Туркмени! Кидайте німецьких поневолювачів! Із зброєю в руках переходіть до українських повстанських відділів, що хоробро борються з німецькими і московськими імперіялістами!"

„ЧЕРКЕСИ, КАБАРДИНЦІ, ОСЕТИНИ, ЧЕЧЕНЦІ, АДИГИ, ЛЕЗГІНИ, ІНГУШІ!

Сини гір! Досить бути сліпим знаряддям у руках німецького імперіялізму! Згадайте заповіти своїх гордих предків, що загинули за волю Кавказу! Український народ закликає Вас до спільної боротьби з віковічними гнобителями! Створюймо міцний фронт проти експлуататорів людства!

Зі зброєю в руках переходіть до національних відділів при Українській Повстанській Армії. Готуйте сили для загальної революції проти московсько-большевицької тиранії. Нас об'єднує спільна боротьба під кличами „Воля народам! Воля людині!"

„АЗЕРБАЙДЖАНЦІ!

Тільки спільними силами всіх поневолених народів можна перемогти імперіялістичних хижаків Москви й Берліну і побудувати незалежні держави Кавказу й Азії.

Ми закликаємо Вас збільшувати ряди своїх національних відділів при Українській Повстанській Армії!"

„УЗБЕКИ!

В сьогоднішній момент, зазнаючи краху, німецький імперіялізм намагається затягнути Вас на сторону старих німецьких позицій.

Всі поневолені европейські народи піднімаються на боротьбу з гітлерівським звірем. Покидають німців союзники. На зміну гітлеризмові на наші землі йде кривавий большевизм. Не відступайте разом з німецькими військами. При Українській Повстанській Армії існують національні частини народів Сходу.

Узбеки! Переходіть зі зброєю в руках до українських повстанських відділів. Будемо спільними силами готувати удар по московських імперіялістах!"

Такі заклики до народів сходу друковано російською мовою, а опісля мовами тих народів. Летючки в мовах і письмом східніх народів друкувала УПА-Південь в друкарнях Одеси.

Не поминула УПА своєю увагою й червоних партизан. В окремих зверненнях до них УПА намагалася розкрити їм очі на облуду московських сатрапів, які, опинившись у смертельній небезпеці обіцяють всякі блага, але повернуться до своїх жорстоких методів гноблення, як тільки та небезпека для них промине. Так в одній з таких летючок УПА писалося:

„ЧЕРВОНІ ПАРТИЗАНИ!

Ставши на шлях боротьби з німецькими наїзниками, Ви поступили правильно. Не можна мовчати і байдуже приглядатися до того, що діється в Україні та інших окупованих Німеччиною країнах. Боротися активно проти гітлерівських варварів — це великий священний обов'язок кожної чесної людини.

Але, знищуючи існуюче лихо, треба думати про новий, кращий лад у майбутньому. Який же мав би бути новий

лад, що прийде на зміну німецькій неволі? Чи ж на зміну гітлерівської „Нової Европи" мав би знов повернутися большевицький СССР?

Ні! Не за таку зміну ми боремося, не такого бажаємо собі ладу в Україні і в світі. Бо ж кремлівські імперіялісти такі ж самі вороги народу, як і берлінські.

Червоні партизани!

Поширюйте свій фронт боротьби! Знищуючи німецьких загарбників, поверніть свою зброю також проти кремлівських катів та їх аґентів!

Женіть від себе політруків і командирів, присланих з Москви!

Вступайте на прогресивний шлях великого майбутнього. Єднайтеся з народами проти всіх катів і гнобителів — за щасливе майбутнє, за новий лад вільних народів у самостійних національних державах!"

Звичайно, чужонаціональний елемент в німецькій армії та в німецьких поліційних частинах складався з людей дуже різної якости. Були такі, що самі голосились туди, щоб у важкі воєнні часи й самим поживитись грабіжжю та розбоєм. Таким усе те, про що писалося в летючках, було чуже й байдуже. Та було чимало й таких, яких силою забрано до німецьких частин і які співчували гнобленому й грабованому українському населенню усвідомлюючи собі, що так само поводяться німці в їх батьківщині супроти їх так само поневоленого німцями народу. І тому велика кількість їх відгукується на заклики УПА, кидає німців і зі зброєю в руках переходить до УПА. Так повстають в УПА окремі національні частини грузинів, узбеків, татар та інших східніх народів.

У фронтових звідомленнях УПА згадується, наприклад:

„25 червня 1943 р. в триденних боях загону УПА під командуванням к-ра Крука в околицях Теремна на Волині, в яких цілком розгромлено сталінських партизанських грабіжників, що вже довший час напастували мирне населення, особливо відзначився **відділ грузинів.**"

„В місяці серпні 1943 р. відділ УПА, складений також з **узбеків, грузинів і росіян,** знищив у боях з німцями в Млинівському р-ні, Рівенської области 60 гітлерівських бандитів."

„29. 4. 44 р. У великому бою відділів УПА з військами НКВД в с. Залізниця на Крем'янеччині взяли участь і визначилися **національні відділи** під командою к-ра Яструба. В цьому бою ворог утратив 240 вбитими."

Осінню 1943 р. в складі Української Повстанської Армії було вже 15 національних куренів. Це дало поштовх до скликання **Першої Конференції Поневолених Народів Східньої Европи і Азії,** яка відбулася в Україні в днях **21-22 листопада 1943 р.** В протоколі конференції зазначується, що багато делеґатів прибули зі своїх рідних земель, що знаходилися в той час під большевицькою окупацією, перемагаючи численні труднощі при переході лінії фронту.

„В умовах боротьби українського народу з німецькими окупантами зібралась і перевела свою працю конференція, — читаємо далі в протоколі — 20 листопада, напередодні праці конференції баталійон німецьких грабіжників в місцевості, де скликалась конференція, прийшов грабувати й палити села. Загони УПА розбили й розігнали гітлерівських бандитів, не давши їм можливости спалити намічені села.

Пліч-о-пліч з бійцями загону УПА взяли активну участь в бою деякі делеґати конференції. Вони показали, що являються не лише політичними, але й прекрасними військовими керівниками своїх народів.

В боротьбі зі спільними поневолювачами росте й міцніє дружба й співпраця народів Сходу.

Перша конференція визначає шлях священої боротьби поневолених народів проти імперіялізмів, за здобуття своїх незалежних, самостійних держав, за повне визволення народів і людини, за справді щасливе життя. Вона, вказуючи шлях, дає ідейно-політичну зброю в руки революційних мас пригноблених народів, які уже піднімають свої боєві прапори й твердо підуть цим шляхом до остаточної перемоги."

В конференції взяли участь 39 делеґатів від 13 народів: азербайджанці — 6 делеґатів, голова делеґації лейтенант Фізул; башкіри — 1 дел., Кагарман; білоруси — 2 дел., голова Дружний; вірмени — 4 дел., гол. воєнтехнік Антракт; грузини — 6, гол. майор Гогія; кабардинці — 1, Баксан; казахи — 1, Дежумен; осетинці — 2, гол. сержант Храм; татари — 4, гол. старший сержант Тукай;

узбеки — 5, гол. Шімрат; Українці — 5. гол. проф. Стеценко; черкеси — 1, Джігіт; чувахи — 1, сержант Скворцов.

Конференцію відкрив проф. Стеценко, нав'язуючи сучасну співпрацю поневолених народів Східньої Европи й Азії з українським народом до традиції спільного з'їзду в Києві 1918 р. Предсідником конференції обрано українця Левченка. Доповіді виголошено на такі теми: „Оцінка сучасного політичного положення", — доповідач проф. Гурієлі, грузин; „Політичні завдання поневолених народів" — доповідач проф. Стеценко; „Організація і практичні цілі єдиного фронту поневолених народів" — доповідач інж. Озерська, українка. Після обширної дискусії обрано резолюційну комісію в складі: проф. Гурієлі — грузин, майор Гогія — грузин, лейт. Фізул — азербайджанець, учитель Шімрат — узбек, проф. Стеценко — українець, агроном Ходжаєв, інж, Озерська — українка. Конференція схвалила наступне:

Постанови.

„1. Сучасна війна між німецьким націонал-соціялізмом і російським большевизмом — це типово і імперіялістична війна за панування над світом, за новий поділ матеріяльних багацтв, за здобуття нових сировинних баз і ринків збуту, за поневолення народів і експлуатацію їхньої робочої сили.

2. Обидва воюючі імперіялізми заперечують право народів на їх вільний політичний і культурний розвиток у самостійних національних державах, та несуть усім народам політичне, соціяльне й культурне поневолення у формі гітлерівської „Нової Европи", чи большевицького СССР.

3. Протисуспільні грабіжницькі цілі та повну ідейну пустку намагаються імперіялісти прикрити брехливими гаслами про соціяльну рівність, визволення працюючих тощо.

4. Скомпромітований ідейно й політично большевизм шукає опори в відігрітих реакційних гаслах слав'янофільства і традиційного російського патріотизму.

5. Імперіялістична війна довела воюючі імперії до великого матеріяльного й військового виснаження та заго-

стрила політичні й економічні суперечності в середині імперій. Це створює сприятливі обставини для наростання революційно-визвольного руху серед поневолених народів.

Останній час характеризується швидким ростом і загостренням визвольних революційних дій поневолених народів. В цьому запорука перемоги революції та нового світлого майбутнього.

Політичні завдання поневолених народів

Тільки національні революції поневолених народів припинять безглузду воєнну різню і принесуть світові тривкий мир. Новий міжнародний лад, опертий на пануванні політичних прав кожного народу, дасть кожному народові повні можливості культурного й економічного розвитку. В системі вільних національних держав забезпечується повна воля людині, давленій і експлуатованій досі казармною системою імперіялізмів.

Для швидкої і певної перемоги національної революції потрібний один спільний фронт поневолених народів. Тому конференція вважає необхідним створення спільного комітету народів Східньої Европи і Азії, який буде координувати всі національно-революційні сили тих народів, виробить єдину лінію боротьби зі спільним ворогом, єдину тактику боротьби та у відповідний мент дасть гасло до одночасного повстання всіх поневолених народів.

Окремі постанови

1. Перша Конференція Поневолених Народів Східної Европи й Азії вітає героїчну визвольну боротьбу народів Західньої й Середньої Европи проти німецького імперіялізму та заявляє свою повну політичну солідарність у цій боротьбі.

2. Конференція вважає потрібним розгорнути серед народів Західної і Середньої Европи широку пропаґанду для ознайомлення їх з визвольною боротьбою народів Східної Европи й Азії.

Конференція закликає: Зміцнити самооборону перед терором відступаючої німецької влади й армії.

Відозва

першої конференції поневолених народів Східньої Европи й Азії

Дорогі Брати й Сестри!

В тяжкі хвилини лютування імперіялістичної війни, в час загибелі мільйонів наших людей на фронті, винищування наших родин у запіллі, в час варварського нищення нашого майна та пам'яток культури по наших містах і селах, звертаємося до Вас з братнім закликом: Станьте **одностайно до оборони життя і майна Вашого і Ваших рідних, станьте, до боротьби проти ворогів людства, паліїв війни!**

Хто ж і для чого розпочав цю страшну й жорстоку війну? Хто являється винуватцем мільйонних вбивств і страждань невинних? Хто мусить понести кару за народнє горе? Проти кого нам боротися?

Сучасну війну розпочали й ведуть правлячі імперіялістичні верхівки Берліна й Москви — німецькі націонал-соціялісти й російські большевики. Війна ведеться за те, котра з імперіялістичних клік має надалі поневолювати й експлуатувати народи Европи й Азії.

Імперіялісти вирішили, що їм за мало награбованих земель, замало заграбованих багатств, замало підбитих народів, вони хочуть ще більше поширити свої імперії, ще міцніше придусити гноблені народи й затягти до такого ж ярма нові народи.

Прагнучи до тих розбишацьких цілей, імперіялісти силою змобілізували ввесь здоровий елемент поневолених і гноблених ними народів та погнали його на фронт. Мільйони синів України, народів Кавказу, Середньої Азії, Надволжя і Уралу знаходяться сьогодні в окопах, віддаючи життя за своїх гнобителів. В той же час в тилу НКВД тероризує їх родини, знущається над ними. В тилу запрягають до непосильної праці у воєнних заводах старих та дітей, видираючи в них з рота останній кусок хліба.

Війна вже погубила мільйони бійців, зруйнувала народні господарства як поневолених, так і воюючих народів. Однак кінця війни ще не видно. Для випередження аліянтів на Балканах кремлівські „вожді" кидають не підготовані військово солдатські маси в безнастанній на-

ступ під вогонь німецької зброї. Ще не закінчилася війна з Німеччиною, а вже сталінська кліка в наслідок загарбницьких задумів на Балканах і в Середній Європі попадає в нові конфлікти, готується до нових воєнних дій. Ще не вигоєні одні рани, а вже готуються для населення нові.

Та даремні надії імперіялістичних катів, коли вони думають, що й далі народ пасивно виконуватиме їхні накази. Сьогодні вже не тільки поневолені народи, але й маси народів, з яких вийшли правлячі імперілістичні верхівки побачили все безглуздя і весь злочин теперішньої війни. Зараз усім стало ясно, **що безперспективне змагання на фронті постійно доводить і вкінці приведе до повного спустошення рідних земель і знищення народів; всі зрозуміли, що мусить припинитися безглузда борня народів, що мусить наступити зміна.**

Однак яка має бути зміна і як до неї дійти?

Чи може наступити зміна, коли залишаються при владі існуючі імперіялістичні кліки? Чи може наступити суттєва зміна, коли залишаються дотеперішний державний лад, насильства й експлуатація? Відомо ж, що державний лад, побудований на поневоленні одних народів другими породжує змагання до дальшого підбою і дальшого поневолення, породжує імперіялізм. Устрій, побудований на поневоленні одних народів другими неминуче веде до імперіялістичних воєн і руїни.

Щоб вийти з сьогоднішнього трудного становища, припинити війну замало. Для цього необхідно повалити цілий державний устрій, знищити імперіялістичні кліки й побудувати новий лад на Сході Европи й Азії. Цей лад виключить можливість поневолення одного народу другим, виключить всякий імперіялізм, і гарантуватиме повну волю розвитку кожного народу. Цей лад мусить бути побудований на системі незалежних держав кожної нації на своїй етнографічній території.

Здійснити цей лад можна тільки в безпощадній боротьбі з імперіялістичними правлячими верхівками, тільки шляхом національної революції. В боротьбі проти спільних гнобителів — сталінського й гітлерівського імперіялізмів — необхідний єдиний фронт всіх народів Сходу, керований своїми національними проводами. Для перемоги національної революції потрібний підйом мільйонових мас.

УПА-Захід: Сл. п. Сотенний Гамалія на постою в селі Н. в 1943 р. (погиб у бою з большевиками в 1945 р.)

Лікарський перегляд курсантів до 2-гого курсу І. Старшинської Школи УПА

Поневолені народи Сходу вже вступили на шлях цієї священної боротьби. В цій боротьбі вони вже добились поважних успіхів. Національні повстанські армії й відділи в Україні, на Кавказі, в Середній Азії і в Прибалтиці високо підняли прапор проти імперіялістів, обороняючи свої народи перед грабунком імперіялістичної наволочі, та визволяючи цілі території від імперіялістів, борятся за повну національну незалежність своїх народів. В повній солідарності з ними ведуть таку ж боротьбу проти імперіялістів народи Західньої Европи (національна повстанська боротьба на Балканах, у Франції, Норвегії, Бельгії, Голляндії і т. д.), слідом за цим боротьба поширюється на території всієї Европи та цілої імперії СССР, втягаючи до повстання усі поневолені народи, а також російський та німецький народи, придушені власними імперіялістичними кліками.

Мільйони бійців Червоної Армії, розсіяні по цілій Европі й Азії в окопах, на фронті, в запіллі, в німецькому полоні, національних батальйонах при німецькій армії, мільйони робітників на воєнних заводах, в колгоспах, на каторжних роботах Німеччини й Сибіру, — це велика армія національної боротьби Сходу, це запорука її перемоги.

БІЙЦІ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ — І — ДОРОГІ НАШІ БРАТИ В ОКОПАХ

Своєю героїчною боротьбою Ви проганяєте німецьких імперіялістів з рідної землі. Однак Ви виконуєте лише половину роботи. За плечима нас жирує на народньому горю другий імперіялізм — сталінський. Він такий же ворог народів, як і німецький імперіялізм. Він так само поневолює і експлуатує народи, як і німецький. Поверніть свою зброю проти нього. Бийте його так нещадно, як б'єте зараз гітлерівську наволоч. Творіть військові революційні, протисталінські, протиімперіялістичні організації. Нав'язуйте контакт з національними, революційними повстанськими арміями й переходьте до них організованим порядком — індивідуально та цілими військовими частинами!

Робітники воєнних заводів! Не помагайте імперіялістам своєю працею в запіллі загублювати наших братів на фронтах! Виготовлену Вами зброю і амуніцію захопліть в свої руки й бийте нею Ваших гнобителів імперіялістів, передайте її національним повстанським арміям та відділам.

ПРИНАЛЕЖНІ ДО ЧУЖОНАЦІОНАЛЬНИХ БАТАЛЬЙОНІВ ПРИ НІМЕЦЬКІЙ АРМІЇ!

Гітлерівські окупанти використали Ваше тяжке становище в полоні і Вашу волю битися проти сталінського імперіялізму, погнавши Вас на фронт братовбивчої війни. При Вашій допомозі гітлерівські імперіялісти хочуть поневолити Ваших рідних на батьківщині, а потім Вас знищити, як непотрібний елемент! Не дозвольте використовувати себе проти Ваших братів! Ваше місце не при німецьких дивізіях, а в революційних протиімперіялістичних національних повстанських арміях. Нав'язуйте з ними контакт, поширюйте національно-революційну свідомість серед своїх товаришів та зі всіма боєприпасами переходьте до своїх повстанських армій, а де їх нема, сміливо створіть такі!

ПРАЦЮЮЧІ ІНТЕЛІҐЕНТИ!

Не посилюйте своєю працею державного апарату насильства над народами. Вступайте зі своїми народами в революційну боротьбу проти імперіялістичних катів. Покидайте установи, з'єднуйтесь з відділами своїх національних повстанських армій та віддайте своє знання для їх зміцнення.

Своєю працею допомагайте двигнути єдиний фронт народів у боротьбі проти імперіялістів за свої національні незалежні самостійні держави!

Революційними силами народів у спільнім фронті боротьби проти імперіялістичних загарбників повалимо існуючий лад насильства й збудуємо новий лад, оснований на справедливості й волі народів і людини.

Геть імперіялістичну війну!

Смерть імперіялістичним хижакам большевицької Москви і націонал-соціялістичного Берліну!

Смерть Сталінові й Гітлерові!

Геть гітлерівську „Нову Европу" й большевицький СССР!

Хай живуть національні революції поневолених народів!

Хай живуть незалежні національні держави всіх поневолених народів Европи й Азії.

Хай живе мир і дружба народів!

8. ПІД ОДНИМ ПОЛІТИЧНИМ ПРОВОДОМ

Українська Повстанська Армія стала вже в перших місяцях свого існування **загально-національною армією,** збройним раменем **всього українського народу.** Свою боротьбу провадила вона за інтереси цілої української нації. В скорому часі опанувала вона великі простори України, стаючи у висліді цього перед конечністю приймати на себе теж завдання політичного й адміністраційного характеру, що виходили далеко поза рямці військових дій. Наближення кінця війни гітлерівської Німеччини з большевицькою Москвою створювали нову політичну ситуацію на українських землях. Все це разом — висувало конечність створення єдиного політичного проводу українського народу, який керував би боротьбою всього народу на всіх фронтах і всіх ділянках життя. В виду цього Головне Командування УПА вже восені 1943 р. заініційовує акцію творення загально-національного, всеукраїнського політичного центру, який взяв би на себе найвище політичне керівництво визвольною боротьбою за Українську Самостійну Соборну Державу та репрезентував би цю боротьбу назовні.

Таким керівництвом не могло стати Українське Державне Правління, створене в червні 1941 р. з тієї простої причини, що частина членів його у висліді німецьких репресій загинула, а друга частина перебувала в ув'язненні в німецьких концтаборах. Йшло, отже, про створення нового керівного центру. Для підготовчої праці було з ініціятиви УПА окремий ініціятивний комітет.

Головний Командир УПА ґен. Тарас Чупринка пише про це:

„Ініціятивний Комітет вирішив творити представництво українського народу на демократичній основі. Демократична плятформа давала можливість залучити до керівництва визвольною боротьбою всіх чесних і національно вартісних українських патріотів, незалежно від їхніх партійних поглядів.

Основні пункти політичної плятформи, що мала стати основою формування нового політичного представництва українського народу, були такі: 1. Беззастережно визнати ідею Української Самостійної Соборної Держави як найвищу ідею українського народу. 2. Визнати революційні методи боротьби за Українську Самостійну Державу також доцільними методами визвольної боротьби. 3. Здеклярувати своє вороже становище супроти московських большевиків та німців як окупантів України. 4. Визнати демократію як устроєвий принцип представництва. Пункти 2 і 3 Плятформи були зумовлені тією обставиною, що ініціятива творення загальнонаціонального представницького органу вийшла саме від УПА, яка провадила революційну боротьбу як проти большевицьких так і проти гітлерівських окупантів, і що цей орган мав очолювати і керувати саме такою боротьбою українського народу проти всіх окупантів України.

Беручи за **основу формування** загальнонаціонального керівництва українського народу демократичний принцип, Ініціятивний Комітет змагав цим способом якнайкраще; якнайповніше відбити в цьому тимчасовому українському парляменті всі, існуючі в той час в Україні, здорові національно-політичні сили. Особливо багато уваги Ініціятивний Комітет приділяв притягненні до проєктованого органу представників східньо-українського громадянства, що стояло в опозиції до большевицького режиму. Тут особливий натиск покладено на притягнення до цього представництва **самостійників молодої ґенерації,** вихованих уже в умовах большевицької окупації.

...Поза акцією мусіли опинитися, очевидно, групи, які одверто співпрацювали з німцями. Також поза акцією мусіли опинитися групи, які були ворожо наставлені до УПА і які нерідко, як методу міжпартійної боротьби стосували денунціяцію перед ворогом. Крім представників кіл сутополітичних, Ініціятивний Комітет притягнув до Представництва ще декількох визначних громадян, які репрезентували інші, позаполітичні українські громадські кола. В червні 1944 р. праця Ініціятивного Комітету була закінчена.

11. липня 1944 р., далеко від непрошеного ока, в Карпатах, почалися наради нового Українського Революційного Парляменту. Курінь УПА охороняв місце нарад перед можливим наскоком німців чи большевицьких пар-

тизанів. Зібралися **представники всіх Українських Земель, при чому особливо численно були представлені Східньоукраїнські Землі.** Зійшлися люди різних політичних поглядів...

Збори святочно проголосили себе **Тимчасовим Українським Парляментом** і назвали себе **Українською Головною Визвольною Радою (УГВР).**

...Виходячи з того, що всяке народне представництво доти є справжнім виразником волі народу, доки воно діє серед народу і від нього не відривається, Великий Збір УГВР постановив, що **місцем перебування УГВР є Українські Землі,** а за кордон виїжджають тільки окремі члени УГВР з окремими дорученнями. Така постанова забезпечує УГВР перед перетворенням її в еміґраційне представництво, як це було, наприклад, з урядом колишньої УНР, та робить її у політиці цілком незалежною від будь-яких сторонніх сил.

15. липня 1944 р. відбулися вибори Голови Президії УГВР, членів Президії УГВР, Голови Ґенерального Секретаріяту УГВР, Ґенерального Судді УГВР.

Урочиста тиша запанувала на залі нарад, коли Голова Президії УГВР станув перед Головою Великого Збору УГВР, поклав руку на український державний герб та почав повторяти слова присяги... Це присягав Президент України перед українським народом". („Бюро Інформації УГВР", р. І., ч. 2. за серпень 1948 р.).

З членів УГВР, які мужньо сповняючи свій обов'язок, впали опісля на стійці в бою з большевиками, належить згадати:

Голова Ґенерального Секретаріяту УГВР і ґенеральний секретар Військових Справ Роман Лозовський — інж. Роман Шухевич;

Голова Великого Збору УГВР Павленко — Ростислав Волошин;

Член Президії УГВР о. д-р Ґалянт, представник української греко-католицької церкви;

Член УГВР д-р Юрій Липа, відомий поет, письменник і науковець;

Член УГВР Шаблюк-Шугай — Йосип Позичанюк, молодий письменник зі східньо-українських земель;

Заступник Голови Ґенерального Секретаріяту УГВР майор Петро Полтава, широковідомий публіцист Воюючої України.

Імена тих членів УГВР, які залишились ще в живих і перебуваючи на Українських Землях, керують далі визвольною боротьбою українського народу, мусять, очевидно, залишатися покищо невідомими. Та вже наведені назвиська упавших членів УГВР, назвиська широко відомих українських діячів і революціонерів говорять про те, що керівництво української визвольної боротьби віддав український нарід у гідні й належні руки.

На знак підчинення Української Повстанської Армії єдиному урядові України Українській Головній Визвольній Раді, УПА зараз після сформування УГВР склала їй присягу.

Опис першого такого акту присяги УПА стрічаємо в видаваному Українською Повстанською Армією журналі „Повстанець", р. 1. ч. 1. листопад 1944 р.:

„На підгір'ю карпатського Високого Бескиду, на краї сіл Свидник і Ластівки (недалеко м. Борислав, Дрогобицької области) на затишній галявині під лісом, у суботу, 5. серпня 1944 р. — незвичайне свято.

Між деревами — підвищення, поверх нього розпнятий килим, на ньому — китайкою прикритий український національний герб, Тризуб, над ним вишиті рушники, по боках галузки червоної калини, внизу — два схрещені кріси і шолом. Спереду польовий вівтар, на ньому — хрест, євангеліє, свічки. Обабіч — високо підняті блакитно-жовті прапори.

Під прапорами — представники: два члени Президії Української Головної Визвольної Ради з генеральним секретарем внутрішніх справ і шеф Головного Військового Штабу УПА, з почотом штабових старшин.

По боках і напроти, творячи великий чотирокутник, стоять у повному виряді сотні: Булава, Леви й сотня під командуванням сотенного к-ра Різуна та дві самостійні охоронні чоти. На вуглах важкі гранатомети і кулемети. Перед сотнями сотенні командири, в середині чотирокутника Командир Воєнної Округи.

Ось він звітує шефові ГВШ: Друже Командире! Зголошую: три сотні й дві охоронні чоти, зі своїми підстаршинами і старшинами, разом 520 вояків УПА, до присяги готові.

Шеф ГВШ з членами Президії УГВР і Командиром ВО проходить перед фронтом виструнчених вояків.

— Слава Україні! — вітає повстанців Шеф ГВШ.

— Героям Слава! — грімко вдаряє в зелені верховіття лісу...

Повстанці співають свої щоденні молитви:

„Люд у неволі, край у руїні, навіть молитись ворог не дасть..." А священик править молебень і благословляє воїнів на святу боротьбу за „Силу і Славу, Волю і Власть" України.

Промовляє представник УГВР і ГВШ, вказує на історичну ролю УПА у всенародній збройній боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу...

...Знімається угору 520 рук. Іскряться очі блиском — вогнями. І могутнім хором пливуть слова присяги — як надхненна молитва.

...Національним гимном припечатується акт вояцької присяги.

Тут уперше в Україні відчитується перший Універсал УГВР до Українського Народу. Всі, що склали присягу, підписують її, як історичний документ.

...Була це перша збірна присяга за новим текстом, ухваленим УГВР. А друга — з таким самим порядком пройшла зараз же на другий день, у неділю 6. серпня 1944 р. на майдані в середсіллі Н. С., де склали присягу: сотня Месники і одна чота, разом 230 вояків УПА.

Таку присягу на вірність Україні склали тоді українському підпільному урядові УГВРаді всі частини УПА, а опісля складала кожна нова частина або й кожний новий вояк УПА окремо.

Так, отже, на стрічу нової ситуації йшла Українська Повстанська Армія з великим моральним капіталом проти німецької боротьби, з поважним досвідом партизанської війни, з незламною рішучістю боротися аж до повної перемоги, в нерозривній ідейній єдності з усім українським народом і під одним політичним керівництвом українського народу — Українською Головною Визвольною Радою.

Про тодішні загальні настрої серед українського населення пише згадуваний вже німецький спостерігач, один із політичних керівників німецької окупаційної влади в Галичині:

„Хто залишався на місці, не робив собі жодних ілюзій щодо майбутнього; кожний був свідомий тієї важкої долі, що чекала його на довгі роки. Але в цьому була й воля до боротьби, воля перетривати важкий час і подивугідна, незламна віра в незнищенність життьової сили українського народу, без огляду на масові заслання і брутальний режим терору масового характеру. Дух спротиву, якого вже не можна було вбгати в ідеологію ОУН чи УПА, охопив дослівно все населення. Організований спротив став всенароднім рухом. На кожному кроці можна було відчути гарячкову активність: ліси наповнялися охотниками, що йшли в повстанці; поставали нові маґазини, де зберігалися зброя, амуніція, військове устаткування та харчі; організовано власний підпільний апарат адміністрації.

Щоправда, в колах УПА існували тоді різні погляди на майбутні пляни. Одні дискутували можливість всенародного повстання з метою потягти за собою населення й інших окупованих червоною армією територій для однієї спільної дії: другі були за обмежені військові дії, щоб висотати і послабити сили ворога; інші вбачали тільки можливість захищати населення, тобто біологічну національну субстанцію, шляхом оборонних дій перед ворожим терором. Уважливий німецький спостерігач бачив, що форма і методи революційної боротьби не були ще уточнені. Але **кожний спостерігав тверду рішеність поєднати активний дух спротиву з життьовою волею народу: боротися і перемогти.** В такому стані влітку 1944 р. німці залишали Галичину..."

II. ЧАСТИНА

Друга большевицька окупація

„Коли Ви раз вступили на шлях боротьби зі сталінським режимом, то не на те, щоб перед ним капітулювати, бо з ворогом, що загрожує існуванні нації, треба боротися на життя і смерть. Я впевнений, що зброю, яку одержали Ви з рук нації — не посоромите. Новими методами боротьби, пристосованими до нової обстановки, дайте відповідь ворогові на його наступ".

(Зі звернення Головного Командира УПА)

„...Зникнули захід, південь і схід і в нашу країну нахлинула північ. Збілися докупи білі села й розорані ляпли широкі межі, де цвіли чабрик і жовта дівина. Місто сумує згарищами високих димарів і в ньому гомонить чужинецький сміх. У провулках чаїться сторожке око шпига і слабість продажних сердець плює зневагою на наші святощі. Клекотять пільними шляхами ковані вози в піщані землі і в тайґу, де лютує вічна хуґа. Мужицький піт всякає в люто зриті залізом скиби й земля родить хліб, що від нього п'яніють зайди. Мре з голоду в безверхій хаті дитина і мати краде по чужих городах лободу. Назорі вистукують кулі кінець дням і скриплять у вихорі високі шибениці. На свіжих ранах від західніх вандалів карбуються нові близни і жах ходить країною, як хазяїн. Заорані ляпли в зневазі високі могили й очима мертв'яка нудьгують побиті хулою вікна церков. Чорне гайвороння кружляє полями як метелиця, а дальною пустелею зловіщо виють пси.

Та владно шумить ліс, лякаючи ворогів. Цвітуть синявою і золотом розгорнені прапори й горять на них три вогняні літери, як три пройдені роки: УПА. Знову ходять країною сірі стежі й шукають серця ворога. Наш молодий сміх котиться степами й оживають села. Знову пахне чорна ріля, робзита копитами коня і синя мла дрожить від його іржання. Селянські мозолі затискаються на гладкому дереві рушниць і ліс здрігається від молодецького покрику. Малі діти вбирають у свої очі синяву неба й золото осінніх лісів і переказують як молитву: „Я дух одвічної стихії..." На високих костирях палають жертвою святі вогні й країною ходить єдино клич: Народ у боротьбі!... Зринають на обрій сірі стежі й горить на їхніх шапках золотий Тризуб. Мають на вітрі їхні прапори й кидають синяву й золото на північ і на схід, на південь і на захід."

(з підпільних писань.)

1. ПЕРЕХІД УПА ЧЕРЕЗ ФРОНТИ

Наближення большевицьких армій поставило Українську Повстанську Армію перед важливе і надзвичайно важке завдання: перейти німецько-большевицькі фронти й опинитися в большевицькому запіллі, залишаючись на українських землях. Розбита, відступаюча німецька армія не становила вже великої небезпеки для українських повстанців, тимбільше, що мадярські, а також інші чужонаціональні складові частини німецької армії, бачучи цілковиту програ, взагалі не входили в бої з українськими повстанськими відділами, а мадярське військове командування підписало навіть таємний договір з УПА про взаємний ненапад. За те большевицькі армії, що посувалися величезними масами, становили аж надто серйозну небезпеку для УПА.

Першими зустрілись з большевицькою армією частини УПА-Південь та частини загону Енея, які вже при тій зустрічі вписали на листу своїх боєвих перемог неабиякий осяг: в бою з автоколоною большевицьких панцирних частин на шосі Корець-Рівне в дні **20 березня 1944 р.** зліквідували вони головнокомандуючого 1-го фронту Червоної Армії **ген. Ватутіна** та кількох його штабовиків. Та скоро після цього саме тим частинам — відділам північного крила групи „УПА-Південь", що під тиском фронтів перейшли в південно-східню частину Волині, — прийшлося перейти хресний вогонь боєвої зустрічі УПА з Червоною Армією, вірніше — з „заградітельними отрядами НКВД", які як складова частина фронтових військ ішли все позаду властивих військ Червоної Армії для того, щоб винищувати дезертирів Ч.А. та розбиті й розпорошені частини німецької армії. „Заградітельние отряди НКВД", подібно як німецькі „ес-еси", складалися з добірного, найзавзятішого й найжорстокішого большевицького елементу.

В квітні 1944 р. большевики згуртували на відтинку Шепетівка-Рівне-Збараж великі сили своїх військ і в безустанних боях з поодинокими відділами УПА замкнули в **„кітлі" Гурбенських лісів** більшість відділів північної частини УПА-Північ під командуванням к-ра Ясеня, а саме: курінь Сторчана, курінь Мамая, курінь Дика, курінь

Докса, курінь Довбенка, курінь Бувалого, курінь Андрія-Шума, курінь Залізняка та сотню Ваньки, разом около 5.000 бійців УПА. В наступ проти тих частин УПА кинуло большевицьке командування 5 бриґад НКВД, силою 30.000 бійців з гарматами, танками і літаками.

В днях 22 і 23 квітня 1944 р. розгорілись бої у селах: Антонівка, Забари, Андрушівка, Обгів і другі. Перед переважаючими силами ворога, відділи УПА відступили в ліс по лінії: Майданські Гори — Гурби — Мости — Святе — Мощаниця — Обгів. Тим часом появилися большевицькі військові з'єднання теж з другої сторони, в наслідок чого повстанські відділи в Гурбенських лісах опинилися в „мішку".

В ніч з 23-24 квітня 1944 р. пробувало командування окружених частин УПА зробити прорив на зади ворога, та це виявилось неможливим і треба було приймати бій.

Опис головного бою **під Гурбами** знаходимо в журналі Крайового Осередку Пропаґанди ОУН „На зміну", ч. 8. за липень 1950 р.:

«В год. 3-тій 24. квітня наші відділи почали займати становища, копати окопи, вкопувати гармати. Курінь Сторчана зайняв північно-східній відтинок оборони Мости — Будки — Хнівка — Гурби, на якому сподівалися найбільшого удару. Відтинок Гурби — Майдан зайняв відділ к-ра Мамая. Відтинок Обгін — Мощаниця — Свято зайняв відділ к-ра Докса. Відтинок, що лучив Сторчана і Докса зайняв відділ к-ра Яструба з куреня Дика. Відділ к-ра Залізняка зайняв другу запасну лінію відтинка Сторчана.

Крім цих відділів в лісі були ще курені Довбенка і Бувалого, що відпочивали після вчорашніх боїв, сотні Андрія Ванька, а також чота Чорногори. Ці відділи розміщено в західніх частинах лісу для зв'язку між відділами Докса і Мамая.

В лісі зібралася велика кількість свіжо зголошених до УПА мужчин, а також населення довколишніх сіл, яке прибуло сюди шукати захисту від большевиків. Всіх свіжозголошених, цивільне населення і табори вислано в глиб лісу.

О год. 4-ій большевики почали обстрілювати відтинок Сторчана з гармат і мінометів. По кількахвилиннім барабаннім вогні арт-підготови вони кинулись до атаки.

Повстанці на становищах мовчали. Міцно стиснувши у руках зброю, вони всю свою увагу зосередили на ворогові, який з диким криком зблизився вже на 150-200 метрів.

— Вогонь! — скомандував к-р Сторчан.

Заклекотіли повстанчі кулемети, несучи смерть ворогам: затахкали міномети, загреміли наші чотири гармати, проріджуючи ворожі лави відсколками заліза і вогнем. Большевики не видержали повстанського обстрілу. Вони панічно втекли. Та мало кому з них пощастило вирватися зпід влучних повстанських куль. Між іншими згинув тут один большевицький полковник, герой фінського фронту.

Після короткої перерви большевики при допомозі танків повели другу атаку, — вже на всіх відтинках повстанчої оборони. Відділ к-ра Яструба не видержав шаленого тиску ворога і відступив. За ним відступив відділ Залізняка і таким чином курінь Сторчана попав в оточення. Большевики почали безперервно атакувати оточений курінь. Але всі ці атаки повстанці відбили і перейшли в протинаступ. Три сотні, забравши гармати, прорвалися з большевицького оточення, а біля 60 повстанців з к-ром Сторчаном большевики окружили.

Розгорілась страшна, нерівна боротьба між 60-ти повстанцями та безчисленними бандами большевиків. Геройсько боронились повстанці до год. 11-ої. Врешті не стало набоїв. Хто не згинув від ворожої кулі, той останнім набоєм стрілявся сам. Ніхто не здавався живим. Всі згинули по-геройськи. Згинули тут: к-р **Сторчан**, сотенний **Вулка**, заступник сотенного **Ігор**, чотовий **Хмеленко**, чотовий **Корнієць** і інші.

За цей час поставлено другу оборонну лінію. На південний відтинок перекинуто відділ Андрія Шума, який зайняв Гурбенську гору і по-геройськи держав її до вечора. Аж вечором большевикам вдалося при допомозі танків викинути Андрія Шума із становища на горі. Інші відтинки скріплено куренями Довбенка і Бувалого.

Завзятий бій на всіх відтинках тривав до ночі. Всі большевицькі атаки з намаганням знищити наші відділи заломились об геройську повстанчу оборону.

Під прикриттям ночі, звівши кілька стрічних боїв з большевицькими заставами, наші відділи вирвались з ворожого оточення.

В боях під Гурбами згинуло 80 повстанців, в тому 60 безсмертних сторчанівців. Большевицькі втрати начислюються понад 800 вбитими і багато ранених.»

Біля сто ранених бійців УПА та понад 200 ще не озброєних новозголошених до УПА, які попали в большевицький полон, большевики в варварський спосіб закатували на смерть.

Та на цьому наступ большевиків на відділи УПА не закінчився. Вже чергового дня, 25. 4. 1944 р. частина відділів, що прорвалися з окруження під Гурбами попадає в бій з переслідуючими большевиками, в якому впав командир куреня **Мамай**, родом з Полтавщини, відомий з побідних боїв з німецьким окупантом та з большевицькими партизанськими загонами на східніх, осередніх та північних українських землях.

Вирвавшись з кітла гурбенських лісів частина відділів УПА відступила на Сурожські ліси, а головні сили взяли напрям на Полісся. У **Бущі** прийшло знов до великого бою з сильними большевицькими заставами, в якому по-

встанським відділам вдалось розбити большевиків і вийти на шосу Рівне-Київ.

29. квітня приходить знов до великого бою б. села **Залізниця** на Крем'янеччині, який коштував большевикам 240 бійців вбитими. Тоді ж в бою біля с. **Березина** загинув популярний командир УПА **Буревій,** уродженець Вінничини.

Два тижні пізніше, 13. травня 1944 в бою в с. **Кордишеві** на Остріжчині загинув командир **Кропива,** начальник штабу групи УПА-Південь, член Краєвого Проводу ОУН, відомий з боїв проти гітлерівських і сталінських окупантів.

Важких ударів довелось зазнати й південній частині УПА-Південь. В великому бою з большевиками **в Кам'янець-Подільщині** на початку червня 1944 р. загинув з великою кількістю повстанців курінний к-р **Довбуш,** герой Кам'янець-Подільщини і Вінниччини, а в бою на **Вінниччині** 10. червня 1944 р. загинув геройською смертю командир групи УПА-Південь полк. **Батько (Омелян Грабець).**

Двомісячні великі бої частин УПА-Південь, в яких большевики наступали цілими дивізіями з усіми родами зброї до важких гармат, танків і літаків включно, забрали надзвичайно багато жертв. Втрати в людях повстанських відділів були так великі, що Головне Командування рішило розформувати УПА-Південь, включаючи уцілілі частини УПА-Південь до УПА-Захід, а в деяких випадках до УПА-Північ. На Житомирщині, Вінниччині й Кам'янець-Подільщині залишилось лиш кілька окремих відділів у лісистих околицях, як от Холодний Яр, Турчинецький та Сатанівський ліси тощо.

Трагічна доля групи УПА-Південь заставила Головне Командування УПА змінити тактику переходу фронтів. Показалось, що великі бої з Червоною Армією, силами кількох чи кільканадцяти куренів, забирають надто багато жертв. Тому літом 1944 р. всі частини УПА дістають наказ розчленуватись на відділи не більше як по дві сотні і перейти в Карпати, або в більші масиви лісів, а в районах менших лісів розчленуватися на чоти, а то й рої.

Ця тактика виправдала себе вповні. Не стрічаючи на своєму шляху великих скупчень повстанських сил, Червона Армія не входила звичайно в бої з малими відділами, бо для неї, в погоні за втікаючими масами німецьких військ, було важним забезпечити собі шляхи перемаршу й постачання. Завдяки цьому, наприклад в районі Коломия-Косів-Надвірна аж до весни 1945 р. проіснувала т. зв. упівська республіка, де повстанських з'єднань ніхто не чіпав.

В бої з арміями попали після цього лише сотні „Вовки", сотня Громового і сотня Голуба з Військової Округи „Буг" УПА-Захід в південній Холмщині, коли фронт нагло рушився і надзвичайно скорим темпом пересунувся на південний захід. Згадані сотні попали наприкінці липня 1944 р. біля с. Набруж в бій з німцями, втративши в ньому понад 50 бійців вбитими, а чергового дня сотня Громового попала знов біля с. Щип'ятин у бій з большевиками і втратила понад 30 вбитими. Решта частин УПА-Захід, як теж УПА-Північ проходили фронти розчленовано, виминаючи зудари з арміями.

Зміна тактики дозволила групам УПА-Захід та УПА-Північ перейти фронти та продістатися в большевицьке запілля без більших втрат. А в запіллі повстанські сили стрінулись в бою вже не з Червоною Армією, а з властивим органом большевицького поневолювання — спецвідділами МВД-МҐБ.

Особливий характер мали прифронтові дії та перехід через фронти **південних частин УПА-Захід.** Цю особливість зумовила з одної сторони — велика пригожість терену для партизанських дій (Карпатські гори з масивами лісів), і з другої — гнучкість фронтів на цьому відтинку. Завдяки цьому, більші бої відділів УПА з обома окупантами в районі воєнних фронтів, які довели УПА-Південь до катастрофи і в зв'язку з цим були в групі УПА-Північ та північним частинам групи УПА-Захід Головним Командуванням заборонені, для південних частин УПА-Захід, що діяли в районі Карпат, стали „хлібом насушним".

Лявіна большевицьких армій наблизилась до терену дій УПА-Захід в лютому 1944 р. Було вже очевидним, що німецька армія не в силі більше спинити большевицьку лявіну, яка скоро залле й Західню Україну, та перекотиться за Карпати. Тож командування УПА кладе тепер головний натиск на підготову до майбутньої, важкої боротьби проти червоного окупанта: на магазинування

зброї, амуніції, харчів та на будову спеціяльних підземних сховищ-криївок.

З метою придбання потрібних запасів зброї й амуніції відділи УПА організують і переводять в гірському терені засідки й роззброювання німецьких, мадярських та чужонаціональних частин німецької армії. Роззброювання останніх приходило звичайно без боїв, бо бельгійці, французи, голляндці, чи еспанці, які служили в німецькій армії, бачили неминучу програну Німеччини й не мали найменшої охоти кривавитись в боях ще й з українськими партизанами. Зате з німецькими частинами і досить часто теж з мадярами доводилось таки зводити бої.

Джерелом для стягання харчевих запасів були не зліквідовані ще „ліґеншафти", переважно на Підгір'ю, та німецькі магазини. Відділи УПА переводять наскоки на них, перевозять сконфісковані харчі в ліси й замагазиновують їх у спеціяльних підземних сховах.

Попри це не залишає УПА поза своєю увагою й оборони українського населення перед німецькими та большевицькими грабіжницькими бандами.

Випадовою базою південної частини УПА-Захід стає Чорний Ліс, великий лісовий масив Карпатських гір в Станиславівщині. Цю базу постановила УПА задержати в своїх руках і на час переходу фронтів, щоб покористуватись ним для перекинення в большевицьке запілля військових таборів. Тому то саме в Чорному Лісі й за Чорний Ліс розгортаються в час переходу фронтів більші бої УПА то з німцями, то з большевиками.

З самими фронтовими діями ті бої не мають нічого спільного. Командування УПА стало на становищі, що в українському інтересі лежить якнайбільше виснаження обох окупантів України й тому відділи УПА не встрявали ніколи в фронтові дії й не перешкоджували доставі потрібних для них боєприпасів так по одній, як і по другій стороні.

Зберігаючи повну незалежність своєї діяльности УПА відкидає теж пропозиції так німецького, як і большевицького військових командувань включитися в фронтові дії по стороні пропонуючих сил. Лист большевицького командира фронтових частин, що в квітні 1944 наблизились були клином до Чорного Лісу, заадресований до командування УПА, в якому, побіч великих похвал та признань для УПА за її протинімецьку боротьбу, пропонувалось

вислати до його штабу в Лисці в дні 11. квітня окремого відпоручника для обговорення координації боєвих дій проти спільного ворога, залишився без відповіді так само, як і переданий через станиславівського крайсгавптмана лист німецького командування з пропозицією достатньої достави німецької зброї для УПА, якщо УПА декларативно і фактично стане німецьким союзником в боротьбі проти спільного ворога. Дієвою відповіддю УПА на обидві пропозиції було: для большевиків — висилка з Чорного Лісу через фронт в большевицьке запілля одного куреня УПА, який у Витькові, Надвірянського р-ну, розгромив загін НКВД та місцевої червоної польської міліції, що вже в перших днях большевицької окупації почали дошкульно даватись взнаки українському населенню; а для німців — розгром в останніх днях березня в Коломийщині німецької грабіжницької групи, зложеної з частин ґестапа, шупо, зондердінсту та ґренцшуцу, силою ок. 1.500 люда і роззброєння в половині березня 1944 р. мадярського куреня в Товмаччині і трьох мадярських сотень у Коломийщині.

Боротьбу в обороні населення в р-ні Карпатів на захід від фронтової лінії доводиться частинам УПА від квітня 1944 р. вести не лиш проти німців і мадярів, але й проти большевицьких грабіжницьких банд. В перших днях квітня большевики осягнули лінію Станиславів-Лисець-Богородчани-Росільна, вбиваючись клином з Коломиї на Ворохту та Ясіння. Протинаступ німецьких та мадярських військ відкинув большевиків на схід і на північ до лінії Східньої Товмаччини й попри Коломию на Кути. Та своє перше висунення на захід використали большевики для висилки в Карпати на захід більших загонів червоних партизан. Відділ Шукаєва силою понад дві тисячі партизан проривається з Коломийщини аж у Майданські Ліси між Сколем і Туркою; ще більші сили большевиків прориваються до Чорного Лісу.

До **Чорного Лісу** прорвалися большевицькі загони саме в мент, коли частини боєвих відділів УПА використовуючи догідну рухливість фронту, перейшла з Чорного Лісу в большевицьке запілля, а друга частина вирушила в погоню за загоном Шукаєва. Невелика залога УПА в Чорному Лісі ввійшла в перші бої з червоними 23. квітня, та під напором переважаючих сил знаменито озброєного ворога мусіла відступити в райони Грабівка і Майдан. До

кривавих боїв приходить 27 і 29 квітня в с. **Грабівка** і 1 та 7 травня в с. **Майдан.** В усіх чотирьох боях відділи УПА видержали большевицький наступ і відкинули ворога до Чорного Лісу.

Тимчасом повернулись заалярмовані боєві відділи УПА і згідно з виготовленим пляном замкнули большевиків перстнем в Чорному Лісі, відтинаючи їм доступ до сіл.

В ході тієї акції один курінь УПА зліквідував в перших днях травня в с. **Мислові** сотню німецької шуцполіції, що прибула туди для стягання континґенту.

Замкнені в лісі большевики, засуджені на голодову смерть, пробують прорватися скаженими наступами в різних напрямках, та всі їхні спроби були криваво зломані.

В останніх днях травня довідалось командування УПА про заплянований німцями однотижневий „айнзац" 7-ої панцирної дивізії для прочищення Чорного Лісу. З огляду на це командування УПА стягає свої відділи з тієї частини перстня, що лежала на шляху наступу німців, евакуюючи теж цивільне населення загрожених сіл. 31. травня німецький наступ справді почався. Після дводенних боїв з німцями большевики кинулися в скажений наступ на становища УПА на відтинку Грабівка-Гринівка, щоб тут прорвати окруження і втекти в гори. Та заатаковані частини УПА, займаючи дуже догідні для себе позиції, в короткому, але незвичайно запеклому бою розторощили большевиків. Червоні, залишивши на полі бою велике число вбитих та весь свій табор з боєприпасами, розбіглись одинцем по лісі.

Акція прочищування терену від большевицьких недобитків тривала ще кілька тижнів. В половині червня Чорний Ліс був уже знов виключним тереном побуту відділів УПА. В Коломийщині попали в руки УПА й ті недобитки червоних партизан, що прорвалися з Чорного Лісу через німецькі становища.

Тимчасом німці, заохочені розгромом большевицьких партизан, вирушили на села стягали континґенти та переводити примусовий набір молоді до війська. Не дивлячись на те,що ліквідація червоних партизан була не закінчена, командування УПА кидає частину повстанських відділів у бій проти німців. До зудару приходить 5. травня в с. **Болохів.** Німці, зазнавши болючого удару, залишають свої грабіжницькі пляни.

Після ліквідації червоних партизан в Чорному Лісі, ви-

машеровує кілька куренів УПА в погоню за кількатисячним відділом Шукаєва, що, одержавши підкріплення десантним шляхом, став пострахом Скільщини, Турчанщини й Самбірщини, тероризуючи й грабуючи цивільне українське населення. Маршрутою Грабівка-Цинява-Лоп'янка-Велдіж-Мізунь-Кальна-Слобода- Болехівка-Бряза - Кам'янка перейшли боєві частини УПА Долинщину і Скільщину, маршуючи днем для підкріплення настроїв населення і в половині липня зустрілись з большевицьким загоном в Турчанщині. В районі сіл Риків-Завадка-Росохач оглушуючим ударом розторощено осередок большевицьких банд. Громлені вдень і вночі в безнастанних боях, большевицькі партизани кинулись в паніці до втечі на захід, залишаючи велике число вбитих, свою зброю й табори. В погоні за ними наткнулись відділи УПА на мадярську фронтову частину, яку оточено 24. 7. в с. Туря і розброєно, а кілька днів пізніше на німців. З німцями прийшло до великого бою 27 липня в районі с. Жданна при ужитті по обох сторонах важкої зброї. Несподіваним союзником УПА в цьому бою стало большевицьке летунство, яке вважаючи мабуть відділи УПА загоном Шукаєва, збомбило й обстріляло скорострільним вогнем німців. Німецьку частину було розбито зовсім.

Рештки загону Шукаєва замкнено в трикутнику сіл Смільна-Заколоть-Сторонна й знищено майже зовсім.

Ліквідація большевицьких партизан та повне опанування Чорного Лісу, Майданських лісів та ще деяких лісистих масивів Карпат дало змогу південним частинам УПА-Захід без розчленувань перетривати в них перехід фронтів за Карпати й без замітніших втрат опинитись в большевицькому запіллі.

2. ПОВОРОТ БОЛЬШЕВИКІВ

В другій половині 1944 р. вже всі українські землі опинилися знов під большевицькою окупацією.

На українські землі поверталися большевики з позою визволителя. Про свою допомогу „братньому українському народові" в його боротьбі проти німецького наїздника трубіли большевики при кожній нагоді: на мітінґах, улаштовуваних в кожній оселі, по радіо, в пресі, на афішах, приправляючи при тому свою пропаґанду обіцянками господарських та політичних полекш та всяких інших благ.

Доцінюючи силу національних почувань українського народу Москва дала наказ своїм українським пахолкам гречухам та корнійчукам засурмити в національну нуту, переконуючи українське населення, що цеж большевицька Москва помогла оце Україні здобути самостійність і соборність.

А дійсність була така, якої мож було від большевиків сподіватися; привернення каторжної праці, нужда і голод — в господарській ділянці, русифікація й винищування всього самостійницького елементу — в політичній, і поворот до большевицького примітивізму — в культурній.

Першим „благом" большевицьких „визволителів" був — **примусовий загальний набір до війська.** В армію забирано всіх, хто тільки міг носити кріс. Мобілізованих не висилано на ніякі, хоча б кількатижневі вишколи, а відразу висилано на фронт і то звичайно так, що тільки перша лава наступаючих мала кріси; друга і третя лава повинні були забирати зброю в тих, що впали і з нею наступати на німецькі становища. Ясно, що при такій практиці годі говорити про нормальну мобілізацію; це було **плянове винищування війною українського населення.** На села поверталися важко ранені червоноармійці, якими ніхто не піклувався. Тому то на західньо-українських селах, як тільки появлялися большевики, все чоловіче населення ховалось по криївках та лісах, щоб уникнути мобілізації.

Не дивлячись на величезне воєнне спустошення українських земель, большевики негайно після свого вмаршу наложили на українські села **контингенти хліба і м'яса,** незмірно високі, і стягали їх з жорстокою безоглядністю.

Про розміри грабунку українського населення такими контингентами свідчить хоча б факт, що протягом одного року, з дванадцяти районів Львівської области (Лопатин, Радехів, Сокаль, Мости Великі, Рава Руська, Немирів, Магерів, Жовква, Куликів, Кам'янка, Буська, Яричів, Ново-Милятин) було стягнено: 83.655 цт. зерна, 153.413 цт. картоплі, 44.500 цт. паші, 18.496 цт. м'яса. („На чатах", ч. 1).

На східньо-українських землях ті контингенти були тимбільш дошкульні, ще із-за браку рук до праці та тяглової сили весною 1944 р. було оброблено дуже малий відсоток землі привернених усюди колгоспів. Щоб вирівняти визначений контингент, большевики стягнули зі

села майже весь урожай так, що колгоспним магазинам не залишалось зерна навіть на т. зв. посівний фонд. Весь харч колгоспника становила та жменька картоплі та буряків, що вродились на присадибній землі. У висліді цього зимою 1944-45 й, головне, навесну 1945 р. в східніх та осередніх областях України почав лютувати **голод,** що забрав велику кількість жертв.

В західній Україні большевики заводили колгоспи багато обережніше. Вони знали ненависть українського селянина до колгоспу, а побут большевиків на західньо-українських землях в 1939-41 рр. був закоротким для того, щоб зломати спротив західньо-українського селянства проти колгоспів так, як це зробили вони в 1930-тих роках в східній Україні. Замість колгоспів стали большевики по свому повороті пропаґувати на західньо-українських землях „гром-госпи", „громадські-господарства", що їх метою мала бути спільна праця кількох, чи кільканадцятьох окремих одноосібних господарств. Очевидно, як це скоро виявилось, це мало бути тільки тимчасово, щоб так приучувати селян до колгоспу.

І визначенням контингенту, і ще більше, відомими большевицькими методами пропаґанди й терору введено в усій Україні фактичний стан **панщизняних робіт.** Кинувши клич: „Від зорі до зорі на колгоспнім лані", большевики заставили все сільське населення працювати по 17-18 годин денно. До роботи гнано теж старців і дітей. Із-за браку тяглової сили змушувано дуже часто жінок та дітей впрягатися замість коней до плугів та жниварок.

В лісистих околицях введено **„лісові норми":** На село накладають обов'язок нарубати наприклад, продовж одного місяця та відвезти 1.000-1.200 кубометрів дерева. До цієї праці зганяють людей зі сіл, віддалених нераз від даного лісу 50-100 км. Про зарплату за цю каторжну працю не треба й говорити.

На східньо-українських землях, де лісів майже немає, наложено подібні „норми" **при відбудові міст, фабрик, шляхів.**

На властителів індивідуальних господарств, крім контингентів здачі хліба і м'яса, наложено ще грошові **податки.** Пересічний галицький селянин, що має 2-3 гектари землі, повинен заплатити 2.000-3.000 карбованців податку річно.

В квітні і травні 1945 р. розписали большевики нову,

Представник УГВР промовляє до куреня УПА «Леви»

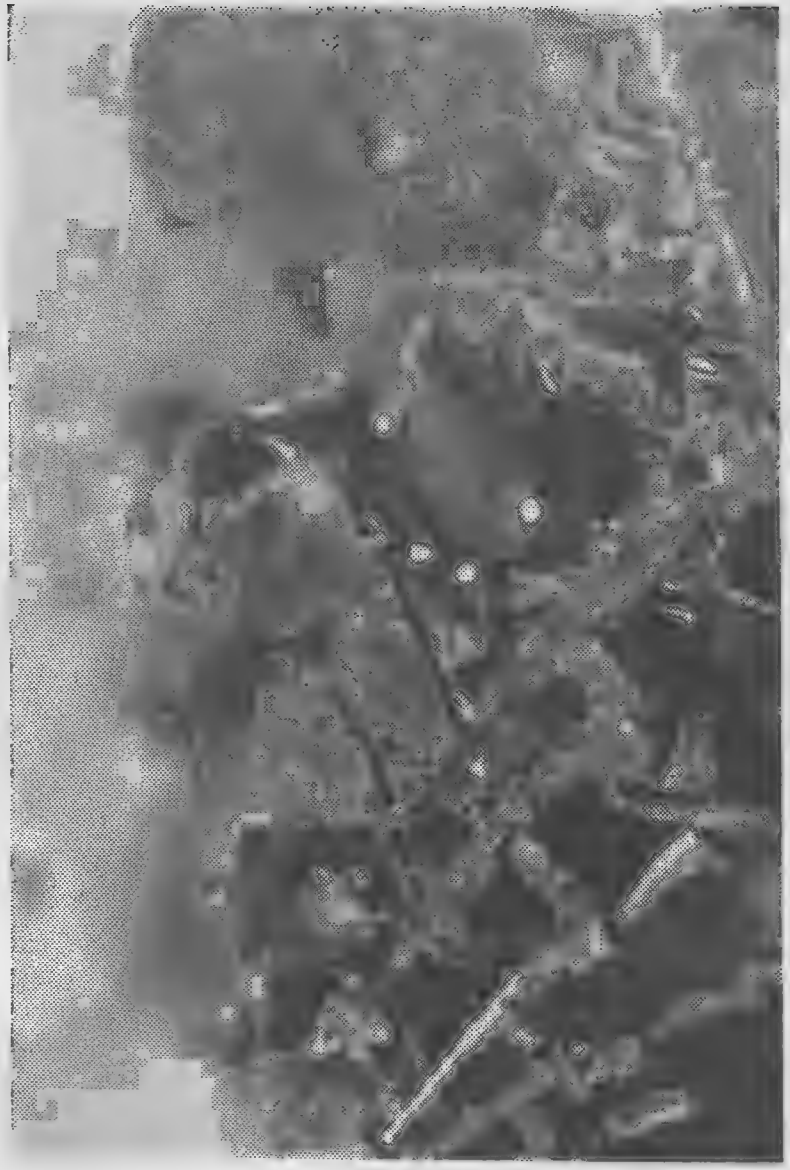

«Личко, як мак»...

„Четверту Воєнну Позику", перейменовану опісля на **„Позику Перемоги"**. Кожний селянин мусів „добровільно" підписати позику щонайменше на 100 карбованців; тих, що відмовлялися, арештовано й звільнювано щойно по підписанні позики.

Обіцяючи в пропаґанді всякі блага населенню, большевики на ділі не подбали навіть про підставове покращання **санітарних відносин.** Постійне недоживлювання, нужда, брак мешкань і, до всього того, перемарш маси забруджених большевицьких військ причинились до великого поширення пошесних недуг, зокрема плямистого й черевного **тифу.** В 1944-45 рр. тиф шалів головно в Карпатах, на Підгір'ю й Буковині; не оминули його й східньо-українські землі та Волинь. Большевицька влада не робила ніяких серйозних заходів для поборювання пошесних недуг в Україні, навпаки, є підстави припускати, що большевики пляново поширювали ті недуги по українських селах.

В нелекшому положенні від селян опинилось по приході большевиків і міське **робітництво.** Не міняючи й так нужденної заробітньої платні робітника, визначеної за 8 годин денної праці, большевики запровадили як стан фактичний — обов'язуючий кожного робітника 12-годинний день праці, при чому після праці обов'язково ще йти на мітінґи, аґітаційні лекції, лекції для вивчення марксизму-ленінізму та історії ВКП(б), тощо. На добавок — від грудня 1944 р. запроваджено нову інституцію „недільників", тобто „добровільну", безплатну працю в неділю при відбудові міст, фабрик, шляхів. За невихід до праці, або спізнення карається примусовими роботами в концтаборах або до 3 роки тюрми.

Незавидним стало й положення **інтеліґенції.** Правда, большевицька партія і большевицька влада підкреслюють завжди „велику, почесну ролю трудової інтеліґенції в побудові соціялістичного суспільства" та демонструють упривілейоване становище інтеліґенції визначенням вищої ставки заробітньої платні (наприклад: зарплата звичайного робітника в 1945 р. 500-1.000 карб., зарплата університетського професора 2.000-3.000 карб.). Та при тому большевицька влада вимагає від кожного інтеліґента не тільки його фахової праці, але й „особливого вияву совєтського патріотизму" у виді організування різних мітінґів, докладів, пропаґандивних промов та різних інших

аґіт-праць. Західньо-українську інтеліґенцію взялись большевики зараз по своїому приході заставляти до „роз'яснювальної кампанії" проти УПА, ОУН та УГВР, метою якої мало бути представлювання цих формацій українського підпілля як німецько-нацистівських аґентур. Так напр. в грудні 1944 р. зорганізували большевики у Львові спеціяльний „з'їзд інтеліґенції ЗУЗ", а в січні 1945 р. великий учительський з'їзд, на яких виступали з доповідями представники партії та уряду УССР — Гречуха, Хрущов, Коротченко, Тичина, Рильський, Остап Вишня, Мануїльський та інші. Головною доповіддю на великому учительському з'їзді була доповідь Мануїльського на тему: „Українсько-німецькі націоналісти — пси Ґітлера", (за що на тому 7 з'їзді нагороджено його титулом доктора „гоноріс кавза" львівського університету). З доповідями проти УПА, ОУН та УГВР заставлено на тих з'їздах виступати й представників західньо-української інтеліґенції — проф. Барвінського, академіка М. Возняка, проф. Ф. Колессу, проф. І. Крип'якевича, стягаючи отак найбільших учених до ролі політруків.

В політичній площині поведено гострий курс **русифікації.** Адміністраційний апарат не тільки в східній Україні, але й західній, де між автохтонним населенням не було досі ніодного росіянина, обсаджено спровадженими зі сходу русскими. Це видно насамперед у Львові, де російська мова стала нагло панівною. Росіянами обсаджено керівні пости теж в усіх інших містах і місточках західньої України. Наприклад: в Радехівському районі, Львівської области, на 118 урядовців в 1945 р. було 79 русских, 2-ох жидів і кількох поляків, — при чому керівні пости зайняли москалі. („На Чатах, ч. 1). Російську мову введено як викладову на університетах та вищих школах у Львові, в Станиславові та в Чернівцях. На львівський та чернівецький університети спроваджено велику кількість російських студентів, які стали ядром студентського комсомолу та енкаведівських сексотів.

Усі ділянки **культурного життя** перемінено в засіб політики. До всіх шкіл і на всі курси введено як основний, обов'язковий предмет навчання — марксизм-ленінізм та історію ВКП(б) й російську мову. Всю історію обов'язково викладати під кутом звеличування „великого русского народу", який все створив, все видумав, всім народам помагав творити свою національну культуру. Театр, кіно,

красне письменство зробили большевики засобом пропаґанди російського патріотизму, звеличування минулого Росії та виправдування російського імперіялізму. Обов'язковим репертуаром західньо-українських кін та театрів, як вже перед тим східньо-українських, стали фільми: „Петро Великий", „Суворов", „Цар Іван Грозний", вислявлюючі Москву драми Корнійчука: „В степах України", „Богдан Хмельницький" та переклади, або й в ориґіналі, в російській мові, різні патріотично-російські драми.

Нищівний удар нанесли большевики скоро й українським церквам, православній, що відродилась була за німецької окупації, на Наддніпрянщині та греко-католицькій в Галичині, в Карпатській Україні та на Буковині. Православну церкву просто підпорядковано московському „патріярхові", а фактично „Церковній Раді при МВД". Невигідних московським окупантам православних священиків виарештовано ніби то „за співпрацю з німцями", а на їх місце настановлено співробітників МВД.

Греко-католицької церкви в перших місяцях не рухано. В листопаді 1944 р. на спеціяльну вимогу їздила до Москви делеґація греко-католицького духовенства з ігуменом Климентієм Шептицьким на чолі. Делеґації було поставлено в Москві вимогу „доказів дійсної співпраці греко-католицької церкви зі совєтським урядом". Стан вичікування протривав приблизно пів року.

В квітні 1945 р. в „Радянській Україні" та львівській „Вільній Україні" появилася величезна стаття Росовича п. з.: „З хрестом чи ножем", з гострими нападами проти греко-католицької церкви, її духовенства і зокрема на її вищу ґієрархію від покійного Митрополита Андрея Шептицького починаючи. Кілька днів після появи тієї статті, 12 квітня 1945 р. сильні відділи НКВД окружили забудовання катедри св. Юра у Львові, перевели дуже основну ревізію, а після цього заарештовано Митрополита Йосифа Сліпого, єпископів Микиту Будку і Степана Чарнецького та низку співробітників святоюрської консисторії, між ними й о. Гавриїла Костельника і о. Кладочного. 27 червня 1946 р. заарештовано перемиського єпископа Йосафата Коциловського, єпископа-помічника Лакоту, о. ректора Кузича, о. Решетила та о. канцлера Грицеляка. А в Станиславові заарештовано єпископів Григорія Хомишина, Івана Лятишевського та багато інших священиків. По кількох днях переслухань звільнено о. Г. Костельника та о. Кладочного, а всіх інших відставлено на схід, де опісля відбувся над ними суд, засуджуючи всіх (понад сто осіб) за „протинародню" роботу на довголітню тюрму.

В травні 1945 р. появилася в большевицькій пресі відозва „Ініціятивної групи по воз'єдиненню греко-католицької церкви з православною з підписами: о. д-р Гавриїл Федорович Костельник, о. д-р Михайло Іванович Мельник і о. Андрій Андрієвич Пельвецький, в якій писалось:

„...Оцим повідомляємо Вас, Всечесні Отці, що з дозволу Державної Влади зав'язалась „Ініціятивна група по воз'єднанні греко-католицької церкви з православною церквою", з осідком у Львові. Її метою є вивести нашу церкву з безвладдя та безвластя, в якому вона опинилася. Державна влада признаватиме тільки зарядження нашої „Ініціятивної групи", а ніякої іншої адміністраційної влади в греко-католицькій церкві не буде признавати.

...Самозрозуміло, що наша „Ініціятивна група" стоїть і стоятиме на становищі щирого патріотизму до УССР і всього Радянського Союзу, бо це диктат здорового розуму і українського серця.

...Наші однодумці священики повинні якнайскоріше вступити в члени „Ініціятивної групи" у своєму власному інтересі, бо для них буде потрібна наша посвідка. Вступати в члени „Ініціятивної групи" можуть також і дяки".

При піддержці большевицької окупаційної влади „Ініціятивна група" розвинула дуже активну діяльність для притягнення нових членів. В Посланію „Екзарха України" Іоанна з датою 4 грудня 1945 р. читаємо:

„...Волі Божій угодно було, щоб у Великій Вітчизняній війні перемогу здобув не фашизм, любий Ватиканові, а Радянська країна, що і наша Православна Церква торжествує і радіє.

...Імена о. д-ра Г. Ф. Костельника, о. д-ра М. І. Мельника і о. д-ра А. А. Пельвецького увійдуть в історію, як імена поборників селянської правди і Христової істини.

4. грудня 1945 р. м. Київ, Іоанн, Митрополит Київський і Галицький."

Для ілюстрації того, як виглядала „допомога" большевицьких чинників „Ініціятивній групі" в переводженні греко-католицьких священиків на православ'я, подамо кілька фактів.

„Дня 23. 5. 46 р. в с. Добряни, р-н Щирець, група большевицьких бандитів з с. Дорифельд напала на дім о. Ле-

оніда Щирби. Виваживши двері, родину священика загнали до пивниці, а його самого застрілили. О. Щирба не хотів перейти на православіє."

„Дня 3. 6. 46 р. о 22-гій год. приїхало автом до с. Запитів, р-н Новий Яричів, 7-ох большевиків зі сторони Львова. Зайшли до о. Купицького Осипа, літ 43, під претекстом провірки документів. Матір священика, служницю і ще одну жінку вкинули до пивниці, а священика почали в нелюдський спосіб катувати. Порізали його ножами, а відтак двома пострілами в голову смертельно його поранили. Конаючого священика залишили і, зграбувавши дім, від'їхали в напрямі Львова." („На Чатах, р.1, ч. 1).

На початку 1946 р. „Ініціятивна група" начисляла вже 1.000 членів і в днях 8-10 березня 1946 р. відбувся у Львові „Собор", який м. і. прийняв такі постанови:

„Собор греко-католицького духовенства, скликаний „Ініціятивною групою по воз'єднанню греко-католицької церкви з православною церквою", що відбувся 8-9-10 бєрезня у Львові, в катедрі св. Юра, вирішив ліквідувати Берестейську унію з 1596 р., відорватися від Риму і воз'єднатися з нашою батьківською православною церквою.

„...В умовах, коли ввесь український народ, завдяки героїчним перемогам братських, об'єднаних в СССР, волелюбних народів дійсно народньої Червоної Армії, від Тиси через Карпати і від Сяну до Дону і від Пінських болот до Чорного Моря з'єднився в одній Великій Соборній Українській Державі, закликаємо Вас всіх, священиків і вірних, щоб Ви послухали нашого голосу і прийняли наше вирішення: від нинішнього дня ми належимо до св. Православної Церкви, яка є Церквою наших батьків, історичною Церквою усього українського народу і всіх найближчих нам по крові народів, а Господь Бог напевне поблагословить наше велике діло, Амінь."

„За дорученням Собору, на якому було присутніх 216 делеґатів-священиків від усіх трьох наших єпархій і всіх деканатів.

Провід Собору: Мітрофорний протоєрей Гавриїл (д-р Костельник); Єпископ Дрогобицький Михаїл (Мельник); Єпископ Станиславівський Антоній (Пельвецький)."

Вслід за тими постановами прийшло до кожного священика візвання адміністраційної влади, виказатись посвідкою переходу на православіє, або негайно передати ключі церкви й опустити дану місцевість. Усі священики, які

цьому не повинувались, були негайно заарештовані й вивезені на схід.

Так перестала існувати легально в західній Україні греко-католицька Церква.

Побіч усіх згаданих засобів винищування українського народу й української культури, завели большевики знов теж свої випробувані **методи терору: безупинні труси, арешти, вивози, грабіж, вбивства, нищення „куркульських" господарств, прилюдні катування** підозрілих в націоналізмі, тощо. Для характеристики розмірів тих московсько-большевицьких звірств наведемо кілька статистичних зведень, опублікованих в 1948 р. в підпільному краєвому виданні „Бюро Інформації УГВР" ч. 2. серпень 1948.:

„В 12-ти районах Львівської области: Лопатинському, Радехівському, Сокальському, Великомостівському, Рава-Руському, Немирівському, Магерівському, Чортківському, Куликівському, Яричівському, Каліянка-Бузькому, Ново-Милятинському, — в часі від 17. 7. 44 р. - 17. 7. 47 р. большевицькі злочинці заслали на Сибір — 2.123 осіб, в тому числі 624 чол., переважно стариків, 898 жінок і 601 дітей; вивезли на примусові роботи в Донбас — 649 осіб, вбили — 1.817 осіб, в тому числі 120 стариків, 90 жінок, 68 малих дітей; арештували — 3.479 осіб; спалили — 2.706 господарств; ограбили і здемолювали — 2.650 госп.; ограбили і здемолювали — 40 церков; знищили — 136 бібліотек.

При тому — в подане число арештованих не входять особи, що були арештовані на короткий час, а тільки ті, що отримали судові вироки чи перебували в тюрмі довше. Особи арештовані і після короткого часу звільнені, становлять у кожному районі західніх областей України 50-70 процент усього дорослого населення, особи притримані і поліційно переслухані 75-100 процент.

...В районі Краковець, Львівської области (15 сіл) в часі 20. 7. 44 р. — 20. 7. 47 р.:

Насильно змобілізували до Ч. А. — 1.488 осіб, з того загинули — 394; стали інвалідами — 190, повернулися здоровими — 762.

...В концтаборі МВД в с. Берегомет (район Вижниця, Чернівецької области) весною 1945 р. емведівські опричники знищили голодною смертю 200 політв'язнів..."

В такій ситуації — єдиним оборонцем українського населення перед московсько-большевицькими звірями стала Українська Повстанська Армія.

3. В БОЯХ ЗІ СПЕЦ-ВІДДІЛАМИ МВД-МҐБ (1944-45 рр.)

Проти відділів УПА, що пройшовши фронти опинилися в запіллі Червоної Армії, кинули большевики спец-відділи МВД-МҐБ. Ті спец-відділи були призначені для тероризування цивільного населення, грабежей і погромів. Бої Української Повстанської Армії з цими „карательними отрядами" перейменованого НКВД відтягали їх від першого завдання, від масових вивозів, погромів і грабежей, і приносили тим велику полекшу українському цивільному населенню. Перейнявши опісля ініціятиву в свої руки, УПА організує засідки, наскоки й відплатні акції проти МВД-МҐБ і цим міцно підриває охоту большевицьких банд до сваволі і знущань.

В першому етапі, від літа 1944 р. до весни 1945 р. ішло проте, щоб встоятись проти наступу емведівських орд, зберегти поодинокі відділи від знищення, опанувати терен і вивчити нового ворога та нові методи боротьби з ним.

Для ілюстрації тодішньої ситуації і пристосованої до неї тактики відділів УПА наведемо опис переходів сотні, а опісля куреня „Сіроманці", що входила в склад групи УПА-Південь, а після боїв у гурбенських лісах була прилучена до УПА-Захід:

«...В дуже тяжке положення потрапили «Сіроманці» біля Нового Яричева. Довкола ворог скупчував великі сили. Підходили танки і гармати, силкуючись здушити маленьку горстку українських повстанців. Сонце ніби злякалось і сховалося за темні хмари. Дув різкий вітер і накрапав дощ. Надходив вечір. Вийти з кільця не було кудою. Що робити? Як вийти зі страшного лиха? Вояцтво напружено дивилося на Яструба. Дивилося так, немов там, в нього був рятунок від смерти. Яструб мовчав. Довго мовчав, потім заклав руки в кишені і відповів легкою усмішкою.

— Друже командир, — не витримав якийсь стрілець, — що? Будемо вмірати?

У Яструба зажевріли очі і відбивали в глибині щось заховане і таємниче. Він після короткої павзи звернувся до вояцтва:

— Вмерти легко. Але жити тяжче. Ось тут то заковика... Ми мусимо жити. Жити на зло ворогам і на добро Україні...

Потому він скликав командирів і дав наказ сховати всі покищо непотрібні речі і приготовитись до вимаршу. У нього вже був вирішений точний плян. Як тільки впали сутінки, відділ тихцем подався за командиром. Нишком і обережно підкрався до річки Полтви. Дув пронизливий вітер. Полтва дихала їдким холодом. Стрільці пішли у воду й річкою пробиралися з ворожого кільця.

Путь була важка. Глибока вода часом доходила до шиї, а нерідко можна було сховатися і з головою. Попереду йшов командир Яструб. Вода була пронизливо холодна.

Аж над ранок вивів командир своє вояцтво з кільця смерти. Але становище знову погіршало. Недалеко ворожі війська. Тоді Яструб серед білого дня виводить відділ на головне львівсько-золочівське шосе і прямує кілька кілометрів, потім звертає в ліс. ...Після відпочинку відділ вирушає далі в рейд і розташовується в Угнівському лісі.

Був день 30. вересня 1944 р. Яструб уже не сотенний, а курінний. До «Сіроманців» прилучаються ще два відділи на чолі з командиром Вороном і Чорним. Ліс загомонів. Зажив веселим повстанським життям. Лунав сміх...

Була 10-та година дня. Розвідка донесла, що довкола підходять великі сили ворога. Сонце погасло. Над лісом купчились чорні хмари. Повстанці займали бойові позиції. На лівому крилі озвалися автомати і заклекотів кулемет.

— Починається війна, — якось спокійно і ніби байдуже сказав Яструб і всміхнувся. — Що ж, будемо воювати, — і потер руками, — ох, і сверблять у мене долоні. Хочу воювати. Я тим шміракам ніколи не забуду Полтви.

Яструб проворною ходою пробирається до передових позицій. Промов він великих ніколи не виголошував. Перед боєм він завжди говорив:

— Хлопці, триматись, метко стріляти!

І вояцтво розуміло командира: триматись, значить перемогти.

Над лісом просичала міна і тріснула недалеко табору. За нею друга, третя... Ліс стрепенувся, заклекотів, загув божевільним тріскотом і стрілянином. Сполохане птацтво закружляло вгорі. Ворог ішов в рішучий наступ. Повстанці ставили твердий опір. Кількадцять разів червоні кидалися в атаку й під сильним ударом відлітали назад, залишаючи десятки трупів. Десь серед дня ворог дістав нове підкріплення. Ліве крило повстанців було загрожене. В цей час з'являється там Яструб. Бійці рвонулися вперед, грудьми своїми захищаючи командира, і ворог був відбитий. В середину лісу врізується танк. Яструб бере «фавст-патрону». Земля здрігнулась, дерева захитались... Продіравлений танк закам'янів на місці. В цей час підбігає до командира зв'язковий:

— Гранатометчики поранені!

Яструб сам стає біля гранатомета. Його гранати цільно б'ють по ворожих загрозливих танках...

Бій не вгавав весь день. Командир Яструб завжди з'являвся у небезпечних і загрозливих місцях. Двадцять два рази ішов ворог у наступ і двадцять два рази зазнавав поразки. До пізної ночі клекотів завзятий бій. Нарешті стрілянина вгамувалася. Скривавлений ворог підбирав трупи. Понад триста сімдесять убитих і багато ранених мав ворог. Повстанці втратили лише дев'ятнадцять забитими і кілька ранених.

Розлючений невдачею ворог стягав нові сили й оточував ліс. Але завдяки гнучкій тактиці командира Яструба повстанці прикриваючись темною ніччю, вийшли з угнівського лісу, забравши зі собою забитих і ранених друзів.

На ранок відділ розташувався в лісі біля села П'ятин. Над вечір ворог знову стягнув сили. Командир Яструб посміхнувся:

— Треба якусь штуку викусить!

І «викусив». Він вночі тихенько повів повстанців з лісу в дальший рейд. Вранці ворог почав кільцевий наступ на те місце, де були «Сіроманці». Зчинилась стрілянина. Кілька годин большевики билися між собою, нарешті очунялись і бралися за голову, дивлячись на наслідки свого безглуздого бою, в якому чимало втратили своїх бійців. А тим часом «Сіроманці» були вже далеко.

І бігли дні за днями...

...Закінчувався сорок-четвертий рік. Московські орди шаліли... То тут, то там здіймалися червоні загони і в небо били чорні стовпи диму... Чути брязкіт зброї і брудну лайку чужинців, хрипкий крик жінок і плач дітей... Із станцій відходять довгі ешелони, напаковані нашими людьми... Що це? Пекло на землі?

Яструб не знаходив собі місця.

— Мушу воювати! — говорив він. І в нього назрів план — розгромити ще одно кубло червоних тиранів у м. **Стрілиська Нові.** І як упала ніч, «Сіроманці» вирушили з лісу.

З поля летів різкий вітер. Сіроманці йшли тихо й обережно, з темних сутінків почали зарисовуватися силуети будівель. Біля Стрілиськ спинилися. Скрізь перетяли терефонічне сполучення, крім того, що йшло зі Стрілиськ до Ходорова. В цьому Яструб мав свої розрахунки: зі Стрілиськ будуть просити помочі з Ходорова, яку буде можна розбити в дорозі. В цей напрям вислав на засідку одну чоту, а з рештою стрільців пішов на штурм у місто.

За кілька хвилин тріснула тиша. Містечко заклекотіло шаленими звуками бою. Командир Яструб мов буревій мчав вперед. Стрільці силкувалися своїми грудьми заслонити командира від ворожих куль. Та він раптом став, похитнувся на повалився на землю.

До нього кинулися два стрільці.

— Друже командир, що з вами?

Яструб ворухнувся. Його очі запалали вогнем бою і враз згасли.

— Друже командир!

Але він уже не озвався. Лежав на грудях. Одна рука спралася на землю, а друга була простягнута вперед і, здавалося, показувала й кликала:

— Вперед! На бій!

І на той клич командира, як ще ніколи, бурхливим потоком рванулися «Сіроманці» вперед. Громове «слава!» переплелося з гуркотом невгамованого і жорстокого бою — помсти. Ніяка сила не могла спримати завзятих повстанців». («На Чатах», ч. 1. 1947).

Так ось, мов уривки якоїсь фантастичної повісти, виглядають сторінки історії тодішньої боротьби відділів УПА: прориви з окруження, засідки, наскоки. Безустанна небезпека та безжалісна боротьба на життя і смерть додавали бійцям і командирам УПА мужности, видержливости й помисловости в вишукуванні способів виходу з найскрутніших положень...

(Командир куреня „Сіроманців" **Яструб**, наддніпрянець, колишній майор Червоної Армії, літ 38, був після смерти постановою УГВР з 30. травня 1945 р. відзначений як перший старшина УПА найвищим орденом хоробрости — Золотим Хрестом Бойової Заслуги 1. кляси.)

Постановивши собі за ціль — за всяку ціну зліквідувати зовсім Українську Повстанську Армію та взагалі українську протибольшевицьку збройну боротьбу до моменту закінчення німецько-большевицької війни — большевики, а точніше НКВД (по новому: МВД — Міністерство Внутренніх Дєл і МҐБ — Міністерство Ґасударственной Безапасності) кинули до акції проти УПА всі свої сили, застосовуючи два роди облав:

1. Великі облави, в яких брало участь одночасно кілька чи кільканадцять тисяч бійців НКВД, а часом і ЧА. Такою облавою охоплювано більший масив лісів, або один чи два райони, замикаючи даний терен кільцем і „прочісуючи" його крок за кроком. Керувало цими акціями обласне МҐБ, або прислані з Киева спеціяльні командири.

Тактика великої облави схематично така:

На кілька днів перед властивою акцією заходять в терен менші відділи НКВД, звичайно силою одної сотні, щоб спровокувати сутичку з відділами УПА і, ствердивши місце перебування відділу УПА, відступають. Після цього большевики підтягають артилерію, танки, а то й літаки, і починають з усіх сторін концентричний наступ. В одному місці творять вони завжди „мішок", наступаючи від його сторони дуже слабими силами, щоб заманити повстанські відділи відступати в приготовану на них пастку. Акція триває звичайно один тиждень, поки частини НКВД не „прочешуть" основно, крок-за-кроком, весь окружений терен.

2. Малі облави переводить силами пересічно одної сотні районне НКВД після цього, як околиця була „прочесана" великою облавою. Метою малих облав було переслідувати далі розпорошені частини УПА, вишукувати по селах ранених бійців УПА та підпільників і тероризувати цивільне населення.

Великі акції перевело НКВД в тому часі такі:

Акція на **Чорний Ліс в днях 1-7 листопада 1944 р.** в в Станиславівщині і безпосередньо після неї на **Болехів-**

ський Ліс в днях 10-15 листопада 1944 р. В акції взяли участь дві повні дивізії НКВД.

Акція **в грудні 1944 р. на Миколаївщину, Бібреччину, Ходорівщину й Рогатинщину.** В цій акції, одній з найбільших, взяло участь понад двадцять тисяч бійців НКВД. Спеціялісти від винищування криївок провірювали кожну п'ядь землі, в хатах розвалювали печі, зривали долівки, зі стоділ викидали все збіжжя, розкидали стіжки сіна й соломи. Цивільне населення дуже часто й дітей та дівчат тортуровано, щоб видобути від них якінебудь інформації про місце перебування повстанців, їх кількість, про їх криївки, магазини, шпиталі тощо.

Цю акцію попередила „мала акція", переведена на початку грудня 1944 р. спецвідділом київського МҐБ на терені районів: Миколаїв, Стрілиська, Бібрка. На акцію, що її метою було викрити і зліквідувати друкарню УПА, приїхав спецвідділ прямо з Києва, маючи в своєму складі велике число спеціяльно вишколених старшин, та розпоряджаючи знаменитим технічним вивінуванням. В боях з відділами УПА спецчастина була розбита й майже зовсім знищена.

В січні і лютому 1945 р. силами по 10.000 бійців перевело НКВД велику облаву в районах: **Бібрки** у Львівщині; **Галич, Войнилів і Бурштин** у Станиславівщині; **Підгайці** в Тернопільщині та **Мединичі** в Дрогобиччині. Під час тих акцій відвідав терени, охоплені ними, хоронений постійно трьома сотнями вибраних енкаведистів „сам" Микита Хрущов. Особливо докладно переводжено облави в районах Галич і Войнилів, звідки вони перенеслися в лютому в р-ни **Бурштин і Букачівці.**

В другій половині **березня і в квітні 1945** переведено великі облави в районах: **Бережани, Підгайці, Козова, Перемишляни і Рогатин** на Поділлі.

7. квітня 1945 р. почалася найбільша облава НКВД, в якій взяло участь 40.000 енкаведистів під командою п'ятьох ґенералів. Тереном цієї акції було **Підкарпаття і Карпати** на відтинку від Стрия аж по річку Прут на Буковині. Акція тривала аж **до кінця травня 1945** р. Большевики примінили в ній всі прийоми партизанської війни. В облавах брали участь цілі відділи досвідчених большевицьких партизан, як от ославлені „Червона Мітла" і „Рубаха", спеціялісти від викривання криївок, магазинів

і бункрів, та спеціяльно вишколені відділи московських комсомольців т. зв. „сталінські діти". Все це був елемент звинний, відважний і надзвичайно жорстокий.

Подібні великі облави перевело в той час НКВД й на терені Волинь: в липні 1944 р. **на Остріжчині,** в серпні 1944 р. на Пустомитські ліси (Рівенщина), в січні 1945 р. **на Крем'янеччині,** в лютому 1945 р. на **Рівенщині,** в квітні 1945 р. в р-ні **Коростень;** а в травні 1945 р. на **Чернігівські ліси.**

З безлічі боїв, що їх звели зі спец-відділами МВД-МҐБ частини УПА в першому році большевицької окупації згадаємо важніші:

В околиці сіл **Весючин, Довге і Конюшки,** Рогатинського р-ну, відділи УПА звели в серпні 1944 р. бій з частинами МВД. Бій тривав цілу добу. Відділи зайняли добрі позиції і кулеметним вогнем скосили понад 200 наступаючих большевиків.

В серпні 1944 р. відділ УПА здобув районне містечко **Букачівці** біля Галича. В руки українських повстанців попали працівники большевицької адміністрації та МВД.

В околиці сіл **Гута, Пороги й Манява** р-н Надвірна, відділ УПА звів в жовтні 1944 р. кілька боїв з большевицькими частинами, які нараховували до 1.200 люда.

В р-ні **Підгайці** в днях 1-6 листопада 1944 р. відділи УПА звели ряд боїв з большевиками, що наступали силою двох дивізій. Українські повстанці розбили зовсім два ворожі баталіони. Здобули багато зброї, м. ін. 15 кулеметів „Максима".

В листопаді 1944 р. відділи УПА захопили в днях 8-20. жовтня 1944 **Перегінсько і Рожнітів.** Всі большевицькі уряди було зліквідовано.

В грудні 1944 р. в великому цілоденному бою в лісах на північ від **Рогатина** большевики йшли величезними силами 8 разів в наступ на становища українських повстанців, але за кожним разом були відбиті з великими для них втратами. В тому бою впало понад 250 большевиків, між ними їхній командуючий ґенерал Фйодоров. Замішання, яке тоді повстало серед військ НКВД повстанці використали і зручним маневром вирвались з окруження. Втрати УПА виносили 37 бійців вбитими, між ними курінний командир куреня „Сіроманці" к-р. Максим.

На третій день Різдвяних свят 1945 р. біля с. **Горожанка Велика** большевики окружили одну сотню куреня „Зубри". Після цілоденного запеклого бою повстанцям вдалося прорватися з окруження, при чому під час прориву, впродовж одної години впало 20 повстанців. Большевики втратили 304 бійців вбитими і 30 раненими; знищено повстанцями 11 автомашин, одну танкетку і один танк, в якому їхав оглядати бій майор НКВД зі своєю дружиною.

6 січня 1945 р. курінь к-ра Різуна зліквідував т. зв. вилазний пункт большевиків у **Рипниці** б. Калуша. При тому згинуло 120 енкаведистів.

На Різдво 1945 р. большевики заатакували з трьох сторін село в **Сяніччині,** до якого загостила на свята сотня „Сурма". Щоб не виставляти село на знищення сотня відступила по півгодинній перестрілці в ліс, на гору **Стрілець Великий.** При відступі згинув чотовий Квітка, ройовий Коник, а трьох повстанців було ранених. Одержавши підмогу, большевики силою ок. 600 люда почали наступати з усіх сторін на гору, де зайняли становище повстанці. В цільному вогні повстанчих кулеметів їхні наступи заломалися і, втративши ок. 60 люда вбитими і раненими, большевики відступили.

21. січня 1945 р. дві чоти УПА з відділу „Бурлаки" перевели наскок на рай-центр **Голубічок Великий** біля Тернополя. Гранатами було знищено приміщення МҐБ, воєнкомату і наросвіту, не вдалось здобути приміщення МВД. В бою згинуло 10 большевиків, а 10 було ранених; повстанці втратили одного вбитого, а трьох бійців було ранених.

20. січня 1945 р. „Березівська" сотня із куреня „Карпатський" під командуванням к-ра Юрка зробила засідку на шляху **Космач-Яблонів** на большевиків, що приготовлялись до наступу на Брустури. Повстанська сотня розтягнулась на 600 метрів, впустила в середину поміж себе 9 вантажних автомашин з большевиками і цільним, гураґанним вогнем скорострілів та гранатами знищила 5 автомашин. Понад сто большевиків разом зі своїм командиром, майором МҐБ, впало вбитими; повстанці втратили трьох вбитими і кількох раненими.

Сотня „Трембіта" з куреня „Карпатський" в той сам час зробила засідку на шляху **Космач-Прокурава.** В кіль-

ка годинним бою повстанці втратили двох вбитими, але за те большевиків згинуло тоді 38.

Під кінець січня 1945 р. в с. **Корчівка,** р-н Журавно відділи УПА вступили в бій з відділом НКВД. Та на допомогу большевикам прийшло несподівано кілька танків і 5 літаків і повстанці мусіли відступити поспішно в ліси, втративши при тому 36 вбитими.

30. січня 1945 р. сильні відділи большевиків почали наступ на **Космач,** де вже другий місяць таборували та переводили перевишкіл два курені УПА: „Гайдамаки" та „Гуцульський" і під час того зірвали були 6 мостів на залізничних і шосейних шляхах до Коломиї. Під прикриттям ночі большевики підсунулись зі сторони Яблонова, Мелу, Полянці, Прокурави, Річки і Жаб'я і ранком почали концентричний наступ. В полудне сотня „Чорногора" з куреня „Гуцульський" під переважаючою силою окупанта відступила в ліс. Сотня „Сурма" попала в оточення, але запасна сотня ім. Богуна прийшла їй на допомогу й уможливила вийти з окруження. Бій тривав до вечора, а вночі повстанці відступили на Кливу, а далі вглиб карпатських лісів. Большевики втратили 140 вбитих і багато ранених, повстанські втрати — 14 вбитими і 17 раненими. В руки повстанців дістались 3 кулемети, 4 кулеметні пістолі і 4 кріси-автомати.

3. лютого 1945 р. курінь „Гайдамаки" заатакували ранком квартири большевицьких частин **під Кливою,** знищивши при тому 30 енкаведистів. Третя сотня цього куреня, сотня ім. Гонти звела бій з большевицькою групою, що йшла на поміч заатакованим зі сторони **Завою.** Повстанці втратили в цьому бою двох вбитими та трьох раненими.

В лютому 1945 р. спецвідділи НКВД силою ок. 30.000 бійців заблькували одночасно 70 сіл в околиці міста **Броди,** щоб змусити повстанців вийти за харчами з лісів і при тому знищити їх. В тих околицях оперував тоді курінь „Дружинники". Розділившись на сотні, а той на рої, курінь звівши низку менших сутичок, зумів вийти з окруження, а коли большевики пересунулись на Золочів і Радехів, повернувся знов у Брідщину.

16. лютого 1945 р. в с. **Гербуртів,** Рогатинщина, прийшло до великого цілоденного бою відділів УПА з залогами НКВД трьох районів. Рогатин, Бурштин, Букачівці. Большевиків розгромлено зовсім. На полі бою нараховано 69

большевицьких трупів. Здобуто багато зброї й амуніції. Власні втрати 6 вбитих і 8 ранених.

20. лютого 1945 р. большевики заатакували курінь „Перемога", що числив 360 бійців під комадуванням к-ра Недобитого, під **Сеньківським** б. Гриняви на границі Галичини й Буковини. В цілоденному бою повстанці відбили кільканадцять скажених наступів ворога, який намагався скинути за всяку ціну повстанців з гір. Вночі, похоронивши 8-ох своїх вбитих друзів та забравши ранених повстанці перейшли в іншу околицю. Большевиків впало 104, а 90 ранених наповнили шпиталі в Кутах і Вижниці.

21. березня 1945 р. сильний відділ большевиків, що приїхав 200 вантажними автами зі Тісної, заатакував біля с. **Струбовиська** (на Лемківщині) сотню Веселого. Сотня мала тоді лише 85 бійців, бо друга половина сотні лежала хвора на плямистий тиф. Повстанці пробували зі своїх гірських становищ розбити большевиків, які запалили село і мордували цивільне населення, але, заатаковані з кількох сторін переважаючими силами ворогів, мусіли після кількагодинного бою відступити, втративши при тому 14 вбитими. По стороні большевиків загинув большевицький капітан та його 86 бійців. Серед цивільного населення большевики замордували тоді 33 особи.

21. березня 1945 р. большевики окружили в лісі біля с. **Верини,** (р-н Куликів, обл. Львів) першу сотню куреня „Галайда" під командуванням к-ра Перемоги. В сотні будо тоді 167 повстанців. Ранком почали большевики наступ на ліс зі сіл: Верини, Воля Жовтанецька, Зіболки, Передриміхи Малі та Білий Ліс. В облаві взяла участь повна дивізія НКВД силою 6.000 бійців. Після цілоденного бою, в якому впало 40 повстанців, а 17 було ранених, між ними й к-р Перемога, повстанцям вдалося прорватися з оточення і ніччю перейти в ліси за шосе Кам'янка Бузька-Мости Великі. Большевики втратили 40 вбитими і пораненими, між вбитими були 2 полковники, 3 майори і 1 майор лікар.

22 березня 1945 р. в селі **Голинь** (Калущина) сапери повстанської сотні „Летуни" вимінували залізничий шлях і висадили в порітря великий дволокомотивний поїзд із 1.500 большевиками, яких командування НКВД стягнуло для підкріплення великих облав проти УПА. Большевики втратили в наслідок цього 1.200 бійців НКВД вбитими і пораненими.

В першій половині квітня 1945 большевики заатакували великими силами в лісі **„Запуст"** біля Богородчан чотири сотні УПА. В важких боях з ворогом впало 50 повстанців, між ними курінний к-р Благий та сотенний Вершник.

6. квітня 1945 р. відділ УПА звів бій зі спецвідділом НКВД „Мітла" в **Ростівці,** Підволочиський р-н, в якому згинуло 10 большевиків і 2 постанців.

7 квітня 1945 р. відділ УПА разом з районовою боївкою ОУН наскочив на станицю стрибків у **Вижарові,** р-н Бірки Великі. Станицю стрибків разом із трьома стрибками знищено, та зліквідовано райпрокурора і двох сексотів — завідуючого млином та сторожа гуральні.

14. квітня 1945 р. 3 батальйони большевиків робили облаву на села **Братишів** і **Нижнів,** Станиславівської області. Відділи УПА звели з ними успішний бій, в якому впало ок. 60 большевиків, між ними й командир батальйону капітан НКВД.

В днях 5-20 квітня повстанські відділи з Холодного Яру перевели акцію в **районі Знам'янки** проти комісій для стягнення грабіжницького „додаткового" континґенту. В трьох селах зліквідовано континґентові комісії, а награблений хліб повернуто голодуючим колгоспникам.

8. квітня 1945 р. большевики окружили в лісі **під Кам'янкою Струмиловою** сотню „Пролом", що нею командував к-р Черник. Зручно маневруючи сотня вийшла з оточення без більших втрат.

12. квітня 1945 р. сотня „Тигри" під командуванням к-ра Ромка зробила наскок на большевицьку заставу в с. **Барані Перетоки,** на північ від Сокаля, завдавши ворогові болючий удар.

Вночі з 26 на 27. квітня 1945 р. сотні УПА: „Галайда 1." під командою к-ра Перемоги, „Перебийніс" під командою сот. Шумського, „Тигри" з к-ром Ромком, „Пролом" з к-ром Черником, „Кочовики" з к-ром Шпилем та бойова група СБ під проводом Клея виконали наскок на містечко **Радехів,** де большевики зорганізували були збірний концтабір для політ-в'язнів, призначених до вивозу на схід. Повстанці знищили гранатами будинки МВД-МҐБ, захопили концтабір і, зліквідувавши большевицьку залогу, звільнили понад 200 політ-в'язнів. Після цього повстанські відділи відступили з міста і зайняли становище, око-

павшись, на горі між селами **Тишиця і Воля Радвенська.** По дорозі відділ „Кочовики" наткнувся на групу большевиків і цільним вогнем скорострілів зліквідував 15 енкаведистів, 28. квітня большевики стягнули підкріплення і великими силами пішли з усіх сторін в наступ на становища повстанців. Повстанці відбили всі наступи, а коли вже добре стемніло, міцним ударом в одне місце прорвали ворожий перстень і перейшли в дальші ліси. Цілоденний наступ ворога коштував його ок. 200 енкаведистів вбитими і понад 100 пораненими.

29. квітня 1945 р. відбувся бій між одним із з'єднань УПА та спецвідділами військ НКВД, які, силою ок. двох тисяч бійців, готувалися до наступу на українське населення Крем'янеччини. В бою брали участь танкові частини НКВД. Большевики втратили понад 200 вбитими, в тому 1 майор, 2 капітанів і лейтенантів.

На початку травня 1945 р. на шляху **Черкаси-Канів** відділи УПА з Холодного Яру розбили сотню большевиків.

Бої УПА з відділами МВД-МҐБ наносили болючі удари окупантові, розбиваючи насамперед поширений не тільки в СССР міт про всемогутність НКВД, чи по новому МВД-МҐБ, та про неможливість збройної боротьби в СССР. Та при тому годі заперечувати, що в цій важкій, нерівній боротьбі приходилось і Українській Повстанській Армії складати великі жертви крови. І так, у цьому першому періоді боротьби УПА зі спецвідділами НКВД, до закінчення німецько-большевицької війни, загинули такі визначніші командири УПА:

30. липня 1944 р. на Остріжчині, окружений большевицькими частинами, б'ючись до останнього набою, загинув шеф штабу УПА-Північ **Ген. Гончаренко (Ступницький),** кол. полковник армії УНР, визначний військовий і громадський діяч. Разом з ним загинув к-р **Лемко,** визначний член ОУН, провідник генеральної Округи ОУН на Осередньо-Східніх Українських Землях.

8 серпня 1944 р. загинув майор **Макаренко,** шеф штабу Воєнної Округи УПА-Північ.

В серпні 1944 р. біля Гаїв Вижних у Дрогобиччині загинув в бою командант запілля УПА **Павленко** (Ростислав Волошин), визначний член ОУН, член УГВР.

24 вересня 1944 р. в бою з большевиками над Дністром

у Товмаччині загинув к-р **Вар-Заревич,** окружний провідник ОУН Товмаччини.

В вересні 1944 р. в бою в Болехівщині впав лікар УПА-Захід **др. Дон.**

В жовтні 1944 р. впав в бою з большевиками в Равщині сотник **Вадим, (Степан Новицький),** військовий інспектор Військового Штабу УПА-Захід, довголітній співробітник ГВШ.

15 жовтня 1944 р. попали несподівано на большевицьку засідку на Яворинах у Скільщині і загинули в бою: **майор Поль-Польовий,** Командант старшинської школи УПА, його ад'ютант **поручник Ткачук,** командир розвідки **Ждан,** командир жандармерії **Вуйко** та духовник старшинської школи **о. др. Рафаїл.**

1. листопада 1944 р. в боях у Чорному Лісі в Станиславівщині загинули провідні члени ОУН: **Павло (Василь Турковський), Скалюк (Тимко Галів), Чорнобіль (Мирон Голояд)** та курінний к-р УПА **пор. Гамалія.**

В листопаді 1944 р. під час боїв у лісах б. Красної, р-н Калуш, загинув курінний командир **сотник Ярема (Остап Линда),** викладач старшинської школи УПА, та член штабу ВО IV. **сотник Козак.**

В грудні 1944 р. у надзвичайно запеклому бою з десятикратною большевицькою перевагою загинув командир куреня „Сіроманців" **Максим** разом з 37 бійцями і підстаршинами УПА.

В Перемищині впав в бою к-р **Остап (Микола Дутка),** провідник перемиської обласної ОУН.

23. грудня 1944 р. в бою з МВД в селі Юшковичі б. Ходорова загинули провідні члени українського підпілля: член УГВР **Шугай (Позичанюк), Орел (Борис Вільшинський)** та **Модест (Кость Цмоць).**

29. грудня 1944 р. в бою з большевиками в с. Васловінці, Садгірського р-ну впав к-р **Боєвір (Кіндзірський Мирослав)** Окружний Провідник Чернівеччини, піонер революційного руху на Буковині, улюбленець повстанців та населення зеленої Буковини.

В Золочівщині згинув в грудні 1944 р. в бою командир 1-ої сотні Старшинської Школи **поручник Коник.**

В великих боях зі спец-відділами МВД-МҐБ, що розгорілись з початком 1945 р. загинули: в січні — командир сотні „Полтавці" **сотник Максим,** к-р **Терешко,** надрайо-

новий провідник ОУН на Кореччині, в лютому — в бою у лісі Червоний Бір командири **Крилач і Борис** з 25 козаками УПА-Північ та курінний командир **Ярок** з 20 козаками.

12. лютого 1945 р. в бою на Оржівськім Хуторі, Клеванського району, Рівенської області, впав **Клим Савур-Охрім (Данило Клячківський),** командир УПА-Північ та Провідник ОУН на Північно-Західніх Українських Землях.

В березні 1945 р. впали в бою командири УПА-Північ: **Мітла,** член проводу ПЗУЗ — 24 3. на Суховерському хуторі, Клеванського р-ну, а 12. 3. біля с. Кобивля, Будзинівського р-ну командир сотні „Орли" **Код.**

У боях на Гуцульщині загинули: в січні — командир куреня **сотн. Степовий,** родом з ОСУЗ, кол. старшина ЧА, визначний військовий теоретик, викладач Старшинської Школи УПА та **Черник** командир сотні „Дружинники". А в квітні 1944 р. — командир куреня **сотн. Лісовий,** родом з ОСУЗ, **пор. Чмелик,** інструктор 1-ої Старшинської Школи в Карпатах і лікар УПА **др. Юрій Липа,** член УГВР, відомий публіцист і письменник.

В бою з військами МВД в лісі „Запуст" біля Богородчан в першій половині квітня 1945 р. впали: командир куреня **Благий** та командир сотні **Вершник** з 50 повстанцями.

7. квітня 1945 р. в бою б. Брині, Галицького р-ну загинув командир Тактичного Відтинка УПА ВО IV. **хор. Колчак.**

В Тернопільщині, в бою б. с. Вишки, Козівського р-ну, 27. березня 1945 р. впав **Борис (Зенон Голубак),** провідник ОУН Кам'янець-Поділыцини, та **Сич,** командир сотні „Чорноморці".

7. травня 1945 р. в бою б. с. Сосулівка, Чортківського р-ну, впав курінний УПА **Крук.**

14. травня 1945 р. в бою в Сухій Волі б. Ярослава загинув **пор. Емір-Кора,** к-р УПА до спеціяльних доручень.

На Буковині впали в боях: 13. січня 1945 р. в с. Стара Козова, Сторожинецького, р-ну **Роман (Василинюк Микола),** районовий Провідник ОУН Старожинеччини; в лютому 1945 в с. Лашківка, Кіцманського р-ну, **Ґонта,** районовий Провідник ОУН Кіцманеччини, в березні 1945 р. на Станівських полях Вишковецького р-ну, **Жук (Гараміта Іван),** районовий провідник Старочинеччини; 23 квітня 1945 р. в с. Кисилиці, Путилівського р-ну сотенний УПА **Боярин** (Карапка Дмитро), 4. травня 1945 р. в с. Драчинці, Вишковецького р-ну, **Аскольд (Купченко Евген),** надрайоновий провідник ОУН Чернівеччини.

Командир загону УПА-Північ — Еней

Ця, очевидно неповна листа втрат командирів УПА в боях зі спец-відділами МВД-МҐБ за час закінчення німецько-большевицької війни свідчить про те, що загальні втрати УПА були великі. Та визначеної собі мети — зліквідувати Українську Повстанську Армію ще перед закін-

ченням другої світової війни, — не осягнули большевики в ніякій мірі. Після року найбільших зусиль большевицького МВД-МҐБ Українська Повстанська Армія існувала і діяла далі і своєю збройною боротьбою доказувала світові, що український нарід прийняв большевиків не як визволителів, а як таких самих наїздників, якими були німці.

4. ВІДПОВІДЬ УПА НА БОЛЬШЕВИЦЬКІ „ЗВЕРНЕННЯ"

Збройна боротьба українського народу в рядах Української Повстанської Армії проти червоної Москви наносила важкий удар авторитетові большевицького режиму. Зайнявши нові простори в війні з Німеччиною, нові країни середньої та південної Европи і готуючись до перекинення „пожару світової революції'" до країв західнього світу, Москва потребувала авреолі визволителя і носія свободи та нової соціяльної справедливости, щоб нею одурманити маси працюючого люду тих країн і без зайвих зусиль затягти їх до свого московського імперіялістичного воза. Їм треба було телеграм вдячности від населення територій СССР, що перебували під німецькою окупацією, голосних виявів радости з визволення й повернення їх до щасливої сім'ї народів СССР, до радісного життя в „батьківщині пролетаріяту'". Запекла, безкомпромісова збройна боротьба українців, отже народу, який за довгі роки свого попереднього побуту в кордонах СССР мав змогу пізнати якслід правдиву вартість і правдиве обличчя большевизму, боротьба, в якій вперто ставлено червону Москву нарівні з брунатною Німеччиною, розкривала єхидну забріханість большевицької пропаґанди, зривала з большевицької Москви маску визволення й носія свободи та показувала її у правдивому світлі як жорстокого окупанта, безоглядного поневолювача й новітнього носія московського імперіялізму.

Тому то, коли большевикам не вдалося осягнути визначену ціль — зліквідувати революційно-збройний спротив українського народу силою і після цього представити його в своїй пропаґанді як „десперантські відрухи роспорошених решток гітлерівських банд", — вони беруться до нового способу: до підступної пропаґанди. З одної сторони. — НКВД та партійні большевицькі чинники заставляють

весь свій апарат до відповідної пропаґанди проти українських націоналістів і в користь червоної Москви, з другої ж, — уряд УССР звертається офіційно зі своїми „Зверненнями" до українських повстанців, запевняючи їм повну амнестію та закликаючи їх „вийти з лісу" і „стати до творчої праці, для своєї звільненої батьківщини".

В інструкціях Волинського облкому КП(б)У від 3 жовтня 1944 р. подано:

„4. Ввважати за основний напрямок масово політичної роботи на селі в найближчому часі — широке роз'яснювання населенню того, що суверенність нашої держави завойована українським народом тільки під керівництвом большевицької партії, тільки за активною допомогою великого братнього російського народу... Потрібно невпинно роз'яснювати, що дійсно вільна й незалежна Україна є тепер і може бути лише в братній сім'ї народів могутнього Радянського Союзу.

Невпинно нагадувати про те, що симони петлюри, коновальці закликали на Україну німецьких імперіялістів для того, щоб поневолити український нарід, віддаючи на поталу німецьким панам і капіталістам. Про те що всякі бандери, мельники... оунівці підтримували й підтримують німецьких фашистів, допомагали й допомагають заклятим ворогам України — німцям душити і нищити український народ.

В масово політичній роботі необхідно викривати і провокаційність і брехливість гасла українсько-німецьких націоналістів „За вільну і незалежну Україну". Необхідно роз'яснювати населенню конституцію Радянської України, що український нарід під керівництвом большевицької партії вже завоював свою волю і суверенні права, об'єднав свої землі в єдину велику і суверенну державу, а українсько-німецькі націоналісти: бандери, мельники і оунівці, — ведуть боротьбу з українським народом не за „вільну і незалежну Україну", а за Україну куркулів і капіталістів, за поневолення України німецькими фашистами, за перетворення українського народу в німецьких рабів.

У висвітленні історії України треба рішуче викривати спроби націоналістичної фальсифікації історії, широко популяризувати справжніх героїв українського народу, як от: Богдана Хмельницького, Богуна, Кривоноса, Семена Палія, Устима Кармелюка, Пархоменка, Щорса, Ковпака,

Олега Кошового і других героїв нашого народу, плямуючи і викриваючи зрадницьку і антинародню діяльність Мазепи, Дорошенка і інших запроданців.

14. Пленум облкому КП(б)У звертає увагу партійних організацій на те, що масово політична робота серед населення повинна бути скерована на розклад націоналістичних банд, на виховання населення в ненависті до німецько-українських бандитів і на залучення всього населення до активної і рішучої боротьби з бандитами." (Передрук за органом УГВР „Самостійність", ч. 1. 1946 ст. 20-21.)

Одночасно з цим уряд УССР вже в вересні 1944 р. видав офіційне звернення до всіх бійців УПА з запевненням повної амнестії для них, якщо вони покинуть ряди УПА. Совєтський уряд, мовляв, не бажає даремного проливу крови і дарує всім вину й кару, якщо вони до такого то дня зголосяться до Ч. А., зате безпощадно розправиться з усіма тими, хто й далі боротиметься проти СССР.

В грудні 1944 р. видано нове звернення такого ж самого змісту, подаючи ще один „останній" реченець для добровільного „виходу з лісу". У травні 1945 р. з приводу закінчення німецько-большевицької війни видано третє звернення, а в липні 1945 р. четверте, визначаючи як „останній" реченець — 20. липня 1945 р. В третьому й четвертому зверненні з особливим притиском підкреслено погрози, мовляв — якщо УПА до визначеного реченця не скапітулює, то проти неї кине уряд УССР всю ту страшну силу, яка розторощила німецькі армії та здобула Берлін.

П'яте звернення Нарком НКВС-УССР видав в половині листопада 1945 р.

Названі „звернення" разом з відповідним розпорядком Наркома державної безпеки (МҐБ) УССР ґен. Рясного до всіх органів МҐБ і МВД розповсюджували большевики масово, при помочі преси, афішів, розкидуваних з літаків летючок, по радіо. Щоб доказати свою доброзичливість та зміну політики, про що вони запевняли, большевики звільнили зі заслання й привезли домів великий процент українців, вивезених зі Західньо-Українських Земель за першої большевицької окупації.

Для того, щоб надати вигляд успішности своїх звернень, большевики застосували такий спосіб: вибравши якийсь район, НКВД окружувало його своїми військами,

зганяло мужеське населення і заставляло його підписувати відповідно уложену заяву про вихід з УПА та засудження українського революційно-визвольного руху. Фотознімки таких заяв з підписами публіковано опісля в пресі як доказ, скільки то українських повстанців здалося.

Були випадки, що „з лісу" й справді виходило багато людей і здавалося на ласку НКВД; тільки ж, це були не українські повстанці, а дезертири Червоної Армії, які в останніх місяцях війни відлучились від ЧА і в лісах вижидали кінця війни. Таких збирало НКВД разом і фільмувало їх з відповідною режисеровкою капітулювання й опісля висвітлювано по всіх місцевостях „заражених" українськими повстанцями.

Відповіддю Української Повстанської Армії на всі ці запевнення помилування й ласки зі сторони червоної Москви був — перехід до зачіпних дій.

Ілюстрацію цього знаходимо в крайовому виданні з 1946 р. „У боротьбі за волю...":

«Минув двадцятий і на гуцульщині. Тихо тут зі «зголошенням». Ще тихіше, ніж деінде. Бо ж тут довкруги гори — царство неповірних.

Але не сплять сталінські хроби з пропаґанди. У них же ж «тьохніка», у них кіно. Нема зголошених з повинною, так вони їх в кіно показують.

27. липня районне містечко Яблонів має атракцію. В кіно йде фільм про добровільну здачу бандерівців з «повинною»... Бундючно чуються і гордо глядять по залі енкаведисти. Майже переможцями чуються. Бо на екрані вже кінець «бандьорі». Виходить його військо з лісів та лугів і спішить з поклоном совєтській власті. Горді й щасливі сьогодні сталінські партійці, як ще ніколи. Нарешті мине найбільша небезпека совєтського союзу. Нарешті скрутять голову тим небезпечним сівачам революції. Ох, яка геніяльна політика нашої партії — хваляться між собою. Жодною зброєю не звоювали ми їх, а давай, взялись за хитрість, за пропаґанду, і пішло. Глядіть ось, граждани, пильно на екран. Нескінченим рядом ідуть «бандьори», складають зброю і кленуть та присягають знищити своїх командирів.

А «граждани», — жителі містечка, глядять на екран, а в душі іншу думку гадають. Чи ж би направду так жалко усе мало скінчитися? Ні, не може бути. Ті, що вчора так славно боролись, сьогодні наплювали б самі на себе? Ті, що досі нігде нікому голови не схилили, що всі окупації видержали з піднесеним прапором Самостійної, Соборної, Вільної, мали б тепер впасти, мали б зрадити?... Серце мало не розірветься, — ні, ні, вірити не хоче! Таж тут довкруги кожний ліс, кожне дерево шумить таємничо безконечні золоті легенди про тих лицарів-героїв, що встали наче з казки на оборону і визволення народу та сповняють раз-у-раз

чуда-діла, неперевершені подвиги, яким рівних не було й немає в світі.

Де ж ти, козацька славо? Де ж ви, хлопці повстанці? Де ж ви, невгнуті революціонери?

А на екрані, на срібному полотні, йдуть чорні тіні з похиленими головами... й росте гора зброї...

Здається серце розірветься з жалю, і сорому, і болю... Невже ж?

А ворог гад повзе, і шепче, і сичить — ось гляньте тільки на екран, тут вам факти!... Та втім:

Трррах!.. Тарррах!.. Тарррррах!... — грають грізно серії кулеметів. Не у фільмі, а справді. Десь близько, от тут, у містечку.

Ррах! — гахнула і стрясла всіми шибами граната.

Зникла одразу вся маска недавнього тріюмфу чекістів. Паніка, переполох, втікають, — «бандьори» у місті! Пропало кіно!

Це сотня УПА під командуванням друга Мороза прийшла в гості у райцентр, щоб продемонструвати свойого двадцятого. Підійшли під мурованні будівлі НКҐБ і сипнули по тім лігві кривавого гада з кулеметів і гранат.

Ось маєте, гади і брехуни, нашу відповідь, нашого правдивого двадцятого!»

Таку відповідь дали тоді відділи УПА майже по всіх місцевостях терену свого діяння. Ось кілька прикладів:

10. червня 1945 р. сотня Чорноти перевела ніччю наступ на районовий центр **Галич.** Обстріляно будинки МВД та МҐБ, при чому одного енкаведиста вбито, а двох поранено. Тої самої ночі вдарено на станицю стрибків в селі **Залуква** біля Галича; 4 стрибків згинуло, решта розбіглась. Повстанці здобули 3 кріси й один ППШ.

В червні 1945 р. на шляху **Козятин-Бердичів** повстанські відділи на протязі одного тижня тричі здержали поїзди з репатріянтами, зірвавши рейки. Большевицьку охорону зліквідовано, або розігнано, а репатріянтів, що їх большевики везли на Сибір, розпущено.

12 липня 1945 р. перша чота сотні Вихра під командою чот. Холодного вдарила на райцентер **Солотвина.** Обстріляно приміщення МВД та МҐБ, кількох енкаведистів поранено.

17 липня 1945 р . на шляху **Бахмач-Конотоп** повстанці задержали поїзд поворотців з Німеччини. Під час перестрілки повстанців з конвоєм поворотці розбіглися.

18. липня 1945 р. сотня ім. Богуна зорганізувала засідку на большевицьких пограничників на шляху **Кривотули-Гостів.** На засідку попало 49 большевиків. Після короткого бою вони розбіглися, залишаючи 18 вбитих і 6 важко ранених.

21 липня 1945 р. відділ УПА виконав наскок на районовий центр **Глубічок Великий** в Тернопільській області. Знищено будинок воєнкомату і перервано телефонічну сполуку Тернопіль-Львів і Тернопіль-Броди. При тому вбито 8 енкаведистів.

3 серпня 1945 р. відділ УПА зробив засідку **між Верхнею і Гуменовим** на відділ НКВД, який приїхав з Войнилова до с. Верхні з метою виселювання. Кулеметним вогнем вбито 10 большевиків, а 9 стрибків та одного енкаведиста зловлено живими.

5 листопада 1945 р. курінь „Смертоносці" під командою хор. Чорного виконав наскок на рай-центр **Отинію** б. Станиславова. В завзятому бою розбито і знищено приміщення НКВД, тюрму, з якої звільнено всіх в'язнів, воєнкомат, залізничну станцію та раймолочарню. В бою згинуло понад 40 большевиків.

22 жовтня 1945 р. більші з'єднання військ УПА під командою к-ра Прута перевели успішний наступ на місто **Бірча,** в якому кватирувало тоді понад п'ятьсот большевицько-польських вояків, озброєних легкою і тяжкою зброєю. Бій в місті тривав ок. 4 години. Поляки втратили понад 150 вояків вбитими, ок. 200 раненими та 7 полоненими. Здобуто 7 кулеметів, умундурування та багато амуніції.

Тої самої ночі відділ УПА під командою хор. Громенка перевів наступ на другий бандитський осередок — волосний центр **Кузьмину,** де кватирувало 350 вояків польської залоги. У висліді акції вбито 90 польських грабіжників і понад 100 поранено; повстанці втратили 4 вбитими і 9 раненими, між ними к-р Громенко і к-р Барон. Здобуто кілька кулеметів, більше число крісів та амуніцію.

Другою формою відповіді Української Повстанської Армії на большевицькі заклики до капітуляції, відповіддю насамперед в площині пропаґанди, були **рейди** відділів УПА.

Поширенням української підпільної літератури між населенням займалася організаційна сітка ОУН. Але самої пропаґанди при помочі ширення підпільної літератури було замало. Для підкріплення авторитету революційно-збройної боротьби треба було задемонструвати сили підпільного руху. Те завдання й мали сповнити рейди відділів УПА по селах України: збройні відділи УПА заходили до сіл, скликали вечором все населення на свій мі-

тинґ і з'ясовували на ньому положення окупованої червоною Москвою України та вияснювали цілі й завдання української революційно-збройної боротьби.

Крім цього, завданням рейдів було:

а) Відвертати увагу большевиків від осередків УПА, провокуючи большевиків до погоні за рейдуючими відділами.

б) Зв'язувати й шахувати большевицькі сили в районних центрах, не дозволяючи їм виїздити на погромні акції в терен.

в) Нищити по дорозі малі большевицькі відділи, большевицьку адміністрацію та залоги станиць НКВД і сексотів.

г) Не дати зіштовхнути себе виключно до оборони й держати ініціятиву в своїх руках.

Рейди, як тактику боротьби з окупантом, практикувала УПА вже за німецької окупації. Так, наприклад, в другій половині жовтня 1943 р. перевело шість сотень УПА загону к-ра Енея (з групи УПА-Північ, Воєнна Округа „Заграва") великий рейд на осередньо-українські землі, переходячи через Житомирщину, Кам'янець-Подільщину й Київщину аж до Дніпра. За большевицької окупації рейди набирають окремого значення й командування УПА застосовує їх в широких розмірах.

На Волині й у Галичині рейди відбуваються постійно. Перші рейди за большевицької окупації пройшли **вздовж Прип'яті** відділами УПА-Північ в часі, коли на Західньо-Українських Землях стояли ще фронти. Вони відбувалися в умовинах безперервних боїв з відділами НКВД, а то й ЧА. Літом і осінню 1944 р. відділи УПА-Північ перевели 12 рейдів на східньо-українські землі, **в Житомирщину, Вінниччину й сусідні райони.** Останній більший рейд на Осередньо-Східні Українські Землі досягнув Слобожанських лісів, звідкіля після великих боїв з військами НКВД завернув на захід.

Від 10 листопада до 20 грудня 1944 р., як відповідь на доуге звернення уряду УССР, переводив буковинський відділ УПА під командою пор. Перебийноса перший пропаґандивний рейд по гірській частині **Буковини.** Відділ пройшов через райони: Вижниця, Вашківці, Чернівці і Сторожинець. Повстанці організували по селах мітинґи та роздавали населенню підпільну літературу, м. ін. листівки місцевого видання „українці Буковини!"

В тому ж часі по придністрянських селах Буковини переводив пропаґандивний рейд відділ УПА „Сірі Вовки" під командуванням к-ра Бистрого. В с. Опут відділ знищив 5 большевицьких розвідувачів. В бою в Топорівському лісі 29 листопада відділ розбив погоню НКВД, знищивши між багатьома іншими й командира погоні, начальника черновецького обласного НКВД Морозова.

В днях 22-27 грудня 1944 рейдував по причеремошських селах р-нів Вижниця і Вашківці відділ УПА під ком. к-ра Лісового. Під час рейдів, які відбувалися вдень, відділ УПА розгромив банду большевицьких „істребітелів" у с. Ванилів і Вережанка.

Від 23 грудня 1944 р. до 8 січня 1945 р. буковинський відділ УПА „Аванґард" під ком. к-ра Павленка рейдував по селах таких районів північної **Бесарабії:** Новоселецький, Хотинський, Кольменецький і Сокирянський.

З початком весни 1945 р., в квітні, три сотні куреня „Холодноярці" під командуванням к-рів: Града, Глухого й Грізного, вирушає з Жовківщини в рейд по теренах північно-західнього **Закарпаття.** Рейд на Закарпаття повторено в червні 1945 р.

В часі від 24 квітня до 30 червня 1945 р. відділ УПА „Крути" під командуванням к-ра Ч. відбув військово-пропаґандивний рейд **по північній частині правобережної України,** доходячи в околицях Киева до Дніпра та до долішньої течії Прип'яті. За 70 днів відділ пройшов 900 км. дороги та побував в 17 районах, а саме: В Житомирській області — Олевське, Емільчане, Білокоровичі, Гараші, Коростень, Чоповичі, Малин, Радомишль; у Київській області — Бородянка, Іваньків, Димер, Чорнобиль, Хабне і Новошепеличі; В Поліській області — Ельськ, і знову в Житомирській області — Овруч і Словечна. За цей час відділ мав 11 збройних сутичок з ворогом, в тому числі три більші бої, в яких знищено 28 енкаведистів та здобуто один кулемет, 10 автоматів, 8 пістоль, 28 крісів і багато амуніції. 2 травня на залізничному шляху Житомир-Коростень відділ натрапив на засідку баталіону НКВД, про яку однак був вчас повідомлений, і розгромив большевиків. 17 травня в с. Рихти, Димерського р-ну, відділ знищив двох лейтнантів НКВД, а одного старшину НКВД взяв в полон. 24 травня біля с. Дев'ятки, Чорнобильського р-ну, відділ розбив наступ енкаведистів, в якому впало 17 боль-

шевиків, між ними 4-ох старшин, начальник станиці НКВД і начальник міліції Іванківського р-ну. По стороні повстанців впало в цьому бою 6 бійців. 6 червня в Димерському р-ні відділ щасливо вирвався з ворожого оточення. Відділ виконав велику пропаґандивну роботу. Населення скрізь виявляло прихильність до революційно-збройної боротьби та сердечно вітало повстанців.

Від 7-15. червня 1945 р. рейдував в районі **Кременчука** повстанський відділ УПА з Холодного Яру, доходячи до околиць міста. Спецвідділ НКВД силою ок. 130 люда пробував оточити повстанців, одначе в кривавому бою був розбитий.

В днях 6 червня-30 червня 1945 р. сотня УПА під командуванням к-ра Ч. провела військово-пропаґандивний рейд **по Станиславівщині,** відвідавши 16 місцевостей, а саме: Узінь, Буківка, Колінки, Семиківці, Олешів, Вікняни, Долина, Копирчинці, Корнів, Раковець, Підвербці, Петрів, Ісаків, Дашівці, Кутиська, Братишів. На кожному мітінґу було присутніх 300-600 осіб.

В часі від 6-13 серпня 1945 р. відділ УПА під командою сот. М. відбув пропаґандивно-боєвий рейд по р-ну **Жаб'є.** 9 серпня відділ вночі обстріляв зі скорострілів приміщення райцентру Жаб'є та станиці стрибків в селах Голови і Краснопілля. Большевики були так заскочені нападом, що навіть не пробували відстрілюватись. Майор НКВД, як опісля виявилось, тікаючи в переполоху до пивниці, так вдарився головою до муру, що до трьох днів помер.

В днях від 3-16 вересня 1945 р. відділ УПА рейдував на **Вінниччині,** поширюючи масово підпільну літературу.

В часі 20 жовтня до 10 листопада 1945 р. відділ УПА „Сурма" під ком. к-ра Білого влаштував рейд по прикарпатських і гірських селах **Буковини,** пройшовши понад 300 км.

В часі від 3 жовтня-8 листопада відділ УПА під командуванням к-ра Е. перевів пропаґандивний рейд по чотирьох районах **Кам'янець-Подільської області,** а саме: Смотрич, Дунаїв, Ярмолинці і Сатанів. Рейд був незаконспірований, відділ посувався днями на підводах і конях. Пропаґандивну роботу живим і друкованим словом проведено вдало в 11 селах і виконано чотири більші акції: в с. Нігин, Смотрицького р-ну, у с. Тинна, Смотрицького

Відділ Бурлаки під час відпочинку

р-ну, в с. Куяви, Ярмолинецького р-ну і в с. Липівка, Сатанівського р-ну. В селі Куяви вбито 3 енкаведистів. Під час рейду відділ звів два бої. 4 листопада на шляху між с. Нігин і Балинівка розбив заставу з ок. 20 енкаведистів. 7 листопада під час переходу відділу з Турчинецького лісу до Сатанівського, повстанців заатакували дві сотні НКВД та 8 літаків, але відділові пощастило вимінути більших жертв скорим переходом в ліси.

Весною 1946 р. відбулись рейди **по Пинській та Берестейській областях.**

Пропаґандивні рейди відділів УПА по різних територіях України осінню 1945 р. мали особливе значення з огляду на те, що на 10 лютого 1946 р. було заповіджено **вибори** до т. зв. Верховної Ради СССР. Вибори в СССР, як відомо є не справжніми виборами, — бо і список кандидатів єдиної листи, і вислід голосування визначає провід компартії наперед, вже далеко перед виборами, — а окремою, масово аґітаційно-пропаґандивною акцією для втовкмачування населенню фраз про „найбільш поступову конституцію в світі найщасливішої під сонцем країни". Така акція була знаменитою нагодою для українського революційно-визвольного руху для своєрідньої дискусії: на своїх мітінґах, улаштовуваних по селах, відділи УПА подавали властиву інтерпретацію та справжню вартість большевицької конституції і большевицьких „законів" взагалі.

Перед самими виборами большевики заквартирували в кожному селі окремі ґарнізони військ НКВД, — наприклад: в Жидачівському районі, Дрогобицької области було заквартировано ок. 600 енкаведистів, у Стрийському р-ні, Дрогобицької области — 5253 енкаведистів, у Перемишлянському й Поморянському р-нах, Львівської области — понад 3200 енкаведистів, — які терором зганяли людей до виборчої урни. Та це було якраз ілюстрацією большевицького глуму, з підставових понять свободи і підкріплення арґументів пропаґанди УПА.

А безліч зударів відділів УПА з залогами НКВД в день виборів пригадували всім, що в Україні й далі не „щасливе й радісне життя", але — жорстока боротьба поневоленого народу, що змагає до свободи, проти московського окупанта.

В одному зі звітів командирів рейдуючих відділів УПА читаємо:

„Замітне є, що коли большевикам з трудом приходиться організувати свої мітінґи, коли їм треба аж посилати енкаведистів від хати до хати, щоб настягати кільканадцять стариків чи дітей, то нашим відділам вистарчить лише оголосити, а збігається зразу все населення і радо слухає вільного слова, не зважаючи на те, які це може мати наслідки. Можна собі уявити, яке враження робить на маси совєтських громадян, стероризованих большевицьким режимом і звиклих уважати большевиків непобідною силою, коли вони чують слова правди про совєтський рай. Не диво отже, що все населення, так на східніх, як і на західніх землях радо слухає, а в дальшому щиро помагає українським революціонерам-повстанцям".

5. ЗА ПОШИРЕННЯ ПРОТИБОЛЬШЕВИЦЬКОЇ БОРОТЬБИ

В поширюванні протибольшевицького фронту Українська Повстанська Армія не ограничується до української території. Навпаки, від перших днів повороту большевицької окупації УПА звертає належну увагу на приєднання до тієї боротьби сусідніх народів, зокрема ново-поневолених Москвою. Ідею спільного фронту поневолених народів, піднесену за часів німецької окупації й особливо підкреслену на скликаній в Україні 1943 р. з ініціятиви УПА 1-ій Конференції Поневолених Народів Східньої Европи й Азії, ширить УПА тепер на **нових** теренах московсько-большевицького поневолення. З тією метою організує Командування УПА спеціяльні військово-пропаґандивні **рейди УПА на території сусідніх народів.**

На схід, до країн давнішого московського поневолення, понесли ті ідеї в 1944 р. чужонаціональні відділи УПА. Ми згадували вже в першій частині нашої праці, що під кінець німецької окупації України в рядах УПА було до 20 тисяч чужонаціональних бійців, переважно кавказьких, закавказьких та азійських народів. Коли воєнні фронти пересунулись на захід і південь поза територією України, Командування УПА дало всім, так сказати б — „національним меншинам" в УПА до вибору: 1. залиши-

тися й надалі в рядах УПА на українських землях, або 2. формувати спеціяльні територіяльно-національні відділи й зі зброєю в руках пробиватись до своєї батьківщини. Зрозуміло, що переходу в різні сторони бажав майже кожний і вже літом та осінню 1944 р. поодинокі збройні частини кримських татар, калмиків, чеченців, грузинів, азербайджанців та інших вирушають в великі рейди на схід. Про їхні рейди та про їх дальшу боротьбу сьогодні, ізза браку документарного матеріялу, говорити ще завчасно. Можливе, що деякі з тих відділів, як от відділ кримських татар, калмиків та чеченців, попавши на батьківщині в непередбачені умовини безоглядного виселювання большевиками цілого народу, були цілком винищені в боях з НКВД. Та багато з них зовсім певно дійшли таки в рідні сторони і, підсилюючи місцеві повстанські сили, підкріпили їх вісткою, що в боротьбі проти московського наїзника ті народи не самітні.

Восени 1944 р. відбувають відділи УПА перші рейди на **Білорусь**. Зовсім інакше відношення українських повстанців до місцевого населення, як було відношення большевицьких партизан, що грасували по Білорусі за часів німецької окупації, з'єднювала УПА симпатії всього білоруського народу. Щоб не допустити до переходів відділів УПА на Білорусь, большевики обставили сильно відділами НКВД Дніпро-Бужський канал. Та це не спинило українських повстанців і рейди УПА на Білорусь відбуваються від того часу постійно.

В половині квітня 1945 р. вирушають відділи УПА в рейди **в Польщу, на Білорусь і на Литву.** Сотня к-ра Куліша дійшла була тоді аж до передмість Варшави, користуючись по дорозі піддержкою й симпатіями польського населення.

Літом 1945 р. рейдує курінь „Підкарпатський" під командою к-ра Прута **по Словаччині.** Курінь вирушає з Самбірщини і через Лемківщину переходить 22 серпня 1945 р. польсько-словацький кордон. Розділившись на менші відділи, курінь переходить через села районів Межиляборці, Стропків, Гіральтовці, Пряшів, Сабінів, Бардіїв, Гуменне й повертається до Галичини в половині вересня 1945 р.

Видаваний у Братиславі словацький часопис „Час" ч. 124 з вересня 1945 р. писав про це:

«Словацька суспільність була в цих днях занепокоєна діями організованих банд на терені східньої Словаччини. Щоб поінформувати наш загал про дійсний стан речей, ми вислали до Кошиць окремого звітодавця, а цей засягнув докладних відомостей у відділі інформації в Кошицях і Пряшеві.

...До села Суха в стропківському повіті прийшов озброєний відділ, що числив ок. 250 люда. Цей відділ розтаборився в селі, а кругом розставив стійки. Мешканцям села поручено варити для них харчі й випрати білля...

Відділ досить добре озброєний. Ці бандити були в Польщі, згл. в Україні переслідувані, а більші їх відділи розпорошені. Не мали іншого виходу, як перейти словацький кордон і шукати хвилевого схоронища в наших горах. Йде тут про дві групи: 1) членів Власової армії, що пристали були до німців, щоб воювати проти СССР, і 2) т. зв. бандерівців, що мають в програмі боротись за самостійність України.

Зі села Суха відійшли бандити до польського кордону. Останній раз бачили їх в селі Прикра. Вони одіті в німецькі, мадярські та словацькі військові уніформи. Народня безпека зловила двох членів тих банд... Член бандерівців, Микола П. з околиць Станиславова зізнав, що на сході держави є два або три відділи цих банд, величиною ок. 1.200 люда. Невеликий відділ з'явився був аж у Сланських горах.

Ванди з'явились були аж у повіті Гуменне. Звідси перейшла одна з них, величиною ок. 50 люда зі Сланських гір в повіт Спіска Нова Весь. З цього відділу вдалось було 14-го вересня 1945 р. зловити 5 люда, що сидять тепер в тюрмі Народньої Безпеки в Кошицях.

Народня Безпека поробила всі заходи, щоб унешкідливити ті банди. Має докладні дані про їх побут і є в зв'язку з військовим командуванням. При цій нагоді треба спростувати пропаґанду, яка твердить, що військове командування зарядило мобілізацію кількох річників до боротьби з тими бандитами. Це не є згідне з правдою, бо потреби такого кроку немає.

До східньої Словаччини прийшли совєтські військові відділи, щоб помогли ліквідувати ті банди».

В протилежність до совєтської преси в СССР, яка дбайливо виминає подавання вісток про визвольну боротьбу поневолених народів в СССР, словацька преса досить широко писала про рейди УПА, не скриваючи при тому наявних симпатій населення Словаччини до українських повстанців і голошених ними кличів.

Наприклад, словацька газета „Демократ" з датою 20. вересня 1945 р. писала:

«Останніми тижнями з'явилися у північно-східній частині Словаччини озброєні групи... До цього часу не було випадків, щоб ці групи допускалися насильства над життям чи майном громадян».

Останнє ствердження словацької газети було, очевидно, явною обороною рейдуючих частин УПА перед боль-

шевицькими інсинуаціями, які повторяла преса словацької ком-партії, („Виходословенска Правда" і чеська „Руде Право"), нібито „банди бандерівців" граблять та вбивають словацьке населення.

Таких виявів симпатій словацького населення до УПА було більше. Та цих симпатій якраз боялася Москва, що приготовляла саме тоді, переведений дещо пізніше, комуністичний пуч в Чехословаччині. Бо підсилення проти большевицьких настроїв в Чехословаччині підривали можливість перевести підготовлюваний комуністичний пуч „леґально" й „демократичними" засобами, як цього собі в даній міжнародній ситуації дуже бажала Москва. Тому то Москва постійно накидає Чехословаччині свою військову допомогу в поборюванні відділів УПА. В січні 1954 р. між НКВД СССР і урядовими чинниками Чехословаччини було підписано такий таємний договір:

ДОГОВІР

«Договір про взаємний перехід державних кордонів погранвійськами СССР і чесько-словацькими пограничними військами з метою переслідування і ліквідування переходячих банд і про взаємну співпрацю, зв'язану з цим.

Дня 1. січня 1946 р. нижчепідписаний представник погранвійськ НКВД Закарпатської области полк. Конторов П., з одного боку, і представник 4 БД пполк. чесько-словацької армії Станек, з другого боку, підтвердили пропозицію пполк. Станека про перехід державних кордонів відділами пограничних військ на терени СССР з метою переслідування й ліквідування банд, які переходять границю.

З цією метою складається такий договір:

1. Командування совєтських пограничних військ погоджується з пропозицією пполк. Станека про взаємний перехід державних кордонів відділами совєтських і чехо-словацьких пограничних військ з метою переслідування переходячих банд».

В дальших пунктах переховується конкретні заходи, як встановлення сиґналів, розпізнавчих знаків, кличок тощо. Договір підписали полк. Конторов П. та пполк. Станек.

(Український переклад за органом УГВР «Самостійність», 1946 р. сторона 92).

Договір сформульовано так, наче б то його запропонувала чехословацька влада для можливости переходу чехословацьких військ в погоні за відділами УПА на територію СССР. Та з наведеної вище статті в словацькому „Часі" виходить недвозначно, що в дійсності йшло про щось протилежне, — про свободу переходу большевицьких військ НКВД на терен Чехословаччини, і що це

практикувало НКВД вже три місяці до підписання договору. Договір з 1. січня 1946 р. мав бути тільки „залеґалізуванням" большевицької інтервенції на терені ЧСР в майбутньому.

Та ні цей договір, ні фактичне перебрання большевиками переслідування рейдуючих відділів УПА на терені ЧСР не спинили рейдів УПА на Словаччину. І вже в квітні 1946 р. відділи УПА вирушають в новий рейд **на Словаччину,** цим разом під командуванням к-ра Мирона. Вони пройшли такими повітами: Гуменне, Брапов, Стропків, Межиляборці, Пряшів, Сабінов, Ґірильтовці, де повстанці побували на передмістях самого міста, і підійшли аж до Кошиць. У зв'зку з цим рейдом на Словаччині було проголошено воєнний стан, а з Праги вислано для боротьби з відділами УПА окремі військові частини, з якими українські повстанці мали лише дві невеликі сутички. Словацьке населення і цим разом ставилось до рейдуючих частин дуже прихильно, а словацька поліція і навіть чеське військо виминали зустрічі з українськими повстанцями. Під час цього рейду відділи УПА відвідали 106 сіл, в тому числі 11 більших осередків, перевели 11 великих мітинґів з населенням, 40 гутірок, 69 розмов з представниками інтеліґенції і взяли участь у 8 Богослуженнях. На одному з Богослужень в словацькій церкві на Великдень на всіх присутніх велике враження зробила пісня „Боже Великий, Творче Всесильний..." Розповсюджено багато літератури, поштою розіслано окремим особам, організаціям, установам та редакціям.

Про цей другий великий рейд УПА на Словаччину писала словацька преса знов широко і вже навіть в партійно-комуністичній пресі Словаччини стрічаємо серіозніший підхід до „історії т. зв. бандерівців". Братиславська газета „Бойовнік" з датою 1. червня 1946 р. писала:

«Нещодавно пробігла всі газети вістка, що Східня Словаччина очищена і що на наших землях немає вже жадних груп бандерівців. В пресі з'явився ряд репортажів, які дали громадянству змогу зорієнтуватися щодо цілей цих озброєних формацій, які більше як рік по війні ведуть завзяті бої проти державної авторитетности польської і совєтської держав, а перед кількома місяцями намагалися вплинути на розвиток наших внутрішньо- політичних відносин. Координованими операціями наша сухопутна армія цілком звільнила землі Республіки і сьогодні забезпечує її інтеґральність. Стоїмо сьогодні поза небезпекою. Безвислідних

акцій одиниць або менших груп немає чого боятися. Порядок, безпека для людини і її майна забезпечені, а армія готова здавити в зародку всякий крок, який змагав би до порушення цих цінностей». — Газета не закриває факту, що загал словацького громадянства захоплений появою збройних відділів УПА і подає, що: «при появі озброєних бандерівських формацій, загальновідомих під назвою УПА — Українська Повстанська Армія постало найбільше питань про її сучасну діяльність, завдання, політичну спрямованість та про спроможність їхнього діяння».

Про пізніші рейди відділів УПА, про рейди в Прусію 1947 і 48 рр. рейди в Західню Німеччину 1947 р., рейд в Румунію 1949 р. згадаємо при розгляді даного періоду.

6. БОЛЬШЕВИКИ СКИДАЮТЬ МАСКУ

Большевицькі хитрощі з амнестією та зверненням до бійців УПА закінчилися так само невдачею, як і великі облави. Удавання „зміни курсу в СССР в національному питанні" та злагіднення большевицького режиму не помогло обманути українських повстанців і спонукати до капітуляції. Українці аж надто добре пізнали вже московських большевиків з усіми їх єхидними підступами. І тому, відповіддю українських повстанців на большевицьку амнестію та п'ятикратні звернення „уряду УССР" було, як ми бачили, — посилення збройної боротьби та поширення протибольшевицької пропаґанди на території новопоневолених сусідів.

Додатковим ударом для большевиків було те, що бійці Червоної Армії, серед яких масово поширювано літературу УПА, піддавались освідомлюючій протибольшевицькій пропаґанді і ставили тихий, але очевидний спротив, коли їх посилано в бій проти УПА. Так, наприклад, коли по закінченні німецько-большевицької війни в бій проти УПА було вислано „IV-ту Армію Українського фронту ЧА", вона відмовилася вести боротьбу з українськими повстанцями, частини ЧА займали позиції з очевидним припізненням, вночі „не бачили" повстанців і дозволяли без будь-яких боїв переходити відділам УПА, що вирівались з окруження, поміж застави перстеня ЧА і щойно ранком здобували порожній ліс. — так що командування ЧА на вимогу НКВД поспішно стягнуло ті частини ЧА і перекинуло їх на Далекий Схід. (У краєвих матеріялах українського підпілля занотовано багато зударів з того часу бійців ЧА з представниками НКВД, які розгравались на очах населення).

Тому то НКВД скидає з себе маску і вводить у боротьбі з УПА та українським підпіллям всі свої методи безоглядного, дикого терору, до подробиць розпрацьованого теоретично та випробуваного московськими катами за чверть століття їхніх терористичних оргій.

Основні акції НКВД проти українського руху спротиву це:

1. Творення випадових баз;
2. Перепис населення;
3. Блькада;
4. Родинна і маєткова відповідальність;
5. Публичні катування;
6. Аґентура й провокація.

Три перші методи це, так сказати б, підготова, вступ; три останні — властиві засоби терору.

Творення випадових баз НКВД починається вже весною 1945 р.: в різних місцевостях, звичайно кругом лісових масивів, де, на думку НКВД могли перебувати відділи УПА, закладають большевики оподалік осель уфортифіковані „випадові точки" НКВД з залогою 100-200 енкаведистів. Зброю й амуніцію для „точок" доставлювано ніччю; назовні залога випадових точок, яка ходила в цивільному одінні, виступала як робітники-фахівці, які, нібито, обсліджують ліси для вирубу й вивозу дерева.

Завданням випадових точок було:

вести безперервне обсліджування лісу й дооколишніх сіл;

контролювати шляхи зі сіл до лісу й не допускати довозу харчів до повстанських відділів;

непокоїти малими акціями повстанців у лісі;

облавами й наскоками тероризувати населення.

Поліквідовані залоги випадових точок замінює НКВД новими і збільшує кількість таких точок в травні 1945 р.

Перепис населення переводили большевики в січні й лютому 1945 р. нібито як нормально практиковану в усіх країнах світу конскрипцію. Та спосіб переводження того перепису свідчив про те, що большевики вжили його в цьому випадку як засіб виловлювання „чужого" елементу, тобто членів українського підпілля, які в зв'язку з бо-

ротьбою мусіли перебувати від часу до часу в несвоїй околиці. Реєстрація була з правила пов'язана з облавами; крім цього характеристичне, що до реєстрації було зобов'язане тільки населення у віці понад 14 літ.

Після цих двох приходить зимою 1945-46 рр. третій „вступний" засіб: **блькада** „заражених" повстанцями територій. В часі 10-20 січня 1946 р. по всіх селах західньої України заквартировуються постійні ґарнізони військ НКВД силою 25-100 бійців на село і 2.000-5.000 на район. Поліквідовані „випадові точки" вже не поповнюється новими залогами, а на їх місце твориться в кожному районовому центрі **„оперативні відділи НКВД"**, силою 100-300 чоловіка. Так, напр., в р-ні Сколе, Дрогобицької области, заквартирувало в місцевостях: Сколе — 700 енкаведистів і танкова частина; Бубнище — 25, Воля Довголуцька — 20, Гірне — 15, Кам'янка — 25, Корчин — 30, Крушельниця — 43, Луковиця Горішня — 20, Луб'янці — 25, Монастирець — 20, Межиброди — 60, Нинів Гор. — 20, Нинів Дол. — Побук — 20. Підгородці — 90, Розгірче — 30, Стинава Нижна — 25, Стинава Вижна — 20, Семигинів — 25, Сукіль — 25, Синевідсько Вижне — 220, Синевідсько Нижне — 30, Сопіт — 30, Танява — 60, Труханів — 40, Улично — 125, Хромогорб — 70, Ямельниця — 30.

В такий спосіб розташовано, напр., в Рівенській области: р-н Дубно — 7 тисяч чоловіка, р-н Млинів — 2.000, р-н Верба — бл. 2.000, р-н Козин — 1.500, р-н Радивилів — 1.500.

Так забльоковано цілковито області: Станиславівську, Дрогобицьку, Львівську, Тернопільську, Рівенську, Волинську, Черновецьку, частинно Закарпатську і Кам'янець-Подільську.

Одночасно з приходом ґарнізонів проголошено в кожній місцевості „вийнятковий стан". Всему населенню було заборонено виходити вночі без окремого письмового дозволу зі своїх хат. Хто порушив це зарядження був негайно арештований, а дуже часто й розстріляний на місці. Кожний мешканець мусів ночувати в своїм приміщенні; спеціяльні відділи НКВД провіряли, чи це доручення здійснюване. Вечорами і ніччю вікон не вільно було заслонювати, бо інакше енкаведисти кидали до хати ручні гранати. Кожну хату і кожне подвір'я піддавано

дуже докладним обшукам за зброєю та криївками. Все доросле населення піддано переслуханням, під час яких дуже часто переслухуваних тортуровано.

Головною ціллю блькади було — не допустити на провесні зі сіл до лісу ніяких харчів і голодом змусити повстанців вийти з лісу.

На всю родину членів УПА наложило НКВД **родинну і маєткову відповідальність.** Якщо большевики довідаються, що хтось є в УПА, то негайно всю його рідню арештують і вивозять на Сибір, а їх майно конфіскують. (Тому то навіть у випадку смерти членів УПА подається правдиві прізвища їх лише тоді, коли вони вже відомі НКВД, або коли погибший не мав уже близької рідні в СССР). Для підкреслення цього засобу санкцій НКВД здержалось від приготованого вже на 1945 р. масового вивозу українського населення, його переведено в 1947 р. і то не в таких розмірах, як це переведено було в інших країнах як от Литві, Латвії, Естонії, Білорусі.

Зі зловленими членами УПА поводились большевики надзвичайно жорстоко по-варварськи. Навіть важко хворих і ранених бійців УПА, а також мед-сестер Українського Червоного Хреста большевики по-звірськи закатовували, а трупів вішали на придорожних стовпах, або кидали на вулицю, забороняючи населенню через кілька днів їх хоронити і змушуючи населення переїздити через них фірами. Та садизм НКВД і цим не задовольнявся: в 1945 р. заводять большевики в Україні середньовічню московську практику — **прилюдне катування.** На приготовану площу з підвищенням зганяє НКВД населення даної місцевости і, забезпечившись сильними заставами військ НКВД, приводить на підвищення зловлених, звичайно важко ранених бійців УПА і на очах усіх переводить варварське катування. Були випадки, що люди, яких примушувано дивитись на ці нелюдські оргії московських звірів, божеволіли.

Для деморалізації всего населення большевики, застосовуючи терор, всякого рода шантаж та підкупство, розбудовують в кожній місцевості сітку **сексотів,** тобто доносників.

З найгіршого місцевого елементу, зі звільнених від судової відповідальности кримінальних злочинців, а також з морально заломаних одиниць організує НКВД „істре-

бітельние отряди", звані загально — **стрибки.** Відділи „стрибків" стали скоро найбільшою небезпекою для УПА, для українського підпілля і для українського населення взагалі. Стрибки знали добре мову місцевого населення, місцеві відносини, людей, їхні псевда, зв'язки, криївки тощо і тому їм вдавалися часто найпідліші провокації. Вони теж найбільше знушалися над населенням під час погромних акцій, розстрілювали безборонних людей, грабили майно своїх сусідів. Особливо болючі удари наносили українським повстанцям морально заломані одиниці, які здались большевикам і перейшли в стрибки, як от Барановський, третій брат сумної слави Романа і Ярослава, в Долинщині, або Юрченко в Сокальщині. На щастя, таких одиниць було надзвичайно мало.

Улюбленим методом НКВД стає **провокація,** застосовувана в найрізнородніших формах.

Одного із таких гидких форм большевицької провокації є — підроблювання заяв. Якщо в їхні руки попадав живим котрийсь чільніший командир УПА, НКВД закатовувало його потайки, в своїх казармах, в той же час опублікувало нібито ними написану „покаянну заяву". Так зробили вони з к-ром ВО Турів — Рудим, з визначним к-ром УПА пор. Зміюкою, сином полк. Дмитра Вітовського, та ще деякими, які в бою, звичайно заґазовані попадали в їхні руки ще живими.

Другим нікчемним родом большевицької провокації є — підшивання відділів НКВД під українських повстанців. Цей рід провокації вживав вже під час своїх рейдів за німецької окупації ославлений „герой СССР" Колпак, до чого він у своїх споминах відверто признається. Переодягнувшись за українських повстанців енкаведисти заходять до села, щоб нав'язати зв'язок з місцевим підпіллям, довідатись від населення про „сусідній" відділ УПА, або зібрати харч для УПА, а тоді вимордовують всіх, хто виявив хоча б найменші симпатії до УПА. Або знов, — вдаючи відділ УПА, енкаведисти граблять і знущаються над людьми, щоб так викликати ненависть населення до УПА.

Не менш ганебним способом, що його вживають большевики в боротьбі з УПА є організування **скритого морду.** В липні 1946 р. на Волині роздало НКВД сексотам отруту з дорученням всипати її до харчів, призначених

для УПА. Весною 1946 р. в Станиславівській області, довідавшись про те, що УПА скуповує на чорному ринку протитифозні застрики, НКВД кинуло на чорний ринок спеціяльно спрепаровані затроєні застрики, від яких хворий по кількох годинах умирав серед страшних мук. Лікарі УПА викрили цей варварський підступ НКВД досить скоро, все ж таки до того часу від таких затроєних застриків померло кільканадцять повстанців.

З метою поширення тифу серед українських повстанців, большевики звільнили весною 1946 р. більшу кількість хворих на тиф воєнних полонених, доручаючи їм заходити на нічліги до підлісних хат і залишати там тифозні вощі.

А в боях з відділами УПА московське НКВД залюбки вживає **розривних куль,** глузуючи з міжнародньої заборони вживання того роду зброї.

Немає сумніву, що безоглядне стосування большевиками всіх перфідних методів терору наносило болючі удари українській Повстанській Армії та українському підпіллю і створювало надзвичайно важкі умовини дій. Та УПА не капітулює. Пристосовуючись до нових обставин, — з огляду на блькади в 1945-46 р. приходить **розчленування куренів УПА на відділи й підвідділи,** — УПА продовжує свою збройну боротьбу.

Для удокументування цього наводимо реєстр дій УПА в 1946 р.

7. З РЕЄСТРУ ДІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ В 1946 Р.

(За органом УГВР „Самостійність")

1946 рік — **це третій рік партизанської збройної боротьби УПА проти московсько-большевицьких окупантів України. 1946 рік завершує п'ятий рік повстанської збройної боротьби українського народу за своє національне визволення, що її він провадив спочатку проти німецьких, а тепер провадить проти большевицьких загарбників.** Той факт, що УПА в умовах величезної технічної і кількісної переваги ч. а., військ нквд, в умовах ніде в світі нечуваного большевицького терору не тільки до нині втрималася, а й безперервно перебуває у наступі, без-

перервно турбує і непокоїть ворога та не дозволяє йому закріпитися на окупованій території, — свідчить не тільки про майстерність повстанської бойової тактики УПА, про величезну бойову-моральну вартість її бійців і командирів та про широку підтримку й допомогу їй у її діях від всього українського народу, а й також про невгнуту волю українського народу за всяких, навіть найневигідніших, умов і не зважаючи на всякі, навіть найбільші, жертви не перестати безпосередньо боротися проти окупантів, аж до завершення боротьби побудовою Української Самостійної Соборної Держави.

З огляду на те, що большевицькі окупанти найзлочинніщими й ніде не практикованими засобами прямують до цілковитого знищення українського народу, з огляду на велику перевагу сил, що її осягнув ворог у 1946 р. у зв'язку з ліквідацією воєнних фронтів, з огляду на те, що український народ вважає себе в стані безперервної війни з большевицько-московськими окупантами, що 1918-20 рр. насильно поневолили Україну, — УПА вважає доцільним у боротьбі з большевиками вживати всіх тих засобів, які найефективніше вможливлюють їй виконати завдання оборонця народу від фізичного знищення, і виразника його волі до самостійного державного життя.

При цьому треба зазначити, що й у 1946 р., як і завжди до цього часу, УПА веде наступальну боротьбу лише проти військ і працівників нквд та активних членів большевицької партії. Проти ч. а., зважаючи на те, що в ній перебувають мільйони працюючих, ворожі большевицькому режимові і яких большевики лише силою загнали в лави армії, УПА боролась лише тоді, коли сама була атакована. Ніде й ніколи не виступала УПА проти мирних членів радянської суспільности незалежно від їх національної приналежности.

У зв'язку з повищим, коли йдеться про тактичні прийоми УПА, то вони в 1946 р. були такі: 1) **несподівані бойові напади** на більші і менші енкаведівські з'єднання, 2) **турбуючі наскоки** на ворожі адміністративні центри, 3) **бойові засідки** більшими, а часто меншими, а то й цілком малими власними бойовими групами на частини нквд, їхніх верховодів, постачання і т. п., 4) нищення ворожих **комунікаційних** споруд **і засобів зв'язку** (залізничних станцій, шляхів, пускання під укіс транспортів

нквд, зривання телеграфічних ліній і т. п.), 5) **саботажеві акції** (нищення копалень, нафтових шибів, збіжевих магазинів, промислових підприємств, що працюють на армію, адміністративних установ тощо). УПА виходить із того заложення, що багатства українських земель, здобутки праці українських працюючих — власність українського народу і московсько-большевицькі окупанти не мають права грабувати Україну, щоб збільшувати свою військову міць. Здобуті харчові і інші продукти, оскільки вони непотрібні для УПА, з засади роздається населенню, 6) **безпосередня оборона українського населення** від сталінських окупантів (звільнювання арештованих і вивожених, розбивання тюрем, протидії ворожим терористичним і грабіжницьким нападам на українські села, протидії економічному грабункові українського населення активною підтримкою українського селянства в його бойкоті т. зв. держпоставок, відбирання та повертання власникам награбованого ворогом континґенту, нищення заготівельних пунктів та документів проведеної заготівлі, через нищення ворожого апарату для грабежу селян, убивання енкаведистів та найдокучливіших насланих партійців, тощо), 7) **замахи** на найворожіших українському народові офіцерів нквд, партійців, енкаведівських провокаторів, аґентів нквд. Цей прийом УПА почала застосовувати особливо 1946 р.

Крім бойових дій, УПА бере жваву участь в ідейно-політичній боротьбі українського народу. Вона видає і кольпортує самостійницько-революційну літературу, провадить публічні збори і гутірки з населенням, підтримує його в важких хвилинах, наснажує до революційної боротьби, провадить пропаґандивну роботу серед ч. а. і поневолених народів СССР, відбуває далекі пропаґандивні рейди.

Обмежуючись рямцями цієї статті, ми наведемо реєстр (неповний) боїв УПА.

1. 1. 46 р. в с. Онишківці (р-н Шумськ, Терноп. обл.) українські повстанці розбили магазин місцевого ґарнізону і забрали з нього зброю — 1 кулемет «Максим» 2 кулемети «Дехтяр'єва», амуніцію тощо.

1. 1. 46 р. вд (відділ) УПА Сурма під ком. к-ра Б. розгромив станицю «стрибків» у с. Дебеславці (р-н Коломия, Станисл. обл.).

2. 1. 46 р. вд Сивуля звів півторагодинний бій з великими большевицькими силами на горі Клим біля с. Пороги (р-н Солотвина, Станисл. обл.). У бою вбито 28 енкаведистів і 24 поранено, між

важко пораненими капітан НКВД. Повстанські втрати — 3 вбиті, 2 поранені.

4. 1. 46 р. частини вд Наддніпрянці, Непоборні і Жубри під ком. к-ра Г. зробили наскок на м. Розділ (р-н Миколаїв, Дрогоб. обл.). Здобуто багато взуття.

На початку січня 1946 р. пвд (підвідділ) Бистриця зробив наскок на райцентр Долина (Станисл. обл.). Здобуто 18 крісів, та іншу зброю, а також багато потрібних харчів. О год. 3-ій ранку, коли пвд відступав, його настигла погоня з більших сил військ НКВД, з якими підвідділ звів півгодинний бій і, не понісши жодних утрат, відступив.

5. 1. 46 р. вд Дзвони звів бій із бандою з 50 енкаведистів під с. Сулятичі (р-н Журавно, Дрогоб. обл.). Ворога було розбито і він, залишивши 10 вбитих, панічно відступив; вд утрат не мав.

5. 1. 46 р. один повстанець убив на залізничій станції в с. Задвір'я (р-н Глиняни, Львівська обл.) двох енкаведистів, капітана і рядового.

6. 1. 46 р. в с. Повергів (р-н Комарно, Дрогоб. обл.) українські повстанці прогнали із села квартируючих енкаведистів. Останні втратили одного вбитим.

6. 1. 46 р. в с. Угольна (р-н Стрий, Дрогоб. обл.) ройовий УПА Б. разом із кількома стрільцями взяли в полон 8 червоноармійців, що квартирували в цьому селі. Після встановлення, що вони дійсно червоноармійці, і після пропаґандивної гутірки з ними їх було звільнено.

6. 1. 46 р. 80 пограничників НКВД заквартирували в с. Грабівка (р-н Перегінсько, Станисл. обл.), куди май зійти на Свят-Вечір вд Підкарпатський. К-р вд вирішив прогнати большевиків із села. Бравурним наступом повстанці на голову розбили ворога, який, залишивши 12 убитих і 7 важко поранених, панічно втік. Між убитими — ст. лейтенант НКВД і 4 підстаршин.

8. 1. 46 р. вд Рисі зробив засідку на шляху Журавно-Калуш (Станисл. обл.) б. с. Манастирець на авто зі штабом військової частини з Моршина (р-н Стрий, Дрогоб. обл.), яка заквартирувала як ґарнізони у селах цього терену. Повстанці звели з большевиками 45-хвилинний бій, в наслідок якого вбито 4 енкаведисти і політінструктора воєнкомату Журавельського р-ну та п'ять важко поранених, які внедовзі повмирали, між ними один майор і один капітан і два працівники Журавенського райпарткому. Здобуто кулемет та іншу зброю. Автомашину спалено, власних утрат не було.

9. 1. 46 р. в с. Женів (р-н Глиняни, Львівської обл.) українські повстанці вбили із засідки 3 енкаведистів.

9. 1. 46 р. вд Сурма зліквідував в с. Химчин (р-н Косів, Станисл. обл.) 3 партійців — капітана, нач. райвоєнкомату Косівського р-ну та лейтенанта і сержанта, працініків цього ж воєнкомату.

11. 1. 46 р. через село Забару в напрямі с. Стіжок (р-н Шумськ, Терноп. обл.) переїжджали 50 енкаведистів. Передня стежа їх числом 6 чоловік стрінулися з 3 українськими повстанцями. Між ними вчинився рукопашний бій, в якому вбито старшого лейтенанта НКВД і трьох рядових поранено. Повстанці, зауважили, що з-заду наближається більша ворожа сила, почали відступати. До-

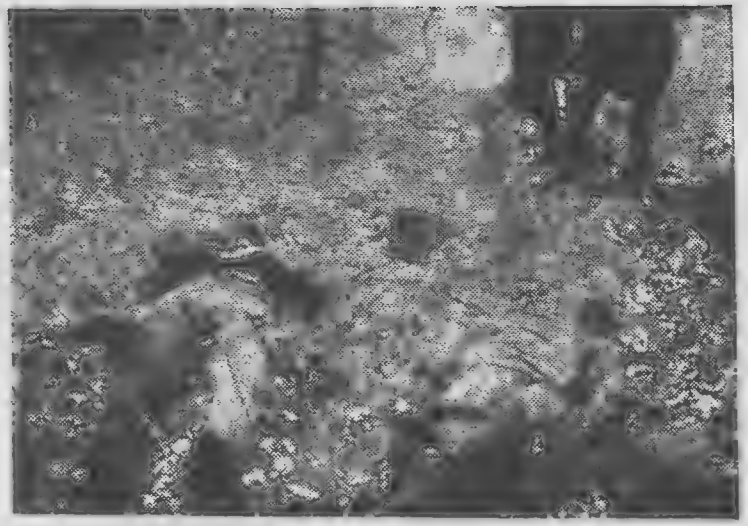

Трупи вояків УПА, що пострілялись в криївці, оточені ворогом, в лісі б. села Берендовичі

рогою звели ще бій і долучилися до вд, що квартирував на хуторі Антоновець. Вд зробив на енкаведистів засідку в Любомирському лісі на Кам'яній горі, в наслідок якої вбито 8 енкаведистів і 3 забрано до полону. Інші розбіглися.

11. 1. 46 р. в с. Гринівка (р-н Богородчани, Станисл. обл.) заквартирували 32 енкаведистів. На них наскочив вд Чорні Чорти, який вмілим маневром підсунувся на двадцять метрів до квартири енкаведистів і звідти сипнув на них густим кулеметним вогнем. Від пострілів загорілася хата. Енкаведисти пробували рятуватися втечею, але дарма. Вони всі були знищені. В торбі вбитого заступника начальника райнквд знайдено важливі поліційні документи. Вд утрат не мав.

11. 1. 46 р. вд ім. Богуна зробив наскок на станицю «стрибків» у с. Брустури (р-н Жаб'є, Станисл. обл.). 5 «стрибків» забрано в полон, два ранено, одного вбито. Здобуто зброю.

12. 1. 46 р. вд ім. Колодзінського наскочив на станицю «стрибків» в с. Княждвір Горішний (р-н Печеніжин, Станисл. обл.). По півгодинній перестрілці станицю здобуто і «стрибків» роззброєно. Здобуто 22 криси, 2 СВТ, 1 кулемет «Дехтярьова», 10 ґранат, 2000 амуніції і мундури. Власних втрат не було.

12. 1. 46 р. пвд УПА під ком. к-ра Г. таборував у лісі б. с. Небилів (р-н Перегінсько, Станисл. обл.). Табір оточили енкаведисти. Пвд, втративши одного стрільця, пробився. Ворог мав 5 убитих і кілька поранених.

14. 1. 46 р. вд ім. Колодзінського, рейдуючи по Печеніжинсь-

кому р-ні (Станисл. обл.), стрінувся з бандою енкаведистів. 5 з них убито, а решта в паніці втекла.

14. 1. 46 р. вд Летуни звів бій у с. Облазниця (р-н Жидачів, Дрогоб. обл.). Це був уже другий бій вд цього дня; перший він звів був у лісі між сс. Облазниця — Нове Село, де ворога було змушено відступити. Після бою в селі, звідки спанікований ворог був змушений знов відступити, вд заквартирував у с. Крехів (цього ж р-ну). За цей час ворогові прийшла чимала допомога і він по слідах на снігу почав підступати до с. Крехів. Вд зустрів ворога сильним вогнем, після чого почав відступати через с. Ізидорівку та Сулятичі у напрямі Болехівських лісів. Ворог гнався за вд автомашинами, але вд щасливо відступив. За ввесь день ворог мав 6 вбитих і 20 ранених. Вд вийшов без втрат.

15. 1. 46 р. пвд УПА під ком. к-ра Г. натрапив б. с. Лани (р-н Бібрка, Львів. обл.) на большевицьку банду силою 30 енкаведистів. По короткій перестрілці енкаведисти втекли в напрямі села. В цей час із села вийшли інші енкаведисти, які вели кілька українських родин, призначених на вивіз, та пограбовану в селі худобу. Конвоїрів роззброєно, а арештованих визволено, худобу віддано власникам.

15. 1. 46 р. вд Дзвони звів півторагодинний бій б. с. Бубнище (р-н Болехів, Станисл. обл.). Ворог силою понад 200 бандитів повів проти повстанців завзятий наступ, та кожний раз мусів відступати. Залишивши 20 вбитих, він відступив. Вд, що не зазнав жодних утрат, зійшов до села, де спокійно повечеряв і відійшов до лісу.

16. 1. 46 р. велика банда енкаведистів наскочила на табір пвд УПА під ком. к-ра Г. б. сс. Лани — Серники (р-н Бібрка, Львів. обл.). Табір було атаковано з двох боків, одначе, по 20-хвилинному бою ворог мусів відступати. Втрати ворога — 6 убитими, 8 пораненими.

17. 1. 46 р. в с. Серники (р-н Бібрка) енкаведисти оточили хату, де саме був к-р Г. із стр. Луною. В перестрілці к-р Г. убив капітана воєнкомату Зайцева, важко поранив іншого енкаведиста і сам щасливо вирвався з хати. Важко поранений стрілець Луна. щоб не попасти живим в руки ворога, розірвався ґранатою.

17. 1. 46 р. в с. Задвіря (р-н Глиняни, Львів. обл.) боївка к-ра Ч., проходячи селом, наткнулася на ворожу заставу. Повстанці, поранивши 6 енкаведистів, без утрат відступили.

19. 1. 46 р. стрільці вд Сивуля, Дуб і Магнет, о год. 15,30 виконали замах на ст. лейтенанта НКВД і одного сталінського вислужника в с. Манява (р-н Солотвина, Станисл. обл.) — такі ж замахи виконано в цьому ж селі на капітана НКВД і 28. 1. на лейтенанта НКВД.

19. 1. 46 р. вд Лебеді квартирував у с. Дем'я (р-н Жидачів, Дрогоб. обл.). Банда з 300 енкаведистів по сліду зайшла на заставу вд. Застава сипнула на напасників вогнем і, вбивши 5 з них, відступила до ядра вд. Енкаведисти побігли за заставою. Їх привітав вогонь усього вд. Вуло зведено півгодинний бій, у якому ворог, утративши 15 вбитими, відступив. У повстанців — один убитий.

19. 1. 46 р. стежа вд Летуни вбила б. с. Корчівна (р-н Журавно, Дрогоб. обл.) 3 енкаведистів і одного поранила.

19. 1. 46 р. українські повстанці під ком. к-ра Ч. зробили засідку на енкаведистів у с. Полоничі (р-н Глиняни, Львів. обл.). Убито 2 енкаведистів, 1 поранено.

20. 1. 46 р. вд Дзвони квартирував у лісі між сс. Болехів — Кадовбна (р-н Долина Станисл. обл.), куди за слідом підійшов до нього відділ із 400 енкаведівських бандитів. Заалярмований стійками вд ударив по ворогові сильним вогнем та почав відступати до Чорного Лісу. Ворог уперто переслідував його. Щойно звівши з ворогом бій, у якому цей утратив близько 10 убитими і багато пораненими, повстанці змогли відв'язатися. У повстанців геройською смертю загинув вісг. Зимний, стрільці Дуб і Стріла.

Разом з вд Дзвони бився вд Летуни, що також кватирував у цьому лісі. Під час відступу чотовий Г., із вд Летуни, що вже вирвався був із своїм пвд з ворожого оточення, зауваживши, що стиснені ворожими силами інші пвд-и не мають можливости відступити, повернувся і повів бравурний протинаступ, який уможливив вільний відступ обом повстанським відділам. Тут зокрема відзначився стр. Грушка, який своїм тілом заступив перед вогнем ворожого кулемета чотового Г., сам загинув геройською смертю.

20. 1. 46 р. ворог заатакував вд Рисі в його таборі в Болехівських Лісах (р-н Долина), куди зайшов по слідах. Вд прийняв бій, що тривав півгодини. Ворог, побачивши бойову перемогу вд, був змушений відступати. Але небаром, отримавши велику допомогу, заатакував вд із крила. Вд витримав і цей наступ та, з утратою 2 стрільців убитими, відступив у напрямі с. Кадовбна.

20. 1. 46 р. українські повстанці розігнали енкаведівську заставу в с. Полтва (р-н Глиняни, Львів. обл.), вбивши при цьому 3 бандитів.

21. 1. 46 р. пвд УПА під ком. к-ра В. підмінував вузькоколійку на лінії Перегінсько — Кам'янець б. присілку Гриньків, а потім звів бій з охороною її. В бою вбито 3 енкаведисти і 3 поранено.

23. 1. 46 р. б. с. Гринівка (р-н Богородчани, Станисл. обл.) енкаведівський спецвідділ силою 250 бандитів оточив пвд Лебеді і Сірі. Прийшло до завзятого рукопашного бою. Енкаведисти, бачачи свою перемогу кричали: «Бандьора сдайсь. Нічево тебє нє будет. Палучішь дакумєнти». Повстанці відповідали: «Бийте сталінську голоту. Вперед, друзі. Слава Україні!» І гарячим вогнем, бравурно пробились крізь вороже кільце. Ворог утратив 27 убитими і 20 пораненими. Втрати повстанців — 13 убитих і 6 ранених.

27. 1. 46 р. під час облави на Молодятинський ліс (р-н Печеніжин, Станисл. обл.) велика банда енкаведистів наблизилася до табору вд ім. Колодзінського. На повідомлення стійкового к-р дав наказ відступити, залишаючи в таборі 2 кулеметчиків: Стрибуна й Веселого. Вони мали кулеметним вогнем спровокувати ворога та втягнути його в засідку. Обстрілявши ворога густим вогнем, кулеметчики відступили, а банда большевиків вдерлася до залишеного табору. Тоді її заатакували з двох боків повстанці. Енкаведисти мали 13 убитих і 17 ранених, решта їх у паніці втекла. Вд утрат не мав.

28. 1. 46 р. під час заготівлі харчів в с. Росільна (р-н Солотвина, Станисл. обл.) зав'язалася перестрілка між стежею вд Рисі та енкаведівським ґарнізоном. У повстанців геройською смертю загинув бунч. Ярема, який бувши поранений дострілився. У ворога було 2 убитих і 1 поранений.

30. 1. 46 р. відділ нквд силою коло 300 бандитів наскочив на табір вд Сурмачі в лісі б. сс. Ілів — Бориничі (р-н Нові Стріличі, Дрогоб обл.). Після завзятого півторагодинного бою, під час якого вд відбив три завзяті ворожі наступи, вд щасливо відступив. Ворожі втрати — 40 убитими і невідома кількість пораненими; втрати вд — 1 вбитим.

30. 1. 46 р. відділ нквд силою около 300 бандитів наскочив на табір вд Опришки, що квартирував на горі Липа (р-н Вигода, Станисл. обл.). З огляду на значно переважаючі сили к-р вд постановив відступити. Щоб уможливити вд відступ, один рій вд зайняв бойові становища. Він впродовж повних двох годин потрапив утримати поле бою, а опісля долучився до вд.

31. 1. 46 р. стежа вд Хорти вбила в с. Поляниця (р-н Болехів, Станисл. обл.) капітана нквд і 1 рядового енкаведиста.

31. 1. 46 р. на хуторі Довжок б. с. Башковці (р-н Шумськ, Терноп. обл.) вд УПА під ком. к-ра Г. звів бій із більшою бандою енкаведистів. У енкаведистів було кілька вбитих, 4 ранених і 2 попало в повстанський полон. Повстанці втрат не мали. Цього самого дня на цей же хутір приїхало дві машини енкаведистів, які звели новий бій з повстанцями, в наслідок якого в большевиків було 2 вбитих.

В січні 1946 р. в м. Пінськ (БССР) українські повстанці підклали міну під приміщення клюбу, де відбувалось партійне засідання. Всі партійці вилетіли в повітря.

1. 2. 46 р. боївка вд «Підкарпатський» під ком. к-ра М. зробила наскок на шпиталь в обл. центрі Станиславів, щоб здобути медикаменти й хірургічне приладдя для повстанської шпитальки. Забрано ліки й приладдя на суму 100 000 карб.

1. 2. 46 р. рій вд Дзвони наткнувся між сс. Гутиське і Рибне (р-н Станиславів) на енкаведівську групу силою 50 бандитів. У сутичці ворог утратив 3 убитими, а повстанський рій щасливо відступив.

17. 2. 46 р. в с. Слобода Банилівська (р-н Башківці, Черновецька обл.) повстанці роззброїли станицю «стрибків».

3. 2. 46 р. ворог більшими силами наскочив на постій вд «Підкарпатський». Застава вд, підпустивши ворога на віддаль 50 м., вдарила по ньому сильним вогнем. Ворог утратив 6 убитими і стільки ж пораненими, а вд, утративши 1 стрільця вбитим, відступив.

6. 2. 46 р. в с. Драчинці (р-н Вашківці, Чернівецька обл.) повстанці зліквідували зненавидженого начальника «стрибків».

6. 2. 46 р. українські повстанці зробили наскок на ґарнізон в с. Полоничі (р-н Глиняни, Львів. обл.). У бою вбито 9 енкаведистів.

8. 2. 46 р. українські повстанці зробили наскок на ґарнізон в с. Полтва (рн Глиняни). Тут було вбито 16 енкаведистів, між убитими 1 капітан, 1 ст. лейтенант і 2 сержанти. У повстанців втрат не було.

7. 2. 46 р. 200 бандитів військ нквд наскочило на постій вд Смертоносці в Чорному Лісі (Станиславівського р-ну). Вд прийняв ворога сильним кулеметним вогнем. Після півгодинного завзятого бою прорвався з оточення. Ворог мав 12 вбитих і поранених. Повстанці втратили 4 вбитими.

9. 2. 46 р. пвд Летуни наскочив на енкаведівський ґарнізон в с. Дисків (р-н Журавно, Дрогоб. обл.). Вбито начальника ґарнізону і кількох енкаведистів, кількох поранено.

9. 2. 46 р. вд Журавлі провів короткий турбувальний наскок на райцентр Перегінсько (Станислав. обл.).

9. 2 46 р. пвд. Летуни наскочив на ґарнізон в с. Туря Велика (р-н Долина, Станислав. обл.). Своїм наскоком уможливив втечу багатьом арештованим перед «виборами» селянам.

Вночі з 9. на 10. 2. 46 пвд. Рисі наскочив на ґарнізон у с. Петранка (р-н Перегінсько). Між енкаведистами зчинилася паніка, одні тікали до льохів та інших сховків, другі в білизні вискакували до стрілецьких ровів і відстрілювалися. Бій тривав півгодини. Ворожі втрати — 1 вбитий, 2 поранених, пвд. втрат не мав.

Вночі з 9 на 10. 2. 46 р. українські повстанці під ком. к-ра В. висадили в повітря залізничну станцію в. с. Колоденце (р-н Куликів, Львів. обл.). Одночасно знищено на залізниці всі телефонні сполучення. Цієї ж ночі знищено телефонні стовпи і дроти на терені всього Куликівського, Жовківського і інших р-нів.

10. 2. 46 р. боївка вд. Дзвони наскочила на енкаведівський ґарнізон в с. Посіч (р-н Станиславів). Вбито 4 енкаведистів і двох важко поранено.

12. 2. 46 р. в лісі б. с. Боратин (р-н Броди, Львівська обл.) банда енкаведистів наскочила на українських повстанців, але, втративши 5 убитими, відступила.

12. 2. 46 р. між с. Горохолина і Грабобець (р-н Богородчани, Станиславівська обл.) стрільці вд Смертоносці під ком. к-ра Ч. убили 7 енкаведистів і 8 поранили. Цього самого дня вони знищили в с. Назавізів 4 енкаведистів.

12. 2. 46 р. понад 500 чоловік військ нквд наскочило на постій вд Підкарпатський, заходячи його зразу з трьох боків в сс. Майдани, Посіч і Загвіздя (р-н Лисець, Станисл. обл.). Почався нерівний бій, що тривав дві години і проходив із змінним щастям. Обидві сторони провели ряд наступів і протинаступів. Вкінці вд. відступив. Ворог мав 36 убитих і 13 поранених, утрати вд. — 8 вбитими і 3 пораненими.

14. 2. 46 р. на постій вд. Летуни в лісі б. с. Туря Велика (р-н Долина, Станислав. обл.) за слідом по снігу натрапив більший відділ військ нквд. Повстанці підпустили ворога на найближчу віддаль і тоді сипнули по ньому вогнем. В час, коли пвд. під ком. кра. Г. прийняв фронтальний бій, другий пвд. обійшов ворога з його лівого крила та заатакував з боку. Ворог панічно відступив. Одначе, незадовго ворогові прийшла чимала підмога з двома танками. Вд. почав відступ. Ворог пішов за вд. у погоню. Під час відступу вд. мусів відбивати багаторазові ворожі атаки. Вкінці вд. розчленувався на пвд і щасливо відступив на намічене місце.

12. 2. 46 р. в с. Калинівці (р-н Вашківці, Чернівецької обл.) пов-

станці знищили активних аґентів нквд — голову сільради Лукащука Костя і його заступника Харину Івана.

15. 2. 46 р. енкаведівський спецвідділ силою 500 чоловік, переслідуючи відділ Підкарпатський, вступив із ним у бій між сс. Завій і Майданик (р-н Лисець, Станисл. обл.). Ворог наступав з усіх боків. Вд., підпустивши його на віддаль 50 м., ударив по ньому вогнем з 22 кулеметів, ворог, залишивши вбитих і ранених, відступив. Ворожі втрати — 18 вбитими і 3 пораненими.

18. 2. 46 р. українські повстанці під ком. к-ра Р. роззброїли станицю «стрибків» в с. Добряни (р-н Рудки, Дрогоб. обл.).

19. 2. 46 р. група енкаведистів наткнулася на заставу вд. Сірі б. с. Дубівці (р-н Єзупіль, Станисл. обл.). Від повстанського вогню загинули 2 енкаведисти, 1 був поранений, а решта панічно втекла.

24. 2. 46 р. в с. Городище (р-н Нові Стрілища, Дрогоб. обл.) у хату, в якій кватирував стр. Залізняк і один підпільник з цього села, несподівано ввійшли 2 енкаведисти. Не маючи часу стріляти, повстанці скочили на них голіруч, роззброїли і, по провірці, зліквідували.

22. 2. 46 р. енкаведисти, йдучи за слідами вд. Сивуля, натрапили на його заставу б. с. Бухтівець (р-н Надвірна, Станисл. обл.). Убито 2 бандитів і 3 поранено. Енкаведисти відступили.

22. 2. 46 р. у с. Гута Полонична (р-н Бузьк, Львівська обл.) 3 повстанці вбили 3 енкаведистів, між ними начальника райнквд з Бузька.

22. 2. 46 р. в с. Воля Велика (р-н Миколаїв, Дрогоб. обл.) повстанці вбили лейтенанта нквд і рядового енкаведиста.

23. 2. 46 р. в с. Бучина (р-н Підкамінь, Львів. обл.) банда енкаведистів оточила хату, в якій кватирували 3 повстанці. Вони вбивши 4 напасників, без утрат відступили.

25. 2. 46 р. велика банда енкаведистів наскочила на місце квартирування вд. ім. Колодзінського в лісі б. с. Слобода Рунгурська (р-н Печеніжин, Станисл. обл.). По півгодинному бою енкаведисти, втративши 3 убитими і 1 пораненими, мусіли відступити.

26. 2. 46 р. стежа вд. ім. Колодзінського вбила в с. Раківчик (р-н Коршів Станислав. обл.) 1 ст лейтенанта нквд і 2 рядових енкаведистів.

25. 2. 46 р. в с. Одаї (р-н Тисьмениця, Станисл. обл.) кілька стрільців вд. Смертоносці під ком. к-ра К. убили 4 енкаведисти і взяли 2-х в полон. Між убитими ст. лейтенант.

25. 2. 46 р. пвд. Смертоносці зробили засідку на шляху Отинія — Станиславів б. с. Кривотули. На засідку наїхала автомашина з двома енкаведистами, що везли продовольство. Енкаведистів вбито, автомашину спалено, забрано цукор, консерви, тютюн тощо.

26. 2. 46 р. енкаведівська банда гналася по слідах за вд. Опришки. Командир вд. зробив на них засідку під горою Совба (р-н Рожнітів, Станислав. обл.), в наслідок якої ворог, утративши 19 вбитими, в паніці розбігся.

28. 2. 46 р. українські повстанці знищили станицю «стрибків» в с. Желехів (р-н Милятин, Львівської обл.).

28. 2. 46 р. в с. Ваньковичі (р-н Рудки, Дрогоб. обл. українські повстанці вбили участкового нквд.

1. 3. 46 р. в с. Попівці (р-н Підкамінь, Львів, обл.) під час облави

енкаведисти захопили кількох повстанців. Ці ж, вбивши 1 енкаведиста, без утрат відступили.

7. 3. 46 р. в с. Бринці Церковні (р-н Нові Стрілища, Дрогоб. обл.) на хату де квартирував стрілець УПА Блакитний, наскочили 15 енкаведистів. Блакитний 2 енкаведистів убив, 1 поранив, і сам щасливо відступив.

10. 3. 46 р. на постій вд. ім. Колодзінського б. с. Слобідка Лісна (р-н Коршів, Станисл. обл.) наткнулася банда військ нквд. Після короткого бою енкаведисти, втративши 3 убитими, втекли.

13. 3. 46 р. стрільці з вд. Дзвони зробили засідку на енкаведистів на шляху Гутиська-Майдан (р-н Станиславів). На засідку набрели 8 майданських ґарнізонників, що верталися з грабунку в с. Гутиська. Із них 3 убито, 2 поранено, 1 взято в полон живого. Здобуто зброю.

14. 3. 46 р. під час облави на ліси між сс. Гута-Пороги-Кричка (р-н Солотвина, Станисл. обл.) велика банда енкаведистів наскочила з двох боків на табір вд. Сивуля. З огляду, що сили ворога набагато переважали, вд. був змушений відступити. Большевики почали тривалу погоню, та вд. зручно маневром зумів під вечір від ворога відв'язатися. Ворожі втрати — 5 вбитих, 7 ранених, — втрати вд. — 2 вбитими.

19. 3. 46 р. війська нквд провадили чергову ґенеральну облаву на ліси б. с. Манява (р-н Солотвина, Станислав. обл.). Своїм завданням вони поставили віднайти відділ Сивуля, що тут квартирував. Для кращих розшуків енкаведисти поділилися на двадцять відділів, кожний в силі 40-50 осіб. О год. 15-тій вони найшли на вд. Вд., по короткому бою відступив. Енкаведисти почали погоню. Незадовго вд. вийшов на ворожу заставу і звів з нею бій. Цього самого дня він найшов ще на третю ворожу заставу і знову був змушений прийняти бій. Безперервно маневруючи між ворожими силами, вд. зумів вийти з терену ворожих операцій. Вд. утратив 5 убитими, завдавши одночасно дошкульних утрат ворогові.

23. 3. 46 р. вд. Рисі, маршуючи лісом уздовж дороги Красна-Грабівка (р-н Перегінсько, Станислав. обл.), звів зустрічний бій з великою бандою військ нквд. Після 40-хвилинного бою енкаведисти, залишивши вбитими лейтенанта нквд і одного рядового енкаведиста та двох поранених, панічно відступили.

23. 3. 46 р. стрільці вд. Дзвони зробили засідку на шляху Посіч-Лисець (р-н Лисець, Станислав. обл.). На засідку зайшла група енкаведистів, два з них убито, одного поранено. Здобуто 2 ППШ і 1 кріс.

5. 3. 46 р. вд. Дністер під ком. к-ра Ю. квартирував у с. Кутиська (р-н Товмач, Станислав. обл.). О год. 21-ій у село прийшли большевики, щоб робити тут облаву. Повстанці вдарили по них сильним вогнем. Большевики, залишивши 3 вбитих і 1 пораненого, втекли.

28. 3. 46 р. боївка вд. Летун наскочила на станицю «стрибків» у с. Корчівка (р-н Журавно, Дрогоб. обл.). Станиця була віддалена 100 м. від постою місцевого енкаведівського ґарнізону. Все ж повстанці зуміли «стрибків» роззброїти і розігнати, не допускаючи до заалярмування ґарнізону. Здобуто 17 крісів.

31. 3. 46 р. боївка вд. Летуни наскочила на станицю «стрибків»

у с. Баличі Подорожні (р-н Стрий, Дрогоб. обл.), Під час наскоку важко поранено участкового енкаведиста, «стрибків» роззброєно і розігнано.

31. 3. 46 р. війська нквд з райцентру Ланчин (Станиславів.обл.) робили генеральну облаву на ліси б. райцентру по правому березі Прута. Вони наткнулися на вд. ім. Колодзінського. По півгодинному завзятому бою, ворог, утративши 4 вбитими і 6 пораненими, панічно розбігся.

2. 4. 46 р. пвд. Дзвони під ком. к-ра М. зробив наскок на станицю «стрибків» у с. Паників (р-н Станиславів). Станицю цілком знищено і спалено. Вбито 5 енкаведистів, 4 поранено, 2 забрано в полон. Здобуто 4 ППШ, 4 кріси, 2 кулемети.

2. 4. 46 р. стрільці вд. Гуцули зробили засідку на енкаведистів у с. Зелена (р-н Надвірна, Станислав. обл.). Із засідки знищено таксівку, якою їхали 4 офіцери нквд. Таксівка їхала під охороною панцирника і вантажного авта, повного енкаведистів.

4. 4. 46 р. в райцентрі Куликів (Львівська обл.) повстанці виконали вдалий замах на шефа енкаведівської розвідки Костюка і особливо озвірілого енкаведиста Каптана.

4–10. 4. 46 р. українські повстанці роззброїли станиці «стрибків» у таких селах Лопатинського р-ну (Львів. обл.): Хмільно, Куликів, Кустин, Руденко, Звидче, Волиця Барилова, Барилів, Миколаїв, Сморжів, Щуровичі.

5. 4. 46 р. боївка вд. Дзвони провела наскок на большевицьке «підсібне хазяйство» в м. Станиславів. Здобуто худобу і коні.

8. 4. 46 р. стрільці вд. Дзвони зробили засідку на шляху Галич-Станиславів б. с. Крилос. На засідку попало вантажне авто з 4 енкаведистами. В перестрілці 3 з них убито, 1 поранено, здобуто зброю, автомашину спалено.

В дні 8–15. 4. 46 р. під час генеральної облави на села, поля і ліси Лопатинського й сусідних р-нів (Львів. обл.), яку провадили 1 000 енкаведистів зі Львова з участю «депутата» Грушевського (1-й секретар обкому партії), в с. Немилів (р-н Радехів) заскочені 3 повстанці вбили в бою 6 енкаведистів, 6 поранили й самі загинули. В с. Руденко (цього ж р-ну) 5 повстанців вбили 7 енкаведистів, 9 поранили, самі згинули. В с. Стеремільче (р-н Лопатин) група повстанців убила 11 енкаведистів і кільканадцять поранила. Таких сутичок було більше. За цих кілька днів ворог втратив 58 убитими і 82 пораненими.

10. 4. 46 р. закінчилася блькада Чорного Лісу (Станисл. р-н). Вона тривала усю зиму. Навкола лісу в усіх селах квартирували великі сили військ нквд, всі виходи з лісу. стежки, проходи були безперервно обставлені ворожими заставами. В самому лісі постійно квартирували понад 5 000 енкаведистів, які безперервно розшукували за слідами по снігу, провадили обсервації, засідки, прочіски. Замкнені в цей час у лісі вд. УПА Підкарпатський, Дзвони, Смертоносці доказували чудес у зручному маневруванні, яке єдине могло їх урятувати. Через перервання всіх зовнішніх зв'язків та неможливість вільно порушуватися у відділах відчувався крайній брак харчів. Та все ж таки в численних зведених тут сутичках і боях стрільці і командири доказували чудес геройства

і посвяти, у виснажливому безконечному маневруванню чудес витривалости.

9. 4. 46 р. вд. Опришки під ком. к-ра Д. звів бій з енкаведистами під горою Біла Ростока (недалеко с. Кропивник. р-н Вигода, Станисл. обл.). Ворог мав 32 убитих і поранених. повстанці — 5 убитих і поранених.

9. 4. 46 р. в с. Незнанів (р-н Кам'янка Вузька. Львів. обл.) боївка повстанців вийшла на большевицьку заставу. В наслідок бою вбито 1 енкаведиста та важко поранено лейтенанта нквд. Повстанці втрат не мали.

11. 4. 46 р. група українських повстанців наступали на большевицьку засідку в с. Ясенів (р-н Заболотці, Львів. обл.). Повстанці вигнали большевиків з їхніх становищ, і, вбивши 2 і 2 поранивши, примусили панічно тікати.

12. 4. 46 р. в с. Щитець (р-н Любєшів, Волинь. обл.) українські повстанці вбили із засідки аґента нквд — голову місцевої сільради та большевицького представника р-ну 2 сталінських бандитів взято з полон. Здобуто 4 кріси.

13. 4. 46 р. боївка вд. Сивуля зробила наскок на станицю «стрибків» у селі Молодьків (р-н Солотвин, Станисл. обл.). Убито «оперуповноваженого» нквд і райначальника «стрибків». «Стрибків» роззброєно і розігнано. Здобуто зброю.

13. 4. 46 р. повстанці розбили збіжений большевицький магазин у с. Товсте (р-н Грималів, Терноп. обл.). Забрано три ваґони збіжжя, яке роздано бідній людності.

14. 4. 46 р. вд. Дністер зробив наскок на станицю «стрибків» в с. Петрів (р-н Обертин, Станисл. обл.). «Стрибків» роззброєно і розігнано; здобуто зброю.

16. 4. 46 р. українські повстанці, зробили засідку на шляху Татаринів-Підзвіринець (р-н Комарно, Дрогоб. обл.), звільнено кілька родин, яких большевики вивозили.

16. 4. 46 р. українські повстанці влаштували засідку б. с. Поступель (р-н Ратно, Волин. обл.), з якої вбито 2 сталінських вислужників із с. Борки.

16. 4. 46 р. повстанці спалили радгосп та зруйнували сільраду в с. Лукавець (р-н Вижниця, Чернів. обл.).

17. 4. 46 р. в с. Нижній Лукавець (р-н Вижниця) спалено 2 радгоспи. Цього ж самого дня в с. Мариничі (цього ж р-ну) повстанці зліквідували енкаведиста Мельніцького Юрія.

17. 4. 46 р. банда большевиків наскочила на вд. УПА. що квартирував на хуторі Обсіч б. с. Войчевичі (Рівен. обл.). У завзятому бою вбито одного енкаведиста і важко поранено «уполномоченого» нквд — командира цієї большевицької банди.

18. 4. 46 р. в с. Гаї Дітковецькі (р-н Підкамінь. Львів. обл.), повстанці вбили голову райвиконкому і 3 донощики нкгб.

20. 4. 46 р. в лісі між сс. Дальнич. Виховні, Новий Став (р-н Жовква, Львів. обл.) енкаведисти заскочили в криївці повстанців Думу, Орла і Крука. Повстанці, вискочивши з криївки, прийняли бій. в наслідок якого впало 8 большевиків і 4 були поранені. У повстанців упав д. Дума, інші щасливо відступили.

20. 4. 46 р. на дорозі Татаринів-Підзвіринець (р-н Комарно, Дрог. обл.) повстанці звели зустрічний бій зі сталінськими посіпа-

ками. Ворогові вбито командантa і 4 рядових посіпак. Повстанці втрат не мали.

22. 4. 46 р. в с. Свобода Банилівська (р-н Важківці, Чернів. обл.), група повстанців звела зустрічний бій із бандою енкаведистів. Повстанці втрат не мали.

22. 4. 46 р. в с. Броди (р-н Ратно, Волин. обл.) повстанці роззброїли станицю «стрибків». Здобуто 2 кулемети і іншу зброю.

24. 4. 46 р. пвд. Стріла під ком. к-ра Я. зробив засідку на шляху завій-Грабівка (р-н Перегінсько, Станиславів. обл.). На засідку попало 25 енкаведистів, що верталися з грабунку. На ворога відкрито вогонь із 4. кулеметів. Ворог утратив 6 убитими і 4 пораненими. Між убитими ст. лейтенант нквд. Здобуто 1 ППС, і 1 автоматичну десятизарядку, 1 пістолю, 4 кріси.

26. 4. 46 р. в лісах Любашівського р-ну (Волин. обл.) повстанці звели бій з бандою енкаведистів. У большевиків було убито 1 ст. лейтенента, сержанта і багато рядових (большевики возили їх п'ятьма фірами). Повстанці відступили, втративши 1 вбитого.

29. 4. 46 р. повстанці роззброїли станицю «стрибків» в с. Кадлубиська (р-н Заболотці, Львів. обл.).

30. 4. 46 р. в с. Стара Жидва (р-н Сторожинець, Чернів. обл.) повстанці зліквідували 1 сталінського вислужника, Дутнака Миколу, і роззброїли 2 «стрибків».

30. 4. 46 р. вд. Сивуля разом з боївкою СБ роззброїли станиці «стрибків» у сс. Жураки, Манява, Кричка, Яблінка (р-н Солотвина, Станисл. обл.). Здобуто багато зброї.

В місяці квітні повстанці знищили майже всі радгоспи на терені Сторожинецького р-ну (Чернів. обл.).

В квітні 1946 р. вд-и УПА відбули великий рейд на Словаччину. Повстанці відвідали 106 сіл у повітах Межиляборці, Вранов, Гуменне, Гіральтовці (де були аж на передмістях міста), Стропків, Бардіїв, Пряшів, Сабінов, Михайловці, на півдні дійшли аж під Кошиці. Під час рейду влаштовано 11 пропагандивних зборів і 40 гутірок із населенням. По селах і місточках поширено багато революційної літератури словацькою і чеською мовами. Проведено ряд розмов зі словацькою інтеліґенцією, студентською молоддю, представниками словацького підпілля, армії і т. п. Слід підкреслити надзвичайно сердечне прийняття, яке скрізь улаштовувало нашим стрільцям словацьке населення — селяни, інтеліґенція, а навіть міліцисти і словацькі вояки. Боїв під час рейдів не зведено було, бо, хоч уряд кинув проти рейдуючих відділів дивізії словацької армії, словацькі вояки не хотіли воювати з УПА. Вони, оперуючи по Словаччині, пильно уникали бойових зустрічей з українськими повстанцями. Тому поза одною засідкою в день 16. 4., що її уладили спеціяльно прислані чеські колишні червоні партизани, які по перших повстанських пострілах розбіглися, відділи на свому шляху більших перешкод не мали. Відбутий рейд широким відгомоном відбився по всій ЧСР і надзвичайно спричинився до зміцнення щирої дружби між українським та словацьким народами.

1. 5. 46 р. пвд. Месники зробили засідку на шляху між сс. Тязів-Павелче (р-н Станиславів). На засідку наїхало авто з енкаведистами. Вбито 4 енкаведисти, між ними ст. лейтенанта і сержанта.

1. 5. 46 р. боївка вд. Летуни роззброїла «стрибків» із станиці в с. Журавенко (р-н Журавно, Дрогоб. обл.). Дорогою до села повстанці мали зустрічний бій з бандою енкаведистів, що однак, під сильним повстанським могнем відступила.

1. 5. 46 р. повстанці зробили засідку на енкаведистів, які постійно турбували людність с. Бергомет (р-н Вижниця, Чернигів. обл.). Вбито ст. лейтенента, і рядового енкаведиста і одного поранено.

1. 5. 46 р. вд. Гуцули провів наскок на станицю «стрибків» у с. Кутиська (р-н Товмач, Станиславів. обл.). «Стрибків» роззброєно і розігнано. Здобуто 20 крісів, 1 кулемет і 8 000 штук набоїв.

2. 5. 46 р. повстанці зробили засідку на енкаведистів у Сторожинецькому лісі (Чернів. обл.). Убито 1 лейтенанта і 9 рядових енкаведистів, автомашину спалено.

2. 5. 46 р. повстанці роззброїли станицю «стрибків» у с. Зарва-Обертин, Станислав. обл.).

3. 5. 46 р. пвд Месники зробили засідку на енкаведистів б. залізничної станції Тязів (р-н Галич, Станислав. обл.). На засідку наїхали 4 особові авта. Вогнем повстанців були вбиті ген.-полк. Москаленко, 1 полковник і 2 майори нквд.

3. 5. 46 р. пвд Дністер розігнав енкаведистів у с. Петрів (р-н Обертин, Станислав. обл.).

3. 5. 46 р. в с. Митниця (р-н Козин, Рівенської обл.) повстанці роззброїли станицю «стрибків». Вертаючись, мали зустрічний бій з большевиками, з якого вийшли без утрат.

4. 5. 46 р. в с. Лукавець Нижний на хуторі Панцела (р-н Вижниця, Чернів. обл.) повстанці із засідки вбили секретаря райвиконкому Довбенка.

4. 5. 46 р. в зустрічному бою в с. Добряни (р-н Городок, Львів. обл.) повстанці вбили ст. сержанта та двох рядових енкаведистів.

4. 5. 46 р. на постій вд. Смертоносці в лісі між сс. Хоростків і Медуха (р-н Єзупіль, Станисл. обл.), вийшла група енкаведистів. Повстанська застава підпустила їх на близьку віддаль, сипнула вогнем, 5 убила, а інші втекли.

5. 5. 46 р. вд. Смертоносці зробили наскок на станицю «стрибків» у с. Бишів (р-н Єзупіль). Ця станиця складалася з самих затятих сталінських вислужників. У бою вбито їх 12, між ними начальника і 1 енкаведиста з р-ну. Здобуто зброю.

7. 5. 46 р. вд. Сурма провів ліквідаційну акцію на станицю «стрибків» у с. Космач (р-н Яблонів, Станислав. обл.). Здобуто 2 кулемети, 19 крісів, 1.150 штук набоїв.

7. 5. 46 р. в с. Зарваниця (р-н Золочів, Львів. обл.) кілька повстанців наткнулося на большевицьку засідку. У перестрілці вбито 2 енкаведисти, повстанці відступили без утрат.

7. 5. 46 р. вдень повстанці виконали замах на 2 енкаведистів на ринку в місті Рогатин (Станислав. обл.). Вбито інспектора нквд, другий енкаведист, поранений, утік.

8. 5. 46 р. в с. Сверж (р-н Перемишляни, Львів. обл.), повстанці знищили 30 тоновий большевицький танк.

8. 5. 46 р. на передмісті м. Комарно — Литовка (Дрогоб. обл.), повстанці вбили участкового нквд Сороніка.

9. 5. 46 р. боївка вд Смертоносці зробила засідку на районового начальника «стрибків» — лейтенанта нквд, що приїхав у с. Петрів (р-н Товмач, Станислав. обл.), з якої вбито його і ще 2 енкаведистів.

9. 5. 46 р. пвд. Летуни мав зустрічний бій із большевиками б. с. Чортіж (р-н Журавно, Дрогоб. обл.). Під сильним повстанським вогнем ворог панічно розбігся.

9. 5. 46 р. пвд. Летуни зробили наскок на большевицький ґарнізон у с. Сихів (р-н Стрий, Дрогоб. обл.). Захоплено в полон 5 енкаведистів, між ними 3 підстаршини. Здобуто зброю і військове майно. Пвд. втрат не мав.

10. 5. 46 р. вд. Гуцули роззброїв станицю «стрибків» у с. Волосів (р-н Ланчин, Станислав. обл.), 12. 5. — в с. Майдан Горішний, 14. 5. — в с. Добротів, 16. 5. — в сс. Перерісль і Тарновиця Лісна.

10. 5. 46 р. боївка вд Летуни під ком. к-ра Л. зробила засідку на шляху Сихів-Лотатники (р-н Стрий, Дрогоб. обл.). Зловлено в полон 2 енкаведисти. У той момент на 3 підводах над'їхала група енкаведистів. Енкаведисти зразу розгорнулися у розстрільну та повели наступ. Боївка відступила в напрямі Угольна-Бережниця. Командир Ч. відійшов наперед, щоб провірити дорогу. В той час над'їхала ворожа автомашина, з якої ворог зразу відкрив вогонь. На допомогу командирові надбігла боївка, що криловим вогнем змусила ворога відступити. Ворог мав 2 поранених, повстанці спалили автомашину.

11. 5. 46 р. ворог наскочив на табір вд Рисі в лісі б. с. Петранка (р-н Перегінсько, Станислав. обл.). Вд звів геройський півгодинний бій, у якому загинув командир вд Ґонта, ройовий Чорний і стрілець Скиба. У ворога було 10 вбитих і багато поранених.

12. 5. 46 р. боївка вд Смертоносці зробила наскок на станицю «стрибків» у с. Одаї (р-н Тисьмениця, Станислав. обл.). «Стрибків» розброєно і розігнано. Здобуто зброю.

12. 5. 46 р. пвд ім. Хмельницького під ком. к-ра В. знищив вовожий літак у с. Верецьке (Закарпатська обл.). Ворог мав 1 вбитого й одного пораненого. Цього ж дня пвд наткнувся на ворожу засідку. Після короткої перестрілки ворог панічно розбігся.

13. 5. 46 р. боївка вд Летуни знищила радгосп у с. Махнівець (р-н Жидачів, Дрогоб. обл.).

13. 5. 46 р. повстанці наскочили на станицю «стрибків» у с. Елеонорівка (р-н Грималів, Терноп. обл.). «Стрибків» роззброєно і розігнано. Здобуто кулемет і іншу зброю.

13. 5. 46 р. 120 енкаведистів із Топорова (р-н Лопатин, Львів. обл.), заскочили в Топорівських лісах кількох повстанців. У геройському бою вони всі загинули, вбиваючи ст. лейтенанта нквд і 3 енкаведистів та кількох ранячи.

13. 5. 46 р. на большевицьку засідку в лісі б. с. Чехи (р-н Заболотці, Львів. обл.), наткнулася група повстанців. Бравурним наступом повстанці примусили енкаведистів панічно втікати.

13. 5. 46 р. в с. Рогізно (Садагури, Чернів. обл.), група повстанців наткнулася на ворожу засідку. В перестрілці повстанці поранили 1 енкаведиста.

14. 5. 46 р. пвд. Летуни зліквідували станицю «стрибків» у с. Козари (р-н Букачівці, Станиславівської обл.). Здобуто зброю.

Одночасно знищено місцеву молочарню, де здобуто молочні продукти, а також зруйновано сільраду, в якій спалено всі документи. Вбито 3 агентів нквд.

14. 5. 46 р. боївка вд Летуни провела ліквідаційну акцію на станицю «стрибків» у с. Вишнів (р-н Букачівці). «Стрибків» розігнано. Забрано зброю.

14. 5. 46 р. Купновичі (р-н Рудки, Дрогоб. обл.), повстанці зліквідували нач. «стрибків».

14. 5. 46 р. в с. Літовища (р-н Підкамінь, Львів. обл.), повстанці мали сутичку з енкаведистáми, в наслідок якої 1 енкаведиста вбили і 2 важко поранили.

14. 5. 46 р. в с. Щубранець (р-н Садогури, Чернів. обл.), група повстанців зустрілася із «стрибками». В наслідок бою 3 «стрибків» поранено.

15. 5. 46 р. вд УПА зробив засідку на шляху Колки-Бухче (Волин. обл.). Із засідки вбито 4 енкаведистів, між ними ст. лейтенанта.

16. 5. 46 р. банда енкаведистів оточила табір повстанців у лісі б. с. Зазулі (р-н Золочів, Львів. обл.). У бою повстанці вбили 4 енкаведистів і без власних утрат відступили.

17. 5. 46 р. в с. Угерці (р-н Рудки, Дрогоб. обл.), повстанці розігнали банду енкаведистів, що під маскою УПА грабувала українське населення. Енкаведисти втратили 1 вбитим.

21. 5. 46 р. в с. Родатичі (р-н Городок, Львів. обл.), повстанці роззброїли станицю «стрибків».

21. 5. 46 р. в с. Рудків (р-н Козин, Рівен. обл.), повстанці роззброїли станицю «стрибків». Під час акції вбито 4 рядових енкаведистів і участкового нквд.

22. 5. 46 р. повстанці роззброїли станицю «стрибків» у с. Хильчиці (р-н Золочів, Львів. обл.).

23. 5. 46 р. в с. Гаї Старобродські (р-н Броди, Львів. обл.), повстанці роззброїли станицю «стрибків». Здобуто 30 крісів, 2 автомати і 1 кулемет.

26. 5. 46 р. боївка вд. Летуни зліквідувала в с. Тисів (р-н Болехів, Станислав. обл.), лейтенанта нквд, а в с. Бряза (цього ж р-ну) начальника ґарнізону.

26. 5. 46 р. вд Сурма провів ліквідаційні акції на станиці «стрибків» в сс. Іспас, Кривобороди, Трач, (р-н Коломия) і в с. Микитинці (р-н Косів, Станислав. обл.). Здобуто багато зброї.

27. 5. 46 р. пвд. Летуни звів бій з енкаведівською охороною вузькоколійки б. м. Долина (Станисл. обл.). Убито 3 енкаведистів, а решта втекла. Здобуто кулемет, 3 ППШ тощо.

27. 5. 46 р. в с. Блозів (р-н Рудки, Дрогоб. обл.), група повстанців натрапила на большевицьку засідку. Після короткого, але завзятого бою большевики, залишивши 1 вбитого і 1 пораненого, панічно втекли.

27. 5. 46 р. в с. Бобівці (р-н Сторожинець, Чернів. обл.), повстанці зліквідували участкового нквд.

В м. травні повстанці розброїли станицю «стрибків» у с. Длудин (р-н Мажирічі, Рівен. обл.). Здобуто 1 кулемет, 1 автомат і кріси.

У травні 1946 р. повстанці роззброїли станицю «стрибків» у с.

Крилів (р-н Корець, Рівен. обл.). Вбито 2 енкаведистів. Здобуто 1 кулемет, 1 ППС, 1 ППШ, 2 МП, 20 крісів, 80 ґранат тощо.

У тварні 1946 р. повстанці зробили наскок на м. Межирічі (Рівен. обл.). Забрано міську друкарню.

У травні 1946 р. повстанці знищили на шляху Корець-Рівне 9 ворожих автомашин, при чому вбито 1 капітана нквд, 3 лейтенантів. Здобуто 2 ППШ, 4 кріси, 6 пістолів. Одночасно затримано транспорт із 150 коней. Їх зреквізовано для повстанців.

В травні в с. Анівка (р-н Корець) повстанці розброїли станицю «стрибків». Здобуто зброю. Убито 1 енкаведівського лейтенанта і 1 рядового енкаведиста.

В травні в с. Янівці (р-н Межирічя) повстанці під час засідки взяли в полон капітана нквд.

1. 4. 46. р. боївка вд Сурма зліквідувала станицю «стрибків» в с. Текуча (р-н Яблонів, Станисл. обл.).

4. 4. 46 р. боївка вд Сурма в райцентрі Яблонів зліквідувала районового резидента нквд та 1 енкаведиста.

4. 4. 46 р. в с. Ракобовти (р-н Бузьк, Львів. обл.), повстанці розброїли станицю «стрибків».

6. 4. 46 р. пвд ім. Богуна наскочив на станицю «стрибків» в с. Бростури (р-н Косів, Станиславів. обл.). «Стрибків» розігнано, здобуто зброю. Одночасно знищено кіноапарат, що мав висвітлювати на селі большевицький пропаґандивний фільм.

6. 4. 46 р. повстанці вбили в с. Чехи (р-н Заболотні, Львів. обл.), обласного керівника енкаґабівської аґентури Нахвостача Павла.

7. 4. 46 р. пвд Дністер під ком. к-ра Ю. наскочив на станицю «стрибків» у с. Річка (р-н Косів, Станисл. обл.). «Стрибків» після короткого бою розігнано. Здобуто кулемет і іншу зброю.

9. 4. 46 р. повстанці розбили станицю «стрибків» у с. Зеленів (р-н Вашківці, Чернів. обл.). Здобуто зброю.

10. 4. 46 р. боївка вд Сурма зробила засідку на шляху Космач-Яблонів (Станисл. обл.). Із засідки вбито 1 капітана нквд, 1 ст. лейтенанта і 1 рядового енкаведиста. Здобуто кулемет, 1 автомат і 1 пістоль. У похідній торбі одного з офіцерів були важливі поліційні документи.

17. 4. 46 р. під час наскоку 150 большевицьких бандитів на один рій вд Сурма б. с. Полипи (р-н Коломия, Станисл. обл.), від рою, що відступив, відлучилися 4 стрільці. Вони були змушені прийняти нерівний бій. Б'ючись по-геройськи, вони вбили 16 большевиків і самі загинули.

18. 4. 46 р. в день на ринку в м. Миколаїв (Дрогоб. обл.), повстанці виконали замах на відомого енкаведиста.

18. 4. 46 р. в с. Товмач (р-н Куликів, Львів. обл.), енкаведисти обскочили хату, де були к-р Л. і 2 стрільці. В наслідок бою повстанці вбили лейтенанта і 2 рядових енкаведистів і без утрат відступили.

24. 4. 46 р. вд Гуцули під ком. к-ра Т. знищили вузькоколійку на шляху Рафайлова-Надвірна (Санисл. обл.). Вбито 5 енкаведистів із охорони колійки, здобуто 2 кулемети, кріси, амуніцію тощо.

30. 4. 46 р. в с. Ясенів (р-н Заболотці, Львів. обл.), кілька повстанців найшли на засідку нквд. У бою повстанці вбили енкаведівського сержанта та важко поранили нач. райнкгб.

3. 7. 46 р. пвд УПА зробив засідку на шляху Надвірна-Станиславів недалеко м. Надвірна. На засідку наїхали 4 ворожі автомашини з транспортом харчів. Повстанці вбили 4 енкаведистів, здобули багато консерв і солонини, а автомашини спалили. Большевицький ґарнізон в м. Надвірна, зачувши стрілянину, всю ніч провів у суворій поготівлі. Навколо міста були виставлені сильні застави, що безперервно освічували терен ракетами. Ранком артилерія обстріляла з гармат ліси Манявського Скиту, Городище, Гвоздецьку гору.

5. 6. 46 р. на табір вд ім. Хмельницького, що квартирував у лісі біля с. Плавє (р-н Славсько, Дрогоб. обл.), з двох боків наскочили большевики. Вд. утративши 1 вбитим, прорвався з оточення і відв'язався від ворога, завдаючи йому втрат 7 вбитими, між ними і командир банди, і кількома пораненими.

6. 7. 46 р. вд Булава під ком. к-ра К. на шляху свого просування мав коротку перестрілку з ворогом б. с. Коростенко (р-н Хирів, Дрогобицької обл.). Пізніше, о год. 4,20 б. с. Рудавка задне забезпечення запримітило, що ворог приховано і дуже обережно підсувається до вд. Вд підпустив його на віддаль 25 м і відкрив по ньому вогонь, вбиваючи 3 енкаведистів, з к-ром погранзастави з с. Ялове, та 1 ранячи. Під час дальшого маршу чути було ґуркіт авт та поодинокі постріли, що вказувало на те, що ворог проводить блькаду лісу. О год. 6,15 перша чота відкрила вогонь по ворогові, що підступив ззаду. Ворожий наступ затримано. Почався запеклий бій. Ворог зчинив сильний вереск. Большевицькі офіцери криком заохочували бійців до наступу. На допомогу першій чоті прийшла друга. З ґучним «Слава» повстанці рушили в протинаступ. Вд помаршував далі. Цього ж самого дня вд мав ще 3 короткі але запеклі бої. У цих боях ворог утратив 55 убитими, з ними 1 полковник, 3 майори і кілька молодших старшин, і щось із 70 поранених.

7. 7. 46 р. вд УПА, вертаючись із мітинґу, проведеного з населенням с. Камінна (р-н Ланчин, Станисл. обл.), б. с. Волосів потрапив у большевицьку засідку. Притиснений повстанськими кулеметами ворог відступив, залишивши 4 убитих.

7. 7. 46 р. на полях б. с. Кути (р-н Олесько, Львів. обл.), пвд повстанців мав сутичку з енкаведистами, що втративши 1 вбитим і 1 пораненим, панічно відступили.

8. 7. 46 р. в с. Рудавка (р-н Хирів, Дрогоб. обл.), на постій повстанців наскочила банда енкаведистів силою 40 чоловіка. Повстанці звели бій, у якому загинули 2 енкаведисти з 1 полковником.

8. 7. 46 р. вд Залізні зробив засідку на шляху Надвірна — Отинія (Станисл. обл.), на енкаведівську панцерку, що мала вертатись з с. Виноград. Коли о год. 13,30 панцерка над'їхала, по ній сипнули сильним кулеметним вогнем, і пошкоджена панцерка стала. Большевики мали 6 убитих, між ними нач. райнквд з Отинії Шевчук, капітан нквд, ст. сержант та знаний аґент з с Виноград.

10. 7. 46 р. у зустрічному бою з енкаведистами в с. Глинки (р-н Ланчин, Станисл. обл.), стрільці вд Залізні вбили 4 енкаведистів.

10. 7. 46 р. під час вечері в с. Вільшаник (р-н Самбір, Дрогоб.

обл.), вд Басейн був заскочений бандою енкаведистів. Після короткого, але завзятого бою большевики, втративши 6 убитими, панічно втекли.

10. 7 46 р. вд Сірі переловив на шляху Водники-Семиківці (р-н Єзупіль, Станисл. обл.), 3 автомашини, що везли континґентове збіжжя. Автомашини розбито, збіжжя роздано селянам, шоферів відпущено.

11. 7. 46 р. на заставу вд УПА в с. Кривотули Старі (р-н Отинія. Станисл. обл.), найшла банда енкаведистів, що вибралася грабувати село. Від вогню повстанських кулеметів бандити, залишивши на бойовищі 8 убитих, розбіглися.

15. 7. 46 р. в сутичці з групою енкаведистів б, м. Галич (Станислав. обл.). стрільці вд Сірі убили енкаведівського ст. лейтенанта й 1 рядового енкаведиста

15. 7. 46 р. в лісі б. с. Крутів (р-н Олесько, Львів. обл.), під час облави банда енкаведистів найшла на постій вд Сіроманці. Зав'язався бій, у якому повстанці вбили 5 енкаведистів і з утратою 1 убитим відступили.

15. 7. 46 р. в лісі б. с. Пітрич (р-н Галич) большевики наскочили на табір вд Сірі. У завзятому бою повстанці вбили 7 бандитів і 9 поранили.

18. 7. 46 р. група повстанців мала сутичку з енкаведистами в с. Чехи (р-н Заболотці, Львів. обл.). Повстанці вбили секретаря комсомолу.

19. 7. 46 р. в с. Острівець (р-н Олесько, Львів. обл.), повстанці знищили участкового нквд і 2 енкаведівських аґентів.

20. 7. 46 р. пвд Басейн зробив засідку б. с. Черхава (р-н Самбір, Дрогоб. обл.), куди мала вертатися банда енкаведистів із с. Сприня. Незабаром над'їхали 2 підводи енкаведистів. По них відкрито вогонь. Зав'язався бій. Большевики мали 5 убитих, між ними ст. лейтенанта, та 1 пораненого. Здобуто зброю.

21. 7. 46 р. вд ім. Хмельницького наскочив на станицю «стрибків» у с. Гнила (р-н Бориня, Дрогоб. обл.). Станицю спалено, вбито участкового нквд.

27. 7. 46 р. боївка вд ім. Хмельницького роззброїла «стрибків» (т. зв. дружинники) в с. Латірна (Закарпатська обл.), і провела пропагандивну гутірку з селянами.

29. 7. 46 р. вд Залізні зробили наскок на спиртзавод в м. Товмач (Станислав. обл.). Спиртзавод зруйновано.

8. НА ЗАКЕРЗОННІ

Окрему сторінку історії УПА становить боротьба Української Повстанської Армії в обороні українського населення т. зв. Закерзоння, — Холмщини, Посяння і Лемківщини, — перед терором польсько-большевицьких банд та перед злочинним, безоглядним виселюванням всього українського населення тих теренів з його прадідної землі.

Труп Окружного Провідника ОУН, к-ра УПА Нехриста, що застрілився в криївці, оточений ворогом. (Весна 1947 р.)

Непримиримо ворожа постава поляків супроти українського населення, так замітна на Волині і в Галичині, набрала особливо гострих форм на Холмщині, Посянню та Лемківщині. Польське підпілля, однаково прокомуністичне як і протикомуністичне, спираючись на місцеве польське населення, починає вже 1942 р. застосовувати на цих теренах супроти українців варварський, кривавий терор. Від куль польських бандитів на Холмщині загинули в 1942 р. та в першій половині 1943 р. такі українські діячі, як полк. Я. Войнаровський, др. М. Струтинський, др. Павлюк, о. С. Захарчук, о. С. Малеша, учитель Шавала, та багато інших. Наближення німецько-большевиць-

кого фронту роззухвалює польських «повстанців» до тої міри, що на переломі 1943-44 рр. їхня «Армія Крайова», «Армія Людова» та «Баталіони Хлопське» переходять до відвертого масового винищування українських сіл.

Зимою 1943-44 польське підпілля, головно АК («Армія Крайова») опановує всю Грубешівщину, Білгорайщину та Томашівщину, а весною 1944 теж райони Белзця й Чесанова. Весь свідомий національно й активний український елемент на тих теренах польське підпілля «засуджує» на кару смерти і, як тільки це йому вдається, винищує фізично, вбиваючи при тому теж їхніх жінок і дітей, а від решти українського населення вимагає заяв льояльности та піддержки польського повстанського руху.

Наближення фронту до польських етнографічних кордонів використовують большевики пропаґандивно для створення польського «Комітету Народового» під керівництвом Ванди Василевської, як зав'язку польського уряду. У зв'язку з цією подією «міністер закордонних справ УССР» (тоді ще «народній комісар») Корнійчук виступає з офіційною вимогою прилучення Підляшшя, Холмщини, Засяння та Лемківщини до совєтської України. Але, якщо ця вимога Корнійчука й була щирою, то вона могла мати хіба тільки пропаґандивне значення, бо ж про долю українських земель в тому випадку рішав не «уряд УССР», а тільки Москва. Між Московою ж і кандидатами на майбутній червоний уряд Польщі було вже 1944 р. складено умову про прийняття лінії Керзона як польсько-українського кордону, отже про залишення українських теренів Підляшшя, Холмщини, Посяння та Лемківщини під польською окупацією. Більше того: як доповнення до тієї умовини було додано постанову про «добровільне» виселення з тих теренів **всього** українського населення. Одержавши схвалення такої розв'язки справи українсько-польського державного кордону зі сторони західніх альянтів під час альянтської конференції на Криму в лютому 1945 р., Москва підписала й опублікувала офіційно договір з Польщею 16. серпня 1945 р. про встановлення лінії Керзона українсько-польським кордоном та про передбачене «добровільне» виселення приблизно одного мільйона українців з «Закерзоння», тобто Підляшшя, Холмщини, Посяння і Лемківщини.

Вістка про цей договір, укладений — як це ми зазначили — фактично ще 1944 р., додала полякам ще більшої охоти до протиукраїнських оргій на Закерзонню, що їх по приході большевиків продовжують офіційні чинники червоної Польщі — польський уряд, польська армія, «Міліція Обивательська» (МО) та «Ужонд Безпеченьства Публічнего" (УБП). Польський терор беззастережно піддержує московське НКВД, щоб могти вказувати на нього і давати переслідуваним українцям єхидну «пораду»: Тікайте перед польськими бандитами в Україну, переселюйтесь до УССР.

Керівництво революційно-визвольної боротьби українського народу розуміло, що українсько-польська боротьба лежить лише в інтересі Москви і тому робить все можливе, щоб її ліквідувати. По всіх теренах Закерзоння було масово поширено між польським населенням таке звернення:

Полякы! Віковий Західній Сусіде!

«Спільна недоля, — московський та німецько-австрійський імперіялізми, — била вже нераз на протязі історії обидва сусідні народи. В цій імперіялістичній війні спільна доля спіткала нас уже з самого початку цієї війни. Як німецький, так і большевицький імперіялізми пішли відразу на знищення українського й польського народів. А тепер, коли кровожадний імперіялізм Кремля заливає та плюндрує наші й Ваші землі, обидва народи стогнуть спільно під важким большевицьким ярмом.

І якраз тепер, коли імперіялістична війна зближається до свого кінця, коли на горизонті вже яскраво зарисовується англо-большевицький конфлікт, коли ідеєю національних революцій, що спалахнуть при кінці цієї війни, живуть усі поневолені народи, коли неминучий і близький уже розвал тюрми народів — СССР, деяка частина польського суспільства, а передусім на прикордонних польсько-українських землях, не розуміючи ваги сучасного епохального моменту, запрягла себе до імперіялістичного воза Кремля, накладає важкі кайдани рідному народові, та й нам, українцям, не дає жити. Де ж тут політичний розум у тих туполобих польських псевдополітиків, вірних слуг кровожадного Кремля? Їхній цілковитий політичний анальфабетизм, у загальному нічим неоправдана політична ненависть до українського народу, веде до згубних наслідків цілий польський нарід у сучасному, та може привести до катастрофальних наслідків у майбутньому.

Зв'язувати долю свого народу в такий епохальний час з тими, що ще вчора (а навіть і сьогодні) масово ницили польський нарід, з тими, що на їх руках не позасихала ще кров невинних польських жертв Катина, переповнених поляками в червні 1941 р. «Бригідок», «Замарстинова», «Лонцкого» та інших тюрем і дале-

ких лагерів, коли то (червень-липень 1941 р.) помордовано десятки тисяч у нічому невинних українців та поляків; служити й прославляти ще й після цього катів свого народу, здібні хіба виродки, зрадники польського народу, за яких він мусить зараз соромитися. Бо хоч як кремлівські сатрапи відпираються від цього, але жадна людина не сумнівається тепер у тому, що це діло кремлівських катів.

Поляки! Погляньте в недавне минуле. Пригадайте большевицьку окупацію 1939-41 років! Пригадайте собі ще пропам'ятну зиму 1940 року, коли у худоб'ячих вагонах при 20 і більше ступенях морозу масово вивожено поляків у далекий Казахстан, на Сибір, та інші табори СССР! А хто ж як не сучасні Ваші «визволителі» мають на своєму чорному сумлінні тисячі дітей, матерей та стариків, що позамерзали тоді в час транспорту в вагонах, десятки тисяч здорових, сильних, що опісля згинули в голоду й нелюдської праці, в далекому пустинному Казахстані та Сибіру? А хто, як не вони «визволителі», знищили опісля генерала Сікорського, що виступав за звільнення поляків з тюрем і таборів СССР, що знав прекрасно про умови поляків у Казахстані, що не міг дарувати большевикам Катина?! Спитайте очевидців і тих «білих круків», яким пощастило повернутись звідти, вони з сльозами на очах розкажуть Вам про ті звірячі облави, про кількатисячкілометрову їзду та про «щасливе-заможне» життя під сонцем сталінської конституції. Спитайте їх, кого туди висилали — магнатів, може чи шляхтичів? Повивозили туди, як самі добре знаєте, це передусім польських селян та трудову польську інтеліґенцію. І в наявності всього того, зграя зрадників та запроданців польського народу служить конаючій Москві?! За допомогою тих же поляків НКВД проводить звірячі облави на польські села, гонить молодь гинути на фронтах за цілковите поневолення власного народу, за імперіялістичні інтереси Кремля!

Поляки! Пригляньтеся ближче до сучасної польської Міліції Обивательської та деяких урядовців адміністрації! Їхнє знущання над мирним українським населенням, безкарне грабування наших сіл, арешти та нелюдські тортури арештованих, тісна співпраця з ворогами, з НКВД, прибирає жахливих форм. Місцеве українство видержувало дотепер з надмірною терпеливістю у пасивній самообороні всі дотеперішні дошкульні удари розбещеної польської міліції. Та на жаль, наше терпеливе очікування інтерпретують собі як нашу слабість. Цим провокують вони нас **до відплатних акцій**, до непотрібного проливу крови, з чого, очевидно, скористає наш спільний ворог.

Тому ще раз апелюємо до тих поляків, яким дорога доля польського народу!

Опам'ятайте їх, бо вони не знають, що роблять!

Хай припинять всі протиукраїнські акції, хай покинуть вислужницьку роботу ворожому НКВД! Хай глянуть тверезими очима на сучасну дійсність. Хай послухають голосу польських народніх мас, що за цей короткий час большевицької окупації розшифрували всі замасковані ходи кремлівських імперіялістів!

Поляки! Ваші народні маси скажуть Вам, чи бажають вони собі цього «раю» та «щастя», що принесли їм кремлівські царі із своїм «визволенням». Нарід скаже Вам зараз одверто, якої польської держави він собі бажає.

Поляки! Знайте, що таку Україну, як зараз Ваша Польща, маємо ми вже 26 років. Були в нас теж знатні комуністи — українці, та спитайте тепер нового кремлівського царя — де вони зараз?! Українським селянам теж роздавали поміщицькі та церковні землі у власність, та спитайте зараз наших «щасливих» та «заможних» колгоспників, скільки у них власної землі! Мають її тепер стільки, що й хатини нема де поставити. Гірше панщини закріпостили большевики все селянство. Тому вважайте, щоб не проклинали Вас колись Ваші діти, як ми нераз дорікаємо тепер деяким нашим батькам, що, збаламучені, дозволили здвигнути на своїх власних плечах оцю криваву прокляту владу.

Зближається кінець цієї імперіялістичної проклятої війни, а разом з цим щораз більше назрівають уже революційні повстанчі рухи в усіх окупованих большевиками країнах. Горить повстанням Україна, Кавказ, Білорусь, уся Прибалтія, Балкани, включається уже в протибольшевицький фронт боротьби і польський нарід. Своєю окупаційною політикою захоплюють зараз большевики всі заражені дотепер їхньою брехливою пропаґандою народи Европи та самі включають ці ж народи у спільний революційний повстанський фронт. Цей протибольшевицький фронт міцніє з кожним днем.

Вже близький час, коли кожний нарід на своїй власній землі заживе своїм самостійним державним життям.

Хай живе згода, порозуміння та співпраця українського й польського народів у боротьбі з московським імперіялізмом!

За самостійні держави всіх поневолених народів!

Свобода народам і людині!

Лютий, 1945 р.

Українські повстанці

Крім цієї відозви було видано в польській мові та масово поширювано між поляками багато інших, подібних змістом відозв, летючок та брошур, в яких представлялось спільну большевицьку небезпеку та закликалось поляків до опам'ятання й заперестання терору супроти українського населення.

Але, ограничуватись до політично-пропаґандивної роботи було неможливо, бо польський терор шалів у неймовірно великих розмірах. Весною 1945 р. польські банди пограбили та спалили багато українських сіл на Закерзонню, вимордували при тому: 300 українців, — чоловіків, жінок і дітей, — в селі Павлокома, понад 200 осіб у селах Сівчина та Березці, 250 осіб у с. Малковичі, біля 200 осіб у Пискоровичах і стільки ж у Курилівці, понад 200 осіб у Люблинці, 130 осіб у Рахові, 135 у Гораниці, 115 у Скоповій, 30 у Кобильниці та сотки осіб по інших українсь-

ких селах. В такій ситуації в обороні українського населення мусіла заговорити й зброя, щоб польські грабіжники й убивці могли зрозуміти, що писані на їх адресу звернення українців це справді холодний відклик до політичного глузду, а не вияв безсилля й безпомічности.

Місцеві сили українського революційного підпілля були однак заслабі, щоб змірятись з польськими бандами. Ще за німецької окупації для підкріплення їм приходить (в квітні 1944 р.) з Волині на Холмщину два курені УПА із загону полк. Острожського і сотня «Вовки» під командуванням Ягоди-Черника, а з Карпат на Посяння сотня УПА з куреня «Сіроманці» під командуванням Яструба. На латинський Великдень 1944 р. частини УПА несподіваним нічним наскоком розгромлюють великий загін польської АК в с. Посадів і серед сутичок з ішими відділами викидають АК з пояса лісів між Томашовом і Бугом. Розгромлені поляки припиняють свої бандитські напади на українські села, де під керівництвом прибувших старшин УПА організуються Самооборонні Кущеві Відділи та місцеві відділи УПА. Та наближення фронту заставляє відділи УПА, згідно з інструкцією Головного Командування повертатись у лісові масиви Карпат та Волині. До Чорного Лісу в Карпати рейдує з Закерзоння і одинадцять Закерзонських сотень УПА під командуванням Рена, — три сотні куреня Рена, три сотні куреня Евгена та сотні: Байди, Громенка, Нечая, Остапа і Чорного.

Відсутність відділів УПА на Закерзонні заохочує поляків до відновлення терору проти українського населення. Користаючи з відходу УПА поляки закріплюють свою владу, розташовують по селах загони МО, а по містечках ВП (Войска Польскеґо), а большевики обсаджують українсько-польський кордон своїми погранвійськами та оперативними групами МВД. Польське підпілля висилає своїх людей до МО, УБП та ВП і вже разом з польськими «урядовими» бандами переводить весною 1945 р. згадані масакри українських сіл.

Вже осінню 1944 р. пробують повернутися на Холмщину сотня «Тигри» під командуванням Голуба і курінь Юрченка, але зараз після переходу Бугу попадають в оточення погранвійськ НКВД, з якого тільки сотні Голуба пощастило вирватись без більших втрат. Курінь Юрченка

втратив більше як третину вбитими, решта розпорошилась; сам Юрченко попав живим у полон...

Щойно на провесні 1945 р. прориває ться на Холмщину зі своїм відділом к-р Ягода-Черник, а в травні 1945 р. відділи: ,Кочовики" під командуванням Штиля, „Галайда II», під командуванням Куліша, а після його смерти в бою з МВД в селі Сурмачівка на Ярославщині, під командуванням Ворона і відділ під командуванням Шумського.

На Посяння повертається згаданих 11 сотень УПА Закерзоння та три відділи ВО Маківка. До їхнього повороту, весною 1945 р. пройшла і по Лемківщині й у Перемищині така хвиля польського терору, як на Холмщині. З ініціятиви та під опікою польських комуністичних властей організуються відомі зі своїх звірств у відношенні до українського населення польські банди в польських селах: Болутянки, Климківка, Любатів, Дошно, Глубоке, Войтушова Довге. Під час погромницьких нападів тих банд замордовано: в с. Синява — 22 особи, в с. Вороблик — 15 осіб, в с. Босько — 10 осіб, в с. Одрехова — 6 осіб, в селі Вислічок — 5 осіб та велика кількість по інших селах. При пізніших зударах УПА з тими бандами було стверджено шляхом утотожнювання вбитих та переслухування полонених, що членами банд були теж члени польської МО, тобто державної поліції, а командирами банд дуже часто члени УБП — польського Уряду Публічної Безпеки. Характеристичне теж, що з бандами тісно співпрацювала АК, якої командантом на Сяніччину став літом 1945 р. пор. Коссаковскі, недавній повітовий шеф УБП в Сяноці.

Все це доказує, що урядові чинники червоної Польщі, польське підпілля та польське шумовиння тісно співпрацювали в тероризуванні всього українського населення Закерзоння. Тож коли заклики УПА на адресу поляків до опам'ятання не дали бажаних успіхів, УПА видає іншого рода звернення до поляків:

ПОЛЯКАМ!

Ліського й Сяніцького повітів — до загального відома

Останнім часом здавалося, що українсько-польські взаємини на цьому терені вже на добрій дорозі, що вже польське суспільство цього терену при допомозі чесних поляків-патріотів вплинуло на поведінку розбещеної дотепер сучасної адміністрації, а головно

«Міліції Обивательської» (МО); здавалось, що вже й тут, на місце сталінських аґентів, прийшли до голосу поляки, яким дороге майбутнє їхнього народу.

Та, на жаль, воно не так!

Після корсткої перерви, по наших відплатних акціях під Середнім Селом 7. 2. , у Завадці 5. 3., у Станковій 6. 3., та в Пашівському Лісі 5. 3. 1945 р., непоправні бандити з «Міліції Обивательської», вірні слуги кровожадного Кремля почали знову продовжувати грабіж і палення наших сіл: Верезка 23. 3 і 10. 4., Бібрка 5. 4., а дня 13. 4. вандальським актом у Волі Матіяшовій (Ліський повіт) припечатали свою неминучу загибіль.

Тому ПОВІДОМЛЯЄМО все польське суспільство, що за вандалізм, який поповнили бандити з польської «Міліції Обивательської» дня 13. 4. у Волі Матіяшовій над раненим молодим українцем, жителем цього ж села (людину легко ранену в ногу, масакрували ці обер-бандити прикладами крісів й недобитого закопали в землю живцем) — за цей обер-бандитизм, за всі попередні та вище наведені грабіжницько-бандитські акції, проведені над українським населенням, оголошуємо «Міліції Обивательській» (МО)

ВІДПЛАТНУ АКЦІЮ

Цю акію переводитимемо масово і в залежності від потреби будемо стосувати всякі форми відплати (засідки, індивідуальний терор і інші). Постараємося карати тільки винних, та зазначуємо, що куля не розбирає, і що спеціяльних слідств теж вести не будемо, бо відповідальність за ці звірства падає на цілу організацію, під маркою якої діють ці банди, а, передусім, на ті станиці «Міліції Обивательської», що за їх почином і на їхньому терені ці бандитські акції провадяться.

Будемо справедливі та при цьому консеквентні, чого можете бути певні. Тільки ще раз робимо застереження, що коли в часі наших відплатних акцій впали б випадково невинні, то хай польське суспільство не винує в цьому нас, тільки своїх бандитів-провокаторів.

Ми ж дня 9. 4. 1945 р. мали в Прелуках у своїх руках коменданта станиці «Міліції Обивательської» з Волі Міхової і пустили його, бо був невинний. Спитайте його, спитайте міліциста з Гічви, Жолнярчика, спитайте коменданта Міліції з Тарнави, спитайте поляків солдатів зі Станкової, Завадки, Безмігової і т. д. Спитайте нарешті всіх чесних поляків на терені Ліського й Сяніцького повітів, як поводяться з чесними поляками Українські Повстанці?

Тому закликаємо все польське суспільство цього терену на боротьбу з бандитами — аґентами Москви, покидьками польського народу, з тими, що, будуючи 17-ту Радянську Республіку, дискредитують на міжнародньому форумі визвольну боротьбу польського народу і тим самим виключають польський нарід з могутнього протибольшевицького фронту і стоять на перешкоді упорядкування українсько-польських добросусідських взаємин.

14. квітня 1945 р. **Українські повстанці**

Подібна змістом відозва була поширена в травні 1945 р. теж між поляками Перемиського, Ярославського, Любачівського, Томашівського, Грубешівського й сусідніх повітів, в якій м. і., українські повстанці писали:

«Ми свідомі того, що боротьба поміж українцями і поляками недоцільна і шкідлива для обох народів, бо це вода на млин нашого спільного ворога — Москви. Ми далі стоїмо на становищі співпраці з польським населенням і його революційними елементами та поєднання спільної боротьби проти кремлівських поневолювачів, при умові, що дитам. Тому оголошуємо, що за мордування українців, й поляки відповідять у нашу сторону тим самим. Але невинної крови українського народу ми не простимо банграбіж майна, палення сіл та інші акти терору, звернені проти українського населення, ми будемо проводити **оборонні та караючі акції** як проти міліції, так і проти цивільних банд. Ці акції будемо проводити залежно від бандитських акцій з боку покидьків польського суспільства й застосуватимемо всякі форми відплати. Постараємося карати **тільки винних,** та застерігаємо, що в деяких випадках кулям тяжко вибирати, бо обставини на це не дозволяють. Відповідальність за все це падає на цілу організацію, під маркою якої діють усі банди та, передусім, на ті станиці поліції, що за їх почином і на їхньому терені ті бандитські протиукраїнські акції проводяться».

Вслід за повідомленням пішли заповіджені відплатні акції. Впродовж одного місяця, від 15 квітня до 15 травня 1945 р. відділи УПА розгромили понад 20 станиць польської міліції (Грозьова, Риботичі, Тисова, Вільшани, Жапалів, Старе Село, Брусно, Тирява, Сальна і ін.), спалено польські села Борівницю й В'язовницю та покарано мешканців того села за багатократну участь у мордуванні українців по сусідніх селах; обстріляно ґарнізони ВП в Конюші, Берендьовичах. А одночасно майже в кожному мішаному селі переведено збори польського населення, на яких представники УПА давали український погляд на витворену ситуацію.

Усе це мало успіх. Польський терор притих, МО перестала грабувати по українських селах, а з польською антибольшевицькою підпільною організацією ВІН («Вольносць і Неподлеґлосць») заключено навіть договір про спільні акції проти большевиків. УПА опанувала ситуацію до тої міри, що від половини травня до серпня 1945 р. існувала на всьому Закерзонні т. зв. українська пов-

станська республіка, в якій ворог осмілювався появлятись на селах лише в асисті більших військових відділів.

Про цю «повстанську республіку» пише в своїх спомина́х Хрін, один із тодішніх командирів УПА на Закерзонні:

«В терені зорганізовано систему постачання. Встановлено постійні приділи харчування. Навіть проїзджі — кіньми, підводами чи роверами — повстанці отримували на приділові картки з магазинів харчі й інші предмети щоденного вжитку. Постали наші малі фабрики, що виробляли: тютюн з етикетками УПА, цигарки, пасту, мило й шкіру. Селяни виварювали сіль, робили мазила до обуви, зброї й возів. Працювали швальні білизни, мундирів, взуття, робітні скарпеток, панчіх, рукавиць, шаликів, светерів, бандажів, рушників тощо... Скрізь відбувалися військові вишколи, не тільки молоді, але й усієї мужви... Відбуваються санітарні вишколи дівчат... Працюють кузні й слюсарі, де направляють зброю, дороблюють потрібні частини. Проводиться збірка всієї зброї й амуніції. Ведеться облік українського й польського населення. Вся мужва, спосібна носити зброю — зареєстрована. По селах відбуваються пописи хорів та театральних гуртків». (С. Хрін: «Крізь сміх заліза», стор. 127-128).

Це закінчило добровільну «репатріяцію». Зимою 1944-45 і на провесні 1945 р. деяка кількість українського населення Закерзоння виїхала до СССР справді добровільно. Виїжджаюли тоді насамперед мешканці знищених фронтовими діями сіл дуклянського поясу, мешканці холмських сіл, окружених польською більшістю, та члени й симпатики КПЗУ (Комуністичної Партії Західньої України) і москвофіли. УПА повела роз'яснювальну акцію проти масового виїзду, стаючи на становищі, що репатріяції польського напливового елементу, головно членів колишнього окупаційного апарату, з західньо-українських земель, не можна ніяк порівнювати з виселюванням українського населення Закерзоння з його прадідної землі. До мешканців Лемківщини було видано таку відозву:

УКРАЇНЦІ ЛЕМКІВЩИНИ

На наших очах діється нечуване в культурному світі безправ'я. 45-мільйоновому Українському Народові відбирається право жити на власній землі самостійним державним життям. Проти волі вікових власників західніх областей українських земель, кровожадна Москва торгує цією землею і життями соток тисяч українців.

Викидають Вас, дорогі Брати і Сестри, підступом і силою. Облесними обіцянками й кривавим терором.

Одним і другим керує справна рука НКВД. Ви ж самі переконані, що ті «приятелі» з переселенчих комісій, які зараз після нападу польської банди приїздять у Ваше село вихвалювати колгоспний рай, записати Вас на виїзд, самі ці банди організують і на Вас у села посилають. До цього часу ці «опікуни» — НКВДисти стріляли наших братів і сестер, грабували і палили наші оселі, ловили на облавах чоловіків у червону армію, гонили їх на фронт, а тепер, «по-приятельськи» намовляють Вас до переселення, щоб опісля, коли вже вирвуть Вас з рідного ґрунту, заморити голодом і важкою, надлюдською працею в колгоспах і фабриках.

За наказом Сталіна виганяють Вас з рідних хат, вириває власне поле і хліб та роблять з Вас бездомних бурлак і заставляють іти туди, де Сталін кине шматок хліба. Від Вас віднімуть усе найдорожче — Ваших дітей, віддадуть їх до захистів «Дітяссел» і виховають з них яничар-енкаведистів, ворогів рідного народу.

Що така доля Вас чекає, про це найкраще говорять Вам сьогодні ті, що ще восени минулого року поїхали до того раю, а зараз полишали там жінок, дітей, рідних і все майно та втекли сюди назад, щоб тут, на рідній землі, загинути і того пекла більше на очі не бачити. Питайте їх! Вони розкажуть Вам всю правду. Ви мали також нагоду на власні очі бачити й говорити з тими, щасливцями захвалюваного колгоспного раю — червоноармійцями.

Погляньте, як опікуються інвалідами-червоноармійцями та їхніми родинами! Чи ж переселенці можуть сподіватися кращої опіки?

Там замість терору грабіжницьких польських банд, стрінете куди страшніший терор НКВД. Замість чепурної, скромної хижі — брудні бараки, голод, холод, стахановщину, норми й злидні. Чи ж варто міняти один терор на другий?

Прочитайте в польській пресі, як важко приходиться полякам зараз відбирати від німців і чехів готові загосподаровані, обсіяні, з живим і мертвим інвентарем прадавні свої землі, що й сьогодні не обсаджені та не замешкані ще поляками.

Чи сміли б Ви кидати на поталу рідну землю Прадідів Ваших, яку Ви віками обороняли і не зреклись та не покинули навіть перед страшними татарськими нападами і в часі довговікової неволі, але мужньо й по-геройськи зложили голови в її обороні?!

Тут кожний камінь, кожний предмет чи дерево, чи придорожній хрест, кожна могила шепче до Вас мовою століть — віків. Розказує про славу, бої та геройство — завзятих предків. І зараз Ви те все мали б кидати?... Мали б кидати всі святощі, розкішні, співучі потоки-ріки, оспівану в рідних піснях і переказах красу гір і лісів шумливих, красу — леліяну змалку в Ваших душах? Чи ж Вам не жаль? Чи остогидли Вам прадідні хижі — з кладовищем навколо святої церковці, що Вас хрестила, вінчала й прощала востаннє труни Ваших найближчих?

Ні, Ви ніколи не погодитесь і не покинете прадідної землі, щоб

зажити життям бездомних собак, без віри, моралі, любови і без надії.

Бо Ви захочете колись зложити свої кості побіч Батьків своїх і Дідів Ваших у рідну, **святу землю,** а не безбатченками десь, у чужих землях, під чужим тином.

Українці Лемківщини! Ми віримо Вам, ми знаємо, що Ви не дасьте себе обдурити! Нікуди не виїжджайте! Не стягайте на себе **прокляття** сучасних і майбутніх поколінь! Бороніть рідну землю й рідні хати! Не шукайте щастя, спокою там, де його немає!

Умирайте там, де родились Ви і Ваші предки.

Творіть самооборону й захищайте рідні оселі від ворожих банд!

Краще згинути, а не кидати рідної землі, бо тут і на шибениці буде Вас Бог благословити, а майбутні покоління збережуть на віки пам'ять про Вашу геройську боротьбу.

Ми віримо, що Ви не покинете Рідної Землі!

Вересень, 1945 р. **Українські повстанці**

Одночасно, через окремих підпільних курієрів УПА всім закордонним представництвам у Варшаві було вручено такий меморіял, написаний в англійській, французькій та німецькій мовах:

Воля народам! Воля людині! Смерть тиранії!

ДО ЦІЛОГО КУЛЬТУРНОГО СВІТУ!

Відкритий лист українців, замешкалих за лінією Керзона

«Ми, — Народи Об'єднаних Націй сповнені рішучости знову утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй, та створити умови, при яких може додержуватися справедливість і повага до зобов'язань, що виходять із договорів і інших джерел міжнароднього права та сприяти соціяльному прогресові й поліпшенню умов життя при більшій свободі, і з цією метою проявляти терпеливість і жити разом у мирі, один з одним, як добрі сусіди, вирішили об'єднати наші зусилля для здійснення цих цілей».

(Витяг із статуту міжнародньої Організації Об'єднаних Націй ухваленого на конференції в Сан-Франціско).

Ми, українці, мешканці української етнографічної території, положеної в горах Карпатах на захід від ріки Сяну, далі на північ над рікою Сяном і Солокією та на захід від ріки Буг, — території, яка рішенням Кримської Конференції осталась у рамах відновленої Польської Держави, звертаємось цією дорогою до амбасад і урядів Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Франції, Швеції, Швайцарії, Туреччини та всіх інших Европейських і Позаевропейських Держав, звертаємось також особисто до Пана Президента Трумена, до Пана Прем'єра Етлі і їх Міністрів Закордонних Справ, які опрацьовували, ухвалювали і підписували статут Об'єднаних Націй, — звертаємось далі до всіх Голів і Достойників Християнських Церков, до Міжнароднього Червоного Хреста, до всіх Політичних і Гуманітарних Поступових Організацій у всіх краях і до сумління Цілого Прогресивного Людства з оцим відкритим листом в справі страшного безправ'я і насильства, яке чинять над нами, під керівництвом большевиків, військо і органи теперішнього польського уряду.

На основі рішення Кримської Конференції, згадана територія на північ і захід від лінії Керзона, має залишитися у рамках відновленої Польської Держави. Згідно з цим, українському населенню, яке в числі приблизно одного мільйона живе від найдавніших віків історії на цих теренах, мають прислуговувати всі конституційні й громадські права в польській державі.

Однак, теперішній польський уряд, виконуючи сліпо волю і вказівки совєтських властей, від яких він є залежний, не погодився на те, щоб признати українцям якінебудь людські й громадські права, але вирішив насильно виселити ціле українське населення з його дотеперішніх, батьківських відвічних осель.

Тутешнє українське населення не хотіло і не хоче під жодною умовою покинути свої землі і своїх дотеперішніх осель. Діється це з різних зрозумілих людських причин, але найголовніше тому, що в рамках Совєтського Союзу, куди нас хочуть вивозити і де мешкає вся решта українського, понад 40-мільйонового народу, наш народ не має забезпечених жодних національно-політичних, релігійних ні соціяльних людських прав.

Український нарід терпить у рамках Совєтського Союзу нечуваний національно-політичний і соціяльний гніт. Совєтський режим, у якому доводиться жити українському і другим народам — це режим тотальної диктатури і тиранії, в якому наших братів позбавлено всіх людських прав.

Тому з цілого приблизно мільйона українців, які мешкають за лінією Керзона, майже ніхто не хотів і не хоче від'їжджати добровільно до Совєтського Союзу. Ціле українське населення цих теренів висловилось майже однодушно за те, що не хоче виїжджати, але хоче остатися на своїх дотеперішніх місцях, у своїх батьківських оселях і хоче користати з належних йому громадських прав.

Однак теперішній польський уряд, під натиском Москви, яка боїться залишити українців поза межами своїх безпосередніх нелюдських винародовлюючих експериментів, вирішив викинути українське населення насильно з його осель.

Офіційно ж в урядових договорах проголошено, що це є **добровільне** переселення.

Ми, українці, отже, дотримуємось цієї урядової постанови про добровільне переселення. Однак, представники польського й большевицького урядів намагаються перевести не добровільне переселення, а примусове виселення. Большевицько-польські переселенчі комісії проголошували впродовж цілого минулого року щораз нові реченці виїзду та провадили в цій цілі широку пропаґанду, але майже ніхто з українців не хотів виїжджати. Тоді представники польського й большевицького урядів почали організувати з-поміж польського населення озброєні банди й наказувати їм нападати на українські села, щоб у цей спосіб змусити терором до виїзду.

Наслідком цього упродовж останнього року, а головно на весні

1945 р. нападали на українські села численні польські озброєні банди, яким явно помагала урядова, державна міліція й інші урядові чинники. Ці озброєні банди, разом з міліцією і частинами війська, спалили впродовж минулого року на цих теренах кількадесять українських сіл, а багато більше пограбували і понищили. Діялись при тому страшні злочини масових мордів і вбивств. У деяких селах вбили банди й державна міліція по сто, двісті й більше людей впродовж одного дня. Били до крови, тортурували і вбивали також жінок, старих і дітей. Живих людей, часто навіть немовлят, кидали прямо в огонь.

Патронували тій людоїдській терористичній акції частини большевицьких прикордонних військ НКВД, які переходили часто в різних місцях новоутворений кордон між Польщею і УССР, стаціонували на цьому боці та помагали всіляким польським терористичним бандам ламати опір і оборону українського населення перед терором і виселенням.

Однак і цей довготривалий терор організованих банд державної міліції не зламав волі українського населення залишитись на своїй землі.

Під натиском нечуваного терору записався на виїзд тільки невеликий процент людей. Але й ті, які записувались, робили це під примусом. Виїжджати однак не хотіли, тікали й ховалися. А ті, яких таки вивезли, повертали часто вже по короткому часі через кордон, до своїх рідних осель, якщо їм вдалося втекти з концентраційних таборів, до яких большевики вивозять звідси українське населення.

Українське населення, доведене до крайности, зорганізувало власними силами загальну збройну самооборону проти цих польсько-большевицьких банд. Ціле населення стало солідарно до рішучої оборони. Збройні частини Української Повстанчої Армії (УПА) й самооборони відбивали з успіхом у багатьох випадках напади банд і міліції.

Також серед польського народу відозвались з часом розумні голоси, які засуджували терористичні протиукраїнські напади, як ганебні й шкідливі для інтересів польського народу.

При допомозі завзятої збройної самооборони українського населення і, з другої сторони, під впливом усвідомленої акції розумніших патріотичних кіл польської суспільности, вдалося по довшому часі у місяцях травні і червні 1945 р. зліквідувати в більшости випадків терористичні напади банд і криваву польсько-українську боротьбу.

Залишки терористичних банд діяли і діють досі тільки в тих не дуже численних місцевостях, де польське населення підлягає впливам урядового комуністично-большевицького табору. У великій більшости прикордонних українсько-польських теренів запанував влітку 1945 р. повний спокій. Мирне населення, як польське, так і українське, приступило перший раз за довгий час до нормальних польових робіт у взаємній сусідській згоді. З кожним днем наладнувались кращі відносини на цих теренах. На місце дотеперішньої боротьби, яка принесла шкоду обом народам, народжувалась приязнь і співпраця, які могли принести обом сторонам в майбутньому поважні користи. З цього ходу справ раділи всі чесні і розумні люди.

Але теперішній польський уряд, підлягаючи зовсім впливам і директивам червоної московської імперіялістичної політики, затривожився, що порозуміння та співпраця польських та українських національних чинників може вплинути дуже поважно на зміцнення визвольного протибольшевицького фронту поневолених народів СССР, які борються за своє визволення і державну приналежність. Тому в тих урядових большевицьких колах вирішили за всяку ціну виселити всіх українців, щоб тим розділити й порізнити обидва народи, бо це потрібне сьогодні імперіялістичній політиці Москви.

Коли не вдалася спроба перевести виселення українців при допомозі терору міліції й організованих цивільних банд, польський уряд кинув у місяці вересні 1945 р. великі частини війська до акції насильного виселення українців. В той спосіб розпочалася з початком вересня нова хвиля терору проти українського населення, тим разом уже зовсім явна, незамаскована заслоною невідповідальних банд, бо переводили цю акцію військові частини. Треба зазначити, що командирами цих частин польського війська є майже виключно большевицькі офіцери в польських мундурах. Військо те оточує ночами українські села, на взір сумної пам'яті гітлерівських душогубів в часі недавньої німецької окупації, і примушує опісля населення до виїзду.

Тому, що українці не хочуть ніде добровільно виїздити, вояки цього польського війська, за наказом згори, грабують усе майно, страшать масовими розстрілами, часто б'ють, ґвалтують жінок, стріляють невинних жителів, силою викидають з хат та чинять всілякі інші насильства й злочини.

В місті Перемишлі арештували єпископа української греко-кат. Церкви, Коциловського, за прикладом і взірцем большевиків, які арештували у Львові й вивезли на Сибір митрополита греко-католицької Церкви, Йосифа Сліпого, та всіх єпископів і багато священиків, а греко-католицькі Церкви віддали православній Церкві, яка тепер не є взагалі вільною релігійною організацією, а замаскованою інституцією большевицької поліції (НКВД-НКГБ). Заразом з єпископом Коциловським арештували також багато інших інтеліґентів, щоб примусити терором також українську інтеліґенцію виїхати до совєтського червоного «раю», якого всі наші люди бояться і ненавидять цілою душею, бо знають не з теорії комунізму, книжок і пропаґанди, а зі страшного досвіду, який перейшов український народ, перебуваючи більше 25-ти років під большевицькою владою, що Совєтський Союз — це одна велика тюрма народів і система безконечних концентраційних таборів, розстрілів та інших найстрашніших форм терору, властивих усім тоталітарним диктаторським режимам, доведеним до максимальних форм звиродніння.

Діються всі ті безправства й злочини над нашим народом в той час, коли всьому світові проголошено засади Атлянтійської Хартії, чотири величні свободи президента Рузвелта, статут нової міжнародньої Організації Об'єднаних Націй, названий міністром Стеттініюсом «світлою інституцією нового вільного світу», коли

Президент Трумен проголошує початок Золотого Віку Свободи Людства, а найвизначніші державні мужі Великої Британії проголошують ті самі величні засади й запевняють своїм словом і честю, що будуть стояти твердо на сторожі права й справедливости в світі.

Тим часом у відношенні до українського народу, як цілости, і до нас, мешканців, положених за лінією Керзона, зламано явно й потоптано не тільки зобов'язання, наложені статутом нової міжнародньої Організації Об'єднаних Націй, але знищено навіть найскромніші засади християнської моралі й примітивної людської гуманности. Нам відмовляють навіть того права, яке має забезпечене в культурних демократичних країнах світу кожна звірина й кожна жива істота.

Нас викидають насильно з наших хат і сіл, б'ють до крови й до смерти жінок, дітей і старих, кидають у вогонь живих людей, навіть немовлят, відірваних від грудей матерів, арештовують наших священиків і єпископів, грабують наше майно, стягають з бідних сільських жінок останню подерту сорочку, змушують виїжджати проти нашої волі до Совєтського Союзу на поневіряння і загибіль. У нас є багато сіл, які цілими місяцями перебувають з усім своїм мізерним добром, з жінками й дітьми, у вогких лісах, де в землі, в дебрах і водах змушені ховатися від дикого нелюдського терору, як у час нападів середньовічних кочових орд.

А роблять всі оті страшні гітлерівсько-неронівські злочини саме ті, які кричать облудно в усьому світі про свою «прогресивність», «соціяльний поступ», «світову революцію», що намагаються грати ролю «спасителів» людства від усього лиха й злиднів.

Ми, українці, жителі теренів, положених за лінією Керзона, боремося разом з цілим українським народом всіма силами проти цих насильств, не жалуючи трудів і крови, глибоко переконані в тому, що наші безсмертні жертви в цій жорстокій боротьбі вийдуть на добре й користь усього людства, загроженого небезпекою тотальної тиранії, тим разом мальованої на червоно.

Одночасно звертаємося оцим відкритим листом до Всього Культурного Світу в надії, що всі свободолюбиві народи й усі культурні, гуманні люди, до яких дійде наш голос, відізвуться на нього та підтримають героїчну боротьбу нашого народу проти варварського, людоїдського знищення, яким грозять нам большевицькі й польсько-большевицькі тирани.

В першу чергу звертаємо наш голос до тих представників великих західніх демократичних потуг, які проголосили й підписали наведений у витягах, на початку цього листа, статут Організації Об'єднаних Націй, в якому урочисто обіцяють вони боронити права народів і права людини.

Звертаємось до них з протестом, скаргою та гарячим апелем, щоб допомогли вони своїми силами перевести в життя проголошені від них великі засади людської **Свободи й Справедливости.**

В місяці жовтні, 1945 р.

Представники всіх верств українського населення
за лінією Керзона

В липні й серпні 1945 р. пересунулась через терен Закерзоння хвиля червоноармійських частин, що повертались з фронтів. Згідно з дорученням УГВР, Головного Командування УПА та Проводу ОУН, частини УПА та боївки українського підпілля виминають усяких зударів з червоноармійськими частинами і замість цього поширюють між ними масово летючки: «До офіцерів войска польскеґо», «До жолнєжи войска польскеґо», «Бійці і командири Червоної Армії, переможці гітлерівської Німеччини» (остання російською мовою) і ін. Зрозуміло, що роз'яснювальна пропаґанда УПА й українського підпілля знаходила належний відгомін і серед польського вояцтва.

Та большевицькі верховоди Москви й Варшави, зустрівшись з відмовою українського населення Закерзоння від добровільного виїзду з прадідних земель, рішили перейти до безоглядного, примусового виселення всіх українців. Для підготови тієї акції, польський уряд висилає осінню 1945 р. на українські терени Закерзоння військові частини, завданням яких було — прочистити терен від УПА.

Настрої, які панували тоді на цих теренах, характеризує допис польського майора Е. Г. «Коли кінець бандам» в польсько-комуністичному тижневику «Нове Горизонти», видаваному в Перемишлі, з дати 4. серпня 1946 р.:

«Військова частина 2. полк. Попки прибула до Перемишля під кінець 1945 р... Багато завдань має вона, але найважніше й основне — боротьба з бандитами. Що ж, коли військо стрічає тут великі перешкоди і то, на жаль, зі сторони, з якої треба б сподіватися якраз чогось протилежного. Тією перешкодою є брак співпраці місцевого громадянства з військом».

Автор описує далі наскок УПА на Орхівці під Перемишлем, в якому, на його думку, брало участь 500 повстанців, і пише далі:

«Отже ж це не шпилька! Десь ці люди мали зброю, десь діяв їх штаб, десь вони збиралися, якимись дорогами ішли до цілі наскоку. Мусів їх хтось стрічати, бачити, знати про них. А чи хтось про це повідомив вчас? Ні! І коли прийшов з трудом зібраний відділ війська, то, на жаль, ніхто не подав йому якоїсь конкретної допомоги, не потрапив, чи не хотів показати якихсь слідів...

Чому так діється, що до тепер, не зважаючи на переселення так великої кількости українців, — бандити дістають допомогу в багатьох селах, одержують провідників, постачальників, розвідчиків, шпигунів, зв'язкових, курієрів?

Чому такої допомоги не одержує (польське) військо від своїх земляків, від громадян, яких боронить? Гірше того: Чому так ба-

гато чесних поляків толерують, коли найгірші українські націоналісти підшиваються під польське громадянство? Чому не зголошують про знаних їм бандерівців? Терор українських фашистів є злим виправданням пасивности».

Акція польського війська не дала бажаних вислідів. Тоді польська влада стягає реґулярні частини ВП, заступає їх спецвідділами ВП, зложеними з комуністичного шумовиння і при їх допомозі починає 1. вересня 1945 р. переводити безоглядне примусове виселення. Збройні спецвідділи ВП окружують вибране село, силою викидають українське населення з хати і під дулами скорострілів відставляють їх до кордону, або до залізничних стацій. При тому важко побивано людей, а майно граблено.

УПА стає негайно в обороні українського населення. Акції відділів УПА були спрямовані на нищення й пошкодження шляхів комунікації, — зривання мостів, залізничих рейок, нищення залізничих стацій, — та на ліквідування переселенських комісій. Ось кілька прикладів тієї акції:

18. серпня 1945 р. у с. Ляхова зліквідовано відділ ВП, зложений з 20 бійців.

26. серпня 1945 р. на шляху біля Варяжа зліквідовано переселенчу комісію в складі 4-ох осіб.

1. вересня 1945 р. на шосі Белз—Варяж зліквідовано відділ МО, 19 польських поліцистів, разом з їхнім командантом.

15. вересня 1945 р. знищено міст на шосі Короница—Будомир.

15. вересня 1945 р. розгромлено станицю ВП в Новій Греблі.

18. вересня 1945 р. пошкоджено міст на шосі Любачів-Рава.

19. вересня 1945 р. знищено міст біля Верхрати.

20. вересня 1945 р. знищено мости на шосі Чесанів-Брусно і Горнець-Брусно, залізничний міст на шляху Олешичі-Суховоля і два мости біля с. Тимці.

22. вересня 1945 р. перервано рейки на шляху Любачів-Ярослав і Олешичі-Нова Гребля.

25. вересня 1945 р. в с. Млинках зліквідовано трьох

членів переселенчої комісії — полковника ВП і двох його співробітників.

5. жовтня 1945 р. відділи УПА зайняли залізничні стації Кристинопіль і Сокаль-Забуже. Стації і всі вагони, призначені на вивіз населення, знищено, а людей відіслано домів. На Бузі висаджено два мости, а в Кристинополі зліквідовано станицю польської міліції.

Мости знищено далі: 7. жовтня біля с. Загір'я, 12. листопада біля Жапалова, 21. листопада у Сухорові.

Більші акції проти ВП та МО переведено:

15. вересня 1945 — акція на містечко Олешичі; 28. вересня акція на станицю МО в Войтковій; 22. жовтня акція на Кузьмину і Бірчу; 28. жовтня на Ліщавку.

26. грудня 1945 р. відділи УПА обстріляли з гранатометів місто Перемишль.

Про розміри та значення цих акцій УПА говорить найкраще передана в «Нових Горизонтах» ч. 2. з датою 13. січня 1946 р. відповідь червоного маршалка Польщі Роліж-Жимерського на інтерпеляцію посла Ґловача, в якій він, признаючи, що закроєна на повне виселення українського населення Закерзоння акція останніх місяців 1945 р. піднесла відсоток виселених ледве до 65%, виправдував невдачу акціями «банд»:

«В часі акції ті банди, щоб перешкодити репатріяції населення, підняли боротьбу, знищуючи мости й залізничні рейки, а також спалюючи села. Дійшло до завзятих сутичок, у яких військо осягнуло дуже поважні висліди. Здобуття великої кількости зброї свідчить про серйозність тих боїв. Здобуто 31 машинових і 312 звичайних крісів, 179 автоматів, 110 пістолів і 1.768 гранат, велику кількість самоходів, возів, коней і корів».

А червоний прем'єр Осубка-Моравскі доповнив ці статистичні дані на сесії Краєвої Ради Народової:

„У боях з бандами органи МО (Міліції Обивательської) понесли в 1945 р. такі страти: 1.411 міліціонерів убитих, 1.410 ранених і 940 полонених бандитами».

З початком 1946 рз дії УПА на Закерзонні кріпшають. Ось дещо з їх реєстру:

15. 2. 46 р. банда ВП напала на присілки с. Ваставне Храпи і Пискорі (Ярославщина) і зразу кинулася грабувати й арештувати українське населення. На польських бандитів зробив наскок вд Месники — 1. Сильним вогнем повстанцям пощастило виперти

ворога із становищ, що він встиг був зайняти, та ввійти в село. Під час бою ворогові наспіла допомога силою 400 чоловік ВП, що квартирувало в с. Радава. Прибулі почали обстрілювати повстанців з важких кулеметів і гармат. Повстанці, утративши 3 убитими, відступили.

5. 3. 46 р. повстанці розігнали конвой із 70 вояків ВП, що вели на вивіз переселенців із сс. Тирява і Сільна і Самушова до Сянока. Селяни повернулися додому.

8. 3. 46 р. вд УПА провів бойову акцію на м. Любича (пов. Томашів), де в той час квартирувало щось із 900 чол. ВП. Повстанці, поділившись на три групи, виконали такі завдання: 1-ша група перетяла телефонічні сполучення, здобула залізничну станцію, звільнила велику групу переселенців, що перебували під ворожим конвоєм, спалила 80 ваґонів; 2-га наскочила на головний військовий штаб, цілком знищила його приміщення, спалила урядові документи; 3-тя — вимінувала міст на лінії Рава Руська-Любачів та обстріляла густим вогнем сс. Тенетиська, Князі, де стаціонували більші ворожі з'єднання. Ворожі втрати — 55 убитими, між ними 1 підполковник, 1 капітан, 4 поручники, 7 осіб переселенчої комісії, близько 70 поранених.

12. 3. 46 р. на залізничному шляху Олешичі-Нова Гребля повстанці пустили під укіс поїзд, яким їхало ВП з Ярослава до Томашова переселювати українців.

14. 3. 48 р. повстанці зробили на шляху Милків-Старе Село (пов. Любачів) засідку на банду ВП, що верталася, пограбувавши с. Милків. Ворог, утративши 16 убитими та 8 пораненими й залишивши частину пограбованого майна, панічно втік.

14. 3. 46 р. повстанці зробили засідку на шляху Ярослав-Любачів між присілками Бахурі-Томси.. На засідку наїхало 2 автомашини пограничників; залоги їх зліквідовано. Ворог мав 17 убитих, між ними 1 майор енкаведист, 1 капітан, 2 поручники.

17. 3. 46 р. ВП заатакувало пвд УПА, що квартирував у с. Фельбах (пов. Любачів). Пвд відступив до лісу, де прийняв бій, в якому ворог утратив 17 убитими й багато пораненими. Пвд мав 1 убитого і 1 пораненого.

21. 3. 46 р. банда ВП напала на с. Улюч (Перемищина) та з місця почала його грабувати. В селі в цей час квартирували 2 відділи УПА, які зустріли бандитів вогнем. Убито 3 грабіжників і 1 поручника артилерії взято в полон. Повстанці перейшли до оточення ворога. Бандити зауважили це та почали панічно тікати в бік с. Добра Та тут чекала на них засідка, що вбила ще 5 бандитів.

25. 3. 46 р. пвд УПА знищив із засідки при гостинці Любачів-Горинець 8 бандитів ВП. Здобуто транспорт харчів.

28. 3. 46 р. вд Месники — 1 провів наскок на станицю (міліція обивательська) в с. Залусся (пов. Ярослав), де перебувало близько сотні польсько-большевицьких бандитів. Станицю цілком знищено і зруйновано. Ворог утратив 16 убитими. Відділ утрат не мав.

28. 3. 46 р. повстанці наскочили на станицю МО в с. Нове Брусно (пов. Любачів) і без власних утрат знищили 11 бандитів.

28. 3. 46 р. вд Месники — 2 наскочив на станицю МО в с. Лівча (пов. Любачів). Станицю знищено в бою, вбито 31 міліціянтів. Власні втрати 2 легко поранені.

28. 3. 46 р. повстанці наскочили на МО в с. Горинець (пов. Любачів) де перебували 22 польсько-большевицьких бандитів, між ними 7 енкаведистів. Після короткого бою ворог панічно відступив, залишивши 13 убитих і 1 пораненого. Повстанці втрат не мали.

2. 4 46 р. вд УПА зробив засідку на ВП з Бірчі, що постійно грабувало с. Тростянець. На засідку найшла група грабіжників, з якої у завзятому бою 14 убито й 16 поранено. У повстанців втрат не було.

15. 4. 46 р. пвд УПА зробив засідку б. с. Молодич (пов. Ярослав) на ВП, що попереднього дня палило українські хати у цьому селі. Із засідки знищено 10 бандитів, здобуто кулемет «Максим», кулемет МҐ і іншу зброю.

16. 4. 46 р. повстанці зробили засідку на ВП на шляху Угнів-Річиця (пов. Томашів); знищено 12 бандитів.

16. 4. 46 р. повстанці без власних втрат знищили із засідки на шляху Угнів-Белз 12 польсько-большевицьких бандитів, між ними 1 поручник і 1 лейтенант НКВД.

18. 4. 46 р. 60 бандитів УБП (Ужонд Безпєченства публічнеґо) напали на с. Конюша (пов. Перемишль), де заскочили 8 повстанців. Повстанців оточено. Вони боронилися до останнього набоя, і жоден не пішов в полон. У завзятому бою впали всі, крім важко поранених, з яких один зразу ж помер, а другого бандити замучили в Перемиській тюрмі. Не зважаючи на нелюдські тортури, він не тільки не зрадив жодних підпільних таємниць, а, скатований, плював опричникам у вічі.

22. 4. 46 р. вд УПА під командою к-ра Ш. провів бойову акцію на залізничну станцію в Угневі. В місті в цей час стаціонувало щось із 400 чоловік, ВП, крім цього на станції було близько 100 чоловік ВП. Повстанці підсунулися під самі ворожі стійки та бравурним наступом зайняли станцію і кілька прилеглих будинків, де стаціонувало ВП. Вояки ВП, більшість у самій білизні, панічно втекли. Повстанці спалили станційний будинок, будинки, де квартирувало ВП, і ваґони на станції. Ворог мав щось 30 вбитих і кількадесять поранених. Здобуто багато зброї й амуніції. Повстанці мали 11 легкоранених.

24. 4. 46 р. вд Вовки зробили засідку на шосе Грубешів-Баряж на автоколону ВП. Із 18 авт ані одно не втекло від повстанців. Під час, коли після переможного бою з залогою цих авт, вбивши деяких з неї й деяких розсбройвши, повстанці докінчували палити автомашини, над'їхало ще одно авто і танкетка, повні енкаведистів. Після завзятого бою повстанці розігнали енкаведистів і знищили танкетку. Ворог утрати 51 убитими. Здобуто зброю й амуніцію. Знищено 19 автомашин і танкетку. Повстанці втратили 1 убитого.

25. 4. 46 р. відділи УПА провели відплатну акцію на польське бандитське село В'язовницю (пов. Ярослав), де в цей час квартирувало 140 міліціянтів, 120 «штурмівки», 50 енкаведистів, 250 чоловік бандитської «самооборони», крім великого числа цивільних озброєних бандитів. Відділи повстанців під охороною власного сильного вогню вдерлися в село, де було зведено запеклі вуличні бої. У наслідок ворог був цілковито розгромлений, спалено 2/3 бандитського села. Знищено щось із 500 бандитів. Повстанці втратили 8 убитими і 13 пораненими.

27. 4. 46 р. повстанці звільнили 8 фір переселенців із с. Команча (Лемківщина). Конвоїрів розігнано

28. 4. 46 р. в лісі б. с. Шмітків (Грубешівщина), заскочені польсько-большевицькими бандами, постріляпися у безвихідній ситуації 11 повстанців з ройовим Дібровою. Два важко поранені, що попали в полон хоч зазнали надлюдських тортур, не зрадили жодних військових таємниць.

В квітні 1946 р. під містечком Плазів (Любачівщина) повстанці висадили в повітря поїзд оперативного відділу НКВД. Убито капітана НКВД і багато інших старшин і рядових енкаведистів.

5. 5. 46 р. повстанці наскочили на 300 бандитів ВП, що виселювали с. Хоробрів (Грубешівщина). Ворога цілком розгромлено. Він утратив 15 убитими, 5 попало в полон, яких звільнено. Здобуто багато зброї. Повстанці втрат не мали.

7. 5. 46 р. ВП найшло на табір цивільного населення в лісі б. с. Люблинець (Любачівщина). Повстанці, що також квартирували в цьому селі, стали в обороні мирної людности. Вони звели бій з ВП, в якому без власних втрат, знищили 16 польських бандитів та багато поранили. Ворог панічно втік.

9. 5. 46 р. групка українських повстанців та кілька місцевих селян прогнали сотню ВП, що грабувала с. Полянки (пов. Лісько).

12. 5. 46 р. вд УПА убив з засідки біля м. Балигород (пов. Лісько) 10 солдатів ВП і багато поранив.

12. 5. 46 р. повстанці на шляху Угнів-Корчів підмінували поїзд, в якому їхали енкаведисти. Було вбито щось 50 енкаведистів та знищено кілька везених гарматок і скорострілів. Крім цього в бою знищено ще трьох енкаведистів.

13. 5. 46 р. повстанці під ком. к-ра М. зробили засідку б. с. Габківці (пов. Лісько). На засідку наїхало авто з большевицькою переселенчою комісією. Авто спалено і знищено 19 польсько-большевицьких бандитів. Між ними 2 майорів і 2 поручників.

13. 5. 46 р. відділ УПА звів бій з сотнею військ НКВД і частиною кінноти НКВД в Долгобичівському лісі (Грубешівщина). Ворога оточено і розгромлено. Він мав близько 30 убитих і багато ранених.

15. 5. 46 р. повстанці звільнили переселюваних селян із села Добра (Бірчанщина).

15. 5. 46 р. ВП спалило 41 господарсто в с. Ветлина (пов. Лісько). Вбито 1 селянина, масово пограбовано людей, пограбовано церкву. Вертаючись із села, звідки прогнала його місцева боївка, між селами Крива і Довжиця наскочило воно на засідку вд УПА під ком. к-ра М. Повстанці вбили понад 30 бандитів, понад 20 були поранені.

18. 5. 46 р. повстанці знищили із засідки на шляху Радава-Воля Гордянська (пов. Ярослав) 19 польсько-большевицьких бандитів, між ними 1 поручника і 1 капітана

28. 5. 46 р. повстанці із засідки на шляху Гребенне-Потоки (пов. Томашів) знищили 10 енкаведистів і 10 поранили.

Вночі з 27. 5. 46 р. відділи УПА і військові частини польського підпілля провели спільний наскок на м. Грубешів. Здобуто міцно укріплені блюки будинків НКВД і знищено їх. В бою з енкаведистами багато їх убито. Здобуто і знищено будинок УБП, а членів УБП повбивано або роззброєно, інші розбіглися; знищено примі-

щення пошти і інші урядові будинки. Звільнено в'язнів. Ворожі втрати вбитими понад 30 чоловік УБП і ВП, 1 майор НКВД, кілька працівників ППР, багато енкаведистів (числа годі було встановити, трупи НПВД вивозили критими автами вночі) та багато поранених. Здобуто різні документи. Втрати українських повстанців 1 вбитий, польських відділів — 4 вбитими і 3 пораненими.

28. 5. 46 р. частині відступаючих зі Грубешова вд УПА довелося звести бій у Метелинському лісі з великою бандою енкаведистів і ВП, що квартирувало недалеко лісу й тепер, опам'ятавшись, кинулося переслідувати відступаючих повстанців. У завзятому бою було вбито 32 енкаведистів і 6 чоловік ВП. У повстанців — 3 убиті, 5 ранених.

28. 5. 46 р. вд УПА звів великий бій з бандою ВП б. с. Воля Крецівська (Перемищина). У бою брали участь 2 ворожі літаки. В наслідок бою ворота було розбито. Він утратив б. 40 убитими і багато пораненими. Декількох вояків ВП полонено. Їх після пропаґандивної гутірки звільнено.

29. 5. р. вд УПА заатакували ВП на постої б. с. Купна. Ворога розбито і переслідувано аж під Бірчу. Він утратив 15 убитими, між ними 1 поручник. У повстанців 1 убитий.

29. 5. 46 р. після наскоку на Грубешів ворогові наспіла сильна військова допомога з Холму, Люблина та Замостя. Одна з таких груп КБВ (Корпус безпєченства вевнентшнеґо) з Люблина зустрінулася з вд українських повстанців б. с. Діброва, а пізніше б. колонії Вишнів. В обох випадках з ворогом було зведено короткі запеклі бої, в яких він панічно залишив бойовище. Втрат ворога в першому бою не устійнено, в другому — близько 10 чоловік убитими. Повстанці втратили 2 убитими.

11. 6. 46 р. вд УПА звів бій з великою бандою ВП в околиці сіл Розпуття-Завадка (Лемківщина). В бою ворог утратив понад 10 убитими, повстанці — 7 убитими.

14. 6. 46 р. вд УПА взяв у полон 78 вояків з підстаршинської школи ВП. Після роззброєння їх, по кількагодинній гутірці, звільнено.

27. 6. 46 р. велика банда наскочила на табір підстаршинської школи УПА в лісі б. сс. Конюша-Корманичі (Перемищина). У завзятому бою було знищено (за даними ворога) 34 польсько-большевицьких бандитів. Між ними знищено 2 поручників і 3 підпоручників, багато взято в полон. Здобуто багато зброї.

Вночі з 5-6. 7. 46 р. повстанці зробили наскок на станицю МО (Міліція Обивательська) в с. Гладишів (пов. Горлиці). Спалено станицю і будинок волости. Знищено команданта МО та його заступника. Міліціянтів роззброєно і після пропаґандивної гутірки звільнено. Здобуто архів і зброю.

12. 6. 46 р. вд УПА звів бій з бандою ВП в долині між селами Ясенів-Поруби (Перемищина). Ворог залишив на бойовищі 6 убитих та 17 поранених.

24. 6. 46 р. відділи УПА звели великий бій з польсько-большевицькими бандитами в с. Явірник (Бірчанщина). Ворога розбито. Він мав 51 вбитих і 83 поранених. Втрати повстанців — вбитих і 16 поранених.

24. 7. 46 р. вд УПА зробив засідку на банду ВП в лісі б. с. Березовиць (пов. Сянік). Було вбито 8 бандитів, крім цього ворог мав 7 важко поранених, що померли в лічниці. Здобуто зброю, амуніцію і багато харчів.

(За органом УГВР «Самостійність», 1946 р.)

Характер і форми цих боїв схоплює опис наступу на Грубешів, (поданий в краєвій літературі і передрукований в органі ЗЧОУН „Визвольна Політика" ч. 1-2, січень-лютий 1947 р. та в журналі „До Зброї" ч. 7-8, листопад-грудень 1946 р.), що його нижче подаємо:

ЗВІТ З АКЦІЇ НА МІСТО ГРУБЕШІВ
переведеної в ночі з 27. на 28. травня 1946 р.

На конференції представників УПА з пердставниками «ВІН»-у («Вольносць і Нєподлеґлосць») дня 18. 5. 46 р. представники ВІН-у запроєктували спільну акцію на м. Грубешів, в цілі знищення тих ворожих інституцій, які шкодять обом народам та тероризують польське і українське населення і підпільні організації, й в цілі надання нашій співпраці конкретного характеру. Встановлено, що акція має відбутися з 27. на 28. 5. 1946 р. В акції в місті мали взяти участь відділи УПА, розвідку, застави і теренових провідників мав дати «ВІН». Представники «ВІН»-у настоювали головно на знищенні НКВД. Обіцяли взяти участь в акції в силі одної сотні. Усталено збірний пункт і розпізнавальні знаки. Представники «ВІН»-у передали плян Грубешова з означенням ворожих об'єктів і подали стан ворожих сил.

1. НКВД — 150 люда квартирує в двох бльоках домів, обдротовані і підготовані окопи. Стійки від вулиці і від городів поза дротами. (Ці дані різнилися від наших даних про 250 НКВД-истів, які ми дістали на підставі зізнання НКВД-иста, зловленого в бою з УПА дня 14. 5. 1946.

2. УБП (Ужонд Безпєченства Публічнеґо — прим. Редакції) коло 60 осіб. Будинок мурований, обдротований від вулиці має мурований паркан — висота 2 метри.

3. МО (Міліція Обивательська — прим. Редакції) — до 60 осіб — 2 малі будинки.

4. Штурмівка — до 20 осіб.

5. Охорона команданта міста (штурмівка) — до 40 осіб.

6. Виселенча комісія — 12 осіб (з пістолями).

7. ВП (Войско Польське — прим. Редакції) — за містом в кошарах— до 300 осіб.

8. Дім ППР (Польська Партія Робітнича — прим. Редакції).

Представники «ВІН»-у ствердили, що ВП участи в бої не візьме. Всі дані об'єкти були розположені в одній частині міста, дуже близько себе, що дуже ускладнювало оперування поодиноких груп.

Наша підготова

На відправі з к-диром В. дня 24. 5. постановлено акцію перевести. Акцію ускладнювало те, що наша розвідка донесла, що «ВІН» голосно про цю акцію говорить, що багато польського населення знає про акцію і про замовлену на 24. 5. збірку членів АК. Це все грозило, що наші пляни ворог розшифрує.

На підставі вирішено, що на збірному, вихідному до акції пункті буде д. Пет. Дун. і спільно обговорить з представниками «ВІН»-у плян акції. — Д. Пет. відповідає за організування безпеки перед акцією. За переведення акцій відповідає д. Пр. Назначено збірний пункт відділів на день 25. 5., і боєві розпізнавальні знаки. Постановлено, щоб взяли участь в акції кращі вояки, добре одіті, належно пропаґандивно підготовані, щоб гідно репрезентували наші збройні сили перед сусідами.

Дня 26. 5. 46. на збірному пункті зібралися відділи і б. СБ. (боївка Служби Безпеки — прим. Редакції). К-дир Б. перевів перегляд і спільно відсвятковано свято 23. травня. Ніччю перемаршовано на збірний пункт 6 км. від Грубешова, де мали бути відділи «ВІН»-у. Стріча з їхньою стежою мала бути на мості на р. Гучва, але там нікого не було. Розложено відділи в боєво-оборонному характері. Приготовано кулеметні гнізда. В лісі відділів «ВІН»-у не було. Їх представник приїхав 27. 5. рано і сказав, що відділи є в дальших лісах, прийдуть вечером, а в 12 год. приїдуть к-дири «ВІН»-у для обговорення пляну наступу.

Стріча з сусідами і обговорення пляну акції

Представники «ВІН»-у, офіцери, приїхали фірою на означений час. Представилися: Вк., довудца обводу, к-дир їхнього війська, кап. Вр. до усталення пляну, пор. М. — к-дир оперування в місті, пор. С. — к-дир застав поза містом. Всі вищі, як середнього росту. Вк. і Вр. вбрані в цивільне убрання, скромно. Пор. М. і Сьлєпи в військових уніформах, убрані скромно. Всі озброєні в пістолі, кап. Вр. — ППС, і М. — КБН.

Привітання відбулися в приязній атмосфері, взаємно частували себе тютюном. Скликано командирів поодиноких груп, постелено коци і розпочато укладання оперативного пляну. Представники «ВІН»-у представили теренові умовини і розклад ворога. Укладання оперативного пляну передали нашим представникам, кажучи, що не знають нищівної сили торпед і можливости їхнього поцілу. Заявили, що на себе беруть обезпечення поза містом, будуть брати участь в акції, самі хочуть нищити УБП, роззброїти МО, знищити ППР, і дадуть провідників по всіх інших опірних пунктах ворога. Гарантували, що ВП не візьме участи в бою в жоднім випадку, а буде сидіти тихо. Проєктів було багато, представники «ВІН»-у займали становище більш пасивне. Врешті укладено поверховий плян акції. К-дир Пр. з к-дирами відділів УПА встановили подрібний плян акції на НКВД, розміщення застав і інших бойових груп, і передано це до дискусії, що й прийнято. На УБП призначено ще одно технічне звено з торпедами.

Підвідділи УПА в силі:

120 осіб плюс 2 технічні торпедні звена плюс 30 люда резерви — наступ на НКВД,

15 люда, боївка Я. — обстріл з крила. К-дир наступу — Пр.

Боєва група «ВіН» — 25 люда плюс наше техн. торпедне звено на УБП. — К-дир пор. М.

МО роззброїть «ВІН» сам.

Виселенча комісія — 20 люда — б. СБ., к-дир О. (наші).

Приватні мешкання урядовців з УБП — 10 з «ВІН»-у, 2 наших.

Знищення пошти і застави, щоб нас не окружило НКВД — боївка Х.

Застава на холмському мості — б. СБ.

Відділ к-дира Б. — забезпечення від ВП.

Застава в метеленському лісі і спалення мосту в Вербковичах — «ВіН» в числі 25 люда.

Застава від Холма — на роздоріжжі Грубешів—Холм—Городно — 25 люда «ВіН».

Черничин — застава від Сокаля — «ВіН» — 20 люда.

Дрібніші застави — «ВіН».

Подано боєві клички і боєві завдання поодиноких груп. Встановлено час наступу. Починає мала група, яка атакує НКВД. Враховано всякі евентуальності. З нашої сторони — к-дир акції Пр., з польської сторони — кап. Вк.

Представники «ВіН»-у від'їхали. З к-дирами поодиноких груп зроблено відправку і точно пояснено плян акції, розміщення ворога і завдання поодиноких груп. Опісля це саме зроблено з роєвими. Перед вечером зроблено збірку з усіма боєвими групами, повідомлено про акцію і назначено завдання поодиноких груп. Передано плян Грубешева кожному з к-дирів, і він познайомлював свою групу зокрема. Перед заходом сонця прибули відділи «ВіН»-у, зайшли на поляну, де була наша збірка, і дістали команду «свобідно». Посідали і курили. Веселі, убрані в військові уніформи ВП, або шиті з дреліху. Виглядали репрезентативно. Наші відділи вже також мали «свобідно», І між стрільцями нашими і «ВіН»-у почалася розмова, пізнавали себе, оповідали про минулі стрічі — коли ми ще були ворогами. Варта підмітила, що зверхній вигляд відділів «ВіН»-у був більше репрезентативний, як наших. З польським відділом прибув політ. реф. з Варшави — П. О.

Кілька хвилин спочинку, останні накази. Відділи «ВіН»-у як розпізнавальні знаки насадили на рукави приготовані попередньо червоно-білі опаски. Наші стрільці зробили опаски з хустинок (білі). Відійшли. Перед Грубешовом остання розвідка — в місті спокій, ніхто нічого не сподівається.

Проведення акції

Всі боєві групи увійшли непомітно в місто. Ворожі варти погано пильнували і ніхто нічого не сподівався, в місті зловлено 5 вояків МО і придержано (група Вовки І.). Відділи прийшли на призначене місце багато пізніше, як було передбачено (12,5 год.). До того провідник «ВіН»-у, який проводив на означене місце групу «Вовки І», помимо кількакратного пояснення, де мав завести, завів її в таке місце, де грозив сильний обстріл ворога і своїх. (Ця група мала почати наступ). Група хотіла перейти з гори на призначене місце, але це було неможливо, зайняла більш вигідне місце, початок год. 1.30.

НКВД: група УПА з півдня підсунулася під самі дроти, а деякі і в окопи НКВД. Поставлено торпедник на становищі. Наші становища були розложені півколом довкруги НКВД. Друга група, два рої, була з півночі (не згідно з пляном). Один рій, як охорона торпед, перед штабом НКВД, другий на становищах, на яких мав бути. Яс. Перша торпеда вдарила в будинок, де було військо НКВД. Друга група, два рої, була з півночі міста. Будинки НКВД вкрив пил з розірваних торпедою мурів. Другу торпеду пустив стрілець В. і бунчужний — «Вовки ІІІ». — Також цільна. Ще пущено 4 торпеди, з цього дві цільні. Частина НКВД вибігла на становище з південної сторони і відкрила воронь з двох «Максимів» і іншої зброї, але їх зразу знищено перехресним кулеметним вогнем, гранатами і «гарлачем». Вкінці стріляв лише один «Максим», але його становище було призначене на обстріл другої, східньої частини терену, і через погане поле обстрілу, не робив жодної шкоди нашим відділам. Північна група лише завважила, як деякі НКВДисти втікали на схід, у місто. Другий рій, з відділу Зом. (кулеметчик С.) обстрілював втікачів з будинку УБП, два впало, три повернулися назад. Незабаром НКВД почало пускати ракети з міста. Як ми довідалися опісля, в місті було коло 20 авт ЧА, які вертались десь з Німеччини. Бій тривав коло 1,30 год. Як почало світати, дано знак до відступу.

УБП: з гуком першої торпеди група М з б. СБ. В. почала наступ на будинок УБП. Заатаковані втікли нагору, де їх нищено кулеметним огнем, решта втекла з камениці, інших знищено в середині. Будинок здобуто наступом. Випущено в'язнів, а будинок із актами спалено. АКівці билися дуже добре. МО — не розроблено. Виселенчої Комісії не знищено, тому, що там була сильна охорона з кулеметами, і вона не дала доступити до будинку, а розвідка «ВІН»-у донесла неправдиві відомості (з пістолями).

Приміщення ППР знищено, забрано документи, зліквідовано кілька працівників, які там були.

Знищено пошту.

З нашої сторони був ранений інструктор — «Вовки ІІ» — Б., 2 з «ВІН»-у, один з б. СБ О. вбитий під час перестрілки з переселенчою комісією.

На знак ракети почато відступ. На холмському мості вбила група «Вовки І» — майора НКВД (пізнано по пагонах) та 3-ох вояків з ВП. Вони ранили роєвого П. Тут же танкетка заатакувала відступаючу групу пор. М. Був з нашої сторони вбитий В., підреф. СБ. зі сторони «ВіН»-у — чотири вбиті, три ранені. Задня частина «ВіН»-у розбіглася і одинцем пізніше пробилася додому.

Втрати ворога: УБВ і ВП — понад 30 осіб.

Розброєно 5 МО. Вбито кілька працівників ППР.

НКВД: здемольовано торпедами майже цілі приміщення НКВД — жертв не устійнено. Розвалено будинки в двох місцях і частину бараку. Вбитих забрано ніччю, а не знати, що було в тих частинах будинку, які знищено.

Бій в Теребінському лісі

Найперше відступив відділ «Вовки І», опісля відступили інші відділи і б. СБ. На збірному пункті лишився ще д. Пр., д. Дун. і Г.,

бо не вернула ще б. СБ. Я. Коли Я., перейшов шосу в метеленському ліску, над'їхало кілька авт НКВД і ВП з Грубешова (ворог уже встиг спам'ятатися і зорганізуватися) і обстріляли відділи. В тім місці не було доцільно приймати бою, і дано наказ до відступу в напрямі теребінського лісу, 2 км. від ліску ворог вже був на віддалі цільного стрілу і почав обстрілювати відступаючу розстрільну. Відстрілюючись відступлено аж до території лісу. В часі відступу двох наших ранено — одного легко, другого тяжче. На краю лісу швидко привернено боєвий порядок і прийнято оборону. Наспіла ворожа танкетка. Наступ відбито, скорострільні на танкетці знищено. Тут також був відділ «Вовки І». В бою було три вбитих і 3 ранених, в тім к-дир Пр. Ворог заліг, обстрілював наші становища і не наступав. Відділи почали відв'язуватися. На кінець лишився ще відділ «Вовки» ІІ і ІІІ». Вони відступили коло 200 м. в ліс і залягли. За якийсь час зі сторони лісу, в напрямі нашої розстрільної, почав зближатися ворог, який хотів нас окружити. Ворога підпущено на близьку віддаль і прийнято гураґанним вогнем. Ворог почав панічно втікати. Наші відділи відв'язалися в іншому напрямі. Бій тривав від 4,20 до 6,30.

Втрати ворога: 32 НКВД і 6 ВП вбиті (подали з «ВіН»-у).

Наші втрати: 3 вбиті, 5 ранених.

29. 5. коло 8 год. ворог дістав підкріплення з Люблина, Холма та Замостя, і почав погоню за відділами, але не попав на сліди. Група Я., під командуванням Дум. і І., відступила в метеленський ліс. Під лісом почав хтось стріляти. д. І. вислав 4-ох боєвиків в розвідку на колонію, щоб розпитати, що діється довкола. Ворог був уже на краю ліса, і, коли стрільці вийшли на поле, почав по них вогонь. Тут згинуло 2-ох, в тім д. Горинь. Група відступила до лісу коло діброви, де получилася з частиною відділу Д. По обіді подано, що зближається ворог КБВ (з Люблина). Розложено розстрільну. Підпущено ворога на близьку віддаль. На наказ к-дира Д. ворога прийнято гураґанним вогнем. Ворог почав панічно втікати. Відділ відв'язався. Як почало смеркати, відділ почав відступати в південний терен. Коло колонії Вишнів завважено, що в нашу сторону зближається ворог. Частина відділу залягла, частина ще стояла. Д-ий почав перекликатись з ВП, питаючи хто є з ВП. Відповіли, що КБВ «з Люблина» — «А то кто?» «Войско Варевжа, пор. Дунайскі». Ворог не сподівався підступу, машерував дальше. Коли ворог підійшов на близьку віддаль, прийнято його гураґанним вогнем. Ворог панічно втік, лишаючи 10 вбитих. Наші відділи відв'язалися.

Втрати ворога: (Перший бій не провірено).
Другий бій — 10 вбитих.

На окрему згадку заслуговують три наступи на Бірчу, особливо ж третій наступ, переведений з'єднаннями УПА під командуванням полк. Коника 6-7. січня 1946 р., та бої відділів к-рів Хрена й Мирона з гарнізонами погранвійськ в березні 1946 р. Місто Бірчу перемінила була польська МО в свою випадову базу проти українського

населення, оточивши місто з усіх сторін укріпленими бункрами, випосаженими тяжкою зброєю. В місті перебувало тоді 1.500 бійців ВП, МО та НКВД. Повстанці знищили сім ворожих бункрів, ввійшли в місто і нищать різні ворожі приміщення. Ворог втратив 70 вбитими і понад 150 пораненими, по стороні повстанців впало 23 бійців, між ними й командир полк. Коник і сотенний Орський, а 22 було ранених.

В боях з погран-військами ВП відділи Хрена й Мирона розбили в днях 28-31. березня 1946 р. всі ґарнізони ВП на польсько-словацькому кордоні, понад 150 ворожих вояків взяли в полон; велика кількість польських вояків втекла на Словаччину, де їх роззброєно й інтерновано.

20. березня 1946 р. курінь Хрена та курінь Мирона спільно перевели наступ на **Яселко,** де зібрались були відділи погранвійськ та МО з Радошиць, Лупкова та Команчі. Ворога окружено й цілковито розгромлено. В бою вбито 24-ох вояків ВП, трьох ранено, а 79-ох, в тому 12 старшин і 32 підстаршин взято живими в полон. В архіві знайдено докладну характеристику кожного члена ВП; на підставі цих даних 20-ох полонених звільнено, решту, які вславились паленням і мордуванням українського населення, розстріляно. Здобуто 2 міномети і 120 стрілен до міномета, 8 кулеметів, 15 крісів-снайперів, 64 кріси, 40 автоматів, 10.000 штук амуніції, 20 пістоль, 37 пар коней, пограблених в селян та велику кількість білля, взуття й уніформів.

22. березня 1946 р. відділ Дідика перевів акцію на **Команчу,** але залога ВП силою 80 люда при появі УПА втекла до Лупкова. Повстанці зищили приміщення МО та ВП та залізничу стацію з 40 вагонами, призначеними для вивозу виселенців.

23. березня 1943 р. втекла теж при появі УПА залога **Радошиць.**

26. і 27. березня 1946 р. повстанці заатакували **Лупків.** Згрупованим у Лупкові погранзаставам ВП, силою 250 люда, вдалось аднак прорватись і втекти на Словаччину, де їх інтерновано.

26. березня 1946 р. відділи Хрена і Мирона розгромили **в Височанах, Кожушному і Щавнім** відділ ВП, силою 180 люда. В бою вбито 31 ворога, понад 40 ранено і 37

вояків та 2 старшин взято в полон. Здобуто 6 кулеметів, 1 гранатомет, 25 крісів, 7 ППС та багато муніції й білля.

30. березня 1946 р. відділи Хрена й Мирона звели великий бій з 32-им полком ВП в селах **Середнє Велике і Лукове.** В запеклому бою ворог втратив 31 вбитими й кількадесять пораненими. Ворогові не вдалось окружити повстанців, які при появі літаків відступили в ліси.

Про всі ті дії писала, очевидно зі своїм підходом і в своєму насвітленні, польська преса, як от: «Дзєннік Жешовскі» з вересня 1946 р. (помістив інтерв'ю з ґен. Роткевичем, командуючим військ, що боролись проти УПА на Закерзонні); «Польска Збройна», 8. VIII. 1946 р. («Конец Дам'яна»); «Нове Горизонти», 25. VIII. 46. («Посилені наскоки бандерівців"); „Дзєннік Польскі", 25. VIII. 46 р. («Язва бандитизму в Горлицькому повіті»); «Ґлос Люду», 28. VIII. 1946 р. («Ржешуф бореться з бандитизмом»); «Ржечпосполіта», 3. IX. 46 р. («Про що мріє УПА»); «Дзєннік Ржешовскі», 2. IX. 46 р. («Знищення радіовисильні УПА»); «Дзєннік Ржешовскі», 12. IX. 46 р. («Як розбито грізну банду Семена»); «Пшекруй», 15-21. IX. 46 р. (довгий репортаж: «По слідах бандерівців»); «Трибуна Роботніча», ч. 22, 1946 р. («200 забитих — кількасот поранених. Акція військових відділів проти бандерівців"); „Нове Горизонти" 13. X. 46 р. („Успіхи в боротьбі з бандерівцями»).

Ствердивши неуспіх акції примусового виселення, польський уряд проголошує 15. червня 1946 р. акцію «репатріації» українців з Закерзоння закінченою і визначає решту населення, яка залишилася на Закерзонні, польською.

Але, як скоро виявилось, це був лише тактичний маневр. Ворогові йшло про перегруповання сил та випрацювання й підготовку нової тактики.

В березні 1947 р. на Закерзоння приїхав заступник Жимерского, міністер Сверчевскі, комуністичний герой еспанської війни, щоб на місці запізнатись з положенням і випрацювати новий плян дій проти УПА. Та **28. березня 1947 р. на шосі між Балигородом і Тісною відділ УПА під командуванням Хрена розбив охоронний відділ Сверчевского і зліквідував його самого.** (Сверчевскому

улаштовано в Варшаві державний похорон з участю офіційних представників всіх комуністичних держав).

Місяць після цього, **28. травня 1947 р. підписано в Варшаві польсько-чесько-московський договір про спільні військові дії Польщі, Чехословачини й СССР проти УПА.** Ті дії пов'язано з новою акцією примусового виселення понад чверть мільйона українців, які ще залишились на Закерзонні.

Згідно з цим договором большевики кинули з Львівської воєнної округи одну панцерну дивізію та спеціяльні протипартизанські загони й заблокували погранвійсь-

ками українсько-польський кордон, чехи вислали одну гірську бриґаду, а поляки моторизований корпус, зложений з трьох дивізій, та відділи КБП (Корпус Безпеченьства Публічнеґо, — польська намістка спец-відділів НКВД). Всі три військові з'єднання комуністичних держав мали в диспозиції всі роди зброї: артилерію, танки, літаки та панцерні вози. Офензивою керував сам червоний маршал Польщі Роля-Жимєрскі при допомозі ґен. Моссора як командира військ і Радкевича, міністра польської поліції.

Акція була спрямована головно проти Лемківщини й Перемищини, що їх відрізано від польських теренів сильною смугою польських поліційних частин. Розташувавшись в терені, польські війська приступили до повного виселювання всього не лише українського, але й польського населення з терену дій. Українське населення відтранспортовувано під сильною військовою ескортою на «Зємє одзискане», в південну Прусію і на Шлеськ, а польське населення вглиб Польщі.

Після місяця тієї акції вся Лемківщина, Перемищина й Ярославщина обернулась в безлюдну пустелю: цивільне населення цих теренів було виселено до одної душі. Всякі харчеві магазини зліквідовано. Після цього приступлено до великих акцій на ліси.

Відділи УПА ставили подивугідний спротив ворогові. Та їхнє положення стало надзвичайно важким не лише із-за величезного насичення терену ворожими військами, але ще більше із-за повного обезлюднення терену, що надзвичайно ускладнило проблему прохарчування, тимбільше, що в новій ситуації відділи УПА були змушені до безустанних перемаршів.

Крім цього, повне виселення українського населення позбавило збройну боротьбу УПА на цих теренах основної цілі. Тому, Командування УПА дає доручення застановити дальшу збройну боротьбу на Закерзонні. Деякі відділи одержують завдання іти в рейди на захід, решта — повинна перейти на терени УССР.

Всі відділи на Закерзонню розчленовуються на менші підвідділи і серед надлюдських зусиль, в безнастанних боях з величезною перевагою ворога, видержуючи голод і труди далеких маршів, прориваються з ворожого перстня і переходять — одні в рейди на захід, а інші, безпосередньо або через Словаччину, до УССР.

Так закінчилася геройська боротьба УПА на Закерзонні, якою не тільки вкрито славою українську зброю, але, насамперед, **створено надзвичайно важливий історично-політичний документ боротьби українського, автохтонного населення Закерзоння проти злочинного, насильного виселювання його з його прабатьківської землі.**

9. НОВІ ФОРМИ БОРОТЬБИ

Велика військова акція трьох комуністичних держав — Польщі, СССР та Чехословаччини, — проти УПА весною і літом 1947 р. довела до перервання дій УПА тільки на терені Закерзоння. На теренах УССР боротьба ведеться далі.

Само-собою, що нова ситуація, яка створилась на українських землях після закінчення другої світової війни, мусіла вплинути й на структуру і форми боротьби українського підпілля. Нова політична ситуація заставляла керівництво української революційно-збройної боротьби брати до уваги **довгий період**, який мусить пройти між другою й третьою світовими війнами, а факт, що большевики могли тепер скупчувати на одному відтинкові окупованої території цілі армії НКВД й ЧА, робив недоцільним оперування великими повстанськими загонами. Крім цього немаловажною справою стала й проблема прохарчування. Блькада сіл, що її застосувало НКВД, не давала змоги правильному функціонуванні постачання для великих повстанських частин, а пороблені під час переходу фронтів по лісах харчеві магазини УПА, (які в час енкаведівських блькад стали замкненим в лісах відділам УПА в так великій пригоді), вичерпувались тим більше, що під час великих облав 1945-46 рр. багато тих магазинів попало в руки НКВД.

Думку про конечність перебудови форм революційно-збройної боротьби висловив Провід ОУН вже в своїй Декларації з приводу закінчення другої світової війни в травні 1945 р., а Українська Головна Визвольна Рада говорить про це як про найближче завдання у своїй відозві

з листопада 1946 р., визнаючи однак при тому позитивними наслідки пересунення реалізації тієї перебудови аж на зиму 1946-47 р.:

«Впродовж останніх двох років (1945-46) — говориться в цій відозві — УПА звела з енкаведівськими загонами і кинутими проти неї частинами Червоної Армії кількасот більших боїв і незліченну кількість менших боїв і дрібних сутичок, провела цілу низку саботажних акцій, знищила кілька тисяч найзапекліших ворогів українського народу зпоміж партії, НКВД, большевицької адміністрації. Революційне підпілля провело величезну протибольшевицьку політично-виховну й організаторську роботу серед українських мас. В наслідок революційно-визвольної боротьби українського народу большевицькі окупанти фактично не панують над величезною територією України і не можуть тут успішно здійснювати своїх терористичних і грабункових заходів».

В дусі нових потреб, згідно з дорученням УГВР та Головного Командування УПА, приходить (згадуване вже в одному з попередніх розділів) **розчленування відділів УПА на оперативно самостійні підвідділи величиною 11-50 люда. Частина бійців УПА переходить в склад СКВ — Самооборонних Кущевих Відділів** — для скріплення збройного підпілля.

Про цей перехід до нових форм боротьби говориться в органі УГВР «Бюро Інформації УГВР, випуск ч. 2»:

«Закінчення 2-ої світової війни дозволило московсько-большевицьким окупантам України кинути всі свої сили на боротьбу з українським повстанським і підпільним визвольно-революційним рухом. Мир, що настав у світі, створив московсько-большевицьким імперіялістам догідні умови для зміцнення їхнього становища в середині СССР, яке зараз після війни було серйозно захитане посиленим спротивом нещадно гноблених і експлуатованих працюючих мас та національно-визвольними змаганнями поневолених народів, зокрема ж визвольною боротьбою українського народу та народу Прибалтики. Супроти всього населення, а особливо супроти українського населення на території дій УПА і революційного підпілля, большевицькі кати застосували нечуваний терор. Вони кинули на українські землі численні банди МҐБ, МВД, партії,

озброєної адміністрації, і дали їм повну свободу у здушуванні визвольної боротьби українського народу, хоч би навіть найбільш звірськими і жорстокими методами.

Такий стан вимагав з боку українського визвольно-революційного руху зміни тактики. Йшлося про те, щоб, враховуючи існуючі в Україні обставини, а теж сили, що ними розпоряджався визвольний рух, знайти такі форми і методи боротьби, які забезпечували б визвольно-революційний рух перед розгромом з боку окупанта та дозволили б йому далі успішно розгортати свої дії. З цих причин УПА і революційні кадри перейшли з повстанських форм масової збройної боротьби в глибоке підпілля. Суцільні відділи УПА продовжують ще діяти тільки в тих районах, де для цього були догідні природно-географічні умови, (головним чином у підкарпатських областях). Головним завданням підпілля стала організаторська і широка політично-пропаґандивна робота. Її метою є повалення большевицького панування в Україні і побудова на українських етнографічних землях Української Самостійної Соборної Держави.

Перейшовши в глибоке підпілля, український визвольно-революційний рух, проте, своїх збройних акцій не припинив; змінився тільки їхній характер. Це вже не великі бої сотень і куренів УПА, а постійні, дрібні сутички з ворогом розчленованих, але тісно організаційно-пов'язаних та керованих одним центром повстанських і підпільних груп. З-за кожного рога в селі чи місті, на кожній стежці, в полі чи в лісі, днем і ніччю шле большевицькому окупантові невидна рука українського повстанця і підпільника революціонера караючу кулю за кривди народу, за топтання його прав, за мільйони закатованих, запроторених у тюрми чи концтабори українських патріотів, за грабіж українського населення і знущання над ним, за намагання національно розкладати український народ і деморалізувати його, в обороні позицій українського революційно-визвольного самостійницького руху в Україні. Своїми збройними діями УПА і революційне підпілля, з одного боку, утруднюють московсько-большевицьким окупантам їхні протинародні злочинні пляни, не дозволяють їм закріпитись в Україні, завдають втрат у людях. З другого боку, цими діями вони скріплюють україн-

ські народні маси в їхньому опорі большевицьким гнобителям та втримують їх у постійній готовості до остаточної розправи з окупантом в ім'я побудови незалежної української держави».

Перехід до нових форм боротьби привів до поновного затіснення організаційних зв'язків всіх трьох формацій, — УПА-ОУН-УГВР, — у зв'язку з чим при всіх звідомленнях про активну боротьбу українського народу на Рідних Землях від 1947 р., говориться завжди про «бойові дії УПА і збройного підпілля».

Восени 1948 р. Головне Командування УПА переводить розчленування й переставлення на підпільно-збройні форми боротьби теж деяких відділів УПА в районі Карпат і Підкарпаття.

Про технічну сторінку нових форм боротьби ми говоритимемо ширше в розділі про організаційну структуру УПА; для ілюстрації цих форм ми наводимо в наступному розділі уривок з реєстру боєвих дій УПА і збройного підпілля за перших два місяці 1949 р., отже після повного переведення збройної боротьби на нові форми; на цьому ж місці ограничимось до статистичного зіставлення дій УПА і збройного підпілля за роки 1947 і 1948.

В 1947 р. на терених восьми областей УССР занотовано 906 різного рода збройних і збройно-політичних акцій УПА та українського збройного підпілля, — збройних сутичок і боїв з відділами МВД, МҐБ, озброєних партійців та большевицької окупаційної адміністрації, акцій для знищення ворожих адміністративних і господарських пунктів, засобів транспорту, що служать цілям грабунку українського народу, та всяких засобів большевицької пропаґанди, як кіно, клюби тощо. За місяцями ці акції розподіляються так: січень 1947 р. — 26 акцій; лютий — 22; березень — 36; квітень — 90; травень — 107; червень — 111; липень — 91; серпень — 129; вересень 68; жовтень — 66; листопад — 89; грудень — 71. В поодиноких областях було: Волинська область — 35 акцій; Дрогобицька — 200; Львівська — 119; Рівенська — 26; Станиславівська — 285; Тернопільська — 204; Черновецька — 31; Закарпатська — 6 акцій.

У висліді цих акцій загинуло 1.018 большевиків, переважно провідних членів НКВД (в січні — 65; лютий —

41; березень — 47; квітень — 119; травень — 123; червень — 169; липень — 141; серпень — 140; вересень — 57; жовтень — 27; листопад — 36; грудень — 53), а 368 було важко поранених (січень — 19; лютий — 21; березень — 10; квітень — 25; травень — 37; червень — 46; липень — 79; серпень — 43; вересень — 28; жовтень — 8; листопад — 27; грудень — 15).

По стороні УПА і збройного підпіля впало в тому часі 325 люда, з того 116 в зачіпних акціях і 209 в оборонних (січень — 21; лютий — 12; березень — 12; квітень — 36; травень — 44; червень 41; липень — 33; серпень — 38; вересень — 23; жовтень — 19; листопад — 14; грудень — 32). У висліді облав НКВД на ліси та поодинокі села большевикам вдалося розкрити в 1947 р. 103 бункри УПА та криївки підпільників. У дванадцяти випадках залогам бункрів пощастило прорватися пробоєм крізь вороже кільце, в 91 випадку окружені (разом 209 люда) боронились до останнього і, вистрілявши всі набої, останньою ґранатою розірвали себе, щоб не попасти живими в руки ворога.

Ці статистичні дані за 1947 рік відносяться тільки до теренів УССР і не охоплюють дій УПА на Закерзонні, що про них була мова в попередньому розділі. На Закерзонні не було теж потреби переходити зимою 1946-47 рр. на нові форми боротьби.

В 1948 р. на терені УССР мало місце 1.422 акцій УПА та збройного підпілля, а саме: січень — 104 акції; лютий — 92; березень — 85; квітень — 138; травень — 96; червень — 101; липень — 137; серпень — 237; вересень — 156; жовтень — 89; листопад — 99; грудень — 88. За областями: Волинська область — 42 акції; Дрогобицька — 387; Кам'янець-Подільська — 8; Київська 2; Львівська - 274; Рівенська — 67; Станиславівська — 344; Тернопільська — 282; Чернигівська — 2; Черновецька — 12; Берестейська — 2.

Втрати большевиків в 1948 р. виносили 910 вбитими, (січень — 87, лютий — 168, березень — 119, квітень — 75, травень — 68, червень — 46, липень — 63, серпень — 98; вересень — 58; жовтень — 48; листопад — 49, грудень — 31), та 330 раненими, (січень — 32; лютий — 23; березень — 69; квітень — 26 травень — 41; червень — 21; ли-

пень — 19; се́рпень — 31; вересень — 29; жовтень — 11; листопад — 14; грудень — 14).

УПА та українське збройне підпілля втратило за 1948 р. 347 вбитими, в тому 122 бійців УПА та 225 членів ОУН. (січень — 43; лютий — 55; березень — 42; квітень — 32; травень — 15; червень — 18; липень — 19; серпень — 17; вересень — 25; жовтень — 19; листопад — 21; грудень — 41).

У висліді безупинних облав в 1948 р. НКВД вдалося викрити 94 криївки підпільників та повстанців. Лише в 7-ох випадках всім підпільникам вдалося прорватися; в 87-ох випадках окружені величезною перевагою ворога підпільники, згл. повстанці разом 191 чоловік, обороняючись до останнього набою, в безвихідному положенні порозривали себе ґранатами. Большевикам вдалося в 1948 р. теж відшукати одну підпільну друкарню ОУН (на Волині) та одно із підпільних бюр Відділу Пропаґандин й Інформації УГВР (в Болехівщині). Та в обох випадках працівники підпілля ґранатами запалили криївки так, що в руки НКВД не дісталися ні будьякі документи, ні живі працівники ОУН чи УГВР.

В літі 1948 р. відділи УПА перевели масові акції проти колгоспів на терені Волинської области. Спалено колгоспи в наступних селах: Первісся і Городище, р-н Луківці; Доротище, р-н Ковель; Гупали і Запілля, р-н Любомиль; Потапи, р-н Головно; Дубечко і Кримко, р-н Заболоття; Ратно, Бузаки, Хотишево, Чорче, Височно і Прохід, р-н Ратно; Синово, Замшани і Мізове, р-н Стара Вижівка; Тоболи і Ворокомич, р-н Камінь-Коширський. Большевицьку, наслану адмінінстрацію колгоспів зліквідовано.

В травні-червні 1948 р. переведено подібну акцію в Львівській області, спаливши колгоспи в селах: Черниця, р-н Підкамінь; Гаї Старобрідські, р-н Броди; Кадлубиська, р-н Заболотці; Паликорови, р-н Підкамінь; в Паликоровах вбито під час тієї акції підполк. МҐБ з Києва та місцевого районового начальника МҐБ. Літом 1948 спалено колгоспи в тій же області: в м. Сокаль і в селах: Боб'ятин, Волиця, Зубків, Більковичі, Ксаверівка, Спасів, Перв'ятичі, Тартаків і Шарпанці.

В вересні 1948 р. спалено колгоспи в Чернівецькій області в селах: Головчинці, Козярі, Сухівці, Шильпаки і Глиниці Малі.

Більші бої УПА з МВД-МҐБ в 1948 р. мали місце:

7. січня 1948 р. біля хуторів Весела Гора, р-н Підгайці, Тернопільська область, зустрілась більша група повстанців з відділом МВД і вступили з ним в бій. На допомогу большевикам прийшли відділи МВД з дооколишніх сіл. Повстанці зайняли становища в долині біля села Курдибаба, де були залишені фронтові окопи і відбивши п'ятикратний наступ большевиків, відступили ніччю в ліси. Большевики втратили в бою 45 вбитими, по стороні повстанців впало 14.

16. лютого повстанці звели бій з відділом МВД в Романові, р-н Бібрки, Львівської области, в якому згинуло 7 большевиків.

7. березня 1948 р. пвд. УПА під командою хор. Романа звів бій з відділами МВД, що робили облаву на ліс між селами Лаврів, Нанчілка і Тиха, р-н Стрілки, Дрогобицька область. В кількагодинному бою большевики втратили 19 вбитими, повстанців впало 2.

4. червня 1948 р. пвд. УПА під ком. Летуна звів бій з відділом МВД, в якому 9 большевиків було вбитими і 4 важко раненими.

9. липня 1948 пвд. УПА під ком. Гамалії звів бій з відділом МҐБ, що переводив облаву. В бою згинуло 8 большевиків.

Бої менших відділів УПА охоплені наведеною статистикою.

Для характеристики дій УПА після переходу на нові форми боротьби, подаємо за «Бюром Інформації УГВР» ч. 7., реєстр дій за січень-лютий 1949 р., а далі докладний опис деяких акцій з пізніших місяців того ж року.

10. ІЗ ЗБРОЙНИХ ДІЙ УПА І ЗБРОЙНОГО ПІДПІЛЛЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД МОСКОВСЬКО-БОЛЬШЕВИЦЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ

(Часткове зведення за час від січня до червня 1949 р.)

В 1949 році збройна боротьба УПА і збройного підпілля на Українських Землях в СССР проти московсько-большевицьких окупантів з непослабною силою триває далі.

Увійшовши в період післявоєнного миру, український визвольно-революційний рух в СССР поставив перед собою такі завдан-

ня: 1. Втримати і далі розбудувати на Українських Землях під московсько-большевицькою окупацією свою організацію, яка в умовах емґебівського і емведівського терору може існувати і діяти тільки у формі збройного підпілля; 2. Втримати і далі розбудувати серед українського народу свої ідейні та моральні позиції шляхом поширювання визвольних, самостійницьких ідей та включування в активну протибольшевицьку боротьбу якнайширших мас українського народу шляхом виховування народу в дусі революційної боротьби; 3. Ширити ідею протибольшевицької визвольної революції в усьому СССР; 4. Активною боротьбою маніфестувати перед усіма волелюбними народами світу самостійницькі прагнення українського народу. Таким чином ведеться підготова до остаточного повалення в Україні в догідний момент московсько-большевицького панування, до відокремлення України від Росії, до побудови незалежної української держави із справедливим суспільно-економічним та політичним ладом (безклясове суспільство та демократія). Закликаючи до боротьби з московсько-большевицькими гнобителями всі інші народи СССР, український визвольний рух змагає до перебудови СССР на засаді вільних національних держав усіх підсовєтських народів, до найтіснішої співпраці цих народів після визволення на засадах повної рівноправности, без упривілейованого становища російського народу.

Всі ці завдання українське підпілля ось уже сьомий рік в умовах московсько-большевицької окупації послідовно й успішно здійснює.

В українській визвольно-революційній боротьбі останніх років збройні дії УПА і збройного підпілля мають таке призначення: в першу чергу в умовах большевицької поліційної системи за допомогою тих дій український визвольний рух в СССР зберігає своє організоване існування та забезпечує собі умови для активної політичної протибольшевицької роботи. Далі, своїми збройними діями УПА і збройне підпілля: а) карають большевицьких гайдуків за їх знущання на народом та таким чином деякою мірою хоронять населення України від ворожого терору і безпощадного грабунку; б) знищують значне число ворогів-окупантів та їхніх вислужників, зривають різні пляни і через те не дозволяють московсько-большевицьким загарбникам міцно закріпитися в Україні; в) революціонізують народи і працюючі маси в усьому СССР.

УПА і збройне підпілля широко підтримуються мільйонними масами українського народу. За прикладом і під керівництвом підпілля українські народні маси ставлять московсько-большевицьким загарбникам завзятий, в багатьох випадках просто героїчний спротив.

Визвольною боротьбою українського народу, діями УПА і збройного підпілля керує УГВР. Всі підпільні клітини і повстанські групи між собою тісно пов'язані і підпорядковані одним територіяльним проводам.

В 1949 році в підкарпатських областях, які являють собою особливо догідний терен для партизанки, продовжують ще існувати та діяти відділи УПА. Літом 1949 р. один з таких відділів відбув

пропаґандивно-політичний рейд поза межі СССР, на територію Румунії. Рейд пройшов успішно.

Нижче подаємо часткове зведення збройних дій УПА і збройного підпілля за першу половину 1949 р. Неповне зведення таких дій за другу половину 1948 р. було опубліковане у Випуску № 6 БІ УГВР (за місяць лютий 1950 р.).

* * *

1. 1. 1949 р. в с. Поруби (р-н Немирів, Львів. обл.) підпільники зліквідували начальника стрибків.

2. 1. 1949 р. в с. Новини (р-н Немирів, Львів. обл.) підпільники знищили клюб.

В м. січні 1949 р. повстанці спалили колгосп в с. Свитазів (р-н Сокаль, Львів. обл.).

4. 1. 1949 р. в лісі б. с. Вірче (р-н Комарно, Дрогоб. обл.) була сутичка між повстанцями й емведистами.

4. 1. 1949 р. в с. Довжанка (р-н Козлів, Терноп. обл.) підпільники здемолювали приміщення сільради й клюб.

4. 1. 49 р. б. с. Янківці (р-н Вел. Глубічок, Терноп. обл.) група повстанців звела бій з відділом емведистів. Ворог втратив трьох убитими і трьох пораненими. По боці повстанців був 1 убитий.

5. 1. 49 р. на Осмолоді (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) повстанці роззброїли 2-ох стрибків і пустили під укіс вузьколінійну залізничку.

6. 1. 1949 р. в с. Бунів (р-н Краковець, Львів. обл.) була сутичка між групою повстанців і відділом пограничників. Повстанці вбили двох пограничників та одного поранили. Самі втрат не мали.

6. 1. 49 р. в с. Марківка (р-н Печеніжин, Станисл. обл.) 10 емгебистів зробили засідку біля однієї хати. Туди переходили в той час підпільники. Зустрівшись, обидві сторони вхопили за зброю, але як одним, так і другим затялись автомати. Підпільники почали стріляти по емведистах з пістолів. Коли забракло набоїв, підпільники почали кидати до емведистів дровами, що були під шопою. Емведисти думаючи, шо це гранати, втекли до хати. Після цього підпільники відступили.

6. 1. 49 р. в с. Порозів (р-н Здовбунів, Рівен. обл.) група повстанців зробила наскок на станицю стрибків, під час якого застрілили трьох стрибків.

7. 1. 49 р. в с. Уїздці (р-н Мізоч, Рівен. обл.) відділ емведистів наскочив на криївку підпільників. Зав'язалась перестрілка. Побачивши своє безвихідне положення, підпільники серед співу революційних пісень та з окликами «За Україну! За її волю!» відібрали собі життя.

7. 1. 49 р. в с. Воскресінці (р-н Коломия, Станисл. обл.) емведисти наскочили на хату, де квартирувало двох підпільників. Підпільники кинули між ворога гранати. Зав'язався бій, під час якого загинув 1 підпільник, що поранений дострілився.

7. 1. 49 р. на дорозі б. с. Чортория (р-н Микулинці, Терноп. обл.) підпільники обстріляли емведистів, що над'їхали саньми. Зав'язався бій. Тому, що підпільників було тільки двох, емведисти їх оточили. У безвихідному положенні підпільники відбивалися, доки вистачало набоїв. Останніми набоями пострілялися.

7. 1. 49 р. в с. Маняві (р-н Солотвина, Станисл. обл.) була сутичка між групою підпільників і відділом емведистів.

7. 1. 49 р. в с. Лисовичі (р-н Стрий, Дрогоб. обл.) повстанці звели бій з відділом МВД. В бою загинув один повстанець. По боці емведистів був убитий капітан МВД і один емведист ранений.

8. 1 . 49 р. в с. Баличі (р-н Мостиська, Дрогоб. обл.) емведисти наскочили на хату, де тоді перебував один підпільник. Оточений підпільник довгий час відбивався; врешті у безвихідному положенні дострілився.

8. 1. 49 р. в с. Дорогів (р-н Галич, Станисл. обл.) повстанці звели бій з відділом озброєної районової адміністрації. Від повстанських куль згинули три особи. Повстанці здобули 2 рушниці, 1 автомат і 3 пістолі.

8 1. 49 р. в с. Ясеновець (р-н Рожнітів. Станисл. обл.) була перестрілка між групою підпільників і відділом МВД.

9. 1. 49 р. на дорозі б с. Рунґури (р-н Печеніжин, Станисл. обл.) була сутичка між підпільниками й відділом емведистів.

9. 1. 49 р. в с. Кальна (р-н Болехів, Станисл. обл.) підпільники мали перестрілку з емведистами.

9. 1. 49 р. в с. Острів (р-н Галич, Станисл. обл.) група підпільників звела бій з відділом МВД.

10. 1. 49 р. в с. Судковичі (р-н Кручевичі, Дрогоб. обл.) підпільники зробили наскок на станицю стрибків. Під час наскоку одного стрибка вбито, інших роззброєно.

10. 1. 49 р. в с. Озірна (р-н Зборів, Терноп. обл.) була сутичка між двома повстанцями й групою МВД. По обох сторонах було по одному раненому.

10. 1. 49 р. в с. Петранка (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) емведисти застали припадково в одній хаті підпільника. В перестрільці підпільник важко ранив одного емведиста, та самий, оточений ворогами, був примушений у безвихідному положенні дострілитися.

11. 1. 49 р. в с. Кайданці (р-н Збараж, Терноп. обл.) підпільники знищили виставлений большевиками пам'ятник, хоча в селі перебували весь час емведисти.

11. 1. 49 р. в с. Мшана (р-н Зборів, Терноп. обл.) підпільники знищили приміщення сільради й клюб, при чому в сільраді понищили всі документи.

11. 1. 49 р. в с. Загір'я (р-н Залізці, Терноп. обл.) повстанці знищили колгоспну контору.

12. 1. 49 р. в с. Гозіїв (р-н Болехів, Станисл. обл.) була сутичка між підпільниками й відділом МВД.

12. 1. 49 р. в с. Гозіїв (р-н Болехів, Станисл. обл.) була перестрілка між повстанцями й відділом емведистів.

12. 1. 49 р. в сс. Полянці і Тисів (р-н Болехів, Станисл. обл.) підпільники знищили телефонне устаткування.

12. 1. 49 р. в с. Білоголови (р-н Залізці, Терноп. обл.) підпільники знищили кінопересувку й здемолювали клюб.

12. 1. 49 р. в с. Присівці (р-н Зборів, Терноп. обл.) повстанці застрелили активного ворожого вислужника — організатора колгоспу, який ходив зі зброєю; одночасно ранили начальника стрибків. Обидва згадані знущалися над населенням.

12. 1. 49 р. в с. Озірна (р-н Зборів, Терноп. обл.) була сутичка між групою підпільників і відділом МВД. Важко ранений підпільник Табір дострілився, знищивши раніше біля себе всі записки.

12. 1. 49 р. в с. Луб'янки Вижні (р-н Збараж, Терноп. обл.) підпільники обстріляли емведистів, в наслідок чого був убитий ст. сержант МҐБ. Підпільники втрат не мали.

13. 1. 49 р. на полях б. сс. Березовиця Велика і Мишковичі (р-н Микулинці, Терноп. обл.) трьох підпільників звели завзятий півторагодинний бій з 30-ма емведистами. Оточені ворогом, підпільники відстрілювалися до останнього набоя, та щоб не впасти живими в руки емведистів — у безвихідному положенні постріляли ся. Ворог втратив сімох убитими.

13. 1. 49 р. в с. Травотолоки (р-н Зборів, Терноп. обл.) підпільники спалили приміщення сільради й клюб.

13. 1. 49 р. в с. Беремівці (р-н Залізці, Терноп. обл.) підпільники знищили приміщення клюбу й сільради.

13. 1. 49 р. в с. Наконечне (р-н Яворів, Львів. обл.) підпільники звели бій з відділом МВД. В бою один емведист був убитий та один ранений.

14. 1. 49 р. в с. Вороничі (р-н Нові Стрілища, Дрогоб. обл.) повстанці зліквідували большевицького вислужника, що ходив зі зброєю і тероризував населення.

15. 1. 49 р. на сіножатах б. с. Яструбичі (р-н Радехів, Львів. обл.) оточені підпільники звели з емведистами бій. У безвихідному положенні підпільники постріляли ся.

15. 1. 49 р. в с. Хижевичі (р-н Рудки, Дрогоб. обл.) була перестрілка між повстанцями й емведистами.

16. 1. 49 р. в лісі б. с. Блюдники (р-н Галич, Станисл. обл.) емведисти наскочили на криївку підпільників. Зав'язався бій. Оточені ворогом підпільники обляли криївку бензиною, підпалили й тоді постріляли ся.

16. 1. 49 р. в с. Брошнів (р-н Долина, Станисл. обл.) емведисти зайшли до господаря, в якого була криївка підпільників. Зав'язався бій, в якому ворог втратив одного вбитим та одного пораненим, що скоро помер. Підпільники оточені емведистами, розірвали себе гранатами.

16. 1. 49 р. в с. Брошнів (р-н Долина, Станисл. обл.) група повстанців зробила наскок на станицю стрибків. Рядових стрибків роззброєно, а уповажненого МВД, партійця розстріляно.

17. 1. 49 р. в с. Цурків (р-н Мізоч, Рівен. обл.) була перестрілка між двома підпільниками й емведистами.

17. 1. 49 р. в с. Завидовичі (р-н Городок, Львів. обл.) була сутичка між підпільниками й відділом МВД.

18. 1. 49 р. в с. Яжів Старий (р-н Яворів, Львів. обл.) повстанці зліквідували участкового МВД. Здобуто 1 ППШ.

18. 1 . 49 р. в с. Чистопади (р-н Залізці, Терноп. обл.) повстанці обстріляли групу озброєних бандитів з районової адміністрації, що приїхали в село ловити молодь на каторжні роботи. Перелякані бандити втекли.

18. 1. 49 р. в с. Коростова (р-н Остріг, Рівен. обл.) підпільники застрілили одного стрибка та одного поранили. Здобуто 1 ППШ й 1 рушницю.

19. 1. 49 р. в с. Несторівці (р-н Зборів, Терноп. обл.) повстанці спалили клюб і знищили приміщення сільради.

19. 1. 49 р. в с. Танява (р-н Болехів, Станисл. обл.) емведисти зганяли силою людей на збори. Їх помітили повстанці, що квартирували в одній хаті, вискочили на дорогу й автоматним вогнем вбили двох емведистів. Інші емведисти втекли.

19. 1. 49 р. в с. Воля Арланівська (р-н Судова Вишня, Дрогоб. обл.) повстанці звели бій з відділом МВД. В бою впало двох повстанців та один лейтенант МВД.

19. 1. 49 р. в с. Угольна (р-н Стрий, Дрогоб. обл.) була сутичка між підпільниками й емведистами, під час якої був убитий один емведист.

20. 1. 49 р. в с. Манастирець (р-н Сколе, Дрогоб. обл.) група підпільників звела бій з відділом МВД. Ворог утратив двох убитими і одного раненим.

20. 1. 49 р. в сс. Монилівка і Мильно (р-н Залізці, Терноп. обл.) підпільники знищили клюби й сільради.

21. 1. 49 р. двох атентатників з доручення підпілля застрелили в м. Калуші (Станисл. обл.) стрибка — Кучера Павла.

21. 1. 49 р. в с. Іванівці (р-н Ланчин, Станисл. обл.) була сутичка між групою повстанців і емведистами. В сутичці один емведист був ранений.

21. 1. 49 р. б. с. Грушка (р-н Отинія, Станисл. обл.) емведисти наскочили на криївку підпільників. Після кількагодинного завзятого бою оточені повстанці пострілялися.

22. 1. 49 р. в с. Здовбиця (р-н Здовбунів, Рівен. обл.) емведисти застали в одному будинку юнака-підпільника. Підпільник почав до емведистів стріляти, але оточений ворогами, не маючи змоги відступити, розірвався гранатою.

22. 1. 49 р. в с. Поляниці (р-н Болехів, Станисл. обл.) повстанці здемолювали приміщення сільради й знищили телефонну лінію.

24. 1. 49 р. підпільники зліквідували уповноваженого по заготівлі шкір з р-ну Остріг (Рівен. обл.) — Хоменка, що грабував і тероризував населення.

25. 1. 49 р. в лісі б. с. Княждвір (р-н Печеніжин, Станисл. обл.) емведисти наскочили на криївку двох підпільників. У нерівному, завзятому бою підпільники пострілялися.

25. 1. 49 р. в с. Пнів'я (р-н Надвірна, Станисл. обл.) була сутичка між підпільниками й емведистами.

27. 1. 49 р. в с. Бенькова Вижня (р-н Рудки, Дрогоб. обл.) повстанці звели бій з відділом МВД.

28. 1. 49 р. в с. Тучапи (р-н Городок, Львів. обл.) емведисти опергрупи зайшли до хати, де квартирували підпільники. Підпільники відкрили по них вогонь. Зав'язався бій, в якому ворог утратив двох убитими й одного раненим. Оточені ворогами підпільники пострілялися.

29. 1. 49 р. в с. Завій (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) була сутичка між групою повстанців і емведистами. Емведисти втратили двох убитими. Повстанці втрат не мали.

30. 1 . 49 р. в с. Кавчий Кут (р-н Стрий, Дрогоб. обл.) повстанці роззброїли істребітельний батальйон.

30. 1. 49 р. в с. Верхів (р-н Остріг, Рівен. обл.) підпільники зліквідували організатора стрибків. Інші стрибки склали зброю.

31. 1. 49 р. повстанці обстріляли групу емґебістів в Тростянецькому лісі (р-н Залізці, Терноп. обл.).

В мм. січень-березень 1949 р. в Калушському й Перегінському р-нах (Станисл. обл.) повстанці та підпільники постійно нищили телефонні лінії, сільради, молочарні й клюби.

1. 2. 49 р. в с. Старий Скалат (р-н Скалат, Терноп. обл.) повстанці застрілили партійця — Дідова Зенона, що тероризував населення.

2. 2. 49 р. в с. Черчик (р-н Яворів, Львів. обл.) була перестрілка між підпільниками й емведистами. Обидві сторони втрат не мали.

4. 2. 49 р. в с. Гаї Зарудянські р-н Залізці, Терноп. обл.) підпільники знищили сільраду й клюб.

4. 2. 49 р. в с. Ляшки (р-н Ходорів, Дрогоб. обл.) група повстанців звела бій з відділом МВД. Емведисти втратили двох убитими — лейтенанта й сержанта — та одного важко раненим. В бою також був важко ранений один повстанець.

5. 2. 49 р. в с. Боляновичі (р-н Крукеничі, Дрогоб. обл.) підпільники зробили засідку на участкового МВД. Участковому вдалося втекти; був ранений один стрибок.

6. 2. 49 р. в с. Нетерпимці (р-н Залізці, Терноп. обл.) підпільники знищили приміщення сільради й клюб.

6. 2. 49 р. в с. Люб'янки Вищі (р-н Збараж, Терноп. обл.) підпільники здемолювали приміщення сільради й клюбу. З сільради забрали всі документи.

6. 2. 49 р. в с. Ясені (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) емведисти знайшли криївку підпільника. Зав'язалась перестрілка, у висліді якої важко ранений підпільник дострілився.

7. 2. 49 р. в с. Радохінці (р-н Нижанковичі, Дрогоб. обл.) в день перед будиком сільради повстанці обстріляли й важко поранили участкового МВД.

7. 2. 49 р. в с. Морги (р-н Городок, Львів. обл.) зліквідовано одного стрибка.

8. 2. 49 р. в с. Розтічки (р-н Болехів, Станисл. обл.) була сутичка поміж двома підпільниками й відділом МВД.

8. 2. 49 р. в с. Яворівка (р-н Калуш, Станисл. обл.) підпільники застрілили стрибка Лукаша Василя, що намагався проти волі населення організувати в своєму селі істребітельний батальйон.

8. 2. 49 р. в с. Лопушани (р-н Залізці, Терноп. обл.) підпільники знищили приміщення сільради й телефонний апарат.

10. 2. 49 р. в с. Молодятин (р-н Печеніжин, Станисл. обл.) повстанці мали сутичку з відділом МВД.

10. 2. 49 р. в с. Уторопи (р-н Яблонів, Станисл. обл.) підпільники обстріляли групу емведистів, що була на засідці. Один емведист був ранений.

10. 2. 49 р. в Чорному лісі б. с. Завій (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) повстанці застрілили із засідки лейтенанта й сержанта обласного МҐБ.

11. 2. 49 р. на хуторах Хащівка села Токів (р-н Нове Село, Терноп. обл.) група підпільників вийшла на емведівську засідку. Зав'язався бій, в висліді якого трьох підпільників згинуло, інші ж відступили.

11. 2. 49 в с. Вербіж Вижній (р-н Печеніжин, Станисл. обл.) була перестрілка між підпільниками й емведистами.

12. 2. 49 р. на Заставському передмісті райцентру Городок (Львів. обл.) була сутичка між підпільниками й емведистами.

12. 2. 49 р. в с. Хащування (р-н Славсько, Дрогоб. обл.) була сутичка між повстанцями й відділом стрибків.

14. 2. 49 р. в с. Петранка (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) група большевиків з РК і ДОСАРМ зустрілася з підпільником. Зав'язалася перестрілка, у висліді якої важко ранений підпільник дострілився.

14. 2. 49 р. б. с. Байківці (р-н Великі Бірки, Терноп. обл.) був бій між групою повстанців і емведистами.

14. 2. 49 р. в с. Поріччя Любінське (р-н Городок, Львів. обл.) підпільники звели бій з емведистами.

15. 2. 49 р. б. с. Буківка (р-н Товмач, Станисл. обл.) була сутичка між повстанцями й емведистами.

15. 2. 49 р. в с. Ратиці (р-н Залізці, Терноп. обл.) підпільники знищили клюб і сільраду.

16. 2. 49 р. в с. Човгани (р-н Болехів, Терноп. обл. група підпільників зустрілася з відділом емведистів. Зав'язалася перестрілка, під час якої був убитий сержант МВД.

16. 2. 49 р. в с. Новосілка (р-н Здобунів, Рівен. обл.) група повстанців зробила наскок на будинок сільради, в якому задержався відділ озброєних большевиків. Большевики спершу відстрілювалися, а опісля втекли. Повстанці здемолювали приміщення сільради.

16. 2. 49 р. в с. Ставищанах (р-н Білогір'я, Кам'янець-Подільської обл.) повстанці знищили на пошті телефонічне устаткування, далі — приміщення сільради й клюб. В сільраді попалили всі документи.

16. 2. 49 р. в с. Загір'я (р-н Залізці, Терноп. обл.) повстанці здемолювали сільраду й клюб та застрілили голову клюбу, що ходив зі зброєю й тероризував населення.

16. 2. 49 р. в с. Угринів Середній (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) була перестрілка між групою підпільників і групою МВД. У перестрілці загинуло двох підпільників.

16. 2. 49 р. в лісі сс. Підсухе-Дубшари (р-н Рожнітів, Станисл. обл.) емведисти знайшли криївку підпільників. Зав'язався двогодинний бій, в якому підпільники загинули.

17. 2. в с. Івачків (р-н Здовбунів, Рівен. обл.) підпільники здемолювали приміщення сільради. Після відновлення підпільники здемолювали його вдруге.

17. 2. 49 р. в лісі б. с. Туря Вел. (р-н Долина, Станисл. обл.) була сутичка між підпільниками й групою емведистів.

19. 2. 49 р. в с. Теремне (р-н Остріг, Рівен. обл.) підпільники роззброїли істребітельний батальйон. Одного стрибка, що знущався над населенням, застрілили, а інших відпустили. Здобуто 8 рушниць, амуніцію й гранати.

19. 2. 49 р. в с. Вишеньки (р-н Остріг, Рівен. обл.) повстанці спалили колгосп. Вогонь знищив усі будівлі й увесь інвентар.

20. 2. 49 р. в с. Цінева (р-н Рожнітів, Станисл. обл.) була перестрілка між двома підпільниками й відділом МВД. В бою загинув один підпільник.

20. 2. 49 р. в с. Гніздище (р-н Великі Бірки, Терноп. обл.) відділ емведистів під час розшуків знайшов криївку підпільників. Зав'язався бій, в якому обидва підпільники, оточені ворогами, разом з господарем та його братом, щоб не здатись у руки ворога, пострілялися.

20. 2. 49 р. в с. Вишеньки (р-н Остріг, Рівен. обл.) повстанці роззброїли стрибків. Здобуто 10 рушниць і амуніцію.

21. 2. 49 р. в с. Квасилів (р-н Рівне, цієї ж обл.) група підпільників роззброїла істребітельний батальйон, при чому покарано смертю участкового МВД і голову колгоспу — ворожого вислужника. Здобуто 4 рушниці і 2 ППШ.

23. 2. 49 р. в с. Кривобороди (р-н Коломия, Станисл. обл.) підпільники біля однієї хати обстріляли спецбоївку МВД. Один емведист був убитий.

24. 2. 49 р. біля хуторів с. Константинівка (р-н Великі Бірки, Терноп. обл.) підпільники обстріляли групу емведистів.

24. 2. 49 р. в горах б. с. Головецько (р-н Славсько, Дрогоб. обл.) група підпільників звела бій з відділом МВД. В бою впало п'ять підпільників; емведисти мали дев'ятьох убитими та п'ятьох важко раненими.

24. 2. 49 р. в с. Велдіж (р-н Вигода, Станисл. обл.) група повстанців зустрілася з емведистами. Зав'язалась перестрілка, під час якої було вбито чотирьох емведистів і двох поранено, з-поміж яких один ще тієї ж ночі помер. Повстанці втрат не мали.

24. 2. 49 р. в с. Княгиничі (р-н Крукеничі, Дрогоб. обл.) відділ емведистів наскочив на хату, де квартирувало двох повстанців. Зав'язався бій. Емведисти оточили хату й закликали повстанців здатися. Повстанці відповіли, що волять радше загинути, як здатися живими в руки ворога. Вони понищили біля себе всі записки і, викинувши кілька гранат, пішли в пробій. Ранені від кулеметного вогню, у безвихідному положенні пострілялися.

26. 2. 49 р. в с. Юсиптичі (р-н Стрий, Дрогоб. обл.) група підпільників звела бій з відділом МВД. В бою ворог утратив двох убитими і трьох раненими. Підпільники втрат не мали.

27. 2. 49 р. в с. Забойки (р-н Козлів, Терноп. обл.) була перестрілка між повстанцями й емведистами.

27. 2. 49 р. повстанці мали перестрілку з опергрупою МВД в с. Лолівка (р-н Нове Село, Терноп. обл.).

27. 2. 49 р. в с. Камінь (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) 27 емведистів наскочили на криївку трьох підпільників. Зав'язався бій, у висліді якого оточені ворогом підпільники порозривалися гранатами.

28. 2. 49 р. в с. Тарасівка (р-н Товмач, Станисл. обл.) повстанці спалили клюб.

28. 2. 49 р. в лісі т. зв. Стінка (р-н Станисл. цієї ж обл.) емведисти знайшли криївку повстанців. Повстанці вискочили наверх і почали обстрілювати емведистів. Інші повстанці за цей час по-

нищили все в криївці. Повстанцям не вдалося пробитись із оточення і вони, щоб не попастись живими в руки ворога, постріляlися. В бою був убитий один емведист.

28. 2. 49 р. в с. Уїздці (р-н Мізоч, Рівен. обл.) була перестрілка між двома підпільниками й групою емведистів.

В лютому 49 р. в с. Спасів (р-н Сокаль, Львів. обл.) повстанці спалили колгоспні будинки.

В першому кварталі 1949 р. в Єзупільському районі (Станисл. обл.) підпільники знищили чотири клюби й чотири сільради, а також зліквідували партійця — уповноваженого контори раймінзагу.

* * *

Наскок на стрибків і спецбоївку МВД

1. 5. 1949 р. о 21 год. підвідділ Х. в повному складі під командою чотового ст. віст. Ч. зробив наскок на стрибків і спец-групу МВД в с. Волосянка Вел., р-н Стрілки, обл. Дрогобич. Ворожі сили 6 стрибків під командою ст. лейтенанта.

Ст. віст. Ч., перепровадивши розвідку, що в цьому селі знаходяться активна група стрибків і спецбоївка з новоприбулим оперативником, підсувається ввечері потоком до села. У хвилині переходу, біля однієї хати, побачили на побережжі большевика. До нього підсунувся віст. Х. з запитом, хто є? на що большевик відповів вистрілом ракети. На команду «вогонь» «вперед» пвд кинувся на большевиків з вогнем і окликом «слава». Була це спецбоївка МВД, що почала панічно втікати. Під час бою запалилася хата, стрільці загасили вогонь. Звідси пвд подався в напрямі, де квартирували стрибки. У віддалі 15 м. від хати стояв на стійці комендант стрибків, що почав стримувати пвд словами «кто йдьот». Чот. Ч. заговорив до нього по російськи «свой», підійшов до нього, відобрав кріс і пішов до будинку, забираючи полоненого. В будинку ще не було стрибків, які, почувши бій в селі, порозбігалися. Коменданта стрибків, який був активним аґентом МВД, розстріляно, а на грудях залишено відповідну картку. Опісля роззброєно інших стрибків, але їх звільнено. Після акції пвд відійшов в своєму напрямі.

Ворожі втрати: 5 вбитих, 2 ранених. Убиті — ст. лейтенант, 3 рядових емведистів і комендант стрибків комсомолець-аґент.

В повстанців втрат не було. Здобуто один кріс і 150 штук амуніції (не здобуто більше тому, що емведистів побито на городі в кущах, де пвд не робив розшуків).

Бій із спецгрупами

4. 5 1949 р. о 2,20-2,55 год. той же пвд звів завзятий бій з трьома спецгрупами МВД в лісі Посіцький між сс. Лопушанка Хомина — Гвоздець — Ясениця Замкова, р-н Стрілки. Ворожі сили: три спецгрупи МВД під к-дою майора, силою 50 людей.

Опис бою: 3. 5. 49 р. вечором пвд вийшов з лісу між сс. Недільна-Топільниця і подався по харчі в напрямі свого зимового табору під прикриттям ночі над с. Гвоздець в ліс Посіцький. З приводу того, що скрізь були сильні облави, пвд не хотів розконспіровуватися і йшов за харчами до бункру. Тимчасом того вечора, ворог віднайшов бункер, про що пвд не знав, в додатку станичний В. наткнувся під бункром на большевиків, йдучи також по харчі. В. був поранений з чоло, але щасливо відступив. Після цієї зустрічі ворог підтягнув сили й ожидав на становищах, чи хтось не прийде. Коли пвд о 2,20 год. по півночі в бойовому ладі підсунувся під бункер, ворог відкрив барабанний вогонь, на що пвд таких відповів вогнем із всієї зброї. Почався бій, під час якого був поранений найближчий бункру кулеметчик, віст. Н. На наказ чот. Ч. пвд йде в наступ, щоб перед відступом забрати раненого кулеметчика і не залишити його ворогові. Пвд подався вперед, викинув ворожі ліве і праве крила із становищ та, знаючи докладно терен, почав їх винищувати. Раненого в живіт кулеметчика забрано до заду, де його забандажовано. Чот. Ч., запримітивши, що під бункром збиралася ворожа група, яку легко було знищити, подався з кількома стрільцями вперед на ворога. Коли у їх стіп було 6 убитих, а прочі повтікали, один важко ранений большевик віддав серію з ППС і на місці вбив чот. Ч. Ворог, зібравшись в лісі з новими силами, почав наново наступати. Щоо не продовжувати бою, пвд став відступати. На бажання кул. Н. його достріляно, бо рана була смертельна. Пвд забрав зброю вбитих, а тіла заховав у глибині лісу. Після цього відступив в наміченому напрямі. Другого дня ворог великими силами перешукав ліс і віднайшов тіла вбитих.

Ворожі втрати: 11 убитих, 7 ранених. Між убитими один майор, що від кількох місяців перебував в цьому терені із спецпризначенням.

Втрати повстанців: 2 убитих.

Засідка на большевицьких головачів з Киева і Москви

20. 5. 1949 о 21 год. перша група пвд під к-дою хор. О. зробила засідку на автомашини, що везли большевицьких головачів-делеґатів, які приїхали на контролю пограничних районів та повертались з наради в м. Турка. Засідку зроблено в самому райцентрі Стрілки.

Опис засідки: 19. 5. 1949 р. к-р відтинку зробив відправу з пвд. Маючи дані, що в терені районів Турка, Стрілки, Старий Самбір вздовж шляху та обабіч його в лісах переводить облави та чистку терену якийсь полк МҐБ з Дрогобича, к-р відтинка прийшов до висновку, що шляхом напевно будуть переїжджати якісь большевицькі достойники, бо облави переводить спеціяльно висланий з Дрогобича полковник МҐБ і то виключно обабіч шляху. В додатку донесено, що в напрямі м. Турка поїхали якісь головачі в лімузині під охороною трьох автомашин, нагружених спецбоївками. Хор. О. дістає наказ за будь-яку ціну підсунутися в райцентр із своєю групою та вечором 20. 5. обстріляти під світлом ракет лімузину, що повертатиме під охороною трьох автомашин емведистів. Рівно ж дістає наказ ст. віст. К. із своєю групою залізти в багно та маленькі кущики при самому шляху між сс. Головецьке-Гвоздець і ждати тільки на лімузину, а більш нікого не зачіпати.

20. 5. хор О. із своїм з'єднанням пересидів в лісі, а коли стало смеркати, помимо великого руху на шляху і приявности большевицьких груп в лісі та на шляху, підсунувся в маленькі корчики біля шляху самого райцентру Стрілки, де заляг, ожидаючи ворога. Не минуло 10 хвилин, як на шляху показалася перша грузова автомашина, на якій була орхестра і спецбоївка силою 30 людей. У віддалі 15 м. першої машини, над'їхала друга грузова машина, навантажена большевиками. Відтак за нею їхала свобідно лімузина, в ній кількох череватих старшин в уніформах і цивільних одягах. За цією машиною їхала четверта грузова машина, також навантажена большевиками. Коли хор. О. дав наказ вистрілити ракети і відкрити вогонь тільки по лімузині, вся зброя заграла барабанним вогнем. Всіх головачів побито, лімузина заїхала в рів і з неї почав куритися дим. Коли ця вже була готова, хор. О. дав наказ відкрити вогонь по другій машині і бігцем відступати. Ворог був так перестрашений несподіваним ударом в райцентрі, що бандити з першої і другої машини стали панічно втікати в район в напрямі будинку МҐБ, інші залягли в ровах та віддали кілька черг з автоматів. Тільки пвд вийшов на гору, а вже на місці засідки з'явилися три танкетки, одна з райцентру Стрілки, друга з райцентру Старий Самбір, а третя та, що приїхала була із згаданими головачами і ждала в райцентрі Стрілки.

Ворожі втрати: 18 вбитих і невідоме число поранених. Між убитими делеґати з Москви і Киева, що приїхали на контролю пограничних районів (в міжчасі до м. Турка від сторони Славська приїздив також зрадник Гречуха з Киева, який, однак, через Стрілки не поверстався). Ворожі сили около 100 людей. Постанці втрат не мали.

На підставі розвідки, переведеної після тієї засідки, чотирьох убитих забрано до Києва. Ворог свої втрати так законспірував, що помимо зусиль розвідки, хто впав, не вдалося цього ствердити. Те, що ворог поніс втрати, підслухали в райкомпартії, а на місці засідки залишились купи пороху, вимішаного з кров'ю, повно ґудзиків та подіравлені дві автомашини. Пвд стріляв з віддалі 30 метрів. Після засідки ніччю, а потім в день ворог переводив великі облави при співучасті сил, що під'їхали з мм. Самбора і Турки.

Засідка на підполковника МҐБ Колодяжного з Дрогобича

21. 5. 1949 о 19,20 год. друга група пвд під к-дою ст. віст. К., зробила при шляху між сс. Головецьке-Гвоздець засідку на старшин МҐБ в області, що поверталися з облави.

Опис засідки: Завзятий ст. віст. К. виконує даний йому наказ з повною посвятою. Через два дні 20. і 21. 5. не зважаючи на ворожі облави і засідку, що відбулася в райцентрі, він лежить в болоті під час великого дощу, ожидаючи легкової машини. Точно о 19,20 год. над'їхала лімузина, а в ній 5 офіцерів і шофер. Не зважаючи, що кругом присутній ворог, відкриває вогонь по лімузині, відтак зривається і біжить наступом на неї. Тут на місці кулеметчик ст. віст. Т. чергою з «Дехтяра» вбиває підполк. Колодяжного, інші вбивають одного майора, одного капітана, одного ст. лейтенанта, одного лейтенанта і рядового шофера. Три перші

впали біля машини, три останні відбігли в жита, де повмирали від ран, заки ще прийшла допомога, повстанці забирають здобуту зброю, важні документи МҐБ, спалюють автомашину і відступають.

Ворожі втрати: 6 убитих, між ними пполк. Колодяжний з Дрогобича. Документів інших старшин не устійнено, бо їх біля себе не мали. Здобуто: 1 кулемет «Дехтяр», 2 ППШ, 1 ППС, 1 кріс, 2 пістолі «Токар», амуніцію, ґранати, торбу з документами пполк. Колодяжного.

Повстанці втрат не мали. В засідці відзначились ст. вістуни К., Т. і О.

Ця друга засідка викликала ще більшу паніку у ворога, а між українським населенням і повстанцями великий підйом і радісний настрій.

Наскок спецгрупи МВД на стрілецьку ланку з пвд УПА

29. 5. 1949 р. о 21,30 год. спецбоївка МВД наскочила на хату в с. Воля Районова, р-н Старий Самбір, на стрілецьку ланку — 5 стрільців, що під командою ст. віст. В. були на заготівлі харчів.

Опис наскоку: Хор. О. вислав 5 стрільців до с. Воля Районова заготовити харчі і одяг для пвд. До однієї хати заходять віст. В. і віст. Б., а на дворі залишається трьох стрільців з кулеметом. Цивіль-сексот з цього села, запримітивши, до котрої хати зайшли стрільці, повідомив спецгрупу МВД, що була в селі. Група почала підсуватись ровами, сексот ішов прямо дорогою до тієї хати. Стійковий, завваживши, що хтось підсувається, повідомив тих, хто був вже в хаті. Віст. Б., пішов провірити, хто йде. На дорозі цивіль на запит «хто йде» відповів «цивіль, іду коні пасти». Переконаний, що нікого немає, віст. Б. повернувся під хату, в тому моменті большевики відкрили вогонь по хаті. Стрільці залягли та почали відбиватися. Коли кул. С. бив з кулемета, ворог не наступав, але коли кулемет затявся большевики почали наступати. В бою поранений в голову віст. Б. Його бере на плечі стрілець К. і разом з ним відступає ок. 100 м. Під сильним напором ворога вістун Б. залишається в потоці, кажучи, що буде відбиватися, а хлопці хай відступають. Через сім хвилин він б'ється з большевиками, які не могли його знищити, бо мав добре становище. Вистрілявши всю амуніцію, застрілився. Від його куль впало трьох большевиків. Одного знищив кулеметчик С.

Ворожі сили — 27 людей, повстанські 5 людей. Ворожі втрати 4 вбитих, невідоме число ранених. Повстанські втрати — один убитий.

Стріча з ворожою засідкою

2. 6. 1949 ст. віст. О. і віст. Х. з пвд Н., повертаючись з пункту, куди носили почту, о 24 год. наткнулись на спецгрупу МВД, що робила засідку на горі між присілками Звір-Тур'е Долішнє-Топільниця. Стрільці запримітили ворога скорше, відкрили по ньому вогонь з автоматів, при чому віст. Х. вбиває одного большевика. Ворог, хоч відкрив вогонь, не мав успіху. Стрільці щасливо відступили. Ворожі втрати — один вбитий.

Стріча з ворожою засідкою

3. 6. 1949 р. стрільці з КВ під командою к-ра Х-а, йдучи рейдом, вийшли на ворожу засідку розложену на верхах гір між сс. Ластівка-Ясінка-Кіндратів. Ворог силою ок. 100 людей лежав на голих хребтах гір, розположившись у формі фронтальної лінії наче б загороджував усі переходи між масивом Майданських і Недільнянсько-Смільнянських лісів, та мав при собі коні. Група УПА складалася з 11 людей. Ворог підпустив її під голий верх, а відтак закидав гранатами, яких впало 11. Завдяки тому, що група залягла, гранати не зробили жадних втрат. Натомість від черги з ППС к-ра Х-а впав один большевик. Після вибухів ворожих гранат група відступила Ворожі втрати — один убитий.

Засідка на емведистів і партійних

3. 6. 1949 р. о 21,30 год. пвд під командою хор. О. зробив між сс. Стрільбичі-Біличі, р-н Старий Самбір засідку на емведистів і партійних, що їхали на автомашині, повертаючись з колгоспної акції.

Опис засідки: Вже в 15 год. група залягла біля дороги в корчах, ожидаючи большевиків, що мали повертатись із с. Волошинова, де перепроваджували колгоспну акцію та побоями змушували селян вступати до колгоспу. Ворожа автомашина в якій було 8 большевиків, над'їхала. Група УПА обстріляла її з віддалі 70 м, але машина не затрималася. Коли група пішла в погоню за машиною, ворогові на допомогу прийшла спецбоївка, що знаходилася на полі між селом і лісом.

Ворожі сили — 8 людей в автомашині та спецбоївка 12 людей.

Ворожі втрати — 4 вбитих та 3 ранених. Засідка тривала 5 хвилин.

Наскок на большевиків — організаторів колгоспів

4. 6. 1949 р. о 20,20 год. ця ж сама група УПА наскочила на большевиків-організаторів колгоспів з р-ну Старий Самбір в с. Волошинова.

Опис наскоку: Розвідка донесла, що в селі квартирує 6 озброєних посіпаків з районової адміністрації, які били селян та змушували складати підписи вступлення до колгоспу. В згаданій годині група УПА підсунулася під хату, до якої увійшли хор. О. і ст. віст. Ч., де роззброїли двох бандитів. Чотирьох з большевицької групи відійшли до однієї хати і зорієнтувавшись, що в селі є повстанці, подалися до мурованої школи. Зловлені: ст. сержант — директор лісгоспу, і сержант — бухгальтер заготскоту. Один з полонених большевиків розв'язав собі руки і вдарив одного стрільця в лице, у відповідь на це стрілець пострілом убив обидвох, що намагалися втікати. Коли група підсунулася під школу, большевики скочили до мурованого підвалу. Щоб не наражувати місцевих учителів на відплату, а себе на евентуальні втрати, група вийшла із села.

Ворожі втрати — 2 убитих. Здобуто 2 кріси. Повстанці втрат не мали.

Засідка на участкових МВД

26. 6. 1949 р. о 19 год. група УПА під командою хор. О. зробила засідку на двох участкових МВД.

Опис засідки: Дістали вістку, що цього дня має між сс. Волошинова-Білич повертатися з курсу в Дрогобичі один участковий МВД та що йому на зустріч вийде другий участковий. Як участкові їхали вже разом група сипнула вогнем, вбиваючи обох на місці. Ранено візника. Один вбитий участковий мав ступінь ст. сержанта, другий лейтенанта.

Наскок ворога на двох стрільців

8. 7. 1949 р. віст. Х. і віст. В. заквартирували над с. Плоске, р-н Стрілки, куди переходили з почтою. Внаслідок всипи сексота большевики окружили згаданих повстанців. Віст. В. спав, а віст. Х. стояв на стійці. Коли стійковий запримітив ворога, почав будити віст. В., та в тім моменті впала ворожа черга, від якої гине віст. Х. Віст. В. з вогнем пробивається з окруження. Наскок відбувся о 10 год. Втрати ворога 1 ранений, втрати повстанців 1 убитий. Ворожі сили 31 чоловік (п'ять кулеметів).

Ворожа засідка

12. 7. 1949 р. о 22 год. в с. Свидник, р-н Турка, ворог в числі 6 чоловік під командою полковника МҐБ зробив засідку на двох стрільців, віст. П. і віст. П.

Опис засідки: Вже два тижні перед засідкою біля Горішнього лісу над с. Турє і с. Свидник щоденно переходили двох офіцерів МҐБ, майор і полковник разом із спецбоївкою ст. лейтенанта МҐБ Сергійова, званого в терені «рябим». Їхня поведінка дала зрозуміти, що вони розробляють терен і підготовляють облаву на цей невеличкий ліс. 11. 7. на світанку ворог підтягнув сили в числі около 1000 осіб. Частина обложила ліс, а частина ввійшла густою розстрільною на перешуки за повстанцями. О 7 год. ранку група стрільців УПА запримітила большевиків у віддалі семи метрів. Користаючи з сильних гущаків, стрільці відступають незамітно і впадають на зади ворога. Коли ворог віднайшов місце квартирування, зробив основний перешук, перештикував землю, а відтак пішов далі перешукувати ліс. Вояки УПА рейдують цілий час по лісі вслід за ворогом аж до вечора, не маючи іншого виходу. Ніччю, хоч кругом були ворожі застави, перериваються на другий бік у с. Свидник. Ворог продовжував облаву ще 12. і 13. 7. Вечором 12. 7. о 22 год. двох стрільців з групи УПА підсунулись на розвідку до села. Тимчасом ворог поширив перстень окруження згаданого лісу і віддалився так, що захопив терен за селом Свидник. Ворог впускає згаданих стрільців до села, слідкує за їх рухом, а коли вони поверталися вже іншою дорогою, знову перепускає їх через свою лінію на чистому полі під гору через межі та плоти. Відтак під світлом ракет відкриває вогонь. Стрільці відбиваються. Віст. П. чергами з ППС убиває двох большевиків, а одного ранить. В хвилині коли перелазить пліт, зістає ранений в праве рам'я, однак відступає далі, повзучи цілий час голим облогом.

Ворожі сили: 7 із застави, що була на засідці та около 1000, що окружили Горішній ліс. Ворожі втрати — 2 убитих, 1 ранений. У повстанців 1 ранений.

Наскок на стрибків

22. 8. 1949 р. о 23 год. група УПА під командою хор. О. наскочила на 10 стрибків, 3 з району (зам. нач. МВД лейтенант Чорний, участковий і уповноважений по справам колгоспів) та озброєного голову колгоспу.

Опис наскоку: Дім, в якому квартирували 3 большевики і голова колгоспу, був мурований. У віддалі 50 м. від згаданого дому був колгоспний тік, якого стерегло 10 стрибків. Коли група УПА підсунулася під мурований будинок, большевики спали без стійки. Повстанці кидають до середини будинку через діру в мурі гранату, що вибухає і вбиває: участкового МВД, зам. нач. МВД Старосамбірського р-ну, Чорного, і голову колгоспу. Уповноважений по колгоспним справам районовий працівник адміністрації зістає ранений в праву руку, так що відламок гранати відриває йому пальці. Ранений кидається до дверей. Повстанці стріляють по дверях. З горішнього кінця с. Кубло, почувши стріли, прибула на поміч большевицька спецбоївка. Група УПА відступає в наміченому напрямі. Ворожі втрати: 3 убитих, 1 ранений. Втрати повстанців — 1 ранений.

Наскок спецбоївки МВД

2. 9. 1949 р. в лісі над с. Неділька о 11,30 год. наскочила спецбоївка МВД на групу повстанців. Вогнем з автоматів вбиває реф. проп. Т. і ранить ще не вилікуваного бул. Д., котрий, хоч не мав сил, відповз ще 30 м, підпустив большевиків, відбиваючись з пістолі, відтак останнім набоєм дострілився. Ворожі втрати — 2 убитих і 1 ранений (ст. лейт. МҐБ Красявін з р-ну Стрілки). Повстанські втрати — 2 убитих.

11. РЕЙДИ УПА

Збройно-пропаґандивні рейди відділів УПА, практиковані вже за німецької окупації відносно українських територій і поширені з приходом большевицької окупації на терени сусідніх, поневолених Москвою народів, після переведення боротьби УПА в нові форми не тільки не втратили нічого на своїй актуальності, а навпаки — їх актуальність і значення зросли. Бо ж рейди мають величезне пропаґандивно-політичне значення, а на цю сторінку протибольшевицької боротьби й поклала УПА в новому етапі головний натиск.

Тому то, рейди відділів УПА через сусідні країни практикуються безперервно далі, незалежно від інших дій УПА.

В червні 1947 р. коли починалася велика військова акція трьох держав проти УПА на Закерзонні, вирушає підвіділ УПА силою 50 чоловік під командуванням пор. З. **в рейд на польські терени.** Завданням рейду було інформувати польське громадянство про характер і цілі боротьби українського народу під прапорами УПА, ширити правду про московський імперіялістичний большевизм та його підступні пляни супроти Польщі і цим психологічно демобілізувати поляків у їх протиукраїнському наставленні. Факт, що ця група УПА змогла дійти аж до передмість Варшави й повернутися на українські терени свідчить найкраще про великий політичний успіх рейду та про здобуті симпатії польського населення.

В тому ж часі вирушає частина відділу «Галайда II» **в рейд на Підляшшя й Білорусь.** По дорозі рейдуюча частина здержала в Білгорайському лісі поїзд, яким їхала охорона штабу дивізії ВП і зліквідувала її, а з подорожніми перевела пропаґандивний мітинґ, та захопила містечко Краснобрід, роззброївши там частини ворога та зліквідувала місцеві комуністичні уряди.

Великого розголосу набрав **рейд відділів УПА під проводом Бурлаки, Громенка і Бродича літом 1947 р. по теренах Чехословацької республіки.** В 1948 р. чеське МВД — «Страж Народні Безпечності» видала окрему книжку про цей рейд, признаючи, що ця збройно-пропаґандивна акція УПА мала великий вплив на формування антибольшевицького руху на терені ЧСР — (Вацлав Слявік: «Права твар бандеровцов»). В цій книжці подається на основі даних чехословацької розвідки, що рейд виконали відділи Бурлаки, Громенка і Бродича силою ок. 500 бійців. Першими появилися на терені ЧСР в червні 1947 р. відділи «групи Рена» під командуванням Громенка, а вслід за ними прийшли й відділи Бурлаки та Бродича. Проти частин УПА кинено чехословацькі поліційні частини СНБ, а коли вони неспроможні були справитись з українськими повстанцями, вислано їм на допомогу спецвідділи колишніх чеських партизан і, вкінці, частини чеської армії. Бої з відділами УПА затягнулися аж до половини листопада 1947 р. В одному з більших боїв чехам вдалося розбити 80-членний відділ Бурлаки і схопити живим самого командира Бурлаку, якого опісля ра-

зом з чотирма іншими полоненими чеський суд засудив на кару смерти.

Про техніку рейдів у цій брошурі пишеться:

«Бандерівські табори розкладаються, звичайно, зовсім близько води. Вогонь вони розкладають біля самих дерев, щоб не видно було диму і тому поблизу мусить бути вода, щоб на випадок пожару самого дерева, можна було його зараз погасити. Під час відпочинку вони виминають усяких боїв, бо це в них, звичайно, повний відпочинок після більшого «скоку». Такі дослівно «скоки» робили перші відділи бандерівців при своєму поході; це були ті, що мали швидким маршем перейти через нашу країну до Баварії, а за ними — пропаґандивні частини. Вони робили «скок» від одного нападу до другого. Нападена місцевина була для них завжди відскочним трампліном. У своїх плянах вони наперед встановлювали місцевину, на яку нападуть. Передова стежа, що в їх говірці зветься «шпіцою», йшла завжди попереду і, спостерігаючи й розпитуючи людей, встановлювала дороги виходу з села, засоби зв'язку з околицею, телефонічні сполуки, довідувалась, де є крамниці й вивчала терен, і визначувала місце збірки для дальшого маршу. За цією «шпіцою» вирушала властива нападна група. Вона йшла насамперед на пошту, а члени відділу розходились по-двох по окремих домах збирати харчі. Одночасно з такою нападною групою вирушало головне ядро відділу, яке обходило дану місцевину аж до місця збірки. А звідти вже разом з нападною групою, яка місцевину проходила все в протилежному напрямі дійсного походу, щоб замаскувати напрям маршу, — робили «скок», нераз яких 50 км. і аж тоді ділили добичу, а відділ відпочивав.

«Вслід за цими частинами прийшов Бурлака зі своїм відділом, знаменито вишколеним у підступній боротьбі в лісі. Його «шпіци» завжди розпитували «де словаки, а де чехи», він, очевидно, розчислював на приязне ставлення словаків і виминав зустрічі з чеськими частинами СНБ.

«Його 80-ти членна група вміла маршувати так, що за собою залишала сліди, наче б тудою проходило лише три чоловіка. Вночі вони проходили поміж наші становища босоніж, у формі довгого вужа, тримаючи один одного за руки. Відповідно до потреби ця довга колона скручувала ліворуч, чи праворуч, робила «обарнись», або повзла як правдивий вуж. До наших становищ вона завжди була звернена найвужчим профілем. Часом вони зашивались неспостережно в найбільші гущавини, проходили ними і виходили на вільний шлях щойно минувши ціль нашого наступу, чи район зосередження наших сил».

Автор книжки признає, що в висліді пропаґанди українських повстанців словаки приймали прихід чеських поліційних та військових частин як нову окупацію Словаччини і вважали своїми союзниками українських повстанців, а ворогами — чехів. Знищення відділів УПА на

терені Чехословаччини, — каже у висновку автор, — запобігло вибухові словацького протикомуністичного повстання.

Одночасно з рейдами по Чехословаччині відходить кілька менших відділів УПА в **рейд до західньої Німеччини і західньої Австрії.** У зв'язку з цим в 1947 і 1948 рр. ок. триста бійців і старшин УПА проходить в довжінь весь простір Чехословаччини і пробивається крізь ворожі застави на цей бік «залізної занавіси».

Ці рейди були викликані двома причинами. Про одну з них говорить Провід ЗЧ ОУН у своєму «Комунікаті в справі закордонних рейдів УПА літом 1947 р.» (з 25. вересня 1947 р.), вважаючи рейд насамперед за «зовнішньополітичну маніфестацію ідеї державної самостійности України й незламности українських військ, як і демонстрацію протибольшевицької збройної сили»:

«Факт приходу закордон невеликої кількости безпосередніх учасників визвольної боротьби українського народу має велике політичне значення. Він зводить нанівець усі протиукраїнські намагання чужинців і деяких українців переконати світ, що УПА — це чиста видумка і що збройна боротьба, та ще й довгорічна, в совєтських умовинах неможлива. Безпосередня зустріч чужинців з українськими здисциплінованими бійцями розвіває всі ворожі казки про «нацистсько-фашистських дезертирів», чи про „бандитизм" визвольної армії українського народу. Живі факти мають більш переконливу силу, ніж слова про факти».

А про другу причину говориться у «Зверненні Воюючої України до всієї Української Еміґрації» з жовтня 1949 р.:

«Край з прикрістю стверджує, що саме серед еміграції знайшлися люди, які довгий час взагалі сумнівалися в існуванні на Землях Української Повстанської Армії, Української Головної Визвольної Ради і Визвольної Організації Українських Націоналістів, а деякі і виступали проти них. Треба було аж рейду УПА, треба було живих свідків, треба було повстанцям пройти серед боїв понад тисячу кілометрів, щоб остаточно переконати своїх невірних томів, що УГВР, УПА, ОУН існують, що вони діють і борються за Українську Державу".

Тобто, — першою причиною й ціллю рейдів УПА до країн західнього світу було звернути увагу заходу на боротьбу українського народу за свої права проти московсько-большевицького окупанта; а другою — переконати українську (sic!) еміґрацію про потребу і доцільність використовування в дії на міжнародньому форумі цього великанського політично-морального капіталу, що його створила і творить революційно-збройна боротьба УПА-ОУН-УГВР.

В тому ж часі, літом і осінню 1947 р. відбувся теж **рейд УПА на Мадярщину.**

Зимою 1947-48 рр. відбули **рейд у східню Прусію** дві групи УПА, один під командою Ясеня і другий під командою сотника Прірви. Завданням першого відділу було зібрати потрібні інформації про терен для використання їх другим відділом, що мав політично-пропаґандивні завдання. Відділ під ком. сотн. П. звів подорозі один бій з ВП вже на терені Східньої Прусії, вийшовши з нього без втрат; зате група з цього відділу під командуванням Шепеля попала в оточення і була розбита. В половині зими відділ сотн. П. втратив чотирьох бійців.

Відділ Ясеня прибув у Прусію вже в листопаді 1947 р., відділ сотн. Прірви 26. грудня 1947 р. Поділившись на малі групи, обидва відділи пробули в Прусії аж до весни 1948 р. провадячи по всіх місцевостях відпочинку роз'яснювальну пропаґанду та, насамперед, піддержуючи на дусі переселене сюди з Закерзоння українське населення.

Літом 1949 р. відділ УПА під командуванням сотника Хмари відбув **рейд на територію Румунії.** Про цей рейд читаємо в бюлетені „Осередку Пропаґанди й Інформації УГВР», ч. 4 за травень 1950 р.:

«В історії УПА окреме місце займають бойово-пропаґандивні рейди поза кордони СССР, на території т. зв. народно-демократичних республік, народи яких, опинившись під фактичним пануванням московсько-большевицьких імперіялістів, стали природними союзниками українського народу, поневоленого большевицькою Москвою.

В 1945-47 рр. відділи УПА відбули вже декілька таких рейдів: на територію Чехословаччини, Польщі, а також в межах СССР на територію Білоруської ССР. Такі рейди затіснюють дружбу поневолених большевицькою Москвою народів, здобувають розголос та симпатії для визвольно-революційної боротьби українського народу та сприяють поширенню погляду про необхідність революційно-підпільних і повстанських метод боротьби проти большевицьких гнобителів.

Продовжуючи ці славні традиції УПА, влітку 1949 р. за наказом Головного Командира УПА генерал-хорунжого Тараса Чупринки один підвідділ УПА під командуванням сотника Хмари відбув політично-пропаґандивний рейд на територію т. зв. Румунської Демократичної Республіки.

Мета рейду була така:

Якнайширше поінформувати населення Румунії про цілі і методи визвольної боротьби українського народу, краще роз'яснити гнобительський та експлуататорський характер московсько-большевицького режиму та закликати румунське й українське населення по той бік кордону до активної революційної боротьби з большевицькими імперіялістами та їхніми аґентами.

Підвідділ УПА перед вимаршем в рейд був забезпечений в потрібну кількість листівок та іншої революційної літератури на українській і румунській мовах. Політичним заступником сотн. Хмари був назначений к-р Перебийніс.

17. 6. 1949 р. повстанський відділ вирушив з місця постою в напрямі совєтсько-румунського кордону. В районі Жаб'є, за верхом Піп Іван, підвідділ затримався, щоб перевести потрібну розвідку. Тут, на полонині, перша повстанська стежа зустрілася з большевицькою пограничною стежею, яку після короткого бою повстанці розбили. Від повстанських куль загинуло двох пограничників-емведистів. Повстанці здобули зброю і військове спорядження. Того ж дня в полудне на горі Радеска підвідділ перейшов кордон і опинився на території Румунії. Тут затримався на полонині Герштy, де повстанці вперше зустрілися з румунськими селянами. Селяни дуже зацікавилися повстанцями, радо їх прийняли, доставили підвідділові харчі і подали потрібну розвідку. Після цього підвідділ зійшов з гір і пішов рейдом головним шляхом через румунські й українські села. Підвідділ перейшов околиці міст Вішев і Сигіт та побував в окремих селах впродовж 1-2 днів. Румунська міліція боялася виходити з міст, а охорона мостів, що була на шляхах, відступала перед повстанцями без бою. Населення скрізь зустрічало підвідділ радо. Два дні повстанці квартирували біля самого міста Вішев. Вони поширили тисячі листівок до селян, робітників та інтеліґенції і перевели ряд політично-роз'яснювальних розмов і декілька більших мітинґів. К-р Перебийніс, що добре володіє румунською мовою, широко відповідав на всі численні запитання румунського населення. Підвідділ намагався теж установити контакт з румунським протибольшевицьким підпіллям.

Підвідділ перебував на території Румунії два тижні. Населення скрізь щиро його вітало й приймало.

Румунська влада, повідомлена про перехід підвідділу УПА большевицькою пограничною службою, кинула проти нього велику кількість війська з мінометами та гарматами. Як повідомляло повстанців населення, румунські війська нараховували кілька тисяч вояків. По містах міліція переводила суворі ревізії та перевірки. Однак повстанці, завдяки інформаціям населення, щасливо відступили в гірські лісові масиви. За ними тільки безуспішно

розривалися важкі стрільна, що ними румунська артилерія наосліп обстрілювала ліси. Завдяки вмілій тактиці к-ра Хмари підвідділ перейшов щасливо назад на територію СССР, хоч кордон був сильно обсаджений стягненими з цією метою большевицькими емведівськими військами.

27. 7. 1949 р. підвідділ в цілості, без жодних втрат, вернувся на попереднє місце постою.

Так успішно закінчився ще один політично-пропаґандивний рейд УПА поза кордони СССР. Рейд відбився голосним відгомоном по всій Румунії. Населення Румунії захоплювалося Українською Повстанчою Армією, її відважною визвольною боротьбою з московсько-большевицькими окупантами. Рейд УПА — розмови румунського населення з повстанцями, поширена революційна протибольшевицькан література, революційні, протибольшевицькі мітінґи, сама поява відділу, — скріпив спротив місцевого населення проти політики румунського аґентурного уряду і заклав морально-політичні основи для спільного фронту визвольної боротьби українського і румунського народів, поневолених большевицькою Москвою».

Рейд УПА поза кордони СССР свідчить про те, що українська Повстанська Армія залишилась міцною і боєздатною й після переходу на нові форми боротьби — малими підвідділами.

12. ХОЧ ЖЕРТВИ БОЛЮЧІ, БОРОТЬБА НЕ ПРИПИНЯЄТЬСЯ

Збройно-політична боротьба Української Повстанської Армії проти московсько-большевицьких окупантів, подібно як в 1949 р., ведеться теж в трьох наступних роках, зрозуміло, що ця боротьба з кожним роком, а то й кожним днем важча. Ворог використовує свій досвід з попередніх літ та підшукує все нові способи, щоб з безоглядною жорстокістю завдавати все нові, болючі удари українському збройному підпіллю.

В останніх роках починається відчувати брак медикаментів, а далі й брак зброї та амуніції. Призбирані в час переходу фронтів запаси вичерпалися. Стверджені факти злочинного затроювання большевиками медикаментів, які, на їх думку, мають попастися до рук УПА, змушує до надзвичайної обережности при набуванні навіть найменшого медичного артикулу.

Зброю й амуніцію здобувала завжди УПА для себе на ворогові. Це не представляло особливих труднощів в часах оперування великими відділами УПА. Та з моментом переходу на оперування малими підвідділами, ця справа дуже ускладнилася.

Надзвичайно складною справою стала в останніх часах і проблема прохарчування частин УПА. Посилена акція большевиків в 1951 і 1952 рр. довела до повної колективізації сільського господарства й на західньо-українських землях. Це довело до жахливого зубожіння всього населення, в наслідок чого воно мимо найкращої волі не спроможне своїми пожертвами харчевих припасів заспокоїти потреб УПА і збройного підпілля. Майже єдиним джерелом добування харчів, в виду цього, стали державні совєтські магазини та магазини большевицьких вельмож. Тільки ж, коли в попередніх роках справа прохарчування була журбою виключно господарських референтів УПА і, ще більше, клітин підпілля, СКВ, то тепер це стало одним із головних завдань збройних відділів. Збройні акції на большевицькі магазини для придбання харчів стали враз поважною позицією в плянах боєвих дій УПА.

Зміна тактики боротьби УПА не лишилась без впливу на зміну тактики й большевиків. Замість масових облав великими силами, практикованих давніше, почало МВД-МҐБ тепер стосувати т. зв. «прочісування», та «розроблювання» провідних членів УПА та збройного підпілля. «Прочісування» полягає на тому, що невеликі відділи МВД-МҐБ, звичайно 1-5 сотень, окружують несподівано якийсь ліс, чи село і при помочі поліційних собак перещукують кожний кущик, кожну хату, і кожну п'ядь землі. «Розроблюванням» керівних членів збройного підпілля, кожного зокрема, займаються вищі старшини МҐБ, маючи при цьому до диспозиції цілий штаб співробітників. Завданням «розроблювача» є вивчати різними способами особу даного командира, його тотожність, його звички, минуле, родинні відносини, приватне життя, улюблені місця перебування тощо і на підставі всього того винайти спосіб, який повинен довести до його фізичного знищення, шляхом наскоку, засідки, чи будь-якого роду провокації.

Зрозуміло, отже, що серед тих неймовірно важких умовин боротьби УПА поносить майже кожного дня болючі жертви.

До болючіших жертв за останні три роки десятиріччя боротьби УПА належать:

4. листопада 1948 р. в бою з большевиками впав **к-р Федір, (Зиновій Тершаковець),** провідний командир УПА-Захід ВО „Буг" та Краєвий Провідник ОУН Львівського Краю.

9. листопада 1948 р. загинули в бою з НКВД **Дякон-Дмитро** в. о. референт СБ при Проводі ОУН та **Прокопів-Степан,** референт СБ при Краєвому Проводі ОУН ПК.

31. січня 1949 р. у Львові в бою з НКВД загинув Шеф Штабу УПА полк. **Лицар (Олександер Гасин).**

В лютому 1949 на Волині впав в бою з большевиками командир УПА **Смок (Петро Козак),** Крайовий Провідник ОУН на Північно-Західніх Українських Землях.

14. квітня 1949 р. впав в бою з наїздником командир УПА-Захід полк. **Шелест (Василь Сидор),** член Проводу ОУН.

9. вересня 1949 р. впав в бою **Федюшка-Брюс,** командир УПА і організаційний референт Проводу ОУН ЛК.

В жовнтні 1949 р. загинув геройською смертю командир УПА **Степан Хрін,** широко відомий своєю боротьбою на Закерзонні, а від 1947 р. командир ТВ УПА-Захід «Маківка 24», автор виданих на еміґрації споминів «Крізь сміх заліза» та «Зимою в бункрі».

В грудні 1949 р. впав **Митар,** референт СБ при Проводі ОУН КК.

Зимою 1950 р. в бою з большевиками впав командир УПА **Залізняй,** інженер-гірник з Донбасу, Вишкільний Референт СБ при Краєвому Проводі КК.

5. березня 1950 р. прийшов найболючіший удар для УПА і для всього революційно-визвольного руху: окружений спецвідділами МҐБ загинув в бою разом з усіма членами особистої охорони Головний Командир УПА ген. **Тарас Чупринка,** що займаючи одночасно пост Голови Генерального Секретаріяту УГВР (псевдо: Р. Лозовський) та пост Голови Проводу ОУН (псевдо: Тур) був повних сім літ формальним і фактичним керівником всієї революційно-збройної боротьби українського народу.

Зимою 1951-52 р. загинув командир УПА **Петро Полтава,** визначний публіцист українського революційно-визвольного руху, член УГВР і провідний член ОУН.

Зиновій Тершаковець-Федір командир УПА-Захід, Краєвий Провідник ОУН Львівського Краю

Та мимо всіх цих дуже болючих втрат, боротьба Української Повстанської Армії та збройного підпілля не припинилася. Прапор безкомпромісової революційно-збройної боротьби з рук упавших на полі слави героїв переймають їхні друзі, загартовані в бою лицарі непереможного українського народу.

Пост Головного Командира УПА обняв після смерти ген. Т. Чупринки його довголітній найближчий співробіт-

ник і заступник — полк. Василь Коваль, переймаючи одночасно теж пост Голови Генерального Секретаря УГВР, тобто — пост прем'єра підпільного уряду України.

З політичної діяльности УПА на спеціяльну увагу заслуговує загально відоме на еміґрації «Звернення Воюючої України до всієї Української Еміґрації», що його побіч провідних членів УГВР та ОУН підписали теж представники УПА: Головний Командир УПА ґен. Тарас Чупринка, Начальник Політвиховного Відділу Головного Штабу УПА сотн. П. Полтава, член Головного Штабу УПА майор Д. Сокіл, Командир УПА-Північ майор М. Дубовий, член Штабу УПА-Захід сотн. В. Хмель, Командир ВО УПА-Захід «Говерля» майор В. Грім і лікар УПА І. Фесенко. Звернення було написане в жовтні 1949 р.; на цей бік залізної занавіси, переслане через окремі дві штафети курієрів, воно прийшло в листопаді 1950 р. і було опубліковане майже в усій українській самостійницькій пресі на еміґрації.

Звернення, кожний рядок якого дише глибоким, щирим патріотизмом і вирозумінням для кожної української людини без огляду на її партійно-групову приналежність, є історичної ваги документом не тільки національної свідомости та дійсного патріотизму, але й документом глибокого розуміння політичних проблем і державницького підходу до них зі сторони керівних постатей революційно-визвольної боротьби українського народу на Рідних Землях, керівних постатей, які і в вирі надлюдсько важкої безпосередньої боротьби з окупантом не забувають і про закордонний відтинок боротьби та про тих, яких обв'язком є цей відтинок вести — про українську політичну еміґрацію.

В жовтні 1952 р. всі відділи і всі бійці УПА та члени українського підпілля відсвяткували 10-річчя УПА. З цього приводу видано на Рідних Землях окрему книгу, а Головний Командир УПА полк. Василь Коваль відзначив 10-річчя окремим наказом, підкреслюючи в ньому тверде, незламне рішення кожного бійця і командира — вести визвольну боротьбу за всяких умов аж до повної перемоги нашої Правди.

III. ЧАСТИНА

Організація УПАрмії

„Лише військова політика, що спиратиметься на озброєний нарід, готовий уперто й завзято боротися за свої права, зможе звільнити Україну від займанців та вможливить упорядкування Української Держави".

(Із „Постанов" І. Конґресу Українських Націоналістів в лютому — березні 1929 р.

Ген. Тарас Чупринка, Головний Командир УПА

К-р Павленко-Волошин, Командир заплля УПА

1. ДО ПЕРЕД-ІСТОРІЇ УПА

Українська Повстанська Армія постала, як це стверджує офіційно Головне Командування УПА у своїй заяві з 25. вересня 1947 р., „з бойових груп ОУН (керованої С. Бандерою) в 1942 р. в умовинах завзятої боротьби українського народу проти гітлерівських загарбників». Та свій надсподівано скорий і могутній ріст завдячує УПА тому фактові, що унапрямлюючо-формуюча ініціятива ОУН зустрілася з народньою стихією, яка пливла в тому самому напрямі — в напрямі збройного спротиву обом окупантам України. Ця стихія була так сильна, що керівництво ОУН під її тиском зрезиґнувало зі свого первісного пляну одностайного виступу повстанських збройних сил в той сам мент на всіх теренах України і погодилась на створення відділів УПА відповідно до політичного й психологічного стану кожного терену зокрема. Немає найменшого сумніву, що при тодішньому політично-психологічному наставленні українських мас повстанські збройні загони були б появилися й без ініціятиви ОУН, тільки що тоді, не маючи унапрямлюючого політично й організаційно центру, вони були б виялялись у такій же формі, як 1917-23 рр., у формі дій самостійних отаманських загонів. Завдяки ОУН народня стихія влилась політично й організаційно у величаві форми одностайної Української Повстанської Армії з виразним політичним обличчям, під одним командуванням і одним політичним керівництвом.

В першій частині нашої праці ми розглядали ґенезу УПА як вислід свідомої дії політичного чинника; на цьому місці ми хочемо заторкнути коротенько і другий складовий момент — постання УПА.

Перший відділ Української Повстанської Армії зорганізував, як відомо, уродженець Полісся Остап (Сергій Качинський) з поліщуків, на Поліссі. На перший погляд це виглядає куріозом, бо ж Полісся це одна з найбільш віддалених від центрів українського самостійницького руху та найбільш гноблених окупантом частин Західньої України. Як же ж воно сталося так, що саме там постав перший відділ УПА?

Відповідь на це дає, так сказати б, передісторія УПА.

Основним тереном діяльности українського самостійницько-революційного руху УВО й ОУН була, без сумніву, Галичина. Та після процесу С. Бандери, з огляду на великі арешти на терені Галичини, та в зв'язку з деякими подіями на терені Стрийщини-Львівщини, центром уваги ОУН на окупованих Польщею теренах стають північно-українські землі, — Волинь, Полісся і Холмщина, та Сокальщина як відскічна база. До праці на цих теренах відходять такі визначні члени ОУН, як Р. Волошин, Я. Старух, М. Кос та інші. Для північно-західніх теренів твориться окремий Провід, в якому пост військового референта обіймає Василь Сидор.

До того часу Полісся, Волинь і Холмщина були опановані КПЗУ — Комуністичною Партією Західньої України, яка виступала на цих теренах як — борець за національні права українського народу та оборонець української православної церкви. Зустрівшись безпосередньо з ОУН населення Волині й Полісся масово переходить на позиції ОУН.

В 1947 р., розгарі революційної праці, військовий референт ОУН на ПЗУЗ Василь Сидор висуває плян зорганізування спеціяльних військових відділів ОУН, які, на взір кол. військових відділів УВО, рейдували б по Поліссі й Волині і відповідно до розвитку політичної ситуації перейшли б вздовж Прип'яті в східню Україну, або стали б зав'язком протипольської повстанчої армії на ПЗУЗ. В зв'язку з цим в липні 1937 р. було створено першу таку військово-боєву групу „Вовків", зложену з 25 випробуваних боєвиків ОУН. Другий такий відділ почав творитися на Горохівщині.

Масові арешти українських революціонерів, а між ними й Сидора, перервали на деякий час цю акцію. Та воєнна атмосфера 1939 р. знов загострює її актуальність. В липні 1939 р. з доручення В. Сидора, що був тоді «старостою" (тобто таємним провідником в'язнів націоналістів) львівської тюрми в Бригідках, тікають з тюрми провідні члени Вовківчок і Гроза з дорученням, відновити організування військових частин на ПЗУЗ. «Вовки» збираються знов на Поліссі і напередодні вибуху німецько-польської війни в околиці Янова повстає «Поліська Січ», осідок військово-повстанчого загону «Поліського Лозово-

Ген. Перебийніс (Дмитро Грицай) Шеф Штабу УПА до 1946 р.

го Козацтва», силою ок. 500 люда. До командного складу загону належали: поліцук В. Війтюк-Погоня, капітан польської армії; Ромашківський, військовий інструктор з Луцька; поліцук Лось-Адамський, на хуторі якого містилася головна кватира „Поліської Січі"; А. Карий, студент зі Львова; Федір з Янова; А. Бульба з Бережанщини; В. Загакайло-Білий зі Стрийщини; Оксана П.-Ріка, з Волині.

Під час німецько-польської війни загін роззброїв дооколишні постерунки польської поліції та звів кілька боїв з тікаючими частинами польського війська. З приходом большевиків група галичан вийшла на еміґрацію, а поліцуки розійшлись домів.

В 1940 р. «лозовики» зорганізували самостійно чинний протибольшевицький виступ, що довів до арештів і голосного процесу Адамського і тов. Виступ Адамського ще

Полк. Шелест (Василь Сидор) Командир УПА-Захід

більш розбурхує поліцуків, в яких большевицька дійсність 1939-41 рр. змила до решти всякі просовєтські настрої.

1941 р. з групою «лозовиків» пов'язується через Г. Качинську (сестру Сергія Качинського-Остапа) член ОУН Тарас Боровець, який після приходу німців відновлює «Поліську Січ» (зручно зв'язуючи в своєму псевді прізвище відомого поліцука провідного члена «лозовиків» А. Бульби з іменем романтичного Тараса).

Безоглядна колоніяльна політика німців озлобила поліцуків докраю і вимога негайного активного збройного виступу проти німців стала на Поліссю загальною.

В 1942 р. виїжджає на Полісся й Волинь як уповноважений Проводу ОУН для простудіювання настроїв та політичного положення на тих теренах Василь Сидор. Він відновлює свої зв'язки з колишніми «Вовками», та «лозовиками», апробує, користаючи з свого уповноваження, проєкт Сергія Качинського-Остапа негайного організування збройних відділів УПА та переймає в свої руки керівництво в організуванні дальших відділів. Вирішним моментом для такої постави була зустріч В. Сидора зі сотн. Р. Шухевичем (пізнішим Головним Командиром УПА, а тоді командиром допоміжних поліційних частин на білоруському Поліссі), якого в рядах революційної ОУН уважали всі беззастережним авторитетом в ділянці військової політики, і який заявився за негайним творенням відділів УПА.

Подібні як на Поліссі боєві настрої панували й на Волині і тому в скорому часі й ціла Волинь вкривається мережею повстанських загонів УПА.

2. ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА УПА

Українська Повстанська Армія стала дуже скоро всенаціональною армією, єднаючи під своїми прапорами симпатиків різних партійно-політичних концепцій. Все ж таки, виростаючи з боєвих відділів революційної ОУН*), УПА, головно в початках, була організаційно тісно пов'язана зі структурою ОУН. Ця пов'язаність не переривалась ніколи, а з моментом повороту большевиків на українські землі вона знов скріпилась з причин, про які говоритимемо окремо. Тому керівні становища в УПА займають звичайно провідні члени ОУН на відповідних постах.

Основним завданням УПА була оборона українського населення. В зв'язку з цим майже кожний відділ УПА був зв'язаний з певною територією. А тому і в основу організаційної побудови УПА ліг принцип територіяльности.

Ціла УПА поділяється на чотири групи: 1. **УПА-Північ,** що її терен дії обіймає Волинь і Полісся; 2. **УПА-Захід,**

*) Революційну ОУН називано тоді ОУН-СД, — «Організацією Українських Націоналістів — Самостійників Державників», для відрізнення і протиставлення ОУН полк. Мельника, яка в тодішній політичній ситуації відмовилась від ведення самостійної української політики і не наголошувала важливости питання української держави.

з тереном дій: Галичини, Буковини, Закарпаття і Закерзоння; 3. **УПА-Південь** на терені областей: Кам'янець-Подільської, Житомирської, Вінницької і південної частини Київської; 4. **УПА-Схід,** на теренах північної смуги Житомирської області, північної частини Київської області і на терені Чернігівської області.

Кожна із груп поділяється на **Воєнні Округи (ВО),** а Воєнні Округи, у свою чергу на **Тактичні Відтинки (ТВ).**

УПА-Північ має три Воєнні Округи: 1) **ВО «Турів»** охоплює Луччину, Володимирщину і Ковельщину; 2) **ВО «Заграва»** — райони: Сарни, Костопіль, Березно, Людвіполь, Степань, Клесів, Рокітно, Дубровиця, Володимирець, Рафалівка, Морочно, Висоцьк, Столин, Давидгородок, Лунинець і Пинськ; 3) **ВО «Волинь-Південь»,** райони: Рівне, Клевань, Тучин, Межиріч, Корець, Гоща, Олександрія, Дубно, Острожець, Демидівка, Млинів, Козин, Верба, Радивилів, Крем'янець, Шумськ, Додеркали, Почаїв і Ланівці.

УПА-Захід має шість Воєнних Округ: 1) **ВО «Лисоня»** — терен Тернопільщини по Дністер; 2) **ВО «Говерля»** — Гуцульщина і Буковина; 3) **ВО „Чорний Ліс"** — Станиславівщина; 4) **ВО «Маківка»** — Стрийщина, Дрогобиччина, Самбірщина і Турчанщина; 5) **ВО «Буг»** — Львівщина; 6) **ВО «Сян»** — Закерзоння.

УПА-Південь мала три Воєнні Округи: 1) **ВО «Холодний Яр»,** 2) **ВО «Умань»** і 3) **ВО «Вінниця».**

Тактичною військовою одиницею був **курінь УПА,** який мав три до чотири боєві **сотні** та потрібні технічні частини. Сотня складалася з трьох стрілецьких **чот** і однієї кулеметної, а чота з трьох роїв. Боєва сотня числила за правильником 136 бійців, фактично ж сотні УПА мали по 130-200 бійців. В групах УПА-Південь та УПА-Захід курінь становив найвищу самостійну одиницю і лише в випадках окремої потреби, для визначеної боєвої дії курені лучилися разом в певну оперативну групу. В УПА-Північ найвищою оперативною одиницею був **загін,** що складався звичайно з трьох до чотирьох куренів. Широко вживані терміни **відділ** і **підвідділ** не визначають величини частини, а є лише так сказати б, функціональним окресленням самостійного, або несамостійного діяння: самостійну структурально в даний час і на даному терені боєву одиницю називається відділом, а її частину підвідділом (в скороченні вд. і пвд.). В 1942 р. «відділ УПА» числив 10-150 бійців; в рр. 1943-1945, згл. до 1947 (в Карпатах) відділом називано звичайно курінь, а підвідділом сотню; від 1945 згл. 1947 р. «відділ УПА» становили 1-2 сотні, а то й неповна сотня, а підвідділ — чота; від 1948 р. — «відділ УПА» числить вже лише 50-100 бійців, а «підвідділ» — 10 до 30 бійців.

Командують частинами командири: **ройовий, чотовий, сотенний, курінний, командир (к-р) відділу, к-р підвідділу;** все це окреслення виконуваних **функцій,** а не старшинські ступені. Справа старшинських ступенів стала предметом розгляду Головного Командування УПА щойно від половини 1943 р., головне в зв'язку зі старшинськими школами УПА, а остаточно розв'язала з моментом постання УГВР, якій передано право признавання та надавання старшинських ступенів. Функційні окреслення залишились, очевидно, й після цього і тому, напр., «сотенним» — отже, фактичним командиром сотні, — міг бути сотник, майор, полковник, як і старшина нижчої ранґи, а то й підстаршина.

Поодинокі курені згл. відділи були в діловодстві командування УПА зашифровані **цифрою,** наприклад: Г4/24/III. Та загально, кожний відділ і підвідділ, тобто курені й сотні, а в УПА-Північ теж загони мали свої окремі **назви.** В УПА-Північ, УПА-Захід і частинно на Закерзонні відділи називано іменем, чи вірніше псевдом їх командира, напр., курінь Голобенка, сотня Залізняка, загін Енея. В УПА-Захід курені й сотні прибирали собі окремі назви, напр., курінь Буковинський, сотня Авангард, сотня Сірі Вовки, сотня Бояри.

Кожний член УПА при вступі приймав (як колись, за козацьких часів), видумане прізвище, зване псевдо. Це було конечним, щоб не наражувати на небезпеку жорстоких переслідувань окупантом членів рідні. Зрозуміло, що багато псевд повторялося (наприклад: в УПА-Північ в 1942 р. було трьох Остапів: Остап — військовий референт Краєвого Проводу ОУН ПЗУЗ і командир першого відділу УПА; Остап — господарський референт Командування ВО «Заграва» і Остап — культ.-освітній референт ВО «Турів»).

Надзвичайно важливою справою для УПА було **запілля,** яке несло на своїх плечах основний тягар прохарчу-

вання УПА, розвідки й безпеки та спрямовування охотників в ряди УПА. Запіллям є поширена **сітка революційної ОУН,** яка має в кожній українській місцевості свою клітину. ОУН має також свою зовсім окрему сітку й окрему організаційну структуру, — Українські Землі, у проводі яких стоїть Провід ОУН на Рідних Землях, поділяється на Краї з Краєвими Проводами (наприклад: Львівський Край, ЛК, з Краєвим Проводом, КП ОУН ЛК); Край ділиться на округи, округа на надрайони, надрайони на райони, а район на станиці і кущі. Все ж таки, будучи до певної міри адміністративним апаратом УПА, ОУН — від Проводу ОУН на Рідних Землях аж до найнижчої клітини — тісно пов'язана з сіткою УПА. І так — господарський референт кожної частини УПА мусить бути все в безпосередньому організаційному контакті з господарським референтом ОУН відповідної клітини; Служба Безпеки ОУН є одночасно Службою Безпеки УПА: оргмоб (організаційно-мобілізаційний) відділ Штабу УПА має свою мережу в усіх клітинах ОУН згори аж до низу. Подібно мається теж з іншими референтурами. Для кращої співдії обох формацій революційно-визвольної боротьби широко практикується персональну сполуку відповідних постів ОУН і УПА: Головний Командир УПА був весь час одночасно Головою Проводу ОУН на Рідних Землях; Командир УПА-Північ — одночасно Краєвий Провідник ОУН ПЗУЗ; Командир УПА-Захід — одночасно Краєвий Провідник ОУН КК. Це, очевидно, не є правилом, бо ж в УПА є й нечлени ОУН, які, тим самим, займаючи високі пости в УПА, не можуть однак займати ніяких постів в ОУН.

Особливо тісне пов'язання УПА й ОУН приходить з моментом повороту большевиків у зв'язку з переходом до нових форм боротьби. Перед розгорненням широкої збройної боротьби УПА, діяли (про що була згадка в першій частині нашої праці), боєві групи ОУН, розростаючись шляхом приєднання до тієї боротьби й нечленів ОУН в відділи Української Народньої Самооборони. Основною прикметою боєвих груп ОУН та відділів УНС, яка відрізняла їх від відділів УПА було те, що їхні члени жили й працювали, як звичайні «цивілі» і тільки на поклик свого командування брали заховану зброю до рук, щоб виконати визначене боєве завдання і знов розійтись домів.

До таких форм боротьби було постановлено перейти після приходу большевиків, і в зв'язку з цим вже напередодні приходу большевиків твориться на взір колишніх відділів УНС — **Самооборонні Кущеві Відділи, СКВ.**

СКВ повстають шляхом скріплення клітин ОУН боєздатним елементом УПА, який прикріплюється до визначеної місцевости, коли можливо, то як легальних мешканців, а якщо це неможливе, то як підпільників, що живуть постійно нелегально. Вже до творення СКВ в кожному селі було 10-30 осіб, зв'язаних якимись функціями, звичайно адміністративного характеру, з УПА. Були це члени й нечлени ОУН. З наближенням большевиків, особи менше випробувані в важкій, революційній праці звільняється від дальшої праці, а за те скріплюється кожну станицю боєздатним елементом з рядів УПА. 4-7 станиць становили саме такий СКВ, Самооборонний Кущевий Відділ, що був адміністративною одиницею збройного підпілля, спроможною діяти самостійно.

СКВ числив 30-50 люда, тобто 3-4 рої. В проводі СКВ стоїть Провід СКВ, що в його склад входять: **кущовий,** який керує цілістю революційно-збройної боротьби на даному терені, **військовик,** званий теж **командир СКВ,** який є заступником кущового, завідує всіми військовими справами терену дій СКВ і командує СКВ під час боєвих дій, **господарник, пропаґандист, референт СБ** (служби безпеки) і **референтка УЧХ** (Українського Червоного Хреста). Боєве ядро СКВ становить **боївка СКВ.** Кущовий, член ОУН, підлягає ступнево вищому провідникові ОУН; командир СКВ, член або нечлен ОУН, підлягає оргмобові (організаційно - мобілізаційному відділові ГВШ) УПА. Збройні акції переводить СКВ самостійно, разом з іншими СКВ, або з відділом чи відділами УПА, в останньому випадку під командуванням командира даного відділу УПА.

В відношенні до відділів УПА, СКВ дбає про їх прохарчування й постачання одягу, організуючи звичайно в окремих лісових криївках харчеві й одягові магазини ще до приходу відділу УПА туди, виконує функції зв'язку і переймає під свою опіку ранених і хворих бійців УПА. Раненими і хворими опікуються безпосередньо станиці УЧХ, які крім цього займаються суспільною опікою, піклують-

ся вдовами і сиротами по поляглих бійцях УПА та членах підпілля.

Організаційну форму СКВ випробувано вперше зараз після приходу большевиків на Поліссі. Вона вповні виправдала себе і скоро вся Волинь, а далі й Галичина, Буковина й Закерзоння вкриваються сіткою СКВ. Таким способом розв'язано насамперед складне питання прохарчування бійців УПА і — утруднено ворогові поборювання УПА й підпілля та закріплювання большевицької окупації. Завдяки СКВ стало можливим організувати майже в кожній місцевості негайні оборонні збройні акції та наносити ворогові зовсім несподівано болючі удари. При організаційній справності підпілля, невеликий відділ, чи підвідділ УПА, з'явившись в якійсь околиці, спираючись на СКВ, в випадку потреби — розростається за одну ніч в сильну боєву частину і, перевівши визначену акцію знов маліє, щоб так зручно просмикуватись крізь ворожі застави.

Всією діяльністю УПА керує **Головне Командування УПА,** тобто **Головний Командир УПА, заступник Головного Командира УПА і ГВШ, Головний Військовий Штаб,** в проводі якого стоїть Шеф Головного Військового Штабу УПА, або коротше **Шеф Штабу УПА.**

ГВШ складається з таких відділів:

1 Організаційно-мобілізаційний, званий теж у певному періоді оперативним;
2. розвідчий;
3. господарчий;
4. вишкільний;
5. пропаґандивний;
6. політ.-виховний.

Групами командують Командири груп, отже: **Командир УПА-Північ; Командир УПА-Південь; Командир УПА-Захід і Командир УПА-Схід,** при співпраці **Заступника Командира і КВШ, Краєвого Військового Штабу.** Структура КВШ тотожна зі структурою ГВШ. Паралельну побудову мала й Команда ВО, Воєнної Округи.

Штаб куреня становили: **командир куреня,** його **заступник, адютант** курінного к-ра, **виховник** і **нач-лікар** або **нач-медсестра.** Такий склад мала й команда сотні.

* * *

Все вище сказане про структуру УПА це, так сказати б, формальний скелет; як же ж, в цьому відношенні, виглядала й виглядає жива УПА?

Щоб дати відповідь на це питання, треба розглядати розвій і стан кожної із чотирьох груп окремо.

УПА-Північ.

Першою почала організуватися УПА-Північ. В жовтні 1942 р. постало два відділи УПА — Остапа (Сергія Качинського) і Довбенка-Коробки (Перегійняка), що скоро осягнули стан сотень. В листопаді і грудні організуються три дальші сотні: Дороша, Крука і Ґонти. В лютому 1943 р. це вже були курені. Цілістю дій і, головне, організаційною розбудовою керує уповноважений делеґат КВШ при Проводі ОУН полк. Шелест, відомий теж під псевдами Конрад і Зов (справжнє прізвище: Василь Сидор), як перший Шеф Штабу УПА (Північ). Наглий розріст УПА приходить між 20. і 30. березня 1943 р., коли волинські і поліські допоміжні частини української поліції масово переходять в ліс до УПА.

Першим Командиром УПА (Північ) стає «з уряду» Провідник ОУН на Північно-Західніх Українських Землях Охрім (полк. **Роман Клячківський)** приймаючи псевдо як Командир УПА (Північ) — **Клим Савур.** На цьому пості він був затверджений Головним Командуванням УПА і залишився на цьому аж до своєї геройської смерти 12 лютого 1945 р.

Весною 1943 р. в ряди УПА вступає колишній полковник УНР, один із командирів Зимового Походу, **Леонід Ступницький** і йому передає полк. Шелест пост Шефа Штабу УПА (Північ). На цьому пості працює Л. Ступницький, піднесений опісля постановою УГВР до ступеня генерала, як **ген. Гончаренко** невтомно аж до своєї геройської смерти 30. липня 1944 р. Полк Шелест повернувся до праці в ГВШ, що його тоді знов обняв (в той час в ранзі майора) Тарас Чупринка (Роман Шухевич).

В зв'язку з охопленням дією УПА всього терену Волині й Полісся, приходить рішенням Головного Командування УПА організаційне оформлення Воєнних Округ. ПЗУЗ поділено на три подані вище ВО, в яких пости командирів обняли: ВО „Турів" — **к-р Рудий,** ВО „Заграва" — **к-р**

Полк. Батько (Омелян Грабець) Командир УПА-Південь
(Фотознимка з 1933 р.)

Пташка (Сильвестер Затовканюк), ВО «Волинь-Південь» — **к-р Береза.**

В серпні 1943 р. разом з «Поліською Січчю» Т. Бульби переходить до УПА трьох кол. полковників УПА: полк. Кульжинський, полк. Литвиненко і полк. Н., які входять до Волинського КВШ як Штабу УПА-Північ, переймаючи одночасно: **полк. Кульжинський** — організування і вишкіл кавалерії, а **полк. Литвиненко** — організування та вишкіл артилерії. Членом Штабу УПА-Північ стає теж **майор Поль-Польовий,** (член групи полк. А. Мельника), який в тому ж часі включається в УПА з усім своїм відділом. Майор Польовий переймає ведення старшинських шкіл УПА.

В вересні 1943 р. ВО „Турів" і ВО „Заграва" було злучено в одну оперативну групу **«Лісова Пісня».** Її командиром став **сотн. Дубовий,** заступником по справах адміністративним **к-р Юрко,** заступником по справах військовим **к-р Штаєр (Дмитро Корінець).** Та в лютому 1944 р. коли Командир ВО «Заграви» Пташка впав в бою, привернено розділ обох ВО; сотн. Дубовий задержав командування ВО „Заграва".

В час переходу фронтів стан УПА-Північ*) був такий:
Командир УПА-Північ: полк. Клим Савур (Роман Кличківський), заст. к-ра: полк. Карпович-Крем'янецький (Михайло Медвідь) Шеф Штабу: ґен. Гончаренко (Леонід Ступницький).

ВО «Турів»: Командир — майор Рудий;
заст. к-ра: Вовчак;
шеф штабу: майор Богун.

1. Загін ім. Богуна, командир — полк. Остріжський,
   Курінь: Щуки,
   „ Назара-Криги,
   „ Ярока,
   „ Ливара.
2. Загін «Помста Полісся», командир — Верховинець.
   Курінь: Голобенка,
   „ Яреми,
   „ Юрка.
3. Загін ім. Наливайка, командир — Н.
   Курінь: «Орли», к-р Код,
   „ Мухи,
   „ Громи,
   „ Кубіка.

Крім цього, три курені окремих доручень:
Курінь: Базаренка,
„ Березі,
„ Сокола.

ВО «Заграва». Командир Пташка (Сильвестер Затовканюк), загинув 25. лютого 1944 р., по його смерти,
Командир ВО — майор Дубовий,
заст. к-ра — сотн. Івахів,
Шеф Штабу — майор Макаренко.

1. Загін ім. Коновальця, командир — Ярема.
   Курінь: Кори,
   „ Лайдаки,
   „ ім. Богуна.
2. Загін Енея, командир — Еней.

*) Стан тут, як і дальше, реконструуємо на підставі різних звітів і матеріялів, а тому й можливі неточності. — П. М.

Курінь: Дороша,
„ Кватеренка-Польового,
„ Ґонти,
„ Верещаки (курінь окремих доручень).

3. Загін Дубового, командир — Дубовий.
Курінь: Шакали,
„ Шавули,
„ Гострого.

4. Загін Олега, командир — Олег.
Курінь: Чутки,
„ Цигана,
„ Евгена.

ВО «Волинь-Південь», командир — Береза,
Шеф Штабу — Черник.

1. Загін Крука, командир — Крук.
Курінь: Буревія,
„ Докса,
„ Дика,
„ Бистрого (курінь окремих доручень).

2. Загін Н.
Курінь: Гордієнка,
„ Меча,
„ Дуная.

Після смерти полк. Клима Савура, Командиром УПА-Північ став **полк. Карпович-Крем'янецький (Михайло Медвідь)**, який загинув 4. червня 1945 р., а після нього майор **Дубовий**, якого підпис стрічаємо на „Зверненні Воюючої України" з 1949 р.

УПА-Південь.

Почин до створення УПА-Південь дала Похідна Група ОУН-Південь, що в складі ок. тисячі членів вирушила в червні 1941 р. на терени південної України. Молоді революціонери — члени похідної групи зустрілися на південних просторах України з безоглядним переслідуванням зі сторони нових окупантів і — з надсподівано прихильною поставою до революційно-визвольного руху та зрозумінням справи зі сторони місцевого українського населення. В таких містах як Одеса, Кривий Ріг, Дніпропетровськ, Маріюпіль та Сталіно повстають скоро сильні центри революційного підпілля, зложені з місцевого українського

населення і керовані переважно місцевими націоналістами-революціонерами. Одеса стає центром друкування підпільної літератури для всієї України, зокрема ж тут друкуються всі відозви й брошури на мовах і письмом східніх народів.

Колоніяльна практика німців викликала повне розчарування й обурення всього населення і серед місцевих членів і прихильників революційного підпілля зроджується думка про збройну протинімецьку партизанку. Цю думку скріплюють вістки про постання УПА на Поліссю й Волині і весною 1943 р. з ініціятиви завзятого націоналіста-революціонера, 60-літнього **«Діда-Тараса»**, колишнього члена повстанських загонів в Холодному Ярі, організується в тому ж Холодному Ярі перший наддніпрянський курінь УПА під командуванням к-ра **Костя.** Скоро після цього повстає другий відділ УПА в Уманщині під командуванням к-ра **Остапа,** а далі курінь під командуванням к-ра **Саблюка,** що широко вславився своїми побідними боями з німцями та большевицькими партизанами в Уманщині, Вінниччині та Кам'янець-Подільщині.

Літом 1943 р. Головне Командування УПА призначає Командиром УПА-Південь **полк. Батька (Омеляна Грабця),** який до часу цього іменування займав пост Командира ГВО — Головного Військового Осередка.

В час переходу фронтів стан УПА-Південь був такий: Командир УПА-Південь: полк. Батько (Омелян Грабець), Заст. Командира: Антон (загинув 24. грудня 1943 р.), Шеф Штабу: Кропива (загинув 13. червня 1944 р.).

1. **ВО «Холодний Яр»:** Командир — Кость.
Шеф Штабу — Дід-Тарас.
Курінь: Саблюка,
„ Довбуша.

2. **ВО «Умань»:** Командир — Остап,
Шеф Штабу — Нюра.
Курінь: Довбенка,
„ Бувалого,
„ Андрія-Шума.

3. **ВО „Вінниця":** Командир — Ясень.
Курінь: Сторчана,
„ Мамая,
„ Буревія.

Під час переходу фронтів курені ВО «Вінниця» і ВО «Умань», відступаючи на Волинь, вступили в відверті великі бої з «заградітєльними отрядами НКВД» большевицьких фронтових військ (великі бої в Гурбенських лісах) і в важких тримісячних боях понесли надзвичайно важкі втрати. Важкі втрати понесли й курені ВО «Холодний Яр» і тому після смерти командира полк. Батька (загинув 10. червня 1944 р.) групу УПА-Південь постановою Головного Командування УПА розформовано. На теренах, де діяла УПА-Південь, залишились в районах великих лісів лише невеликі відділи УПА, а решту уцілілих частин УПА-Південь включено в УПА-Північ, згл. в УПА-Захід.

УПА-Схід.

Основи для повстанських відділів УПА-Схід повинні були покласти військовики — члени Середньої та Північної Похідних груп ОУН. Та члени обох цих груп лише в невеликій кількості добилися до місць свого призначення, впавши вже в перших місяцях жертвою масових арештів і розстрілів, що їх переводило ґестапо. Крім цього, цей терен був весь час надто близько фронту. Тому УПА-Схід так і не вспіла набрати таких остаточних форм, як три інші групи. Окремого командування для УПА-Схід не створено. На цьому терені діяли і діють лише поодинокі повстанські частини, про які, в додатку, ми маємо сьогодні ще надто мало документального матеріялу.

Літом 1943 р. вирушив з Пустомитських лісів в рейд на північно-східні українські землі з частиною свого загону к-р **Еней.** (УПА-Північ, ВО «Заграва»). Він дійшов через Коростень до Малинських лісів і задержався тут аж до пізньої осені, коли на візвання Командування УПА-Північ мусів повернутися на Волинь. Деякі відділи з загону Енея перейшли Дніпро й осілись у чернігівських лісах. Після повороту Енея, на просторі Коростень-Чернігів залишились частини куреня **Верещаки** та **Евгена.**

Весною 1944 р. вирушає на схід, перейшовши в північній Житомирщині фронт, курінь **Дороша** з загону Енея.

Але, у звідомленнях командирів загону Енея з рейду літом 1943 р. говориться про те, що на теренах північної

Київщини та на Чернігівщині вони зустрілись з діючими вже там місцевими відділами українських повстанців. Та докладніших даних про них покищо немає.

УПА-Захід.

На терені Галичини вже в 1942 р. розрослись боєві групи ОУН в **Українську Народню Самооборону, УНС.** Назва стала популярною і хоч з моментом створення УПА, УНС влилась в рямці УПА, то вживання назви УНС залишилась аж до кінця 1943 р.

Причиною цього була, насамперед, особлива політично-психологічна атмосфера, яка панувала в той час в Галичині. Деякі галицькі середовища, іменно, розвинули були сильну пропаґанду проти українського революційно-визвольного руху, переконуючи український загал, ніби-то революційні дії ОУН провокують німців до протиукраїнських виступів. Тому, з пропаґандивних мотивів, — підкреслювання самооборонного характеру збройних дій українського підпілля на терені Галичини мало особливе значення.

Та під кінець 1943 р. ситуація вже й під цим оглядом дозріла і від перших днів 1944 р. назва УНС зникає зовсім, щоб зробити місце загальній назві УПА-Захід.

Те саме сталось і зі збройним підпіллям на Буковині, що теж до кінця 1943 р. носило свою назву **Буковинська Українська Самооборонна Армія, БУСА,** ставши після цього частиною УПА-Захід. Командиром БУСА був **Луговий.**

Організацією УНС та переходом її на УПА-Захід керували члени ГВШ — Головного Війського Штабу УПА: **полк. Лицар (Олекса Гасин)** на терені Карпат, а на терені Львівщини й Тернопільщини **полк. Шелест (Василь Сидор),** який став теж Командиром УПА-Захід.

В час переходу фронтів стан УПА-Захід був такий:

Командир УПА-Захід: полк. Шелест-Вишитий (Василь Сидор), Шеф Штабу: сотн. В. Хмель.

1. **ВО «Лисоня»:** Командир — майор В. Грім.

Курінь:	«Холодноярці»,	командир Град,
„	«Бурлаки»,	
„	«Лісовики»,	
„	«Рубачі»,	к-р Чугайстир,
„	«Буйні»,	
„	«Голки».	

2. **ВО «Говерля»:** Командир — Степовий, від березня 1945 р. Хмара.

Курені:

«Буковинський», к-р: Лісовий; сотні: «Авангард», к-р: Павленко, «Сірі Вовки», к-р: Бистрий, «Бояри», к-р Боярин.

«Перемога», к-р: Недобитий; к-ри сотень: Підгірський, Дорошенко, Хмара.

«Гайдамаки», к-р: Рен; сотні: «Сурма», «ім. Богуна», «ім. Ґонти».

«Гуцульський», к-р: Тиса; сотні: «Черемош», «Чорногора», «Говерля».

«Карпатський», к-р: Козак, сотні: «Березівка», «Трембіта», «ім. Колодзінського».

3. **ВО «Чорний Ліс»,** Командир: полк. Різун-Грегіт (Микола Андрусяк).

Курінь: «Смертоносці», к-р: Чорний,
„ «Підкарпатський, к-р: Прут,
„ «Дзвони» к-р: Хмара.
„ „Сивуля", к-р: Іскра,
„ «Довбуш», к-р: Гамалія,
„ «Бескид», к-р: Довбущ,
„ «Месники», к-р: Благий.

4. **ВО «Маківка»,** Командир: майор Козак.

Курінь: «Льви», к-р: Н.
„ «Булава», к-р: К.
„ «Зубри», к-р: Прут,
„ «Летуни», к-р: Летун,
„ «Журавлі», к-р: Г.,
„ «Бойки, ім. Хмельницького», к-р: Грузин,
„ «Басейн», к-р: Тараско.

5. **ВО «Буг»,** Командир: полк. Вороний.

Курінь: «Дружинники», к-р: Черник,
„ «Галайда», к-р: Ем,
„ „Кочовики", к-р: Штиль,
„ «Переяслави», к-р: Бриль,
„ «Тигри», к-р: Ромко,
„ «Перебийніс», к-р: Шумський.

6. **ВО «Сян»,** Командир: Орест.

Курені:

„Вовки", к-р: Ягода-Черник; сотні: „Вовки I", к-р: Карпо; «В. II.», к-р: Дуда; «В. III.», к-р: Багряний.

«Месники», к-р: Залізняк; сотні: «Месники I.», к-р: Шум; «М. II.», к-р: Біс, Баглай; «М. III.», к-р: Ярий; „М. IV.", к-р: Туча; „М. V.", к-р: Калинович.

Курінь: Рена, к-р: Рен; сотні: 1. Бурлаки, 2. Веселого, 3. Іскри.
„ Евгена, к-р: Евген.

7. Курені окремого призначення:

«Сіроманці», командир Яструб;

«Полтавці», к-р: Максим;

«Чорноморці», к-р: Сич.

Після переходу фронтів, зокрема в час великих боїв на Закерзонні 1946-1947 рр., в ВО «Сян» діяли «відділи УПА» величиною по 130-180 бійців:

1. ТВ (Тереновий Відтинок) «Лемко»: к-р майор Рен:

Відділ: Бурлаки,
„ Громенка,
„ Хріна — (120 людей),
„ Мирона — (120 людей),
„ Ластівки,
„ Стаха,
„ Бурого, Біра,
„ Дідика, Бродича,
„ Семена,
„ Крилача,
„ Орського.

2. ТВ „Бастіон" (Перемищина), к-р майор Залізняк: був курінним у Ярославщині.

Відділ: Хоми,
„ Байди,
„ Чорного,
„ Осипа,
„ Черника,
„ Нечая,
„ Зруба.

3. ТВ «Данилів» (Холмщина), к-р сотник Б.

Відділ: «Вовки I», к-ри: Крапка, † в лютому 1946, Кропива † 13. 5. 1946, Яр † в серпні 1947 р.
„ «Вовки II», к-ри: Лис, Дуда † в серпні 1947.
„ «Вовки III», к-ри: Зірка † в лютому 1946, Гайда † 28. II. 1946, Давид † в серпні 1947 р

„ «Галайда II», к-ри: Куліш, Ворон,
„ «Кочовики», к-р: Штиль.

Після реорганізації на відділи УПА в районі Карпат і Підкарпаття в рр. 1947-48 діють відділи: Авангард, Басейн, Березинський, Березівський, Бистрі, Бистриця, ім. Богуна, Булава, Вершники, ім. Вітовського, Гуцули, ім. Ґонти, Дзвони, Дністер, Довбуш, Донського, Дружинники, Жубри, Журавлі, Заграва, Залізні, ім. Колодзінського, Крути, Летуни, Лели, Наддніпрянці, Непоборні, Опришки, Рисі, Сивуля, Сірі, Сірі Вовки, Сіроманці, Смертоносці, Спартак, Сурма, Сурмачі, Трембіта, ім. Хмельницького, Хорти, Черемош, Чорні Чорти, Чорнота, Чорногора.

Про величину та склад куренів і сотень УПА, з періоду до переформування їх в відділи величиною 1-2 сотень, пише у своєму спогаді один із запрошених з-поза старшинського складу УПА викладачів старшинської школи, який сам про себе подає: «Автор цього спогаду не був ніколи членом ОУН, не мав псевда, не ходив на стрічі і не робив атентатів. Щобільше, він не може сказати про себе, щоб був молодиком. В умовах першої світової війни доводилося йому кінчати старшинську школу, а в Визвольних Змаганнях міряти широкі поля і степи України». Значить, — людина об'єктивна і військово фахова:

„При столі... зібрався ввесь штаб куреня „Орли" з курінним К., колишнім леґіоновим старшиною, на чолі. З-поміж сотенних — двох б. старшин Червоної Армії, два другі — бувші леґіоністи. Крім цього, до штабу входили ще: виховник, адютант, медсестра й дві інші жінки, — це все з кадрів ОУН. Всі вони одягнені в однакові однострої з відзнаками військових ступенів на рукавах (курінний — 1 широкий пасок, сотенний — 3 вузькі, чотові — 2, ройові — 1 срібний пасок). Убрання дреліхові, як у всіх вояків, емблема «Орла» на горішній частині лівого рукава. Довідуюсь, що курінь „Орли" входить у склад Н. групи, має 4 сотні по 200 стрільців, кожна сотня в складі 3 стрілецьких і одної кулеметної чоти, в стрілецькій чоті по 4 рої й гранатометна ланка. Разом на озброєнні куреня: 48 «дегтярів», 16 «максимів», 12 легких і 4 важкі гранатомети. Крім цього, всі старшини й підстаршини озброєні в автомати. Поза курінем в селі є ще «самооборона», до якої входить біля 500 люда резерви з 14 кулеметами й 1 гранатометом. Разом у селі є около 1.300 люда залоги з озброєнням, що рівняється силі «дивізії» з часів Визвольних Змагань, — сміючись завважує курінний. Курінь входить у склад Н. групи, що складається з 4 українських і 1 азербайджанського куренів, подібного складу, 1 кінно-козацької сотні та сотні полевої жандармерії. Харчевий стан групи (мова тут про загін ім. Наливайка з ВО «Турів», УПА-Північ — П. М.), около 4.500 люда, але в випадку небезпеки або загрози цей стан, дорогою мобілізації, підноситься до 8.000 люда». (М-ч: «Перша старшинська школа УПА», спомин, «До зброї», ч. 2., червень 1946 р.).

Набір рекрутів до УПА міг відбуватися, очевидно, єдино на принципі **добровільности.** Правда, були зразу думки про загальну мобілізацію до УПА всього боєздатного українського елементу, та практичне здійснення цього виключає сам характер боротьби УПА. Примусова участь в боях можлива лише по стороні реґулярних армій і ніколи по стороні партизанських відділів. Про це повчально говорить єдиний, мабуть, в історії УПА випадок примусового набору до УПА, застосований „аргмобом" Юрченком на власну руку в Грубешівщині осінню 1944 р.: мобілізований ним курінь УПА в першому бою з большевиками, зазнавши болючих втрат, розлетівся зовсім, а сам командир Юрченко, заломаний такою невдачею, попавши живим в руки ворога, перейшов на його службу і, заки недавні друзі його зліквідували, вспів нанести українському підпіллю болючі удари, зрадивши большевикам деякі криївки та підпільні зв'язки. Партизанська боротьба вимагає від кожного члена незвичайної мужности, посвяти й видержливости і тому корисним членом УПА міг стати лише той, хто добровільно і твердо рішив принести себе в жертві Батьківщині.

Чужонаціональні частини в УПА були організовані на національному принципі в сотні і курені, і, якщо це були сотні, то входили в склад котрогось куреня УПА, а якщо курені то в склад загону УПА. Перший національний курінь в УПА створили в половині 1943 р. узбеки під командуванням майора **Ташкента,** який в березні 1944 р. попав раненим у большевицький полон і був розстріляний. В цій же ВО „Заграва" організується, майже одночасно з узбеками, курінь грузинів (в Рівенщині) та ашотів і сотня кубанців. В ВО „Турів" першим організується

курінь азербайджанців. Кількість чужонаціональних частин в УПА дійшла в час переходу фронтів до 15 куренів. Австрійці, бельгійці, французи, німці і юґослави своїх окремих частин не створили, а входили поодиноко в склад інших частин (юґослави, німці), або працювали в адміністрації УПА (австрійці, бельгійці, французи).

Невдачею закінчилась спроба організації російської частини. Сотня росіян (москалів), зложена зі самих старшин і підстаршин, була зорганізована в 1943 р. в ВО „Заграва". Сотня брала участь в боях з німцями і навіть відзначилась хоробрістю. Одначе зачасті конфлікти з іншими частинами та поодинокими членами УПА змусили Командування УПА розв'язати цю сотню.

Інспіратором творення чужонаціональних відділів був молодий наддніпрянський письменник **Йосип Позичанюк,** що під псевдом **Шугай-Шаблюк** був політичним референтом Головного Командування УПА й, опісля, УГВР; організатором цих відділів був наддніпрянець майор **Яструб (Дмитро Карпенко),** недавній старшина Червоної Армії.

3. КОМАНДУВАННЯ УПА

Зав'язком Головного Командування УПА став **ГВШ, Головний Військовий Штаб ОУН,** що зразу називався КВШ, Краєвий Військовий Штаб, створений напередодні вибуху німецько-большевицької війни у виконанні Військових Постанов II-го Великого Збору ОУН в квітні 1941 р., в яких говориться:

«1. Для здійснення своїх цілей ОУН організує й вишколює власну **військову силу.**

2. Завданням військової сили ОУН є:

а) зорганізувати й перевести збройну боротьбу ОУН за перемогу української Національної Революції й здобуття Української Незалежної Держави,

б) бути пробоєвою силою й опорою ОУН у цілій її боротьбі,

в) бути ядром Української Армії в Українській Державі.

3. В часі політичного поневолення, ОУН організує при допомозі **Військового Штабу ОУН** на всіх українських землях і закордоном військові осередки, виховує і підготовляє військових провідників-організаторів та військових фахівців, організує і підготовляє військові кадри, кермує й координує цілістю військової роботи та опрацьовує воєнні пляни, узгляднюючи політичне положення.

При допомозі тих же осередків і кадрів впливає на українську суспільну думку, пропагує серед неї військову справу, організує самонавчальні військові курси і т. п.

4. **Завдання Військового Штабу** й військових осередків ОУН в часі повстання **є зорганізувати збройну силу Революції та керувати військовими акціями на землях.**

5. **У збройному повстанні, ОУН організує й веде до боротьби всіх українців, без огляду на їх політичні переконання.**

6. Українська Армія змагатиме до виховання воїна-громадянина. Прищіплюване йому за час цілої військової служби й позавійськового виховання почуття соборности, великого призначення, відповідальности, героїзму й посвяти в парі з залізною дисципліною і твердим вояцьким вишколом, — злучить українців усіх земель в один національний моноліт.

7. Українська воєнна доктрина, опираючись на аналізі духових прикмет українця. історичній традиції, ґеополітичних умовинах України та узгляднюючи воєнні модерні засоби, має дати українській Армії **своєрідну стратеґію й організацію, які в свою чергу** дадуть змогу якнайкраще використати всю силову натугу Української Нації.

8. **Весь порив великих ідей українського націоналізму та вся сила динаміки Української Революції знайде своє втілення в українській революційній армії, яка повстане в боротьбі цілого озброєного народу, дасть йому силу й перемогу та понесе ідеї Української Революції, — свободи народів, — поза межі Рідної Землі."**

У виконанні цих постанов повстає КВШ — Краєвий Військовий Штаб ОУН під керівництвом майора **Перебийноса (Дмитра Грицая),** військового референта Проводу ОУН; після його арештування весною 1943 р. керівництво ВКШ переймає майор **Тур (Роман Шухевич),** що саме тоді утік з німецької тюрми.

Членами КВШ, згл. керівниками поодиноких його відділів були:

1. Організаційно-мобілізаційний відділ: майор **Лицар (Ол. Гасин);**
2. розвідчий — **Вейс;**
3. господарчий — **Чорнота;**
4. вишкільний — майор **Вадим (Степан Новицький,** що вживав теж псевд: **Спец і Степ);** сотн. **Вишитий-Шелест (Василь Сидор);** полк. **В. Євтимович;** пор. **М. Д.**
5. пропаґандивний — **Стояр (Ярослав Старух); Шаблюк-Шугай (Йосип Позичанюк);**
6. політ-виховний — пор. **М. Д.; Павленко (Р. Волошин);**
7. співробітники: **Батько (О. Грабець); В. Коваль;** проф. **Л. Ш.; Омелько.**

У зв'язку з організуванням УПА на Поліссі й Волині й УНС в Галичині, осінню 1942 р. цей КВШ — Львів переіменовується на ГВШ — Головний Військовий Штаб і організується ще два КВШ: Карпатський КВШ для галицької УНС і Волинський КВШ для УПА (Північ).

В вересні 1943 р. приходить формальне відділення Головного Командування УПА від Проводу ОУН. ГВШ ОУН перемінюється в **ГВШ УПА** і твориться **пост Головного Командира УПА,** що його в ранзі підполковника і під новим псевдом **Тарас Чупринка** обіймає Роман Шухевич, підвищений постановою Української Головної Визвольної Ради з 9. лютого 1946 р. до ступня генерала, з датою старшинства від 22 січня 1946 р. Волинський КВШ ОУН стає Штабом УПА-Північ, що його очолює ген. **Гончаренко (Леонід Ступницький),** а Карпатський КВШ ОУН — в січні 1944 р. — Штабом УПА-Захід, під керівництвом майора **Вадима.**

Все це було формальною леґалізацією стану, що фактично існував вже від весни 1943 р.

Фактичне керівництво всієї УПА від весни 1943 р., а дещо пізніше й формальне, опинюється в руках трійки, що її становлять: Головний Командир УПА пполк. **Тарас Чупринка,** Командир Запілля **Павленко (Ростислав Волошин)** і політичний керівник УПА **Шаблик-Шугай (Йосип Позичанюк).** (Характеристичне, що за територіяльним походженням вони: Шухевич — галичанин, Волошин — волиняк, Позичанюк — наддніпрянець).

Шефом Штабу УПА був, очевидно, від моменту переміни ГВШ ОУН на ГВШ УПА та створення посту Головного Командира УПА — керівник ГВШ, що ним став знов майор **Перебийніс,** визволений боївкою ОУН з німецької тюрми. Та формально пост Шефа Штабу УПА встановлено щойно на початку 1945 р. Після смерти ген. Перебийноса (в ранзі генерала від 1 листопада 1945 р.), пост Шефа Штабу УПА обняв на початку 1946 р. — тоді майор, а від 22 січня 1948 р. полковник — **Лицар, (Олександер Гасин).** По смерти полк. Лицаря в липні 1949 р., в. о. Шефом Штабу УПА став майор **В. Сокіл.**

Надсподівано скорий ріст УПА дуже загострив питання старшинських кадрів взагалі, вже в перших місяцях існування УПА. Зрозуміло, що за законом кожної революційної армії, старшинські пости в УПА обсаджувано не за формально-фаховими кваліфікаціями, а відповідно

до виявлених прикмет характеру та здібностей. Та це не розв'язувало питання фахових кваліфікацій. Військові вишколи, організовані й переводжувані ОУН, давали загальне, елементарне військове знання, не вистарчаюче однак для вишколення фахових старшин. А кількість старшин, що прийшли з Українського Леґіону, та колишніх старшин ЧА та польської армії була абсолютно не вистарчаюча. Тому вже в 1943 р. на Волині і в Карпатах організуються **Старшинські Школи УПА.**

Командиром першої Старшинської Школи УПА на Волині був майор **Поль-Польовий,** командиром старшинської школи УПА-Захід — майор **Хміль.** Волинська **Старшинська Школа УПА-Північ** випустила до весни 1944 р. два старшинські та три підстаршинські турнуси, **Старшинська Школа УПА-Захід** — два старшинські і два підстаршинські турнуси. Разом, — враховуючи теж підстаршинські школи при різних ВО, — Старшинські Школи УПА вишколили до весни 1944 р. ок. 2.000 старшин і ок. 3.000 підстаршин.

Весною 1944 р. обидві Старшинські Школи злучено в одну **Старшинську Школу УПА „Олені"** в Карпатах. Командиром її став майор **Польовий.** Школа „Олені" перевела два старшинські курси, — перший від 1 березня до 18 липня 1944 р. і другий від 20 липня до листопада 1944 р. На обох курсах вишколювалось по ок. 500 курсантів, в тому ок. 225 кандидатів на старшин і 275 кандидатів на підстаршин.

Майор Поль-Польовий, Командир Старшинської Школи УПА-Північ і, опісля, об'єднаної Старшинської Школи УПА „Олені", належав, як це ми вже згадували на іншому місці, до партійно-політичного середовища полк. А Мельника. Нав'язуючи до того він, за відомом і згодою Головного Командування УПА, пробував притягнути до участи в Старшинській Школі УПА, та в УПА взагалі, — згадане середовище. Його ініціятива зустрілась з піддержкою члена ПУН-у **Ольжича-Кандиби,** який прислав вкоротці до Старшинської Школи УПА кільканадцять замітніших членів групи полк. А. Мельника. На жаль, становище Ольжича-Кандиби ПУН не схвалив. Коротко після цього, Ольжича-Кандибу заарештувало ґештапо „за зв'язок з бандерівцями" і закатувало його в казематах концтабору Саксенгаузен.

Викладачами в Старшинській Школі УПА-Північ були: сотник **Босий,** майор **Лісовий,** майор **Степовий,** майор **Кацо** і майор **Гамалія.** Сотник Босий, галичанин, б. старшина українського Леґіону, майор Лісовий, Степовий і Гамалія — наддніпрянці. б. старшини Червоної Армії, майор Кацо — осетинець, б. старшина ЧА. Духовником школи був о. д-р Рафаїл.

Викладачами об'єднаної Старшинської Школи УПА „Олені" були: сотник **Береза,** наддніпрянець, (подібно як і майор Степовий) б. викладач старшинської школи ЧА, автор знаменитого підручника основ партизанки; майор **Степовий** і майор **Кацо,** що перейшли зі Старшинської Школи УПА-Північ; пор. інж. **Крутий,** наддніпрянець, б. старшина технічних частин ЧА; сотник **Ярема (Остап Линда),** старшина Леґіону; політвиховник **Руслан** і керівник розвідки **Ждан.** Ад'ютантами Командира Школи були пор. **Зміюка (Вітовський)** і пор. **Ткачук.** Лікарями школи „Олені" були — д-р **Максимович** і д-р **Кум,** по національності, — як і лікар школи УПА-Північ, — жиди. На курсах викладалось: основи партизанки, тактика, теренознавство, наука про зброю, організація військова, дисциплінарний правильник, внутрішня служба, військова господарка й рахівництво, піонірська служба, маскування, санітарна служба, танкова справа, протилітакова оборона і, крім цього, ідеологія українського визвольного руху, та основи служби безпеки. Крім теоретичних викладів відбувалися весь час практичні вправи, досить часто — в правдивих боях з дійсним ворогом.

Факт великої кількости в складі викладачів наддніпрянців, недавніх старшин Червоної Армії, не припадковий і відповідав станові всього старшинського складу УПА.

Під політичним оглядом — Українська Повстанська Армія, як це вже відмічувано, підпорядковується **Українській Головній Визвольній Раді, УГВР,** як підпільному урядові України. УГВРаді з цього титулу належить право признавання старшинських ступенів членам УПА, затверджування керівних старшинських постів та признавання відзначень за хоробрість командирам і бійцям УПА.

Відносно останнього, то в УПА існують такі відзначення:

1. Відмічення;
2. Похвала;

3. Бронзовий Хрест Бойової Заслуги;
4. Срібний Хрест Бойової Заслуги II-ої кляси;
5. Срібний Хрест Бойової Заслуги I-ої кляси;
6. Золотий Хрест Бойової Заслуги II-ої кляси;
7. Золотий Хрест Бойової Заслуги I-ої кляси.

Ці відзначення „за виявлені в боях мужність і геройзм, за видатні заслуги у керуванні боротьбою відділів УПА проти окупанта" признається тільки воякам УПА. Їх було введено наказом Головного Командування УПА з грудня 1943 р.

Крім цього є ще відзначення, що їх наділюється воякам УПА і цивільним особам „За видатні заслуги для національно-визвольної революційної боротьби українського народу":

1. Срібний Хрест Заслуги,
2. Золотий Хрест Заслуги,
3. Медаля „За боротьбу в особливо важких умовах", введена постановою УГВР з 6. червня 1948 р. „для відзначення особливої мужности революціонерів і повстанців та їхніх особливих заслуг для справи визволення України".

Першим старшиною УПА, відзначеним Золотим Хрестом Бойової Заслуги і-ої кляси був майор **Яструб (Дмитро Карпенко),** наддніпрянець, кол. старшина ЧА, організатор чужонаціональних куренів УПА, командир „Сіроманців", що загинув 17. 12. 1944 при наскоці на Стрілиська Нові.

4. КОРОТКІ ДАНІ ПРО КОМАНДИРІВ УПА НА КЕРІВНИХ ПОСТАХ

1. Головний Командир УПА ген. Тарас Чупринка.

Правдиве прізвище ген. Тараса Чупринки — **Роман Шухевич.** Народився 1907 р. в містечку Краковець, Яворівського повіту, в Галичині. Середню освіту закінчив у філії Української Академічної Гімназії у Львові, після чого студіює на львівській Політехніці.

В 1923 р., маючи заледве шіснадцять літ, вступає в ряди Української Військової Організації (УВО). В 1925-29 рр. організує і керує різними бойовими акціями проти

польських окупанців, беручи, між іншим, особисто участь в 1926 р. у вдалому атентаті на польського куратора Собінського.

В 1929 р. вступає до ОУН як один з перших її членів і займає довгий час пост Бойового Референта в Крайовій Екзекутиві ОУН. Одночасно бере живу участь у пластовому житті, належачи до найвизначніших членів пластового куреня „Лісові Чорти" та куреня старших пластунів „Чорноморці", та з пристрастю займається всіми родами спорту, здобуваючи в Запоріжських Іграх 1923 р. два перші місця та встановляючи українські спортові рекорди в бігу з перешкодами на 400 м. і в плаванні на 100 м., а в 1933 р. перше місце в лещетарському бігу сеніорів.

Покликаний до польського війська студіює в старшинській школі, з якої однак по кільканадцяти місяцях його як політично підозрілого усувають і останні місяці своєї дворічної служби він проводить звичайним гарматчиком в одному з польських військових гарнізонів на Волині. Свої військові студії доповнює Шухевич на різних військових курсах закордоном, виїжджаючи туди кількома наворотами з доручення Проводу ОУН. В 1930 р. закінчує там курс для вищих старшин.

В 1932 р. керує нападом боївки ОУН на почту в Городку Ягайлонським, в зв'язку з чим був арештований, одначе після слідства, яке не дало ніяких матеріялів для суду, був звільнений. В 1933 р. як бойовий референт Краєвої Екзекутиви ОУН організує атентат на большевицький консулят у Львові, виконаний М. Лемиком.

В 1934 р. бере участь в організуванні атентату на польського міністра Перацького. В зв'язку з цим його арештовано й відставлено до концтабору в Березі Картузькій, звідки перевезено знов до тюрми і засуджено на 6 літ тюрми. В 1938 р., звільнений завдяки амнестії з тюрми, переходить в Карпатську Україну, де під прізвищем чотаря Щуки займає в штабі Карпатської Січі пост старшини для окремих доручень.

В 1939-40 рр. працює в Проводі ОУН як Референт Зв'язку з Українськими Землями в СССР. Член Революційного Проводу ОУН та учасник II. Великого Збору ОУН, обіймає Шухевич після II. Збору пост Крайового Провідника українських земель в ГГ та стає одночасно найактивнішим членом Головного Військового Штабу ОУН.

В 1941 р. він як майор Тур-Шухевич очолює Український Легіон, який 30. червня 1941 р. входить до Львова. Відмовивши на знак протесту проти заарештування українського Тимчасового Державного Управління послуху німецькій військовій владі, Шухевич був заарештований і засуджений на кару смерти, але того присуду німці не виконали. Опинившись знову на волі як командант допоміжної поліційної частини для боротьби з большевицькими партизанами на білоруському Поліссі, Шухевич, в контакті зі Шелестом — В. Сидором, організує перехід відділів української допоміжної поліції на Поліссі й Волині до УПА, в зв'язку з чим німці, — цим разом ґештапо, — арештують його на початку 1943 р. вдруге і вдруге засуджують на кару смерти. Та Шухевич, одержавши до тюрми таємно зброю, вириває ся на волю, рятуючись так перед екзекуцією. Безпосередньо після втечі з тюрми він стає членом Проводу ОУН як Військовий Референт.

В серпні 1943 р. III. Надзвичайний Великий Збір обирає Шухевича-Тура Головою Бюра Проводу ОУН. У вересні 1943 р. зі створенням посту Головного Командира УПА, Шухевич рішенням ГВШ УПА як Головного Командування УПА, обіймає цей пост, як пполк. Тарас Чупринка. Як Головний Командир УПА і Голова Бюра Проводу ОУН він бере керівну участь в підготові на Волині І. Конференції Поневолених Народів та в самій Конференції.

Постановою УГВР з 9. лютого 1946 пполк. Т. Чупринка був підвищений до ступня генерала.

В липні 1944 р. бере участь в І. Великому Зборі Української Головної Визвольної Ради, де був обраний Головою Генерального Секретаріяту УГВР, займаючи пост Головного Секретаря Військових Справ, під псевдом Роман Лозовський.

На постах Голови Генерального Секретаріяту УГВР, Генерального Секретаря Військових Справ, Головного Командира УПА та Голови Проводу ОУН на Українських Землях Роман Шухевич (Лозовський-Т. Чупринка-Тур) в 1944-1950 рр. керує визвольно-революційною боротьбою багатотисячної УПА, широкого збройного підпілля, підпільної ОУН та мільонових мас українського народу проти гітлерівсько-німецьких та большевицько-московських окупантів.

Ранком 5. березня 1950 р. Роман Шухевич загинув геройською смертю в бою з большевиками в селі Білогор-

ща, біля Львова, окружений спец-відділами МВД-МҐБ в своїй підпільній квартирі. Його дружину, яка відмовилась виїхати закордон і жила нелегально в краю, большевики заслали ще перед смертю Командира на Сибір, а двоє дітей забрали до „дому безприютних".

2. Шеф Штабу УПА ґен. Перебийніс (Д. Грицай).

Дмитро Грицай народжений 1907 р. в селянській сім'ї в с. Дорожів, Самбірського повіту. По закінченні ґімназії 1928 р. в Дрогобичі записується на фізично-матеріяльний факультет Львівського університету. Покликаний до військової служби в польській армії закінчує з відзначенням польську старшинську школу.

Вже в ґімназії Грицай стає членом УВО, з якої переходить до ОУН, де нереймає в 1933 р. керівництво Військовою Референтурою Краєвої Екзекутиви ОУН. В 1934 р. попадає одним з перших до концтабору Береза Картузька і перебуває там повних два роки. По звільненні з концтабору Грицай закінчує свої університетські студії. В 1939 р. його знов арештує польська поліція й засилає вдруге до Берези Картузької, звідки він вийшов щойно по розвалі Польщі. В 1940-41 р. член Революційного Проводу ОУН і учасник II. Великого Збору ОУН, Грицай стає членом новообраного Проводу ОУН як Військовий Референт та як керівник створеного в виконанні постанов II. Великого Збору КВШ — Краєвого Військового Штабу ОУН. На цих постах він залишається аж до свого заарештування німцями весною 1943 р. Визволений з тюрми боєвим відділом ОУН він стає після III. Надзвичайного Збору ОУН знов членом Проводу ОУН як Військовий Референт та переймає керівництво ГВШ ОУН, перемінене тепер на ГВШ УПА, стаючи там фактично Шефом Штабу УПА, а від січня 1945 р. й формально, будучи покликаним на формально створений тоді пост Шефа Штабу УПА, як ген. Перебийніс.

Осінню 1945 р. одержує Грицай від УГВР та від Головного Командування УПА доручення виконати важливу місію закордоном. Переходячи разом з членом Проводу ОУН Маївським-Тарасом через Чехословаччину, попадає недалеко чесько-баварського кордону на засідку чеської поліції; в рукопашній боротьбі Маївський-Тарас стріляється, а ген. Перебийноса вдалося чеській поліції обезвладнити й заарештувати. Підданий жахливим тортурам в тюрмі при Вашинґтонській вул. в Празі, ген. Перебийніс кінчає самогубством, не зрадивши ніякої військової ні організаційної тайни.

3. Шеф Штабу УПА 1946-1949 р. полк. Лицар (Гасин).

Олександер Гасин народився 1910 р. в селянській сім'ї в Конюхові, біля Стрия. По закінченні стрийської ґімназії студіює на львівській політехніці, якої йому однак після побуту в Березі Картузькій польська влада не дозволила закінчити. Під час служби в польській армії закінчує як найздібніший курсант польську старшинську школу.

Член УВО та таємних націоналістичних гуртків від ґімназійної лавки і член ОУН від перших днів її існування, найближчий співробітник Степана Охримовича, Олекса Гасин був властивим організатором націоналістичного руху в Стрийщині. Ув'язнений кількакратно польською поліцією, попадає в 1934 р. першим транспортом до Берези Картузької. Та цілорічний побут у польському концтаборі не ломить, ні не залякує його. Навпаки, звільнений з концтабору, Олекса Гасин зі збільшеним завзяттям береться до праці, обіймаючи в 1935 р. керівництво Організаційної та Військової Референтури Краєвої Екзекутиви ОУН.

В 1938 р., будучи змушеним тікати за кордон, стає працівником Військової Референтури Проводу ОУН, як найближчий співробітник в ділянці військовости полк. Евгена Коновальця. В тому часі кінчає Гасин спеціяльний курс, осягаючи кваліфікації сотника для штабової праці. О. Гасин є співавтором виданого Українською Громадою в Канаді „Військового Підручника", першої того роду праці після Визвольних Змагань.

В 1940 р. стає членом Проводу ОУН, бере участь у II. Великому Зборі ОУН і стає керівником організаційно-мобілізаційного відділу ГВШ. В 1941 р. попадає до німецької тюрми, одначе визволений боївкою СБ повертається до праці в ОУН.

Як співробітник ГВШ Олекса Гасин стає душею організування в Карпатському Краю (південна, Карпатська частина Галичини) Української Народньої Самооборони і переміни її в 1943 р. в УПА-Захід, та організування й розбудови Карпатського КВШ, що став опісля Штабом УПА-Захід.

В січні 1946 р., після смерти ген. Перебийноса, Гасина, — майора Лицаря, — покликано на пост Шефа Штабу УПА; постановою УГВР з 6 червня 1948 р. майора Лицаря було підвищено до ступеня полковника. На становищі Шефа Штабу УПА полк. Лицар-Гасин переводить надзвичайно складне завдання переведення УПА на нові форми боротьби.

В січні 1949 р. полк. Лицар загинув геройською смертю у Львові, відстрілюючись з револьвера до емґебистів, що були в погоні за ним.

4. Командир УПА-Захід полк. Шелест-Вишитий (В.Сидор)

Василь Сидор народився 1911 в Сокальщині. По закінченні середньої освіти записується на Львівський університет, та поліційні переслідування не дають йому змоги студіювати. Покликаний до служби у польській армії він студіює в старшинській школі, з якої однак після гострого політичного конфлікту з шовіністичним комендантом школи „вилітає", з трудом оминувши військового суду. Пластун від найнижчих кляс ґімназії, надзвичайно активний революціонер, член ОУН від ґімназійної лавки, Василь Сидор віддається всеціло революційній праці й широко та міцно розбудовує організаційну сітку ОУН та націоналістичний рух в Сокальщині, проломлює „сокальський кордон" і поширює сітку ОУН теж на Волині і Холмщину. В 1936 р. стає членом Проводу ОУН на Північно-Західніх Українських Землях і розбудовує сітку революційного підпілля на Волині і, зокрема, на Поліссю. Під час свого ув'язнення в 1938-39 рр. був „старостою", тобто провідником українських політичних в'язнів у великій львівській тюрмі „Бриґідки". Під час першої большевицької окупації залишається на Рідних Землях як Військовий Референт Краєвої Екзекутиви ОУН. Учасник II. Великого Збору ОУН, стає від літа 1941 р. членом Головного Військового Штабу ОУН. Осінню 1942 р. виїжджає з доручення цього штабу на Полісся для простудіювання ситуації на тих теренах і, сконтактувавшись з майором Шухевичем-Туром, керує організування перших відділів УПА на Поліссю й Волині та переходом до УПА відділів української міліції. Він теж організує Волинський КВШ, — Крайовий Військовий Штаб, що став опісля Штабом УПА-Північ, будучи тим самим першим Шефом Штабу УПА-Північ. В 1943 р. III. Надзвичайний Великий Збір ОУН обирає його заочно членом Головної Ради ОУН. В 1943 р. керує переорганізуванням УНС в УПА-Захід у Львівському Краю (північній частині Галичини) і обіймає опісля пост Командира УПА-Захід. Від 1947 р. Генеральний Суддя ОУН та Краєвий Провідник ОУН в Карпатському Краю.

Загинув Василь Сидор — полк. Шелест, Конрад, Зов, — 17 квітня 1949 р. в бою з большевиками в Перегінському районі (Станиславівська область) в долині ріки Лімниці під час наскоку військ МҐБ на зимове приміщення Командира.

5. Командир УПА-Північ полк. Клим Савур (Р. Клячківський).

Роман Клячківський, уродженець Волині, виростав у Станиславові, де по закінченні середньої освіти, не маючи змоги як син незаможніх селян продовжати університетські студії, працював у „Народній Торгівлі". В ряди ОУН вступив ще юнаком і все своє життя віддав революційній праці. За першої большевицької окупації залишається на Рідних Землях, як один із керівників революційного протибольшевицького підпілля. В 1941 р. за революційну діяльність між молоддю і студентством він був заарештований большевиками у Львові і в голосному процесі 59-ох засуджений на розстріл. Та вибух німецько-большевицької війни і панічна втеча большевиків не дала змоги НКВД виконати присуд. Вийшовши на волю з Бердичівської тюрми, Клячківський зараз же повертається до революційної праці.

Зимою 1941-42 р. Роман Клячківський обіймає пост Провідника ОУН на Північно-Західніх Українських Землях. На цьому пості він відіграв важливу ролю в організуванні перших відділів УПА та розбудові УПА на Поліссю й Волині і став першим Командиром УПА-(Північ) як полк. Клим Савур.

12. листопада 1944 р. Роман Клячківський, — Командир УПА-Північ полк. Клим Савур, — загинув геройською смертю в бою з переважаючими силами большевицьких окупаційних банд, під час наступу військ НКВД на його укріплену квартиру в лісничівці біля Оржівських хуторів, Клеванського р-ну, Рівенської області.

6. Командир УПА-Південь полк. Батько (О. Грабець).

Омелян Грабець народився 1909 р. в Чесанові на галицько-холмському пограниччі. Пластун і спортовець, член УВО від гімназійної лавки й ОУН від перших місяців її існування, вихованок геройського Краєвого Коменданта УВО сотн. Головінського, Омелян Грабець, хоч не займав зразу керівних постів, був загально відомим і улюбленим в кругах націоналістичної студентської молоді. Організатор і технічний керівник широко відомих українських протипольських демонстрацій у Львові в 1938-39 рр., які своїми розмірами викликали в чужинецьких кореспондентів враження революційних вуличних боїв з окупантом, попадає в 1939 р. до тюрми, звідки повертається по розвалі Польщі в Чесанівщину. Тут, на німецько-большевицькому кордоні, стає технічним керівником підпільного зв'язку закордону з Рідними Землями в 1939-41 рр. Одночасно керує розгортанням українського життя і, зокрема, розбудовою ОУН на Холмщині.

В 1941 р. стає членом Головного Військового Штабу ОУН та Командиром Головного Військового Осередка, займаючи одночасно пост Провідника Центральної Округи ОУН на Східньо-Українських Землях.

В 1943 р., з моментом організування УПА-Південь стає Командиром УПА-Південь як полк. Батько. Загинув в бою з фронтовими частинами „заградітельних" відділів НКВД 10. червня 1944 р. на Вінниччині.

5. ОЗБРОЄННЯ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПОСТАЧАННЯ УПА

Українська Повстанська Армія, від своїх початків аж по сьогодні, озброювалася й озброюється зброєю — здобутою на ворогові. А тому, озброєння УПА за весь час дуже різноманітне.

Найгірше представляється ця справа для кожного відділу УПА в початках, при організуванні даного відділу, бо ж починати треба було майже з нічого. В пригоді тут стала насамперед зброя й амуніція, здобута українським підпіллям під час німецько-польської війни при роззброюванні тікаючих частин **польської армії.** Цю зброю було тоді закопано в лісових криївках і тепер витягнено. Не

Перша група УПА, яка прибула до Німеччини 11 вересня 1947 р. В першому ряді по середині — командир Лев Футала-Лагідний

рідко перші бійці УПА приходили з крісами, переховуваними під стріхою ще з **часів першої світової війни.** При відступі Червоної Армії вдалось призбирати деяку кількість зброї й амуніції з припасів **Червоної Армії.** За гроші й сало вдавалось купувати **мадярську, італійську та словацьку** зброю в вояків мадярських, італійських та словацьких частин при німецькій армії, головно ж після переведення серед них відповідної пропаґандивної акції.

Всю цю зброю треба було звичайно направляти, „модернізувати", переробляти й допасовувати нові частини. Тому вже в перших місяцях існування УПА організується при кожній частині УПА **зброярні,** звичайно під керівництвом техніків-фахівців, недавніх працівників совєтської воєнної промисловости. Зі старих крісових цівок роблено пістолі, вживаючи до них 9-мм. набоїв з німецьких автоматів, а з артилерійських стрілен роблено міни та гранати.

Маючи таке „вступне" озброєння, відділ УПА організує наскок на станицю німецької „шуцманшафт", або засідку на німецький транспорт зброї і так приходить в

посідання модерної **німецької зброї** та запасів амуніції до неї. Про цей спосіб добування зброї пише один із завзятих противників УПА, „євангельський проповідник" П. Хуртовина у своїх споминах „Під небом Волині":

«До менших міст німці довозили різне постачання для своєї поліції тільки тягаровими автами. Але таке постачання було дуже ризиковне. Одного разу до нашого міста також їхало кілька авт, наладованих зброєю й харчами і їхали в супроводі кількох панцерників. Дорога була висаджена старими чіхратими липами і тополями. А біля дороги ліс. Повстанці зробили там засідку. Одні засіли за кущами, інші повилазили на липи біля дороги. Коли німецькі авта над'їхали, повстанці відкрили вогонь, а ті, що були високо на липах, кидали на землю гранати. І ні одне авто не доїхало до міста, а все що там було, дісталося в руки повстанців». (ст. 133).

Більші відділи УПА організували засідки на транспорти зброї й амуніції, що йшли поїздами для німецьких фронтових частин. Але й ця зброя, опинившись в руках УПА, мусіла йти насамперед до зброярень, бо німці доставляли замки до крісів окремо, літаками.

Особливо багато німецької зброї перейшло в руки УПА під час німецького відвороту з України. УПА повела тоді спеціяльну широко закроєну акцію роззброювання розбитих німецьких частин. Члени ж українського підпілля, і навіть цивільне українське населення з власної ініціятиви, використовували те, що большевики після побідного бою розміновували вперед німецькі становища і щойно тоді висилали спец-частини для збирання зброї, виходили на залишене німцями побоєвище найближчої ночі і ще до приходу большевиків визбирували покинену тікаючими німцями зброю й амуніцію та передавали її до диспозиції УПА, або заховували для власного вжитку.

В часі переходу фронту і під час повороту частин Червоної Армії до рук УПА дістається велика кількість **большевицької зброї** й амуніції. Виявилось, що між українцями-червоноармійцями є надсподівано велика кількість свідомих українських патріотів. Багато з них перейшло до УПА, щоб чинно боротися проти червономосковського окупанта, деякі ж, не зважуючись на перехід до УПА, помагали їй тим, що на місцях свого побуту під час перемаршу залишали зброю й амуніцію. Пізніше організовано засідки й на большевицькі транспорти зброї й амуніції. При тому проведено широку пропаґанду серед червоноармійців вияснюючи, що УПА не воює проти ЧА і не чіпає червоноармійців, а бореться тільки проти НКВД та партії. В висліді цього, червоноармійці, що охороняли транспорти, часто не ставили найменшого спротиву при нападі УПА на транспорт, а то й самі повідомляли УПА про перевіз транспорту зброї й амуніції.

Здобуту й набуту зброю та амуніцію УПА розподіляла рівномірно на терен і магазинувала в лісових криївках. Завдяки цьому ще кілька літ по закінченні війни УПА не відчувала ніякого браку зброї й амуніції.

Кількісне і якісне озброєння відділів УПА було в різні періоди боротьби різне. В час боїв великими відділами, — 1943-47 рр., — УПА користувалась всіми родами зброї сухопутньої армії до здобутих на ворогові танків включно. При переході до рухливої маневрової тактики боротьби, по закінченні другої світової війни, виключається вживання тяжкої піхотинської зброї. І навіть важка протипанцерна зброя починається тоді вживати тільки при більших акціях на ворожі центри, а поза тим переховується в лісових сховах. Проти ворожих танків вживається тепер „панцерфавстів", в'язанки гранат та плящинок з протипанцерною запальною речовиною.

В загальному — сотня УПА своїм озброєнням дорівнювала, а то й перевищувала сотню реґулярної армії. Так, наприклад, в описі наступу УПА на Отинію 5. листопада 1945 р. знаходимо дані, що курінь мав озброєння: 40 кулеметів, 100 автоматів і 110 гвинтівок. В цитованому вище спомині М-ча про курінь „Орли" в липні 1944 р. читаємо, що курінь мав: 48 „дехтярів", 16 „максимів", 12 легких і 4 важкі гранатомети, всі старшини й підстаршинни мали автомати, решта — кріси. Е. Зоряний у своїй статті про озброєння УПА („До зброї", ч. 18) подає про стан в 1945-47 рр.: „Сотня складалася з 4 чот, по три рої кожна. Озброєння стрілецького роя тоді таке: 2 кулемети, 2-4 півавтоматичні кріси, 1-2 автомати і кріси. Тобто, сотня була озброєна 24 кулеметами, 40 піватоматичними крісами, решта автоматами і крісами. До цього був ще протипанцерний кріс, деколи гранатомет".

Умундурування УПА надзвичайно різноманітне, бо ж його доводилось українським повстанцям здобувати на різних ворогах. Трофеями боїв з німцями були німецькі уніформи і тому, наприклад, загін к-ра Остріжського був весь умундурований уніформами німецької поліції. Деякі

частини мали мадярські уніформи, інші — словацькі, ще інші шили собі свої власні уніформи, або й ходили „в цивілю", відзначаючись тільки мазепинкою з тризубом. Після 1944 р. на зміну німецьким, мадярським і словацьким уніформам приходять совєтські та польські уніформи.

Бойовим **постачанням** відділів УПА завідував „оргмоб", — організаційно-мобілізаційний відділ командування УПА. Йому підлягали всі магазини зброї та зброярні. Зі собою брали боєві відділи певний запас амуніції, вистарчаючий на переведення навіть дуже довгого бою, — пересічно по 200-300 набоїв на кріс, 4.000-5.000 набоїв на кулемет „Дехтярова" і 5.000-7.000 на німецький „МГ", — решта переховувалась в збройових та амуніційних „пунктах", тобто лісових магазинах. Збройово-амуніційні пункти розміщені по цілому терені так, щоб після кожного бою відділ міг добитись до котрогось із них.

Бойове постачання організувалось в рямцях ВО — Воєнної Округи, а від 1945 р. ТВ — Тактичного Відтинку. Якщо відділ УПА опинився на терені іншого ВО згл. ТВ, його командування мусіло негайно сконтактуватися з „оргмобом" командуваня даного ТВ, щоб покористуватись їхніми „пунктами".

Постачання харчами та одягом належало до „господарника УПА", який однак завідував цими справами більше теоретично, бо фактичне виконання харчевої та одягової заготівлі для УПА лежало на „господарнику" (або: „господарчому") відповідної клітини ОУН, а від 1944 р. СКВ — Самооборонного Кущевого Відділу. УПА мала теж, подібно як зброєві та амуніційні пункти, й харчеві „пункти", тобто харчеві магазини в лісових криївках, та користати з них вільно лише в випадку конечности, наприклад під час бльокад та облав. Нормально ж — харчі для відділу УПА приготовляв господарчий підпілля в поблизьких до місця перебування відділу селах і або відділ заходив до визначеного села, або приготовані харчі відносили дівчата в ліс. Другий спосіб практикується чимраз частіше з приходом большевицької окупації. При всяких маршах кожний член відділу УПА одержує „залізну порцію", при рейдах — подвійну „залізну порцію", що їх вільно зуживати тільки в крайніх випадках, за дозволом командира.

Господарник УПА завідував теж всіми господарськими підприємствами, веденими безпосередньо УПА: гарбарнями, миловарнями, шевськими та кравецькими варстатами тощо. Подібними підприємствами на терені сіл завідував господарник підпілля, при чому дана робітня чи фабричка була залегалізована як приватна власність котрогось члена або симпатика ОУН.

Про взірцеве функціонування господарського постачання в УПА говорить у своїх споминах згадуваний вже нами ненависник УПА П. Хуртовина, якому довелось було в 1944 р. короткий час працювати в господарському відділі командування ВО УПА:

«Аж тепер я побачив, що УПА була сильно зорганізована... УПА мала по селах великі харчові сховища, мала вже багато зброї. Напр., одного разу наш земельний відділ одержав від однієї бойової частини запотребования на 75 пудів ковбаси, кільканадцять пар чобіт, кожухів, светрів, рукавиць, і другого дня підводи селян вже везли це туди, де треба. (ст. 160).

До підпільної сітки була прикріплена теж **сітка УЧХ** — Українського Червоного Хреста, що мав три відділи: медичний, — опіка над раненими і хворими бійцями УПА, фармацевтичний, — заготівля ліків, та відділ суспільної опіки. Очевидно, своїх працівників мав УЧХ і безпосередньо в рядах Української Повстанської Армії. Велика кількість працівників УЧХ, — українських дівчат, — загинули геройською смертю, зі зброєю в руках захищаючи ранених бійців УПА.

6. БОЄВА ТАКТИКА УПА

Боєва тактика Української Повстанської Армії це — **партизанка,** яка основно різниться від нормальної боєвої тактики реґулярних армій. Бо, коли основою боєвих дій реґулярних армій є пересування фронтових позицій, проривання фронту противника, окупація при помочі пересунення фронтів все нових теренів і забезпечення свого панування на них, або, в випадку оборони, плянове пересування фронту ціною віддачі певних теренів, тобто коротко, — коли основою тактики реґулярної армії є фронтові бої, то, як це схоплює комуністично-китайський ватажок Мао Тсе Тунґ. — „тактика партизанської війни по-

Окружний провідник ОУН, к-р УПА Омелько і надрайоновий пров. ОУН, к-р Юрій-Вій. — 27. IV. 1947 р.

винна спиратися на елементах ініціятиви, рухливости, плянування і зачіпних дій, в достосуванні до положення ворога, властивостей терену, комунікаційних засобів, атмосферичних умов, сили партизан, і населення в окресленому часі і місці, — на елементі маневрування, себто уникання сильних місць ворога і атакування слабих, запевненні собі свободи удару та відступу, даванні боїв коротких, зі скорим вислідом, як теж — у випадку чисельної переваги ворога, — на діянні згідно з принципом: відступати, коли ворог атакує, непокоїти його, коли він відпочиває, вдаряти на нього, коли він вичерпаний, та переслідувати його, коли він відступає".

Про причини вибору партизанської тактики Українською Повстанською Армією та про її суть пише один із визначних інструкторів старшинських шкіл УПА:

„Щодо питання співвідношення сил, то сили ворожої реґулярної армії, що має ще на допомогу поліцію та напіввійськові чи поліційно військові формації (в часі миру якраз поліція веде боротьбу з повстанцями), дуже часто й десятикратно переважають сили повстанських відділів. Вони (ворожі сили) теж краще вивінувані, вишколені, озброєні та мають добре вишколений командний склад.

Партизанські відділи, звичайно, малі, слабше вишколені, (багато — зовсім ні), гірше вивіновані, різно озброєні, та не мають таких фахових, вишколених старшинських кадрів.

Ці недоліки партизанських відділів у великій мірі рівноважать: **кращий моральний стан** (відвага, завзяття, риск, посвята) повстанців та **ідея,** за яку вони борються (знають, за що борються), **загартованість** на холод і голод, **партизанська вигадливість і винахідливість** (з десятистрілок роблять ручні кулемети, переробляють совєтські набої до німецької зброї і т. ін.), **максимальне й найкраще використання** тих засобів, що їх мають. Вишкіл поодиноких повстанців переводиться і поповнюється досвідом, здобутим на полі бою та вирівнюється спритом і воєнними хитрощами партизанського командира.

Крім величезної числової переваги, ворог має над повстанськими відділами ще й таку ж велику **технічну** перевагу, а саме: важку зброю піхоти (важкі кулемети), артилерію, танки, літаки. Щоб могти цю колосальну технічну перевагу ворога бодай частково зрівноважити, партизани діють малими відділами, в закритому, важко-прохідному терені, використовуючи для своїх дій всі природні перешкоди й ніч та в широкому маштабі маневри й рух. Таким чином вони не дають ворогові змоги використовувати проти себе цієї такої великої технічної переваги. Вони стараються представляти собою надто малі для ворожої техніки цілі (шляхом роздрібнення), що легко губляться в терені, швидко зникають, і до яких не можна дібратися важкою зброєю.

Зрештою партизани стараються нищити всі ці технічні засоби ворога, де й як тільки це можливе, не допускаючи їх на поле бою шляхом нищення мостів, складів пального, гаражів і т. ін.

Дуже велику перевагу над партизанськими відділами дає ворогові політично-адміністративна організація терену та засоби транспорту і зв'язку, (районні осередки, ста-

ниці, МВД-МҐБ, шляхи, авта, залізниці, телефони, телеграфи, радіостанції і т. д.). Зорганізований та впорядкований терен дає ворогові **сильну оперативну базу,** можливість швидкої комунікації та перекидання частин у терені, де появилися партизани. Тому при всяких діях партизанські командири мусять брати це до уваги і, або старатися ці засоби організації терену (адміністрація), зв'язку й комунікації нищити чи знешкідливлювати, або так вести дії, щоб ворог не міг їх (тих засобів) використати проти нас (блискавична поява, чин і зникнення відділу, використання умов терену й ночі, сувора конспірація, заздалегідь приготовані місця відступу і скриття та тому подібне).

Кожна реґулярна армія в нормальних умовах діє звичайно вздовж якогось фронту, маючи перед собою ворога, а за собою — **запілля** (базу), з якої вона черпає поповнення, і яке дає змогу на відпочинок вичерпаним в бою частинам та на лікування ранених і хворих.

Партизанські відділи того всього в такому розумінні не мають. Ворог кругом них, вони мусять діяти серед ворога, не маючи ніякого ані запілля, ані найменшого зовсім спокійного і безпечного кутка. Полем бою партизана — цілий окупований терен, фронт на всі сторони, кожної хвилини можливість зудару чи зустрічі з ворогом. **Партизан мусить бути вічно насторожений, вічно готовий до бою.** Мусить уміти чувати, навіть у сні". (Ратник: „Основні елементи партизанської тактики УПА", „Повстанець", 1946 р.).

Ці основні прикмети партизанської тактики боротьби відносяться до всієї боротьби УПА. Та розглядаючи її детальніше ми бачимо два, дещо відмінні під оглядом тактики періоди боротьби УПА: перший — до 1947 р. і другий — від 1947 р. до сьогодні. (Очевидно, границя між обома періодами пливка, бо ж на Волині перехід до нової тактики проведено в основному вже 1945 р., а знов же в деяких околицях південної Галичини щойно осінню 1948 р.).

Перший тактичний період боротьби УПА характеристичний намаганням оперувати великими відділами, прочищувати від ворожої адміністрації цілі комплекси терену й закріплюватись теж адміністративно на опанованому терені; популярно окреслювано цю тенденцію — здобуванням, організуванням і обороною „упівських респуб-

Зліва: Славцьо, Федір, Бистра, Лицар. Бряза, осінь 1945 р.

лік". У зв'язку з цим УПА організує й удержує курені і загони, які мають у своїй диспозиції теж кавалерійські та артилерійські частини з важкою зброєю включно. Все це творило вже перехід до певної міри від типово партизанських до зально-повстанських форм боротьби.

Нова політична ситуація, що заіснувала по закінченні другої світової війни на українських землях і в світі, змушує УПА повернутись до типово партизанських форм боротьби, що їх основною прикметою є оперування малими загонами та принципове уникання фронтальних боїв.

Форми партизанської тактики це: засідка, наскок, атентат, саботаж і рейд — як зачіпні акції, та прорив і конспірація як оборонні дії.

1. **Засідка** — це один з найвигідніших і найбільш ефектовних форм партизанської боротьби. Вона наносить ворогові дошкульні удари, зводить до мінімум власні втрати партизанського відділу, залякує й деморалізує цілий окупаційний апарат та підносить на дусі населення. Несподіваність і раптовність удару при вжитті автоматичної зброї дають змогу навіть невеличкому партизанському відділові розгромлювати багато численнішого ворога, наносячи йому великих втрат в людях та викликаючи в

нього загальну паніку. В додатку, цю форму боротьби можна застосовувати в кожному терені та в кожній порі року і дня.

Очевидно, успіх кожної засідки залежить насамперед від належної підготови. Якнайповніша розвідка про сили і пляни ворога, на якого підготовляється засідку, та про розташування інших ворожих частин в околиці, належний вибір місця засідки, яке давало б змогу партизанському відділові якнайкраще скритись і одночасно мати вигідний простір для обстрілювання ворога, докладне пізнання терену й солідне підготування пляну відступу, вдалий вибір часу виконання засідки, підбір, підготова й належне розміщення учасників засідки та забезпечення їх відповідною кількістю зброї й амуніції, — це ті елементи, від яких залежить успіх засідки.

У краєвих звідомленнях про дії УПА читаємо, що засідка стосує теж залюбки і ворог, НКВД, проти УПА, і все ж таки — коли засідки УПА наносять большевикам дуже великих втрат, то з большевицьких засідок відділам УПА вдається вирватись без більших втрат. Причина цього цікавого явища в тому, що коли большевики в своїй розвідці, мимо всього, спираються тільки на поодиноких сексотів, то розвідка УПА спирається на все українське населення даного терену: навіть жінки, старці і малі діти з власної ініціятиви дають якнайточніші інформації частинам УПА про большевиків та остерігають все своєчасно українських повстанців перед большевицькими засідками.

2. **Наскок** — не дає таких широких і вигідних можливостей застосування, як засідка, та за те він ще більше деморалізує й залякує окупанта та підносить на дусі населення. Для переведення наскоку на центри ворожого окупаційного апарату треба основнішої підготови та більших сил, як для засідки, та можливий лише в відповідному терені та часі. Наскок потягає теж за собою багато більше жертв. Мимо цього, УПА стосує досить часто цей засіб партизанської боротьби з огляду на його велике психологічно-політичне значення.

3. **Атентат,** тобто вбивство окремого представника окупаційної влади, можливий до переведення найменшою кількістю повстанців. Часто для безпосереднього виконання вистачає одна людина, очевидно — при належній

підготові. Атентат переводить УПА звичайно в терені, в якому не можлива дія більшого повстанського відділу.

4. **Саботажі,** — зривання мостів, нищення комунікаційних шляхів та засобів, переривання телефонічно-телеграфічних сполучень, нищення магазинів бензини тощо, — дезорганізують окупаційний апарат і не дають большевикам змоги закріпитись у терені. Самі саботажі не потягають за собою людських жертв зі сторони повстанців, тому УПА стосує цей засіб дуже широко. Погоні й облави, що приходять звичайно у висліді саботажів, використовують відділи УПА дуже часто для організування засідок.

5. **Рейд** зв'язаний завжди з найбільшими трудами й небезпеками, — відділ відривається під час рейду від своїх баз, що ускладнює питання прохарчування, постачання амуніцією та відсилки ранених до підпільних лікарень, — але за те дає найбільші політично-пропаґандивні успіхи. Рейди відділів УПА, так по українській, як і по чужих територіях, практикуються в обох тактичних періодах боротьби УПА.

Оборонні форми партизанської тактики це, як ми згадували, прорив з окруження і конспірація.

Прорив з окруження це питання життя і смерти, з яким безупинно мусить зустрічатися кожний відділ і кожний окремий член партизанського відділу. Відомо, що в найбільшій небезпеці людина стає надзвичайно вигадливою. Тому теж прорив з окруження як форма боротьби став в руках УПА мистецтвом партизанської тактики. Про це говорить найкраще факт, що відділи УПА зуміли так багато разів прориватися з большевицького окруження, в якому большевики замикали даний ліс тісним перстнем кільканадцяти чи й кількадесятитисячної маси спец-частин НКВД, як це, наприклад, було під час великих облав 1945-46 рр. в Карпатах або 1947 р. на Закерзонні.

Конспірація в умовинах підпілля розуміється як заховування перед ворогом організаційних тайн. В умовинах партизанської боротьби УПА під конспірацією розуміється теж заховування перед ворогом фізичного перебування членів УПА. Річ у тому, що після розчленування відділів УПА, повстанцям доводиться разом із членами підпілля перебувати зиму в укритті. Для цього й будується

спеціяльні **бункри й криївки,** при чому вони мусять бути так замасковані, щоб ворог під час обшуків не міг їх відкрити. Відкриття криївки в дев'яти на десять випадках кінчається загибіллю її залоги, яка, не можучи прорватись, обороняється до останнього й останнім набоєм стріляється, щоб не попасти живим у руки ворога.

Тому техніка будови бункрів і криївок розвинулася в УПА в окрему ділянку військової штуки. Бо ж ідеться про побудову землянки для перезимування кілька чи кільканадцяти осіб (бункри для 10-15 осіб, криївки 2-5 осіб), які були б досить просторі, забезпечені в свіже повітря, воду й харчі та хоронені перед вогкістю, але, ще важніше, й задовільно замасковані. Доводиться придумувати різні способи маскування самої будови криївки, входів, вентиляційних отворів, підходів тощо. Найдрібніше занедбання може коштувати життям цілу залогу криївки.

Зрозуміло, що ворогові, який розпоряджає величезним, знаменито вишколеним і вивінуваним поліційним апаратом, вдається час до часу розкривати й найкраще замасковану криївку. Зі звідомлень УПА та збройного підпілля виходить, що большевикам вдається розкрити річно ок. сто бункрів та криївок членів УПА і збройного підпілля. Все ж таки тисячам українських повстанців вдається перебути в бункрах і криївках безпечно зиму.

Та найміцнішою зброєю УПА є — фізична загартованість на всі труди й невигоди і **моральна сила духа кожного окремого її члена.**

7. УПА і український нарід

Українська Повстанська Армія це всенародня армія, зложена з найкращих представників всіх верств і всіх прошарків українського народу, які борються за загальнонаціональні інтереси, а тому й пов'язана міцними моральними зв'язками з найширшими масами української нації. Факт, що УПА вже десять літ існує і діє серед найжахливіших умовин большевицько- московського, а перед тим німецького терору доказує, що це не фраза, а глибока істина. Бо зовсім слушною є завважа, що „партизанська війна без політичної цілі неминуче мусить заломатися, подібно як у випадку, коли її політична ціль незгідна з цілями населення". І якщо б боротьба УПА не відповідала найглибшим бажанням найширших українських мас і якщо б вона не мала за собою симпатій та посуненої до найвищих меж жертвенности й посвяти, активної піддержки всього українського народу, то в підбольшевицьких умовах УПА не проіснувала б і одного місяця. Тільки завдяки цій подивугідній всесторонній піддержці всього українського народу, українських чоловіків і жінок, і навіть старців і дітей, Українська Повстанська Армія може до сьогодні успішно протиставитись величезній матеріяльній перевазі окупанта.

Про це джерело сили УПА знає добре окупант. І тому, навіть коли большевиків витиснули з України німецькі окупанти, большевицька Москва не забувала робити все можливе, щоб підірвати в українського народу його симпатії до УПА.

Про большевицькі провокативні намагання представити УПА як німецьку інтриґу, ми згадували вже давніше. Тут хочемо навести ще один рід большевицьких провокацій, спрямованих на підривання авторитету та народніх симпатій до УПА. У споминах згадуваного вже викладача Старшинської Школи УПА, запрошеного з-поза УПА, читаємо про це:

«Єдність українського народу не була вигідна клятим ворогам української державности. В своїх зізнаннях з дня 10. 1. 44. головний аґент большевицької розвідки на терен УПА-Північ Александер Чхейдзе (псевдо Чапаєв) каже: «як начальник оперативного відділу я одержував уже безпосередньо інструкції для використання прірви, яка витворилась між українським визвольним рухом УПА і деякою частиною української інтеліґенції з противного табору (мельниківці, бульбівці, уцеківці). Мені з Москви постійно нагадували про те, щоб я за допомогою всієї моєї сітки діяв в напрямі поглиблення цієї прірви. Можу сказати, що це мені досить легко вдалося з огляду на великий політичний примітивізм цього табору, що дуже легко давав собі вмовляти різні наші провокації. Всякі сплітки і видумки, на нашу велику радість, ці люди дуже швидко приймали і поширювали. Пригадую, що спеціяльно нашою видумкою про запрошення Бандери в склад українського радянського уряду ми наробили дуже багато ідеологічної і матеріяльної шкоди УПА та українському революційному підпіллі. Дуже легко приймались також вістки про всякі репресії, які нібито застосовувались бандерівцями у відношенні до мельниківців і бульбівців. Ці вістки розширювались летом блискавиці серед заінтересованих партійців». (М-ч: «Перша Старшинська Школа УПА», «До Зброї», ч. 9).

Але, ті большевицькі провокації ширились власне — серед заінтересованих партійців і тільки серед них. Український народ відкидав їх з обрідженням, бо відчував, хто їх плодить, і бачив, хто їх ширить Ні большевики своїми провокаціями, ні заінтересовані партійці, які безвідповідально ширили ці большевицькі провокації, не були в силі підірвати довір'я і симпатій українського народу до УПА, бо ж УПА була і діяла серед народу і нарід своїми власними очима добре бачив, хто і за що бореться в рядах УПА. В партійних розграх український нарід на Рідних Землях незаінтересований і в жорстоких умовах большевицької окупації не бачить для них місця. Він бачить добре, що в Україні існує лише один поділ: поневолений український нарід, який за ініціятивою революційної ОУН, під боєвими прапорами УПА і під політичним керівництвом УГВР бореться, використовуючи кожну форму боротьби, за свої національні суверенні права, по одній стороні і — большевицько-московські окупанти та їх вислужники по другій.

Большевицькі провокації й інсинуації на УПА віджили по закінченні другої світової війни серед нової української еміґрації, знаходячи пригожий для себе ґрунт в роз'яреній партійній гризні. В пресі тих партійних середовищ, які під час німецької окупації відмовились від участи в визвольній боротьбі українського народу, ставились вороже до УПА, а то й анґажувались по стороні окупанта в поборюванні УПА, стали появлятись повторювані на всі лади давні большевицькі інсинуації з характеристичними для кожної інсинуації та провокації прикметами: повторюючи раз-по-раз про „жахливі переслідування в УПА мельниківців, бульбівців та інших партійців", ніколи, ні разу не було при тому подано — **кого** ж це саме з мельниківців, бульбівців, соціялістів, чи інших партійців, де, коли і в який спосіб УПА замордувала, закатувала, чи переслідувала.

Ці неморальні оргії деяких еміґраційно-політичних середовищ у відношенні до УПА, які стоять у так різкому контрасті до постави всього українського народу на Рідних Землях, викликали жаль і слушне обурення тих, що залишились на Рідних Землях, щоб нести весь тягар безпосередньої боротьби з окупантом. І тому то у „Зверненні Воюючої України до всієї української еміґрації" з жовтня 1949 р. говориться:

«Край обурений занепадом політичної і громадської моралі серед української еміґрації, що завдає шкоду цілій визвольній справі, що в очах чужинців ганьбить цілий народ і формує фальшивий погляд на боротьбу на землях... Край з прикрістю стверджує, що саме серед еміґрації знайшлися люди, що довгий час взагалі сумнівалися в існуванні на землях Української Повстанської Армії, Української Головної Визвольної Ради і підпільної Організації Українських Націоналістів. Треба було аж рейду відділів УПА, треба було повстанцям пройти серед боїв понад тисячу кілометрів, щоб остаточно переконати своїх невірних томів, що УГВР, УПА та ОУН існують, що вони діють і борються на Українських Землях. Але навіть після цього є ще на еміґрації люди, які всіляко намагаються применшувати значення боротьби на Землях, звужувати її розміри, обезцінювати політично. Край закликає всіх цих людей припинити будь-яке обезцінювання визвольного руху на Землях і віддати всі свої сили інтересам Воюючої України. Тим, хто заслiплені своїми власними інтересами не знайдуть відваги і охоти покинути свої виступи проти визвольного руху на Землях і свідомо продовжуватимуть обезцінювати його, — Край виразно заявляє, що їх роботу він розглядатиме як злочин щодо українського народу і його визвольної боротьби в Україні».

А в своїй заяві з 25. IX. 1947 р. Головне Командування УПА вияснює так різко і звичайно шкідливо толковане на еміґрації відношення революційної ОУН та УПА:

«Еміґраційні кола, використовуючи понадпартійність УПА, пробують заперечувати ту велику організаційну ролю, яку відограла ОУН, керована Степаном Бандерою, в процесі утворення й росту УПА і яку ця організація продовжує відограватн сьогодні. У зв'язку з цим Головне Командування УПА заявляє:

1. Українська Повстанська Армія постала з бойових груп ОУН (керованої С. Бандерою) в 1942 р. в умовах завзятої боротьби українського народу проти гітлерівських загарбників. На протязі 1942-43 рр. до УПА долучилися широкі українські народні маси. УПА стала виразно всенаціональною збройною силою. Вона стала найповнішим і загальним виявом самостійницької боротьби всього українського народу.

4. Українська Повстанська Армія понадпартійна. В ній борються всі, кому дорога справа Самостійної Української Держави, без різниці поглядів, політичних переконань і партійної приналежности. Але рівночасно з цим УПА цілком визнає той велетенський вклад, що його внесла ОУН, керована Степаном Бандерою, в справу утворення, зміцнення й розвитку УПА. ОУН поклала основи під УПА. Вона скріпила її своїми високоідейними кадрами (члени ОУН становлять понад 50% усього складу УПА), вона обстояла її політично від нападів як з боку національних ворогів України, так і з боку деяких українських груп; вона доклала найбільших зусиль для успішного розвитку УПА і докладає їх сьогодні в рямках УГВР».

І, з приємністю приходиться ствердити, що й загал української еміґрації поставився до всіх партійних оргій

проти УПА так, як і ввесь український нарід на Рідних Землях: він з обрідженням відкинув їх як неможливе і шкідливе для національної справи явище й, не дивлячись на всі спроби вдержування партійних ґет, об'єднався духово біля визвольної боротьби УПА. Відштовхненою від українського загалу й осамітненою залишилась горстка непоправних партійців, над якими трагічно затяжіло їх сумне недавнє минуле.

Золотий Хрест Заслуги

Боротьба УПА ще не закінчена. Вона ведеться далі і тому ще передчасно робити підсумки. Ізза цього ми й ограничимо нашу спробу оцінки боротьби УПА до кількох основних стверджень:

1. Геройська боротьба українського народу під прапорами УПА створила величезний морально-політичний капітал, який уможливлює належно ставити українську справу на міжнародньому форумі. Вона перенесла українську справу з площини теоретичних концепцій в пло-

Золотий Хрест Бойової Заслуги І. кл.

щину існуючої дійсности, показуючи її світові, як **живу** проблему, як ятріючу рану сьогоднішнього політичного ладу на сході Европи. Геройська боротьба УПА відбилась голосним відгомоном за кордоном і потрясла сумлінням західнього світу, який, так байдужий на всі меморіяли й звернення еміґраційних центрів і груп, зацікавився тепер українською справою й почав її студіювати.

Одночасно, мужня постава українського народу, виявлена боротьбою УПА проти обох окупантів України за здійснення чітко виписаних на прапорах УПА ідей, переконує західній світ, що при розв'язці української справи до уваги треба брати не поставу й інтерес одної чи другої еміґраційної ґрупи, а тільки і єдино бажання й інтерес українського народу на Рідних Землях.

2. На внутрішньому — боротьба УПА поставила ще раз перед очі всім великі національні ідеали, вказала правильний шлях національних змагань, зактивізувала політично найширші маси українського народу і, виявивши великанську міць моральних сил українського народу, скріпила віру в себе.

Кожна українська людина, дивлячись на героїзм і безмежну посвяту бійців УПА, і тієї матері й жінки, що з подивугідною мужністю приносять в жертві Батьківщині своїх синів і мужів, висилаючи їх не нерівний бій в ряди УПА, і дівчат, що не лякаючись тортур з власного бажання голосяться на санітарок УЧХ та зв'язкових УПА, і малих дітей, що не бояться енкаведівських катів і переносять бійцям УПА важливі інформації, — почуває гордість з приналежности до такого народу і певність, що нарід, який зродив УПА мусить перемогти.

Медаля УПА «За боротьбу в особливо важких умовах»

Постанова УГВР про встановлення цієї медалі:

З уваги на те, що в різних районах України багато учасників українського визвольно-революційного руху веде боротьбу проти московсько-большевицьких окупантів в незвичайно важких умовах — в умовах, що вимагають від революціонерів і повстанців просто надлюдських фізичних і моральних зусиль — для відзначення особливої мужности таких революціонерів і повстанців та їхніх особливих заслуг для справи визволення України встановити окрему медалю „За боротьбу в особливо важких умовах".

Інструкцію в справі цієї медалі видасть Головне Командування УПА.

6. червня 1948 р.

Українська Головна Визвольна Рада

IV. ЧАСТИНА

Із офіційних документів УПА

Слава Україні! *Героям Слава!*

Повстанець

Рік І. Листопад 1944 р. Ч. 1.

Видає Українська Повстанча Армія

Присяга воїна Української Повстанчої Армії

Затверджена УГВР і введена наказом ГВШ ч. 7. з 19. VII. 1944.

Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крови, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому житті всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу, або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу.

ПОСТАНОВА
УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ

про визнання дня 14-го жовтня 1942 р. днем постання Української Повстанчої Армії (УПА) та про встановлення цього дня святковим днем УПА.

В м. жовтні 1942 р. на Поліссі постали перші збройні відділи, що дали початок Українській Повстанчій Армії.

1. Для зафіксування цього історичного моменту визнається день 14-го жовтня 1942 року днем постання УПА.

2. Для вшанування цього моменту день 14-го жовтня, що збігається з історичним козацьким святом Покрови, вводиться як святковий день УПА.

30 травня 1947.

УКРАЇНСЬКА ГОЛОВНА ВИЗВОЛЬНА РАДА

Передрук з видаваного на Рідних Землях Органу УГВР «Бюро Інформації Української Головної Визвольної Ради (УГВР)». Випуск ч. 1. Квітень 1948 р.

БІЙЦІ Й КОМАНДИРИ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ!

Гітлерівська Німеччина остаточно розгромлена й розбита.

Не боятися більше українському народові ні винищування у газових камерах, ні масових розстрілів цілих десятків сіл озвірілими гестапівцями. Не буде вже німець бити по лиці свободолюбного українського селянина, ні відбирати його землі, щоб повернути його в раба німецького пана. Не гнатиме тисяч і десятків тисяч робітників і селян у новітній „ясир" в Німеччину. Не ждатиме український інтелігент на свою чергу, коли його фізично знищать, бо він міг би в прийдешньому бути постійною загрозою для окупанта. Західний варвар не буде вже панувати на українській землі.

Великий вклад у перемогу над Німеччиною внесли й Ви, Українські Повстанці. Ви не допускали, щоб німець свобідно господарив на українській землі й вповні її використовував для своїх загарбницьких цілей. Ви не дозволяли йому грабити українського села, не допускали до вивозу в Німеччину. Ваша караюча рука гідно відплачувала за розстріли й палення сіл... У боротьбі з Німеччиною наша Українська Повстанська Армія зорганізувалася і пройшла першу бойову школу.

Та з розвалом Німеччини вернувся і розгосподарився на Україні ще гірший окупант — Росія. Від віків поневолюючи Україну, вона не зрезигнує з неї ніколи, незалежно, чи в неї царський режим, чи „найдемократичніша в світі республіка". І саме оця „соціялістична республіка" вирішила остаточно покласти край українським самостійницьким змаганням. Скувавши весь народ у нову соціяльну систему державного капіталізму, пануюча кліка створила жахливі економічні умовини, щоб перемінити свободолюбну людину в вічно

голодну тварину, що ні про що інше не вміє думати, як про їжу. Ввівши культуру „по формі національну, а по змісту соціялістичну" сов-влада руками українських заляканих рабів тичин, бажанів, вишень, вознякiв насильно прищіплює Україні російську культуру. Для більшого обдурення українських мас створює в Україні ще й комісаріяти оборони й закордонних справ, які не мають ніяких прав, хіба тільки вихвалювати Сталіна. Невиданий в історії людства терор, провокації мають остаточно перетопити в російському горнилі український народ, що має назавжди забути, що він був самостійним, і погодитися бути вічним наймитом „старшого брата" — новітньої великої Росії. Для свободолюбних має ця „найдемократичніша республіка" сибірську тайгу, Соловецькі острови, масові розстріли, палення сіл, штучні голоди та інші „новітні" „виховні" засоби.

Та український народ і тепер не скапітулював перед наступаючим ворогом. В 1943 р. Вам, Українські Повстанці, передав він зброю в руки з наказом до останнього боронити ідею української самостійности. З неперевершеною стійкістю і героїзмом, з небаченою до цього часу вірою і запалом виконуєте Ви вже більше як два роки цей наказ нації. Ні голод, ні інші недостачі, ні терор відносно Ваших родин не захитали Вашого завзяття, Вашої віри в перемогу. Ще завзятіша, ще успішніша боротба є Вашою відповіддю на всі підступні „звернення уряду УРСР". Ви добре пам'ятаєте, що так само старалася розкладати Росія воїнів Мазепи, так само „даровувала" провини українським повстанським загонам у 1920 — 43 рр. Всіх, що далися обманути „нагороджено" каторжними роботами чи розстрілами, як тільки вони перестали бути потрібними Росії. Коли Ви зараз вступили на шлях боротьби зі сталінським режимом, то не те, щоб перед ним капітулювати, бо з ворогом, що загрожує існуванню нації, треба боротися на життя і смерть. Я впевнений, що зброї, яку одержали Ви з рук нації, не посоромите і прийдешнім поколінням передасте своє ім'я, вкрите безсмертною славою.

Українські Повстанці! У світі ще не заіснував мир. Революційні рухи поневолених народів та протиріччя між західними державами і СССР зростають. Росте в усьому світі свідомість, що несе зі собою ідея „диктатури пролетаріяту", голошена з Кремля. В боротьбі проти нього Ви сьогодні не самі! Завзяті серби, хорвати ведуть бої проти московського ставленника Тіта, болгари також піднімаються проти кривавого терору, принесеного „союзним" СССР. Гори Семигорода залюднилися тими румунами, що не піддалися Росії. Навіть мала Словаччина веде партизанку проти наїзника. Польські патріоти саботажами й збройною боротьбою відповідають на намагання Сталіна їх поневолити. Ряди борців проти східного сатрапа ростуть. Це все створює сприятливі умови для нашої дальшої боротьби і наближає момент розвалу СССР.

Дотримати зброю в руках до тієї хвилини і стануги на чолі воюючих проти Сталіна мас — Ваше священне завдання. Вірю, що виконаєте його з честю і фанатизмом, як виконували всі дотеперішні завдання. Новими методами боротьби, пристосованими до нової обстановки, дайте відповідь ворогові на його наступ.

З незламною вірою вперед, до перемоги!
Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!
Вічна хвала тим, що полягли в боротьбі з наїзником!
Слава Україні!

В травні 1945. р.

Тарас Чупринка
Гол. Ком. УПА.

(Передрук з краєвого видання „Повстанець" 5 — 6 за квітень — травень 1945. р.)

Від Редакції: В зв'язку з закінченням німецько-большевицької війни Головний Командир УПА видав відозву до — бійців та командирів УПА.

До Всіх насильно вивезених з України, і Тих, що мусили покинути Рідні Землі — Братів і Сестер наших, до всіх українців на чужині

— Звернення Президії Української Головної Визвольної Ради (УГВР) і Головної Команди Української Повстанської Армії (УПА).

ДОРОГІ БРАТТЯ Й СЕСТРИ!
УКРАЇНСЬКІ СЕЛЯНИ, РОБІТНИКИ, ТРУДОВА ІНТЕЛІҐЕНЦІЄ!
УКРАЇНЦІ НА ЧУЖИНІ!

До Вас, Брати наші й Сестри, до Вас, Українці на чужині, яких жорстока війна, або криваві злочини окупантів насильно вирвали з Рідних Земель та кинули на скитальщину в далеких чужинецьких краях, до Вас, яким не пощастило жити й діяти в рідних містах і селах наших, до Вас усіх, Друзі наші, звертаємось ми, Українська Головна Визвольна Рада і Українська Повстанська Армія, — та з далеких піль України, з її широких степів шлемо Вам наш дружній боєвий привіт! Ми вітаємо Вас і від міст України, від рідних братів і сестер Ваших, ми поздоровляємо Вас іменем тисячів борців нашої революційно-визвольної боротьби та іменем знаних і незнаних впавших лицарів наших, ми шлемо Вам гарячий привіт усього Українського Народу, що під ярмом кривавого окупанта страждає, але не гнеться, що сотки разів призначений ворогами на знищення — **живе і бореться!**

Ми приносимо Вам свіжий подих рідних піль України та образ того, як і чим живе під цю пору Український Нарід, за що змагається, за що веде свою криваву, але завзяту й вперту боротьбу.

Бо мир, що його недавно проголосили переможні держави, настав для багатьох народів, але — **не для України!** Кривава шостирічна війна проти розбійницької системи гітлерівського націонал-соціялізму принесла волю деяким

західньо-европейським народам, але **вона не принесла волі поневоленим народам Сходу!**

Бо не впали ще з них гітлерівські кайдани, не вспіли ще просохнути рани катованих німецькими окупантами матерей і дітей наших, не опорожнились ще тюрми і концтабори від гноєних у них гітлерівськими сатрапами батьків і братів наших — а вже на землі свободолюбивих народів Сходу і Півдня Европи, а передусім на землі нашої України, наступив другий, добре знаний нам кровожерний ворог українського народу, гнобитель наших селян, робітників та інтеліґенції — **московсько-большевицький загарбник.**

І знову погнав новий окупант українських селян у колгоспне ярмо, знову прикріпив українських робітників на невільничу працю в заводах і заставив їх висотувати свої жили для нових п'ятирічок і нових воєн, він знову знущається над українською інтеліґенцією і змушує її вислуговуватися його імперіялістичним інтересам, він знову наповняє тюрми і концлягри кращими синами Українського Народу, він знову жене тисячі українських родин в степи Казахстану і в тайґи Сибіру, а підвали ненаситнього НКГБ наповняє трупами героїв революційно-визвольної боротьби Українського Народу.

Оцю свою винищувальну для українських народніх мас роботу ведуть московсько-большевицькі імперіялісти впарі із забріханою акцією облудної пропаґанди про „звільнення" України і других поневолених народів від гітлерівського ярма, про т. зв. свобідний розвиток народів СССР, про демократію і свободу.

Та нікому більше не одурити українських народніх мас і нікому безкарно не поневолювати Українського Народу!

Український Нарід, як і другі поневолені народи Сходу, відповіли на нове московсько-большевицьке поневолення скріпленою революційно-визвольною боротьбою за повне політичне й соціяльне визволення, за відбудову власних національних держав. Бо всупереч мирові на Заході, **війна на Сході Европи для поневолених сталінським більшовизмом народів ще не скінчилася!** Вона триває дальше та ведеться під гаслом повного розвалу сталінсько-більшовицької тюрми народів, як останньої твердині авторитарної твердині в світі, під гаслом свободи народів і людини, під гаслом повної перебудови Сходу на нових

принципах та побудови вільних національних держав на етнографічних землях кожного народу.

В оцій боротьбі, що сьогодні ведеться на Сході Европи, а зокрема на землях України, в оцій боротьбі, що завтра захопить усі свободолюбиві народи світу та надасть нового обличчя і змісту майбутнім епохам, як виразник вічного змагання людства до свободи й прогресу — **передове місце займає Український Народ.**

Коли в 1941 р. спалахнула на Сході воєнна пожежа і німецько-гітлерівські „іберменші", йдучи на зміну сталінській сатрапії, задумали закувати Україну в нові кайдани, Український Нарід, вірний традиціям своєї дотогочасної визвольної боротьби, відповів стихійним, а відтак організованим опором на німецько-гітлерівські спроби його поневолити. Український Нарід не дав себе залякати німецькому теророві, він не зігнув спини перед узброєною по зуби німецькою імперією, як не згинав спини ніколи перед жодним наїзником впродовж своєї многострадальної, але славної історії, а раз станувши на становищі оборони рідної землі перед ворожим насиллям, він **почав власними ударами відповідати на удари противника.**

І це треба знати всім Вам, Дорогі Брати й Сестри, і всьому культурному світові:

— в оцій своїй крайнє ворожій поставі до німецьких загарбників видержали українські народні маси — українські селяни, робітники й трудова інтеліґенція, консеквентно від першого до останнього дня німецької окупації; Український Нарід не дав себе повести жодним Квіслінґам, ні Муссертам, ні іншим наймитам, які прив'язали б нашу визвольну справу до воза чужих імперіялістичних інтересів, а всіх нечисленних платних аґентів, чи наївних політичних спекулянтів, що хотіли здати Український Нарід на ласку німецького сатрапа, він зумів змести з повехні життя та викинути поза його борти.

В оцій своїй однодушній революційній поставі **українські народні маси єдиною лавою станули за своїми самостійницько-революційними керівниками за своїм Революційним Політичним Проводом** та спільними силами високо підняли самостійницькі прапори боротьби, незламно документуючи всьому світові тверду волю Українського Народу жити вільним і незалежним життям.

А коли терор німецько-гітлерівських наїзників і большевицько-партизанських парашутних зайдів почав щоразу дужче наступати на життя і майно громадян України, Український Нарід покликав до життя своє збройне рам'я, свою славну Українську Повстанську Армію (УПА), що перейняла на себе охорону українських народніх мас перед насильствами гітлерівсько-сталінських імперіялістів.

І вкрились ліси і гори, балки і чагарники України повстанчими загонами новітніх українських козаків, месників за ворожий терор і борців за волю народу. І промовило болотнисте Полісся та розлога Волинь, заговорили лісисті Карпати, озвались таємні Дніпрові плавні, а за ними й широкі українські степи. З усієї України, з усіх її закутків озвалась тверда мова кулеметів, що стала відповіддю українських народніх мас на ворожі намагання закувати їх у кайдани.

І почавши з зими 1942-43 рр. **на цій твердій мові розмовляє Український Нарід зі своїми ворогами до сьогодні і розмовлятиме на ній так довго, доки остання нога імперіялістичного наїзника не зникне з України!** Бо Український Нарід ніколи не зрезиґнує зі своєї боротьби за волю, а раз розпалене полум'я підпільної самостійницької збройної боротьби українських народніх мас проти наїзників — ніколи не потахне!

Воно не потахло досі, цебто майже по півторарічній новій большевицькій окупації України. Сьогодні знову, як і в минулих роках, **Україна в розгарі своєї революційно-визвольної боротьби.**

І саме це хотіли б ми, наші Брати й Сестри на еміґрації, довести до Вашого відома. Ми хочемо, щоб Ви і весь свободолюбний світ дізналися про те, що український нарід не тільки не зрезиґнував із своїх політичних цілей, але якраз в умовах найважчого сталінсько-большевицького терору скріпив і посилив свою революційно-визвольну боротьбу. Сьогодні знову ліси, гори й степи України повні тих, що волі прагнуть, і, що за народні інтереси постояти готові. Сьогодні громадяни України знову станули на захист своїв політичних і соціяльних прав, в боротьбі за власну державу, а кожна українська душа й кожна українська хата стоять нездобутими твердинями в боротьбі проти кривавого сталінсько-большевицького наїзника.

Зокрема цей факт єдности і спільної боротьби Українського Народу проти ворогів, хотіли б ми, наші Брати й Сестри на чужині, довести до Вашого відома. Незалежно

від усіх підступних спроб сталінсько-большевицьких загарбників та їхніх платних підбрехувачів, **всі ми тут на українських землях, стоїмо в одній лаві боротьби, в єдиному всеукраїнському фронті, у дружньому змаганні українських селян, робітників і трудящої інтеліґенції за здійснення наших найвищих національних ідеалів, за відбудову Української Самостійної Соборної Держави.** Нас тут не ділять кордони, нас не роз'єднують жодні територіяльні, віроісповідні чи психологічні різниці, ні партійні спори, бо партій тут немає! **Тут є тільки єдиний Український Нарід, який страждає, але бореться в єдиному революційному фронті!** Його і нас усіх єднає наша свята ідея, а кріпить незламна віра в перемогу!

І звертаючись до Вас, наші Брати й Сестри, в оцей важкий, але героїчний час, ми — як Найвищі Керівники революційно-визвольної боротьби Українського Народу на рідних землях, кличемо Вас пом'янути великі дні цієї історичної боротьби, що тепер ведеться на степах України. Ми кличемо Вас передусім склонити Ваші голови перед кращими синами Українського Народу, впавшими героями нашої революційно-визвольної боротьби. Водночас ми взиваємо Вас, що є синами того самого Українського Народу, стати гідними Ваших братів і сестер, Ваших батьків і матерей, що всі по своїй силі в єдиному фронті борються за відбудову Української Держави. Зокрема взиваємо Вас стати гідними тисячів отих знаних і незнаних борців — стрільців і старшин УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ (УПА), що день-у-день і ніч-у-ніч захищають свій нарід від ворожого насилля, що в повній відданості й посвяті щодня і кожної години глядять у вічі смерті та боронять чести українського жовніра, а як треба, гідно вмирають за друзів і за нарід свій. Ми взиваємо Вас бути гідними синами народу, який видав із себе УКРАЇНСЬКУ ПОВСТАНСЬКУ АРМІЮ (УПА), армію, що в повній незалежності від яких небудь зовнішніх сил та в оперті виключно на власні сили Українського Народу, безперервно бореться від трьох майже років, зброєю реалізуючи одиноко правильну вповні незалежну українську самостійницьку політику та за цей час виросла до ролі серіозної військово-боєвої та політичної сили і стала могутнім чинником нашої визвольної політики.

Довкруги УПА, що в сучасний момент являється дорогоцінним скарбом та власністю всього Українського Народу і довкруги нас, як Найвищого Політичного Керівництва Українського Народу, в його революційно-визвольній боротьбі, об'єдналися найширші маси всієї України, українські селяни, робітники й трудова інтеліґенція, створивши єдиний незалежний фронт спільної боротьби.

Тому звертаємось до Вас в оцей історичний момент, наші Друзі на еміґрації, **кличемо Вас також там у далеких краях Европи і всього світу, станути єдиним спільним фронтом за велике спільне діло, за відбудову Української Самостійної Соборної Держави.** Нехай підуть у непам'ять всі спори, хай маліє та зникає все, що може Вас ділить, хай живе й розвивається те, що Вас єднає, що Вас лучить, що робить з Вас могутнє українське рам'я на вигнанщині, яке дасть піддержку Краєві та поможе всьому народові нести важкий тягар визвольної боротьби. Тільки спільними зусиллями Краю та еміґрації, тільки при вмілому використанні назовні боротьби, що її веде сьогодні Край, тільки у спільній акції всього українства — здобудемо Українську Державу.

Тому, наші брати на чужині — **всі Ваші сили віддайте на службу Краєві, на допомогу тим, що борються,** що не зважаючи на всі ворожі насильства і підступи високо держать прапор нашої революційно-визвольної боротьби. Хай не буде ні одного з Вас, що стояв би осторонь гігантних змагань, які веде в сучасний момент Український Нарід за своє право на існування, на вільний політичний і соціяльний розвиток.

Всі на фронт спільної національно-визвольної боротьби, кожний на стійку, байдуже, де він не перебував би, завжди у глибокій свідомості великої ідеї, що за неї ми боремося!

А тих з поміж Вас, Друзів наших, що між Вами найсильніші й найкращі, тих, яких притягають до себе широкі лани України — **ми ждемо тут!** Вас привітають наші рідні ліси й степи, Вас приймуть у свій гурт випробувані й заправлені в боях героїчні українські повстанські загони.

ХАЙ ЖИВЕ ЄДИНИЙ, СПІЛЬНИЙ РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ФРОНТ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ!

ХАЙ ЖИВЕ ЄДНІСТЬ КРАЮ І ЕМІҐРАЦІЇ!

Всі наші зусилля і всі наші труди віддамо на потребу

нашим героїчним бійцям і старшинам нашої славної Української Повстанської Армії (УПА), підпільним борцям українського самостійницького фронту, і всьому Українському Народові, що бореться на Рідних Землях!

ХАЙ ЖИВЕ УКРАЇНСЬКА САМОСТІЙНА СОБОРНА ДЕРЖАВА!

ВІЧНА ПАМ'ЯТЬ І СЛАВА ГЕРОЯМ НАШОЇ РЕВОЛЮЦІЙНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ, ЩО ВПАЛИ ЗА КРАЩУ ДОЛЮ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ!

СМЕРТЬ СТАЛІНСЬКО-БОЛЬШЕВИЦЬКИМ ЗАГАРБНИКАМ!

Україна, в липні 1945 р. СЛАВА УКРАЇНІ!

ПРЕЗИДІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ (УГВР)
ГОЛОВНА КОМАНДА
УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ (УПА)

ДО ВСІХ УКРАЇНСЬКИХ ВОЯКІВ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПОЗА МЕЖАМИ БАТЬКІВЩИНИ

— звернення Президії Української Головної Визвольної Ради (УГВР) Генерального Секретаріяту Військових Справ УГВР і Головної Команди Української Повстанської Армії (УПА)

УКРАЇНСЬКІ ВОЯКИ!

З рідної України, з наших зруйнованих сел і міст, з наших могилами вкритих і знарядами розораних піль та ворогами стоптаних степів, з наших таємних лісів, ми, найвищі Керівні Органи Українського Народу на час його визвольної боротьби за власну суверенну державу, передаємо вам наш бойовий привіт!

Минає рік, як Ви — одні в рядах чужих армій, другі як учасники попередніх визвольних змагань — залишили рідні землі, з яких уступав кривавий німецький окупант, і на які знову грянув відвічний лютий ворог Української Землі — большевицько-московський загарбник. Не хочемо тут входити в те, чому частина боєздатних синів українського народу була змушена воювати в чужих, ворожих Україні арміях, під чужими прапорами і за чужі, імперіялістичні інтереси. Не питаємо сьогодні — хто винен, що українські боєздатні сили розпорошились по всій Европі, а не стали всі до одного лавою під наші рідні національно-визвольні прапори на українській землі. Хочемо ствердити тільки одне:

Не зважаючи на важке і — здавалось би безвихідне положення Українського Народу в часі московсько-німецькогозмагу за володіння над Україною, Український Нарід не дав себе поневолити і проявив непохитну волю жити самостійним державним життям на своїй землі. На сторожі цієї волі він поставив збройні кадри своїх синів — УКРАЇНСЬКУ ПОВСТАНСЬКУ АРМІЮ (УПА).

В роках грізного лихоліття Українська Повстанська

Армія підняла прапор визвольної боротьби за Українську Державу і не дозволила його потоптати ворогам Українського Народу. Вона була і є виразником і живучим доказом повної незалежности від якихбудь зовнішних чинників української визвольної політики і її революційних керівників, що служили і служать єдино справі Українського Народу. Вона зберегла чистоту ідеї і правильну політичну лінію визвольної української боротьби і врятувала вояцьку честь свойого народу. Своєю зброєю і кровю своїх стрільців вона писала нові сторінки до історії українського війська.

Продовж трьох років боротьби не зламали її неситі германські наїзники, не впала вона теж на коліна перед енкаведівськими червоними ордами!

Гітлерівська Німеччина, один із ворогів України, вивінувана всіма модерними воєнно-технічними засобами, розторощена впала та зложила зброю. — Українська Повстанська Армія, заправлена в боях з гітлерівськими наїзниками, в свою чергу, вже більш року бореться успішно з большевицькою Москвою і являється сьогодні єдиним оборонцем української самостійницької ідеї, оборонцем громадян України перед кривавим большевицьким терором і насиллям, месником народніх кривд.

Кровю найкращих синів спливає Українська Земля, та ніщо не захитало віри в остаточну перемогу і ж о д н а б о л ь ш е в и ц ь к о - м о с к о в с ь к а с и л а н е с о к р у ш и т ь з б р о ї у к р а ї н с ь к о г о п о в с т а н ц я! Бо крім зброї його серце горить ще полумям віри в невмірущість і непобідимість Ідеї боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. І це є найміцніша зброя повстанця!

УКРАЇНСЬКІ ВОЯКИ НА ЧУЖИНІ!

Нам відоме Ваше трудне положення, нам відомо що Ви опустили зброю з рук, якої не довелось Вам вжити в рішальний момент у боротьбі за Українську Державу. Та не зважаючи на те, ми радіємо, що Ви збереглись у вирі сучасної боротьби, бо віримо, що одної зброї Ви не дали собі вирвати і ніколи в жодних умовах її перед ворогом не зложите. Ця зброя — це віра в ту саму Ідею, за яку сьогодні боряться українські повстанці, це кожночасна боєва готовість — ту віру обернути в чин і маршувати там, де сурмлять бойові сурми, де торохкотять кулемети, де гудуть гармати, де ведеться кривавий змаг за бути чи не бути Українському Народові й Українській Державі!

УКРАЇНСЬКІ ВОЯКИ НА ЧУЖИНІ!

Хоч поділили нас кордони, — ми хочемо творити з Вами одну боєву дружину! Ми хочемо, щоб усі Ви все своє знання, свої сили свій труд і — як цього зажадає від Вас рідна Україна — своє життя готові були пожертвувати для волі і величі Її!

Коли хто з Вас готовий боротись у важких умовах повстанського життя, тоді вертайтесь на рідну українську землю! Вона Вас привітає, як своїх синів і нових борців за її волю! Вертайтесь Вам відомими шляхами! Бережіться большевицьких комісій і транспортів, бо всі ті, що при їх помочі вертались, ще дотепер своєї батьківщини не побачили. Для них приготовив кремлівський тиран вітчизняний подарок — нову пятирічку, далеко від рідної України, в невільничих сибірських заводах.

Всі Ви, що залишаєтесь на чужині, памятайте, що весь український народ веде затяжну боротьбу за єдину священну ідею — Українську Державу! Довкруги цієї ідеї і під керівництвом найвищих революційних Органів лавами стануть всі, що не служать чужим імперіялізмам. Хай для Вас, Українські Вояки, ця пригадка буде дороговказом, ясно горіючим смолоскипом серед темряви еміграційного життя!

Всі ваші сили, Ваше знання, Ваш труд віддати на службу Краєві і його боротьбі — це для Вас наказ! Наказ, який передає Вам Український Нарід, що бореться, кривавиться і перемагає!

Віримо, що Ви, Українські Вояки на чужині, не станете осторонь цієї боротьби, але внесете до неї свій досвід і свій труд!

Ми свідомі того, що перед нами важкий шлях боротьби, яка вимагає героїзму і кривавих жертв, та ми не сумніваємось, що Ви, Українські Вояки, перші на чужині станете на цей шлях жертвенної боротьби і

праці, щоб соромом не вкрити імени українського воїна і землі своєї.

Героїчна боротьба наших предків і українських повстанців і память про їх лицарську смерть за Українську Державу — це для Вас наказ!

Зєднані одною вірою у боротьбі, під єдиним керівним революційним проводом здобудемо волю українському народові, відбудуємо Українську Самостійну Соборну Державу і здійснимо заповітній образ княжих часів, маршуючи як нові княжі дружинники, щоб „шоломами своїми зачерпнути води із далекого Дону".

Постій, в липні 1945. СЛАВА УКРАЇНІ!

ПРЕЗИДІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ (УГВР)
ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАРІЯТ
ВІЙСЬКОВИХ СПРАВ УГВР
ГОЛОВНА КОМАНДА
УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ (УПА)

Короткі вказівки для тих, що йдуть в рейд на Словаччину

Відділи вирядити (убрання, взуття, зброя) по можності якнайбільш репрезентативно. Подати вичерпні пояснення воякам і командирам відносно політично-пропагандивної і боєвої тактики підчас рейду.

Ціль рейду: задемонструвати нашу збройну боротьбу проти большевицького гнобительського імперіялізму, розпропагувати нашу політичну постановку, кличі, ідею, факти гноблення большевиками усіх народів, зміст, факти і розміри боротьби українського і других народів і т. д.

Поведінка стрільців і командирів: супроти самих себе — товариська, але військово-дисциплінарна. Супроти тамошнього населення — культурна, ввічлива, бадьора, весела, — як пристало на синів культурного і лицарського 45-ти мільйонового українського народу та воїнів вкритої славою революційної УПА. Харчі в більшості купувати. В конечності — звертатися до тамошніх голів громад, щоб вони зібрали харчі для відділу, або дозволили самим зібрати. При цьому (при збірці) належить вияснити цілі нашої боротьби. Коли стрільці збиратимуть самі, то не сміють жебрати, ані силою реквірувати. Вияснити населенню усе так, щоб воно само охоче жертвувало. При цій нагоді вести в кожній хаті нашу пропаганду. За жертвування чемно подякувати. Невільно брати алькоголевих напитків, а пити тим більше. Колиб навіть угощували горілкою, заявити, що українські повстанці алькоголю не вживають.

Боєва тактика: коли ми увійдемо на територію чужої держави, то її власті, не знаючи, в чому річ, будуть старатися нас поборювати і усунути. Щоб спараліжувати і зневтралізувати виступ проти нас зі сторони тамошніх властей, належить з місця розгорнути

масову роз'яснювальну акцію (листівки, кореспонденція, мітінги, індивідуальні розмови і т. д.) під кличем: приходимо до Вас не як ворог, а як гості і приятелі в таких і таких цілях.

Не вільно під ніякою умовою нападати на міліції, військо, магазини і т. д. не тільки там, де є чехи і словаки, але і большевики. Не вільно ліквідувати ніяких „типів". Навіть большевицьких емісарів не ліквідувати, бо також можемо зробити несправедливий вимір кари (ці люди можуть тішитися симпатією місцевого населення і не всі, як знаємо, щиро служать Сталінові).

По переході кордону розчленуватися на малі рухливі відділи, щоб одночасно обняти діяльністю більший терен. Це подиктоване потребою: бути всюди, говорити, роз'яснювати і дурити ворога щодо численности рейдуючого відділу. Примінити тактику рухливости: виринати і зникати. Не задержуватися довше на постоях в одній місцевості (хіба стільки, стільки конечно потрібно для відпочинку), щоб не об'їдати населення, більше зробити в інших місцевостях і здезорієнтувати ворога.

Зачіпних боїв абсолютно не вести. Коли на нас нападатимуть, тоді боронитися, маневрувати, прориватися, чи відв'язуватися й зникати. Коли наступатимуть чехи та словаки, тоді насамперед (якщо це можливе і не грозить відділові) старатися післанцем, окликами, білою хоругвою, чи іншим способом дати їм до зрозуміння і вияснити, що ми маємо супроти них зовсім приятельські наміри. Коли наступатимуть большевики, — бити силою всієї зброї і скоро відв'язуватися та зникати. Коли б наступали разом, тоді до чехів і словаків, зайняти становище, як сказано вище, — роз'єднати з большевиками. Засадничо збройних сутичок уникати: маневрувати і відв'язуватися, — але ніколи панічно не втікати.

В сутичках, коли не вдасться уникнути маневруванням, битися героїчно, завзято. Пам'ятати тоді, що на нас дивиться ціла Словаччина і Чехія, а їхніми очима широка світова опінія. Пам'ятати, що тут в боях на чужій землі репрезентуємо всю УПА, усі криваві

визвольні змагання українського народу. Тут на нас дивиться і нас оцінює широкий світ. Тут своєю боєвою поставою маємо нагоду скапіталізувати для нашої визвольної боротьби усі дотеперішні жертви. Отже: дійде до бою — мусимо вийти з нього з честю і славою, хоч би це коштувало нам найбільших жертв.

Політична пропаганда: масово кольпортувати наші листівки і літературу взагалі. Розгорнути масову кореспонденцію до впливових інтелігенів, поліційних станиць, адміністрації її. Листи вислати поштою (навіть до Праги, Братіслави і інших більших міст). Залучувати наші листівки і видання з коротенькою дописко̀ю, в яких цілях ми сюди прибули і хто висилає це письмо — значить українські Повстанці. Також висилати листи післанцями в поблизькому середовищі. Від словацького населення взяти (попросити і пояснити в яких цілях) адреси впливових урядових і приватних осіб, щоб вислати до них поштою наші посилки. Одночасно подавати листи „через чемність" через одних словаків до других, їхніх знакомих, — туди, куди пошта не сприяє.

В селах через які переходимо, малювати тиром і фарбою (або на папері) на парканах, вітринах і т. д. наші кличі. Для малювання написів-кличів посилати ніччю спеціяльні ланки стрільців з місцевими провідниками (уважати на провокацію).

Крóмі цього робити по селах мітинги, гутірки, товариські розмови, співати наші революційні пісні по всіх селах і хатах, де тільки перебуватимемо. Коли ж стрілець зобов'язаний вести пропаганду, а якщо не може, зогляду на слабе вироблення, вести розмови на політичні теми, тоді повинен розповідати про свої боєві пригоди і про життя УПА. Заходити до інтелігентів і роз'яснювати: чому ми проти большевизму — а защо боремося, нашу пропаганду, відношення до других народів і держав (прихильне), що ми за правдивою демократією, гуманністю та всіми іншими шляхотними людськими ідеалами, а проти шовінізму, імперіялізму, диктатури, деспотизму, тиранії і т. п. Переповідати факти боротьби українського народу, наслідки большевицької неволі, її форми та зміст, і форми

большевицького гноблення народів взагалі. Бити головно по сталінізмі і його антинародній і антидемократичній системі, але не виступати і не утотожнювати цього всього з російським народом. Підчеркнути, що власне хочемо співпрацювати і мирно жити з російським народом, тільки треба усунути большевизм і т. д. Не порушувати справ Закарпаття. Коли самі про це запитають, — відповісти: ми боремося за здобуття Української Самостійної Соборної Держави, а територіяльні спори наш уряд поладнає зі сусідами полюбовною дорогою, якщоб навіть певна частина українців перебувала в кордонах ЧСР, то це нічого неприємного, бо мали б вони рівні права і свободу всестороннього розвитку і т. д. (подавати факти взаїмного приятельського відношення між нашими народами). Пам'ятати, що чехи і словаки ненавидять мадярів, але до цих протимадярсьських розмов не треба мішатися, — сказати, що мадярів вже доля покарала за їх гріхи і що вони також повинні змагати до визволення з-під большевицького ярма, але різко підчеркати, що ми проти мадярського загарбництва і проти їх ролі германського сателіта. Не проповідувати пімсти. Висказувати, що ми наскрізь позитивно ставимося до польського народу, тільки з польської сторони є така поведінка... (вичислити факти польського терору проти нашого населення), але відносини наладнуються. Не вільно проповідувати шовінізму, а бути носіями якнайбільш гуманно — демократичних ідей. Ми йдемо в боротьбі поруч з іншими народами. Доказувати, що єдиною тривалою основою і реальною гарантією безпеки, незалежности і свободи чехів та словаків і інших народів слов'янських перед загрозою німецького, чи будьякого іншого імперіялізму — є не невільничий, вдержуваний терором СССР, але союз вільних, самостійних держав усіх слов'янських і східньо-европейських народів та кавказько-азійських. Такий союз самостійних держав, опертий на добровільності, приязні і дружбі, на політичній, мілітарній і господарській співпраці, а не на невільничих оковах, як СССР, — буде найкращою підставою реальної оборонної системи слов'янських та всіх інших волелюбних народів східньої Европи перед загарбництвом імперіялістичних хижаків. СССР побудований на на-

силлі і поневоленні, не дає нашим народам оборони перед германським імперіялізмом, але сам несе жорстоку імперіялістичну неволю і гніт. Остання війна проти гітлерівської Німеччини була з одної сторони оборонною боротьбою всіх слов'ян і других народів перед смертельною загрозою людожерного німецького імперіялізму, — а з другої сторони, — була конкуренційною боротьбою між імперіялізмами Берліна і Москви за те, хто з них має панувати над нашими народами. Пам'ятати, що чехи і словаки бачать в Росії єдину охорону і оборону перед германським наступом. Тому треба цього фальшивого „оборонця" розвінчати та заступити чим іншим (союз самостійних слов'янських держав). Наша пропаганда мусить бути побудована на правді, відповідати нашій генеральній політичній лінії і дихнути на тих запліснілих комунізмом і русофільством людей здоровим революційним, але демократичним духом. Якщо були б заграничні кореспонденти (треба розвідати), то обов'язково подати до них наші видання (так, щоб напевно одержали), або, як можливо, стрінутися особисто і передати наше живе та друковане слово. При всіх розмовах зазначувати і документувати наше протигітлерівське і протифашистівське становище (подати факти протинімецької боротьби нашого народу і УПА і т. д). Роз'яснити, який вклад дала Україна в розгром гітлеризму та які понесла з цього приводу жертви. В розмовах з населенням про нашу боротьбу вияснювати, що ми не боїмося мілітарної могутності Червоної Армії, бо в тій армії є багато наших братів і синів союзних поневолених народів. Вони підуть разом з нами у майбутній рішальній розправі. Говорити багато про наші бойові успіхи і про факти переходу на наш бік бійців і старшин ЧА, їхнє сприяння нашим ідеям. Виказувати з яскравою переконливістю та полум'яною вірою, що ідея загально-людської свободи, за яку ми боремося, мусить перемогти. В рейд взяти відповідну кількість пропагандистів, добрих, головно таких, що знають чеську, словацьку та інші мови.

1945.

НАША ВІДПОВІДЬ

(Від редакції: Це звернення УПА було поширюване в польській мові між польським населенням Закерзоння в 1946 р.)

Польська преса, керована інструкціями й наказами большевицької пропаганди, дуже часто подає статті й інформації, повні наклепів на УПА і взагалі на український визвольний рух. Найбільш заяложена брехня большевицької пропаганди в польській пресі, зводить наклепи на українських повстанців такими випадками:

1. *Нібито український визвольний рух є фашистівський;*
2. *Нібито він був зорієнтований на гітлерівську Німеччину та співпрацю з нею;*
3. *Нібито теперішніми військовими операціями УПА керують німецькі старшини;*
4. *Нібито українці помагали придушувати варшавське повстання;*
5. *Нібито українські повстанці вбивають поляків, палять польські села, гноблять польське цивільне населення.*

Хто знає ближче нашу діяльність і політичну літературу, для того справа ясна. Одначе не всі читачі польської преси знають дійсний стан речей, тому дозвольте дати такі короткі вияснення.

1. Український визвольний рух, у формах діяльности УПА і репрезентований УГВР (Українською Головною Визвольною Радою), не є і ніколи не був рухом фашистівського типу. Він у своїй ідеології, політичній і соціяльній структурі, в своїй діяльності є національно-визвольним рухом, соціяльно-прогресивним, антиімперіялістичним, протидиктаторським і з цих причин протибольшевицьким. УПА бореться в першу чергу: проти імперіялістичної політики Москви, проти її зажерливости, проти невільництва, диктатури, тиранії, експлуатації, нужди, терору, — а за волю для України і всіх інших червоним імперіялізмом поневолених націй, за волю народів і людини, за рівність і соціяльну справедливість.

Це все є демократичні антифашистівські гасла, що висловлюють найкращі людські ідеали. А в большевизмі бачимо російський націоналістично-фашистський, імперіялістичний, диктаторський, тоталітарний, соціяльно-реакційний рух, що без уваги на свої заклики до соціяльного прогресу, приносить у практиці нужду і невільництво широких народніх мас.

2. Український визвольний рух ніколи не орієнтувався на гітлерівську Німеччину. Від початку німецької окупації України він боровся проти гітлеризму. Вже 30-го червня 1941 р. український визвольний рух проклямував відновлення Української Незалежної Держави та утворив уряд з п. Я. Стецьком на чолі. Це був ясний протинімецький акт, що розпочав трирічну героїчну боротьбу українського народу проти німецької окупації. Саме в цій доротьбі виросла й організувалась у поважну силу Українська Повстанча Армія (УПА). Вона зліквідувала десятки тисяч гітлерівських окупантів і визволила цілком з-під німців

декілька областей України. Німецькі окупанти, в свою чергу, кривавo переслідували український визвольний рух. Найвизначнішого його керівника С. Бандеру ув'язнили німці у концтаборі, а його двох братів замордували в концтаборі Освєнцім, вони розстріляли десятки тисяч українських патріотів. У всіх селах і містах України висіли плякати з повідомленнями про розстріли за приналежність до УПА, до „збройних банд", до українського руху спротиву. Десятки тисяч інших українців згинули в німецьких концтаборах. Гітлерівська пропаганда запевнила під час війни, що український визвольний рух — це замаскований, підтримуваний Москвою комуністичний рух. Сьогодні большевицька, а з нею і варшавська, пропаганда говорять, що український визвольний рух був зв'язаний з німцями. В обох випадках це велика брехня, бо він був і є зовсім незалежний від якихбудь зовнішніх впливів, не орієнтується на жодну зовнішню потугу, але є висловом найвищої волі української нації, що позитивно бореться проти всіх загарбників. Так було під час німецької окупації, так є сьогодні під совєтською кормигою.

Питання українців — „коляборантів", що співпрацювали з німцями, є зовсім відсепароване й не має нічого спільного з УПА і взагалі з українським визвольним рухом. Були такі українці, але їх було менше як між росіянами, поляками чи французами, де вони перебували в постатях т. зв. фольксдойчів. Український визвольний рух плямував їх і поборював як національних зрадників так, як сьогодні поборює нових зрадників — большевицьких коляборантів.

3. Не відповідають правді й вістки большевицької пропаганди, що мовляв, німецькі старшини керують ще тепер частинами УПА. Жодний німецький старшина не був і не є командиром будь-якого відділу УПА. Большевицьким, як і деяким польським, чинникам соромно, що в боях проти УПА зазнають неславних поразок; тому й намагаються виправдати свої невдачі видуманою наявністю добре вишколених німецьких старшин в рядах УПА.

4. Версія про здогадну участь українського відділу в придушенні варшавського повстання — не відповідає реальним фактам і не спирається на конкретні докази. Український нарід вважає таке твердження за одну з найбільш злосливих брехень. Нікому з українських політичних діячів невідомо про яку-небудь участь українців у цій соромній акції. В пресі появилось звідомлення головного винищувача і погромника Варшави ген. Фон дем Баха та інших. Всі вони стверджують недвозначно: Варшаву знищили німецькі відділи СС, кримінальні і власівсько-російські з'єднання на німецькій службі. Ніде досі, одначе, не було конкретної згадки про українців. Принциповим у цій справі є: український визвольний рух, жорстоко винищуваний німцями, мусів зустріти симпатіями варшавське повстання. Ми не знаємо українців, що допомагали б німцям у пацифікації Варшави. Коли б однак були такі, то це поодинокі звичайні німецькі агенти й служаки, подібні до польських фольксдойчів або теперішніх Осубка-Моравских чи інших зрадників. В серпні й вересні 1944 р., коли Варшава кривавилась у повстанні (метою якого було також завдати політичний удар совєтській окупації), УПА майже в цілості вже боролась поза совєтським фронтом проти цього нового, тепер вже червоного окупанта. Місце щирих українських патріотів було там, на власній землі, серед борців за волю рідного краю. а не в Варшаві, чи деінде на німецькій службі.

5. Найбільш поширеною большевицькою брехнею є вістки совєтської пропаганди, нібито українські повстанці палять польські села, вбивають цивільне населення, навіть жінок і дітей. Такі, ніби то конкретні, інформації приносить майже щоденно польська преса. В цьому ні крихти правди. УПА, хоча є формацією повстанського характеру, старається придержуватись точно всіх приписів людського ведення війни, так щодо ворожих збройних сил, як і до цивільного населення. Тому УПА звільняє усіх полоненик вояків Червоної Армії і Польського Війська, на яких індивідуально не тяжать обвинувачення за вчинені акти насильства або вбивства. УПА в першу чергу поборює дольшевицьку партію і її терористичні поліційні формації (НКВД, НКГБ, УБП тощо). Щож до цивільного населення, то УПА застосовує принципи найбільшої толерації та гуманности, дарма що в деяких випадках воно ставиться вороже до УПА. Бо всі наші цілі, за які ми боремось, уся наша ідеологія спирається на загально-людські гасла й прогресивні гуманні ідеали, що в основі противляться всякому теророві. Тому й ніде і ніколи не застосовуємо терору, бо самі боремося проти большевицького насильства, як боролись і проти гітлерівського.

Основною точкою зору УПА є спільна боротьба поневолених Москвою націй. Стоячи консеквентно на такому становищі спільного протибольшевицького фронту, УПА не тільки не тероризує польського населення, а ще й уходить з ним в контакт на польсько-українському пограниччі та шукає з польською нацією можливостей порузуміння для цілей спільної боротьби проти спільного ворога. У більшості випадків вдається їй досягти цього. З'єднання УПА дуже часто при потребі квартирують в польських селах, де польське населення радо відкриває двері своїх домів і сердець для українських повстанців, а перед большевиками і своїми червоними втікають в ліси. В багатьох випадках польські партизанські відділи і незалежницькі організації співпрацюють з УПА. Таким чином всі обвинувачення большевицької пропаганди є безпідставні і фалшиві.

Нема сумніву, що під час боїв з УБП, большевиками, червоною міліцією деколи і цивільне населення, як польське так і українське, зазнає втрати. Це неумисні, а самозрозумілі наслідки боротьби, що їх не можливо обминути. Бували випадки, що наші відділи карали деяких осіб або й місцевості за бандитизм, грабежі чи вбивства українського населення. В деяких околицях польське населення допомагало червоним плюндрувати і вбивати українців. В таких випадках були застосовані оборонні заходи і після попередження і вичерпання інших способів запобігання протиукраїнському теророві — винуватців карано. Одначе це були виняткові випадки, коли особи чи села піддавалися большевицькій цьковальній агітації та брали участь у масових грабежах та вбивствах українців. Але і в цих випадках не йшлось про протипольську акцію, а про оборонні дії проти большевиків. Саме з цієї причини большевицько-варшавська адміністрація в пресі підносить голос, бо наші удари звернені проти большевиків і їх вислужників.

Між українськими і польським народами були в минулому численні непорозуміння і вив'язувалась важка боротьба з загарбницької політики Польщі супроти України. Сьогодні перед лицем спільного ворога, московського імперіялізму у його скрайній большевицькій формі, польсько-український конфлікт мусить відійти на дальший плян, а згодом зовсім зчезнути. Ми — українські повстанці — провадимо послідовно політику порозуміння й співпраці з польським народом на платформі спільної визвольної боротьби. Віримо, що й серед польської громадськости така політика найде зрозуміння, бо московське поневолення Польщі і большевицький терор буде постійно зростати. Тяжкий досвід, здобутий Польщею в останній війні, і теперішнє політичне становище спонукають усіх польських патріотів змінити дотеперішній курс польської політики. Зміна в напрямі визнання природних прав українського і інших народів Східньої Европи на політичну незалежність уможливлювала б нашим народам співпрацю з порозумінням, до якого щиро прямуємо.

308

Всі отже обвинувачення, що український визвольний рух веде антипольську політику, є большевицькою роботою для своїх цілей. Всі політично свідомі українці і поляки повинні протиставитись такій практиці большевицької пропаганди.

Цій пропаганді треба приписати названня українських повстанців „бульбівцями", „власівцями", з закидами антисемітизму включно. Напевно не має в цілій Україні й сліду по „бульбівцях" чи інших подібних окремих отаманських групах, але напевно є тільки Українська Повстанська Армія (УПА) під керівництвом найвищого політичного органу українського народу Української Головної Визвольної Ради (УГВР).

З групами „власівців" український визвольний рух не мав і не має нічого спільного. „Власівці" є російським політичним рухом, що співпрацював з німцями і досі не спрецизував свого позитивного ставлення до питання самостійности України і інших поневолених Москвою народів. Ми ж щодо російського народу займаємо позитивне і приязне становище, але з умовою визнання наших безспірних прав до волі і незалежности в етнографічних межах. Боремося проти імперіялізму і зажерливости Росії, а не проти російського народу.

Ніколи й ніде українські повстанці не брали участи в протижидівській акції. В українській підпільній пресі, що появлялася цілими десятками органів під німецькою окупацією і сьогодні виходить в умовах большевицької дійсности — нема слова, спрямованого проти жидів. Нарід, що веде визвольну боротьбу, не може ставити до своєї ідеології шалені гітлерівські расистські теорії. Загально відомий факт, що за німецької окупації в рядах УПА боролися поруч українців і жиди, в більшості лікарі.

Ворог, проти якого боремося сьогодні, це — терористична большевицька кліка, репрезентант і організатор російського грабіжницького імперіялізму.

Ми боремося за прогресивні ідеали гуманности, за свободу для всіх народів і кожної людини.

1946 р. *Українські повстанці.*

309

Відозва головного командира до УПА!

М. П. липень 1946

Бійці й Командири УПА!

Від зими йде велетенський, майже безперервний натиск ворога на українське революційне підпілля та його збройні частини — УПА. Ворог докладає всіх зусиль для знищення того руху, на який орієнтуються всі гноблені люди й народи цілого СССР. Через декілька місяців не було оселі в теренах, обнятих революційним рухом, де не стаціонував би гарнізон ославлених «внутрєнних войск НКВД», для «боротьби з бандитизмом». Самий «міністер внутрєнних дєл» Круглов організував добірних старшин з цілої Росії на зимово-весняні місяці для подавлення Української Революції. Ні вдень ні вночі, не переставали переслідувати Вас, ні в день ні в ночі не залишали в спокою українське населення, щоби тільки змогти вже раз зголосити Сталіну, що українське повстання подавлене.

В парі з тим міжнародня ситуація, що під кінець 1945 р. почала сильно загострюватися й давати надію на швидкий конфлікт — не вийшла поза рямці дипломатичних ударів. Оба протилежні блъоки, радянський і англо-саксонський хоч і свідомі неминучої війни, проте не виходять ще зі стану «збройного мира». Непорозуміння на всіх нарадах, конференціях, чергуються з уступками, для відхилення негайного конфлікту або з різними «пробами» атомової бомби, чи військовими експериментами в полярних околицях. Та все це тільки гра, що може тривати зовсім коротко, а може затягнутись і на довший час. А цілий час тієї гри большевики використовуватимуть в дальшому для ни-

щення свойого найгрізнішого внутрішнього ворога — української національної революції.

Ввесь період від зими по сьогоднішний день видержала УПА з честю. У важкий для українського народу момент, коли сталінські гайдуки гонили його силою до славних «виборів до Верховної Ради», УПА давала збройну допомогу народові, хоч цілий край був вкритий військами НКВД. Опинившись в дуже важких ситуціях, деякі відділи втратили навіть половину свойого складу, та не було відділу УПА, що скапітулював би перед ворогом. В цій безприкладній боротьбі УПА перейшла всі сподівання, які на неї поклав нарід і революційний Провід — Українська Головна Визвольна Рада. Я гордий з того, що мені довелося очолювати ту славну армію героїв, якій рівної не знає історія України.

Поруч з десятками й сотками бійців і командирів, в цьому періоді загинув геройською смертю на важкому, відповідальному посту, шеф штабу Головної Команди УПА ген. Перебийніс, що цілі десятки літ працював над організуванням і вишколом українських збройних сил. З глибокою пошаною і смутком клонимо голови перед тінями нашого Великого Друга ген. Перебийноса. Він, цей лицар без скази, буде постійно пригадувати нам, як треба жити для України й як для Неї треба вміти вмерти.

Бійці й Командири УПА!

Коли Українська Національна Революція, що принесла волю українському народові в 1918 р., була в 1920 р. подавлена ворожою перевагою, а Українська Армія, яка до того часу діяла одноціло, великими з'єднаннями, немов розплилась — ворог був переконаний, що вона перестала існувати. А на ділі вийшло не так. Це був тільки момент переорганізування українських революційних сил, момент, коли форми широкої повстанської боротьби замінено другими формами, підпільно-конспіративними. Це був момент, коли на традиціях повстанчої боротьби, народились нові революційні організації УВО, ОУН, що протривали цілий важкий час 25-літньої окупації — нате, щоби в 1943 році знову ввести в дію широкі повстанчі акції — під назвою УПА. Ворог був певний, що Армію Визвольних Змагань знищив, та він грубо помилився. І сьогодні

окупант України може знов думати, що з хвилею покінчення широких повстанчих акцій, УПА перестала існувати. Революція подавлена. Та й тим разом він грубо помиляється. Бо сьогоднішний момент, це тільки момент переставки сил, це момент переходу з одних форм боротьби в другі.

Я певний, що Ви, незламні борці-герої, вміло засвоїте собі ті нові зразки бою з ворогом, так, як скоро й вміло опанували мистецтво партизанки. Скриті, невловимі, Ви негайними, блискавичними ударами вдаряти будете ворога там, де він того ніяк не сподівається. З питомою Вам очайдушністю й витривалістю, про яку ходять легенди по цілому світі, продовжувати будете й дальше славні традиції УПА, виховувати будете своїми геройськими чинами нове, наростаюче покоління, щоби й його включити в революційну боротьбу. Ви докажіть ворогові щераз і щераз, що Української Революції подавити не можна, що форми боротьби, які Ви сьогодні приймаєте, це хвилеві форми; що незабаром прийде час чергового переходу до широких повстанчих дій, які завершаться вже повною побідою — створенням Української Самостійної Соборної Держави.

Вічна слава безсмертним героям, що віддали своє життя за волю України! Ні на крок не відступимо від ідей, які вони нам вказали, й за які поклали своє життя!

З честю виконаємо обов'язок, який вложив на нас наш нарід: воля або смерть! Дальшими геройськими вчинками продовжуватимемо невмірущу славу УПАрмії! Під проводом Української Головної Визвольної Ради вестимемо дальше нещадну боротьбу проти окупанта, аж до повної перемоги!

(—) Чупринка, Гол. Ком. УПА

ЗАЯВА
Головного Командування Укр. Повстанської Армії

Як нам на українських землях стало відомо, деякі українські політичні групи на еміґрації піддають під сумнів право Української Головної Визвольної Ради (УГВР) репрезентувати Українську Повстанську Армію (УПА); заперечують право УГВР виступати як Найвище Політичне Представництво і Керівництво українського визвольного самостійницького руху.

Ці ж еміґраційні кола, використовуючи понад-партійність УПА, пробують заперечувати ту велику організаційну ролю, яку відограла ОУН, керована Степаном Бандерою, в процесі творення й росту УПА яку (ролю) ця організація продовжує відогравати і сьогодні.

У зв'язку з цим Головне Командування Української Повстанської Армії заявляє:

1. Українська Повстанська Армія постала з бойових груп ОУН (керованої С. Бандерою) в 1942 р. в умовах завзятої боротьби українського народу проти гітлерівських загарбників. На протязі 1942—43 рр. до УПА долучилися широкі українські народні маси. УПА стала виразно всенаціональною збройною силою. Вона стала найповнішим і загальним виявом самостійницької боротьби всього українського народу. З уваги на ці обставини виникла потреба створити всенаціональне політичне керівництво визвольно-революційної боротьби українського народу. Ініціятиву створення такого керівництва взяла на себе УПА. Як найважніший пункт плятформи для створення всенаціонального керівництва визвольної боротьби українського народу УПА висунула вимогу визнання потреби й доцільности активної революційної боротьби проти оку-

пантів. На цій основі в м. липні 1944 (з конспіративних причин у всіх дотеперішніх публікаціях подавали місяць червень 1944 р.) на підпільнім з'їзді політичних діячів, що стали на висунуту через УПА платформу і що були в цей час на Українських землях, утворилася Українська Головна Визвольна Рада. Перший Великий Збір УГВР прийняв постанову про доповнення складу УГВР усіми тими політичними самостійницькими партіями й окремими політичними та громадськими діячами, які в майбутньому стануть на прийняту Першим Великим Збором УГВР Платформу УГВР.

2. Від моменту створення УГВР Українська Повстанська Армія підпорядковується лише УГВР і визнає УГВР за єдине своє Представництво й Керівництво. Від м. липня 1944 р. УГВР безпосередньо на українських землях практично керує УПА і в політичній і в організаційно-персональній площинах. Виступати від імени УПА за кордоном уповноважене лише Закордонне Представництво Української Головної Визвольної Ради.

3. Українську Головну Визвольну Раду визнає й підтримує український народ. На заклик УГВР український народ суцільно бойкотував, не зважаючи на найдикіший терор ворога, „вибори" в т. зв. верховну раду СССР. Російсько-большевицькі окупанти не могли зібрати навіть 10% добровільних голосів. І це власне, всенародній бойкот обидвох „виборів", проведений на заклик УГВР — це, в умовах большевицької окупації України, найкращі вибори УГВР. Цим бойкотом „виборів", як також найширшою підтримкою УПА, український народ недвозначно заявив, що він визнає УГВР за свій найвищий політичний Провід.

4. Українська Повстанська Армія понадпартійна. В ній борються всі, кому дорога справа Самостійної Української Держави, без різниці поглядів, політичних переконань і партійної приналежности. Але рівночасно з цим УПА цілком визнає той велетенський вклад, що його внесла ОУН, керована Степаном Бандерою, в справу утворення, зміцнення й розвитку УПА. ОУН поклала основи під УПА. Вона скріпила її своїми високоідейними кадрами (члени ОУН становлять понад 50% усього складу УПА), вона обстояла її політично

від нападів як з боку національних ворогів України; вона доклала найбільших зусиль для успішного розвитку УПА і докладає їх сьогодні в рамках УГВР.

Головне Комадування Української Повстанської Армії сподівається, що ця заява принесе нашій еміґрації повну ясність у висвітлених нами питаннях, і вірить, що українська як стара, так і нова еміґрація потрапить стати понад вузькопартійні суперечки, потрапить гідно репрезентувати наш народ перед світом, що вона йтиме разом із скривавленим у боротьбі Краєм під керівництвом Української Головної Визвольної Ради до великої Мети — Української Самостійної Соборної Держави.

М. п. 25 вересня 1947 р.

Генерал Тарас Чупринка
Головний Командир УПА

(Передруковано з підпільного, друкованого на Рідних Землях, бюлетеня „Бюро Інформації Української Головної Визвольної Ради (УГВР)", рік видання І., випуск ч. 1. за квітень 1948 р.)

Святочний наказ Головного Командира УПА

Бійці і Командири УПА, члени визвольно-революційного підпілля!

Минає п'ять років, як член ОУН Остап почав на Поліссі організовувати збройні групи для боротьби з окупантами України. Ці маленькі групки, борючись одночасно з німцями і большевицькими партизанами, дали початок новим формам визвольно революційного руху — УКРАЇНСЬКІЙ ПОВСТАНЧІЙ АРМІЇ. Через кілька місяців цей рух поширився на все Полісся, Волинь, Галичину та більшу частину Правобережжя. Цілий 1943 рік та перша половина 1944 р. ознаменовані боротьбою УПА на два фронти. На протинімецькому фронті добилася УПА повного припинення вивозу українського населення на роботи в Німеччину та унеможливила господарське пограбування народу. На протибольшевицькому фронті УПА не допустила до заливу українських теренів большевицькою партизанкою. Ніхто інший, як саме УПА, в цілому ряді переможних боїв розбила орди сталінських гунів, що нестримно пересувалися з північного сходу на підбій Европи.

В другій половині 1944 р. всі українські землі опинилися вже під большевицькою окупацією. Почався новий період боротьби УПА за «бути чи не бути» українському народові. Перша спроба фізично винищити український народ у передових лавах імперіялістичних фронтів, окупантові не вдалася. За закликом революційного підпілля, під охороною УПА, українському чоловічому елементові вдалося оминути заглади. Не вдалося також окупантові вигнати українське населення на нові каторжні роботи в СССР. Бачучи політично — бойові успіхи УПА, та симпатії українського народу до неї, не відважився окупант до сьогодні

провести повне економічне пограбування народу шляхом загнання селянства в сталінський колгосп.

Український повстанець зі зброєю в руках боронив західні окраїни українських земель перед заливом польських імперіялістичних боївок ще в 1944 р., а згодом став в обороні населення цих земель перед насильним виселенням. Понад два роки йшла нерівна боротьба УПА з большевиками і їхніми польськими наймитами на західних окраїнах українських земель, а український повстанець остався там ще навіть тоді, коли останнього українця звідти насильно вивезено, та вся земля перемінилася в незамешкані пустарі.

Безстрашні командири і бійці УПА виписали на її прапорах ряд бойових чинів, що золотими буквами запишуться в історії української зброї. Караюча рука бійця УПА досягла навіть найчільніших представників окупантів, як от: шефа СА Люце, командуючого «І-им українським фронтом» Ватутіна, чи заступника міністра збройних сил Польщі Свєрчевського. Відділи УПА неодноразово здобували ворожі райони і центри, вривалися в обласні центри, далекими рейдами міряли свої й чужі землі, засідками та наскоками турбували ворога й не давали йому можливості реалізувати плян винищування українського народу. Імена Грегота-Різуна, Яструба, Ясеня, Сторчана, Прута, Коника, Перемоги, Хрена, понесли славу української зброї далеко поза межі України.

Та і в політичному відношенні за УПАрмією великі здобутки. Реалізуючи клич «воля народам і людині», вона вже в 1944 р. організовує національні відділи азербайджанців, грузинів, казахів та інших поневолених Москвою народів до боротьби за повалення Кремля і створення самостійних держав усіх народів Сходу. За її ініціятивою відбулася в листопаді 1943 р. І. Конференція Поневолених Народів. За почином УПА об'єдналися всі українські самостійницькі партії і створили Українську Головну Визвольну Раду, що від 1944 р. керує в краю і закордоном цілістю боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. Рейди УПА в корінну Польщу і Словаччину придбали поневоленим Москвою народам нові лави союзників із числа поляків і словаків.

УПА, далеко перейшла всі сподівання, які поклала на неї УГВР та ввесь український народ. А добилася УПА цих успіхів у таких умовинах, яких дотепер не знала історія людства.

Бійці і командири УПА! Ви, що сьогодні у відділах боретеся проти большевиків, і Ви, що поповнили ряди визвольно-революційного підпілля! Будьте свідомі того, що п'ятирічна героїчна боротьба УПА і визвольно-революційного підпілля, — це найбільш героїчна доба в історії України. Знайте, що такої героїчної доби взагалі не знає історія людства. В тінь пішли прославлені досі герої Термопілів. На героїзмі УПА і визвольно-революційного підпілля будуть виховуватися нові українські покоління. Боєць УПА, український революціонер заступлять місце мужнього спартанця в історії людства. То ж свідомі будьте тієї великої доби, в якій Вам довелося жити і не посороміть повстанської слави, як не посоромили її ті, що вже від нас відійшли.

В нинішній святковий день УПА гордо погляньте на минулі п'ять років і з пошаною спомяніть усіх, що посвятою свого життя викували цю Нову Добу. В нинішній святковий день УПА з гордим чолом дивіться в майбутнє, що завершить нові визвольні змагання — перемогою.

Хай живе Українська Головна Визвольна Рада!

Вічна слава героям, що за Україну віддали своє життя.

М. п. 14. жовтня 1947 р.

Генерал Тарас Чупринка
Головний Командир УПА

Передрук з „Бюро інформації Української Головної Визвольної Ради (УГВР)" випуск 1. Квітень 1948.

ВІД БЮРА ІНФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ

Бюро Інформації УГВР уповноважене поінформувати кадри підпілля і ввесь український народ про те, що після смерти сл. п. генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича — Лозовського, Чупринки — пост Голови Генерального Секретаріяту УГВР та Головного Командира УПА обняв полк. УПА ВАСИЛЬ КОВАЛЬ.

В Україні, 8 липня 1950 р.

Бюро Інформації
Української Головної Визвольної Ради